

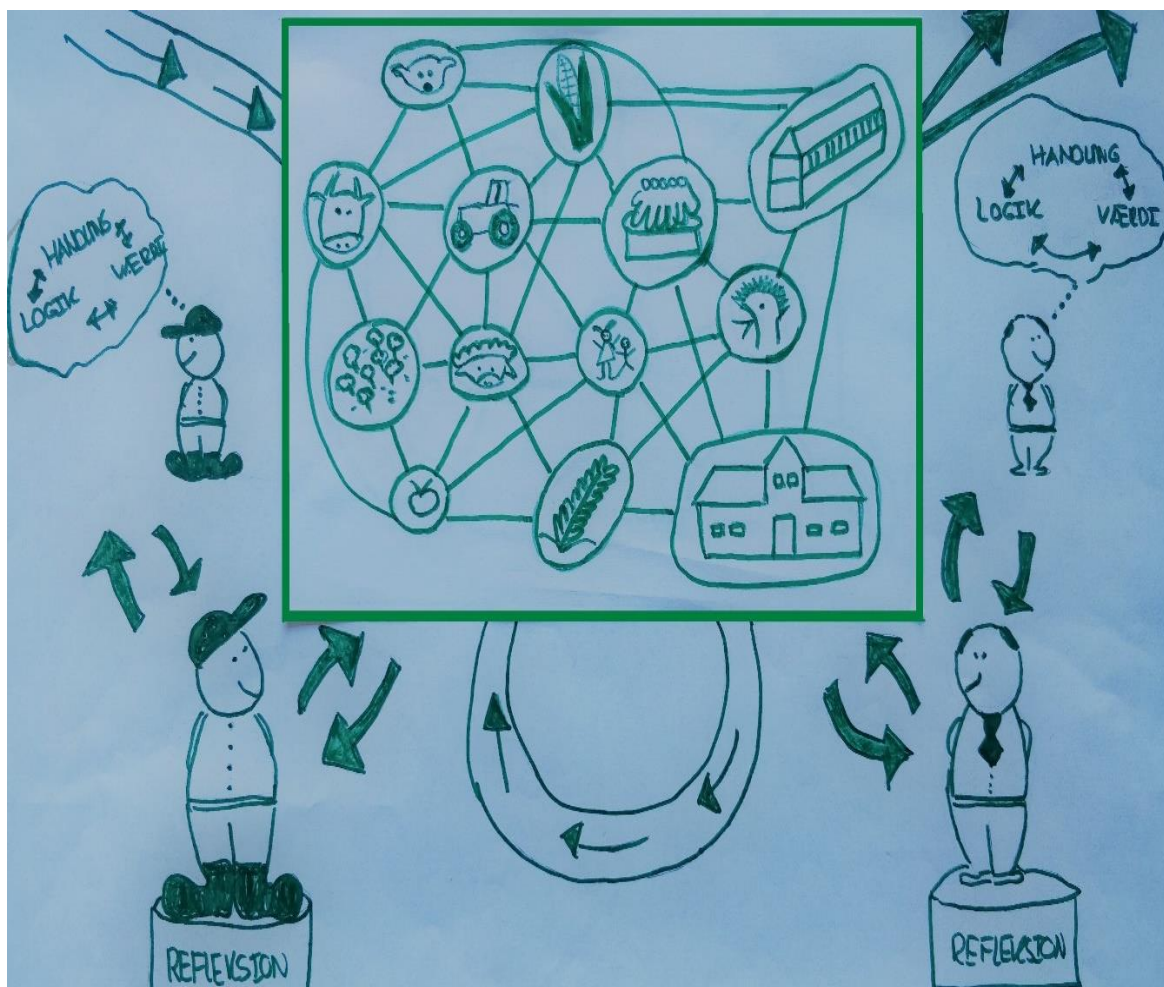
Birgitte Lund Eberhardt

**Reflektorisk rådgivning og
alternative fortællinger nu
og i fremtidens landbrug**

Ph.d. Afhandling

Januar 2019

Reflektorisk rådgivning og alternative fortællinger nu og i fremtidens landbrug



© Birgitte Lund Eberhardt

Ph.d.-afhandling

2019

Vejleder Professor Egon Noe
Center for Landdistriktsforskning,
Institut for Sociologi, Miljø- og Erhvervsøkonomi,
Syddansk Universitet

Bedømmelsesudvalg:
Lektor Martin Lindhardt
Institut for Sociologi, Miljø- og Erhvervsøkonomi
Syddansk Universitet

Senior Researcher Hilde Bjørkhaug
Institute for Rural and Regional Research
Norwegian University of Science and Technology in Trondheim

Lektor Lone Søderkvist Kristensen
Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning
Københavns Universitet

Print: Print & Sign, SDU
ISBN:978-87-93462-22-9

In a fractured age, when cynicism is god, here is a possible heresy: we live by stories, we also live in them. One way or another we are living the stories planted in us early or along the way, or we are also living the stories we planted – knowingly or unknowingly – in ourselves. We live stories that either give our lives meaning or negate it with meaninglessness. If we change the stories we live by, quite possibly we change our lives.

Fra digtsamlingen “A way of being free” af Ben Okri

Forord

”Tak er kun et fattigt ord”, synger Poul Bundgaard. Og ifølge professor Per Durst-Andersen er vi danskere blevet et ekstremt takkende folkefærd, hvor ordet tak er blevet udvandet. Det udtrykker slet ikke taknemmelighed. For hvis vi er taknemmelige, står vi i gæld. Og vi danskere kan ikke lide at skylde nogen noget. Men hvis tak kun er et fattig ord og ikke udtrykker taknemmelighed, er jeg løbet tør for alternativer til denne lille fortælling. Så ved jeg ikke, hvad jeg skal skrive, der kan udtrykke min taknemmelighed og dermed beskrive den gæld, jeg har til de personer, der har gjort dette projekt muligt.

Da jeg ingen alternativer kan finde, vil jeg alligevel ved brug af dette fattige ord ”tak” udtrykke min taknemmelighed og vedstå mig min gæld til Anders fra Vibegaard, Bodil fra Fru Møllers Mølleri, Lars og Sandra fra Knabegaarden, Kristian fra Kragegaarden, Mette og Brian fra Hellevgård, Karl fra Fårehavegård, Lisbeth og Nicolaj fra Gyrum, Kirsten fra Ny Lundgård Ismejeri og Birgit fra Allégården. Tak fordi I har taget jer tid til at fortælle mig om jeres landbrugsbedrifter og givet mig et helt fantastisk indblik i jeres verden. I har fortalt mig jeres historier og smittet mig med jeres engagement på en måde, at jeg har ønsket at blive en del af jeres historier.

Tak til jer studerende; Daniel Christiansen, Steffen Hay Jørgensen, Simon Vaaben Sørum, Sigrid Beth Rasmussen, Nicklas Jepsen, Tina Pedersen, Signe Skovbach Nielsen, Eje Mattis Røndahl, Camilla Mertz, Asger Jarle Olsen, Line Christensen, Anders Krog Nielsen, Jakob Sage Monrad, Frank Holst, Carsten Gregers Andresen, Stine Hededam Pindstoft Jølbæk, Anders Feldsted Bergstedt, Martin Clausen og Christina Juul Skorstensgård. Tak fordi I har givet mig en chance. Med jeres engagement har I bragt masser af læring ind i klasselokalet, således at jeg nu med fornyet læring kan skrive denne afhandling.

Tak til jer, mine kære, kære kollegaer fra UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole for jeres faste tro og støtte. Uden dette og en stor

velvillighed til at tage ”ekstra vagter”, så jeg kunne blive frigivet til at koncentrere mig, havde det set rigtig, rigtig skidt ud.

Tak til dig, uddannelseschef Helle Thastum, og dig, udviklingsdirektør Torben Lindegaard Hansen for at gøre dette muligt og for jeres evige støtte og tro på, at det hele nok skal gå.

Og Egon Noe, når vi nu taler om ”engagement”, ”evig støtte” og ”tro på”. Så er ”Engagement, evig støtte og tro” titlen på den fortælling, jeg fremover vil give min fortælling om betydningen af at have en god vejleder til sit projekt. En titel, der demonstrerer, hvad der er vigtigt, og hvad der har båret mig fremad i denne proces. En proces, jeg aldrig ville have været foruden. Dertil har jeg opnået alt for meget ny læring. Og ny læring er altid vigtig. Ny læring giver nye fortællinger. Jeg er afhængig af fortællinger. Så tak Egon for at give mig nye fortællinger.

Sidst men ikke mindst. En tak til hele min familie og en stor stor tak til min mand. Hvis ikke du, Martin, psykisk havde båret mig fremad med tro og støtte og fysisk taget dig af alt, og jeg mener alt, var jeg aldrig nået hertil, hvor det er relevant at sidde og skrive dette forord.

Indholdsfortegnelse

Resume	1
Summary.....	3
Kapitel 1: Introduktion	5
Baggrund.....	6
Forskningsspørgsmål	8
Afhandlingens opbygning.....	9
Kapitel 2: Den narrative tænkning	15
Kapitel 3: Den store fortælling om dansk landbrug og dets rådgivere	24
Landboforeninger og rådgivning	39
Rådgivning i andre lande	49
Afrunding	50
Kapitel 4: En fortælling om de danske fødevarer	52
Madens sociologi og bruddet med det kanoniske	53
Afrunding	70
Kapitel 5: Mine metodevalg	73
Casestudiet	74
Det kvalitative forskningsinterview	77
Udvælgelse af cases	78
Konstruktionen af fortællingerne	82
Den dialogorienterede forskning	87
Troværdighedsbegrebet.....	89
Afrunding	93
Kapitel 6: Alternative fortællinger i dagens landbrug.....	95
Fortællingen om at blive boende på landet.....	96
Fortællingen om at gøre det, man siger	105
Fortællingen om markedsvilkår	112
Fortællingen om at gøre det, ingen andre gør.....	121
Fortællingen om det frie liv	129
Fortællingen om fortællingen	139
Fortællingen om ikke at have en ide	147
Fortællingen om nysgerrigheden	156
Fortællingen om dyrevelfærden.....	164
Afrunding.....	173

Kapitel 7: Byggestenene refleksiv tænkning og farming system approach ..	179
Refleksiv tænkning	180
Farming system approach	187
Afrunding	190
Kapitel 8: Reflektorisk rådgivning i fremtidens landbrug	192
DRS-modellen, det reflekterende samarbejde	193
Afrunding	232
Kapitel 9: Konklusion	236
Referencer.....	239

Resume

Dette er en fortælling – forhåbentlig en god fortælling – om, hvordan vi understøtter nye udviklingsveje for landbruget. Som mennesker er vi afhængige af fortællingen som form, og som Jerome Bruner påpeger, giver fortællingen os evnen til at tildele mening til vores handlinger og liv såvel som retning på vores beslutninger.

Meningen med denne afhandling er, at vi som uddannelsesinstitution skal skabe forudsætningerne for, hvordan vi i fremtidens landbrug skaber flere alternative fortællinger. Alternative fortællinger, der kan skabes, hvis vi uddanner vores rådgivere til at blive mere reflektoriske omkring deres rådgivning.

Der er alternative fortællinger, vi kan lære af. Ni af disse fortællinger indgår i denne ph.d.-afhandling og er fortællinger om landmænd, der på et tidligt tidspunkt erkender, at de skal finde deres eget spor i dansk landbrug.

Sammenbrud i den store fortælling gør, at der opstår forskellige tendenser i 80'erne og 90'erne, som disse landmænd erfarer og reagerer på. Tendenser, hvor nogle forbrugere begynder at efterspørge fødevarer, der er produceret under et andet værdisæt end det værdisæt, der præger den store fortællings fødevarerproduktion. Dette skaber rum for nye muligheder i form af nye landbrugsaktiviteter og nye markeder og giver plads til nye fortællinger, herunder ni meningsdannende troværdige fortællinger med et tydeligt værdisæt koblet op på handlinger og produktionslogik, og hvor det er tydeligt for forbrugerne, at disse landmænd er engagerede i at producere kvalitetsfødevarer.

Fortællinger, hvoraf vi lærer, at skal man fremadrettet i dansk landbrug være i stand til at skabe succesfulde fortællinger, kræver det, at man hele tiden er nysgerrig på, hvad der rører sig i markedet, og reflekterer over, hvilke betydninger det får for ens landbrugssystem, og at man hele tiden er

engageret i at søge ny læring og omsætte den til ny praksis. Et engagement, der kommer af, at man har en landbrugsproduktion, der er koblet op på ens eget værdisæt.

For det er tidskrævende at engagere sig. Det fortæller landmændene os i de ni fortællinger. Noget, de til gengæld ikke har brugt tid på, er tid sammen med deres rådgivere. Disse landmænd har stort set ikke brugt de traditionelle rådgivere, som vi som uddannelsesinstitution uddanner. Rådgivere, vi har uddannet til den store fortælling.

Skal vi fremadrettet have del i alternative fortællinger i dansk landbrug, kræver det, at vi uddanner vores rådgivere til at være mere reflektoriske omkring deres eget værdisæt og deres forståelse af landbrugssystemet. Et værdisæt og en forståelse, der tager afsæt i den fælles landbokultur, som vi som uddannelsesinstitution altid har været en del af.

For således at skabe et reflektorisk grundlag, rådgiverne kan bruge i samarbejdet med landmanden, har vi, dvs. 18 studerende fra UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole og undertegnede udarbejdet en kommunikationsmodel. En model, der skal åbne op for både landmandens og rådgiverens forståelse af landbrugssystemet og åbne op for begges refleksion i forhold til det værdisæt, landbrugssystemet bliver betragtet med.

På baggrund af den læring, der kan udledes af denne afhandling, bliver der nu udbudt et nyt valgfag på UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole. Og med udgangspunkt i et konkret værktøj og et helt nyt fag er der åbnet op for, at vi som uddannelsesinstitution kan uddanne rådgivere, der kan hjælpe fremtidens landmænd med at finde deres eget spor og derved skabe meningsdannende troværdige fortællinger, hvori der er indlejret et tydeligt værdisæt knyttet op på handlinger og produktionslogik.

Summary

This is a story - hopefully a good story - about how we support new development routes for agriculture. As humans, we depend on history as form and, as Jerome Bruner points out, the narrative gives us the ability to assign meaning to our actions and lives, as well as the direction of our decisions. The purpose of this thesis is to discuss how an educational institution can create alternative stories for the future of agriculture. Alternative stories can be created if we train our counselors to become more reflective about their own counseling. There are already alternative stories that we can learn from; nine of these stories are included in this PhD thesis and are stories about farmers who, at an early stage, recognize that they must find their own path in Danish agriculture. The collapse of the great narrative causes different trends in the 80s and 90s that these farmers experience and react to, such as where some consumers begin to demand food produced under a different set of values than the set of values that characterize the great narrative of food production. This creates room for new opportunities in the form of new agricultural activities and new markets and provides space for new stories.

The thesis explores nine meaningful and credible stories with a very clear set of values linked to actions and production logic, where it is clear to the consumers that these farmers are very much arranged in producing quality food; tales from which one can learn that if one is to be able to create successful narratives in the future in Danish agriculture, then it requires that one is constantly curious about movements in the market and reflects on what meaning it makes for one's agricultural system. One must be constantly seeking new learning and translating it into new practice. This comes from having agricultural production that is connected to one's own set of values because it is time consuming to arrange. This is told by the farmers in the nine stories.

The thesis also explores how these farmers have hardly used the traditional advisors we train in educational institutions, Because the advisors have only been trained for the great narrative.

In the future, we will have to share in alternative stories of Danish agriculture, so it requires that we train our advisors to be more reflective about their own sets of values and their understanding of the agricultural system. An understanding and set of values that is precisely based on the common agricultural culture that we as an educational institution have always been a part of.

In order to create a reflective basis that the advisors can use in cooperation with the farmer, I and 18 students from the UCL University College prepared a communication model. This model will open up both the farmer and the counselors' understanding of the agricultural system and the reflection in relation to the value of the agricultural system. Based on the learning that can be drawn from this thesis, a new elective is now also offered at the UCL University College. Through a concrete tool and a completely new subject, we have opened the way for the educational institution to educate counselors who can help future farmers find their own track and thereby create meaningful, credible stories in which one has embedded a clear set of values related to actions and production logic.

Kapitel 1: Introduktion

Alle fortællinger eller historier starter et sted. Sådan må det nødvendigvis være. En selvfølgelighed, Aristoteles flere hundrede år før vores tidsregning gjorde os opmærksom på: ”En begyndelse er der, hvor der nødvendigvis følger noget efter, men ikke noget før” (Horsdal, 2017, s. 21). Hvor dette sted er, er op til fortælleren at bestemme; om det er i fortiden, nutiden eller fremtiden. Men der er altid en begyndelse, og der er altid en fortæller: ”Der er altid, uanset hvor skjult, en der fortæller”, bemærker den norske forfatter Jan Kjærstad (Kjærstad, 1993, s. 55). Det er vilkårene. Som det er et vilkår, at vi mennesker har en medfødt afhængighed af fortællingen som form. Med fortællingen får vi evnen til at tildele mening til vores handlinger og liv. At fortælle historier er af ”afgørende betydning for vore sociale interaktioner”, skriver Jerome Bruner (Bruner, 2004, s. 40-41).

Denne evne til at fortælle historier deler vi op i en mundtlig eller skriftlig fremstilling. Forskellen på de to former er underlagt mangfoldighedens glæder, men en af de væsentligste er kravet om en titel på den skriftlige fremstilling. Hvor ingen fortæller kan forestille sig at starte en mundtlig fortælling ved først at nævne titlen på fortællingen, er det utænkeligt at konstruere en skriftlig fremstilling uden en titel. Nogle vil ligefrem påstå, at titlen er det vigtigste. Titlen er fortællingens abstract, og hvis ikke fortælleren er i stand til at konstruere en sigende titel, er indholdet ikke vigtigt. I så fald er indholdet uden værdi for fortælleren, og hvis indholdet er uden værdi for fortælleren, har modtageren ingen grund til at beskæftige sig med indholdet. Så bliver det spild af alles tid.

Når jeg vælger at give denne afhandling titlen ”Reflektorisk rådgivning og alternative fortællinger nu og i fremtidens danske landbrug”, er det med håbet om, at der ingen spildt tid er. Et håb om, at jeg som fortæller har fået skabt en sigende titel, der gerne skal afspejle, hvilken værdi, denne ph.d. har for mig som fortæller, og hvad formålet med afhandlingen er.

En ph.d. med det formål at skabe forudsætningerne for, at vi i fremtidens landbrug kan opleve flere alternative fortællinger. Forudsætninger, der kan imødekommes, hvis vi tager ved lære af nutidens alternative fortællinger, og hvis vi uddanner vores rådgivere til at blive mere reflektoriske omkring deres egen rådgivning.

Baggrund

Som jeg indleder med, starter alle fortællinger eller historier et sted. Fortællinger og historier er to betegnelser, som for mig er synonyme, hvilket er helt på linje med Horsdal (2017), når hun i øvrigt gør os opmærksom på det subjektive forhold i al historieskrivning: ”Naturligvis kan vi fortælle historier på mange forskellige måder, men vælger vi at begynde et andet sted og slutte et andet sted, vil forløbet ændre sig. Vi får hermed ændret fortællingens tidsrum og dermed også historiens mening” (s. 21).

Men tilbage til starten på denne fortælling. I efteråret 2013 blev vi ved UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole,¹ hvor jeg er ansat, gjort opmærksom på konsekvenserne af strukturudviklingen i dansk landbrug og de udfordringer, det har for rådgivningen. En strukturudvikling, der medfører, at de store landbrugsbedrifter bliver større og større, og de landmænd, der ikke kan honorere kravet om udvidelse, forlader landmandsbranchen eller bliver i stedet deltidslandmænd. En udvikling, der bevirker, at hele mellemlaget, det vil sige de mellemstore bedrifter, er ved at forsvinde. Rådgivningsfirmaet vil gerne have, at vi som uddannelsesinstitution begynder at interessere os for dette mellemlag, og spørgsmålet ”Hvad skal de mellemstore landbrugsbedrifter leve af i fremtiden?” bliver grundlaget for en mere dybdegående undersøgelse. En undersøgelse, der skal afdække mulige løsninger, således at vores rådgivere har den nødvendige viden til at rådgive landmænd, der ønsker at drive en mellemstor landbrugsbedrift. Dette fører til, at jeg i 2015 påbegyndte dette ph.d.-studie. Et ph.d.-studie med en indlejret

¹ Erhvervsakademiet Lillebælt fusionerede den 1. august 2018 med University College Lillebælt og hedder nu UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole.

betingelse om, at vores bachelorstuderende, og derved nogle af landbrugets kommende rådgivere, får en aktiv og synlig rolle i projektet, hvilket afspejler sig i opbygningen af ph.d.-projektet.

Ved UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole uddanner vi blandt andet kommende rådgivere inden for dansk landbrug. Det er ligeledes en uddannelsesinstitution, der blandt andet udbyder en toårig uddannelse som jordbrugsteknolog og en halvandenårig overbygning i form af en professionsbachelor i jordbrug².

For at blive optaget på uddannelsen som jordbrugsteknolog skal man enten have en gymnasial uddannelse eller en relevant erhvervsuddannelse, eksempelvis som landmand (<http://www.ucl.dk/>). Uddannelserne er praksisorienterede og målrettet erhvervslivets behov, hvilket betyder, at vi er i tæt kontakt med det erhvervsliv, som vi uddanner studerende til. Denne tilknytning afstedkommer en løbende dialog med praksis, og derfor er det af værdi at interessere sig for, hvad markedet efterspørger af kompetencer hos kommende rådgivere.

Som titlen indikerer, vælger jeg undervejs i processen ved indsamling af min empiri at ændre fokus fra de mellemstore landbrugsbedrifter til landbrugsdrifter, der har fulgt en alternativ udviklingsvej i forhold til en udvikling, der er underlagt strukturudviklingen. Ligeledes erkender jeg, at vi som uddannelsesinstitution skal have et større fokus på at uddanne rådgivere med større reflektoriske kompetencer. Reflektoriske rådgivere, der skal være bevidste om, at den rådgivningstradition, vi har i Danmark, er udviklet på baggrund af en landbokultur, der går over hundrede år tilbage i tiden. Derfor handler det heller ikke blot om at finde løsninger, fasttømrede løsninger som en ramme om et billede, der blot skal skæres til, så det passer til rammen. Derimod handler det om at uddanne vores rådgivere, så de betragter

² Bacheloruddannelsen i jordbrug har fra 1. august 2018 fået en ny studieordning, hvilket bevirkede, at uddannelsen skiftede navn fra Pba. i jordbrugsvirksomhed til Pba. i jordbrug. De studerende, der medvirker i denne ph.d., er under den gamle studieordning, hvilket betyder, at jeg fastholder Pba. i jordbrugsvirksomhed som navnet på bacheloruddannelsen, når jeg henviser til disse studerende.

landmanden og dennes landbrugssystem som unik og derfor rådgiver med dette for øje.

I Den Danske Ordbog ("Alternativ", n. d.) defineres ordet alternativ på følgende vis: "en af to eller evt. flere muligheder, der gensidigt udelukker eller træder i stedet for hinanden, og ofte ses ordet i forhold til den mulighed, der først byder sig." Det er især de sidste ord, "i forhold til den mulighed, der først byder sig", jeg ønsker at udfolde; nemlig at tingenes væsen aldrig nødvendigvis er, som det umiddelbart foreligger, eller som det først byder sig. Der er altid et alternativ til en mulighed. Når dansk landbrug eller vores rådgivere foreslår en fortælling, er der altid en alternativ fortælling. Der er altid en alternativ fortælling, og det er inden for den forståelsesramme, jeg ønsker at placere denne afhandling.

Forskningsspørgsmål

Således er jeg nået frem til de to forskningsspørgsmål, der bliver styrende for denne afhandling. Afhandlingen bygger på en antagelse om, at der er landmænd derude, hvis alternative fortællinger vi kan lære af. Fortællinger, der kan give os indsigt i de værdier og den produktionslogik, der er indlejret i hver af disse landmænds handlinger, og som er meningsdannende for deres tilgang til landbrugsbedriften. Fortællinger, der kan bidrage med ny viden, så vores rådgivere i tæt samarbejde med landmanden bliver i stand til at skabe nye fortællinger i fremtidens danske landbrug. Fortællinger, der bliver skabt på baggrund af en kommunikationsmodel, der skal bistå landmænd og rådgivere i at føre en refleksiv dialog, så den meningsdannende kultur, vi alle er en del af, bliver synliggjort i samarbejdet.

De to spørgsmål lyder:

Hvad kan vi lære af de alternative fortællinger i dansk landbrug?

Hvordan styrker vi som uddannelsesinstitution en refleksiv dialog mellem landmænd og rådgivere, så muligheden for nye fortællinger synliggøres?

Ønsket fra uddannelsesinstitutionen om, at vores bachelorstuderende har en aktiv og synlig rolle i afhandlingen, imødekommes ved, at de studerende er inddraget i det metodiske afsnit, der understøtter spørgsmål to.

Det er studerende og kommende rådgivere, der er målgruppen for denne afhandling. Og min egen lille fortælling om fremtiden for denne afhandling er, at den vil komme til at stå på UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskoles hylde på biblioteket som en fin lille bog, hvor antallet af overstregninger, kaffepletter og æselører vil synliggøre, at bogen bliver læst.

Afhandlingens opbygning

Når noget har værdi, illustrerer vi det ofte grafisk ved at placere det i centrum af billedet eller figuren, så det med det samme får vores opmærksomhed. Således her, hvor værdien ”Reflektorisk rådgivning og alternative fortællinger nu og i fremtidens danske landbrug” bliver centrum og dermed afhandlingens omdrejningspunkt. Et centrum, der samtidig bliver bindeledet til afhandlingens andre kapitler, der hver især er illustreret ved deres titel, der fungerer som kapitlets abstract. Således fremkommer figuren nedenfor, der illustrerer, hvordan de enkelte kapitler er forbundet med afhandlingens omdrejningspunkt.



Figur 1: Afhandlingens opbygning

Som indgang til at forstå den overordnede logik i opbygningen af afhandlingen vil jeg tage udgangspunkt i et citat af Ove Korsgaard, der handler om det at være dansker:

Der er et stort behov for at udvikle nye fortællinger om det at være et dansk folk. [...] Som tidligere afhænger vores fremtid som dansker af nye fortællinger om vores fortid. Det er i fortællinger og historier, i ord og tale, symboler og ritualer, vi skaber fremtidens folk og dets identiteter. (Korsgaard, 2004, s. 565)

Omformulerer jeg ovenstående citat, kan det for eksempel lyde således:

Der er et stort behov for at udvikle nye fortællinger om det at være et dansk landbrug. [...] Som tidligere afhænger vores fremtid som dansk landmand af nye fortællinger om vores fortid. Det er i fortællinger og historier, i ord og tale, symboler og ritualer, vi skaber fremtidens landbrug.

Et citat, der for mig illustrerer, at hvis vi som uddannelsesinstitution skal skabe forudsætningerne for, at vi i fremtidens landbrug kan opleve flere alternative fortællinger, er det vigtigt, at vi har et vist kendskab til vores landbohistoriske fortid. Og vi skal kende de nye alternative fortællinger, der allerede er blevet skabt.

Som afhandlingens titel indikerer, er afhandlingen bygget op ud fra min erkendelsesteoretiske tilgang til den narrative tænkning som et grundbegreb i vores måde at vide noget om os selv og verden på. En tilgang, der bliver yderligere udfoldet i kapitel 2. Det er en tilgang, hvor jeg er inspireret af Jerome Bruner, der er en central eksponent for den narrative tilgang. For Bruner er den narrative tænkning en tænkning, der beskæftiger sig med mennesket og de sociale relationer, mennesket indgår i. I kapitlet vil jeg komme nærmere ind på, hvordan vi er gode til at konstruere fortællinger, når der er brud på det kanoniske, et andet ord for det regelbundne eller forventelige. En god og interessant historie kræver – udover at fortælleren kan sammensætte en kronologisk fortælling – at modtageren af fortællingen accepterer fortællingen som troværdig. Herved bliver der i den grad brug for narrative kompetencer hos fortælleren. Et forhold, der i den grad gælder for vores rådgivere såvel som landmanden, og et forhold, som vi som uddannelsesinstitution skal have fokus på.

I kapitel 3 ”Den store fortælling om dansk landbrug og dets rådgivere” finder vi den historie, som vores rådgivere har været en del af. En historie, der begynder med tiden op til ca. 1875, der er en tid, hvor dansk landbrug er i fremgang. Sidenhen er det gået op og ned, og herefter er succes og krise hyppigt anvendte substantiver i den store fortælling. Som sagt er rådgiverne en del af historien, uagtet om der har været tale om en succes eller en krise,

og derved tager rådgiverne del i en meningsdannende kultur. For med over hundrede års deltagelse i en landbokultur bliver, som Bruner (1999) påpeger, meningen ”*offentlig og fælles*” (s. 28). Kulturen er således ikke noget, man kan unddrage sig, heller ikke rådgiverne. De råd, man giver, er altid baseret på nogle værdier og normer, der er skabt på baggrund af den kultur, man tager del i. Som Ehn og Löfgren (2010) skriver: ”Disse ordnede principper er ofte ubevidste, og det kulturelle bliver noget, man medtænker på en helt ureflekteret måde” (s. 11). Derfor vil jeg mene, at der ikke er noget, der kan kaldes uvildig rådgivning. At der således ikke er og aldrig har været uvildig rådgivning, illustrerer jeg med de nedslag i historien, som jeg bringer frem i afsnittet om landboforeningerne og rådgivning i kapitel 3.

For at forstå de ni fortællinger, der bliver fortalt i kapitel 6, kan det være værdifuldt at se på forskellige strømninger i samfundet inden for miljø- og fødevareområdet op igennem 80’erne og 90’erne. Forskellige strømninger, der giver mulighed for nye landbrugsaktiviteter og nye markeder, og som landmændene i de ni fortællinger iagttager og reagerer på og skaber deres alternative fortællinger ud fra. Disse strømninger eller tendenser bliver belyst i kapitel 4 i fortællingen om de danske fødevarer. Forskellige tendenser, der blandt andet opstår på grund af de sammenbrud, der sker i den store fortælling, herunder de mange miljø- og fødevareskandaler. Her vil der være fokus på de hændelser, der krænkede kanoniteten i den store fortælling. Et centralt forsøg på at beskrive denne udvikling finder vi i Dansk Sociologisk Tidsskrift, der i 1997 bragte et tema om madens sociologi. Men for fuldstændig at forstå danskernes forhold til mad før og efter disse sammenbrud vælger jeg at følge de danske fødevarers historie, som den bliver fortalt af Else-Marie Boyhus, dansk historiker, museumsinspektør og forfatter til flere bøger om udviklingen i det danske køkken.

Kapitel 5 er det kapitel, hvor jeg vil redegøre for min metodiske tilgange, herunder casestudiet og den dialogbaserede forskning. Jeg vil ligeledes redegøre for udvælgelsen af de ni cases, og hvordan jeg på baggrund af det kvalitative forskningsinterview har konstrueret de ni fortællinger. Ni fortællinger, der er bygget op omkring det, jeg vælger at kalde for en styrkemærkør.

En styrkemærke, der ligger til grund for den enkelte titel på hver fortælling. Derved skal denne styrkemærke forstås som noget, der er vigtigt for mig som konstruktør, men som også er en værdi, der ligger mere eller mindre implicit i landmandens fortælling. Det er ligeledes i kapitel 5 under afsnittet om troværdighedsbegrebet, at jeg vil redegøre for de kvalitetskriterier, der er afhandlingens præmisser.

De alternative fortællinger i kapitel 6, der tæller ni fortællinger, har haft plads fra 90'erne og frem. Det er i hvert fald cirka i den periode, at landmændene, der lægger navn til fortællingerne, begynder deres landbrugsbedrift, og derved bliver det begyndelsen på deres fortællinger. Det er fælles for fortællingerne, at disse landmænd er trådt ud af den store fortælling og hermed landbrugets trædemølle og i stedet ønsker at skabe nogle alternative fortællinger omkring deres landbrugsbedrifter. I disse fortællinger er meningen med landbrugssystemet koblet op på specifikke værdier, der tydeligt afspejles i både handlingerne og produktionslogikken og derved giver os meningsdannende fortællinger om, hvordan disse landmænd er engageret i at producere kvalitetsfødevarer.

Efter vi således er blevet vidende om den landbohistoriske fortid, betydningen af nye tendenser i det danske køkken og alternative fortællinger i dagens landbrug, er vi fremme ved kapitel 7, der har fået titlen "Byggestene refleksiv tænkning og farming system approach". Her bliver læseren introduceret til Deweys tænkning, herunder Schöns reflekterende praktikere og farming system approach, der er de tilgange, kommunikationsmodellen eller DRS-modellen (Det Reflekterende Samarbejde) er bygget op omkring. Tilgange, der er indlejret i de ni fortællinger i kapitel 6, og som derved bliver den læring, jeg anvender som byggesten i det redskab, der fremover kan styrke en refleksiv dialog mellem rådgivere og landmænd, så muligheden for nye fortællinger synliggøres.

Et redskab eller en model, der er bygget op i tæt samarbejde med 18 studerende fra UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole, og som bliver beskrevet i kapitel 8 om reflektorisk rådgivning i fremtidens landbrug. Kapitel 8 er en fortælling, der beskriver en metodisk proces, hvordan de stude-

rende fra UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole og jeg får udarbejdet en model. Det er fortællingen om, hvordan vi som uddannelsesinstitution skal være opmærksomme på, at vi uddanner rådgivere med reflektoriske kompetencer. Dette når jeg frem til takket være mine nye erkendelser, som jeg har tilegnet mig fra de ni fortællinger, men også via den nye erkendelse, der er opstået i samarbejdet med de studerende. En erkendelse af, at nye meningsdannende fortællinger automatisk skabes, når de får følgeskab af engagement. Et engagement, der kommer af, at landbrugssystemet er koblet op på et værdisæt, der afspejles i både handlinger og produktionslogik.

Dette bliver en del af den konklusion, der udgør kapitel 9. For med udarbejdelsen af en foreløbig model er vi langt. Vi, dvs. to hold bachelorstuderende i jordbrugsvirksomhed og undertegnede, har udarbejdet en model. En model, der skal indgå i kommende undervisning, så modellen kan blive yderligere forbedret. Derudover har den læring, der har fundet sted undervejs, afstedkommet, at der bliver udbudt et helt nyt valgfag for bachelorstuderende i jordbrugsvirksomhed. Et fag med titlen ”Kvalitet og diversitet i produktionen”.

Således er jeg nået hele vejen rundt i figur 1 og er nu tilbage til kapitel 1. Et kapitel, der bærer titlen ”Introduktion”, og som introducerer formålet med de forskellige kapitler, herunder de to forskningsspørgsmål som afhandlingens ”styrepinde”. Og jeg er tilbage ved afhandlingens titel ”Reflektorisk rådgivning og alternative fortællinger nu og i fremtidens danske landbrug” – afhandlingens omdrejningspunkt og centrale værdi.^{3, 4}

³ Denne afhandling har været til korrektur ved Studiekorrektur.dk

⁴ Der benyttes APA 6th som referencesystem.

Kapitel 2: Den narrative tænkning

Den narrative tænkning udfoldes inden for en bred vifte af forskellige discipliner som psykologi, sociologi, antropologi, lingvistik, organisationsteori og historie. Men trods forskellige anvendelser af det narrative begreb, er tendensen dog at lade sig inspirere af Jerome Bruner⁵, der optræder som en hyppig reference (Clandinin & Rosiek, 2007; Czarniawska, 1997; Fletcher, 2007; Gartner, 2007; Holstein & Gubrium, 2009; Josselson, 2011; Pentland, 1999; Thomsen, Bo, & Christensen, 2016).

For Bruner er der to ”måder at håndtere og organisere vores viden om verden på” (Korsgaard, 2004, s. 30). Bruner sonderer mellem den logisk-videnskabelige tilgang, eller som Bruner (1986) benævner det: ”the paradigmatic mode of thinking” (s. 13), og den narrative tilgang. Den logisk-videnskabelige tilgang er den tilgang, der beskæftiger sig med den naturligvidenskabelige verden, hvor hypotesetestning, verificeringer og generaliseringer er udgangspunktet. Den narrative tilgang er derimod den tilgang, der omfavner mennesket og de sociale relationer, mennesket indgår i.

Disse to tilgange findes i alle kulturer, om end vægtningen og udtryksformen prioriteres forskelligt (Bruner, 1998). Denne inddeling retfærdiggør ikke et alt for snævert syn på henholdsvis den ene eller anden tilgang, og for Bruner er det vigtigt at opretholde de to verdners forbindelser til hinanden: ”Selvfølgelig kan vi leve med de to, den strenge, men veldefinerede paradigmatiske verden, og fortællingens ukendte, udfordrende verden. Det er, når vi taber de to verdners forbindelser til hinanden af syne, at vores liv indsnævres” (Bruner, 2004, s. 118).

⁵ Jerome Bruner har været professor i psykologi ved Harvard Universitet og er forfatter til flere bøger og artikler og har været involveret i ”few revolutionary movements in psychology and education” (Takaya, 2103 s. IX), og som 97-årig er han professor ved New York University’s School of Law. (Takaya, 2013).

Med dette videnskabsteoretiske afsæt placerer Bruner sig inden for det socialkonstruktivistiske felt, og som Kirsten Krogh -Jespersen skriver i sit forord til den danske udgave af ”Mening i handling” (1999), er Bruner ”en fornem eksponent” (s. 9) for dette felt. Hvilket tydeliggøres med følgende citat: ”Virkelighedskonstruktion er et produkt af betydningsdannelsen, som er skabt af traditioner og af den værktøjskasse, en kultur stiller til rådighed for tænkning” (Bruner, 1998, s. 70).

Med afsæt i Bruners narrative tilgang er det min hensigt og mit erklærede mål at indfange noget, der ikke har været synliggjort hverken i dansk landbrug eller i vores uddannelse af landbrugsrådgivere. En tilgang, jeg argumenterer for, vil gavne både dansk landbrug og vores uddannelsessystem, der alt for længe har været præget af en for ensidig tilgang hovedsagelig med fokus på den logisk-videnskabelige tilgang. En tilgang, der gav mening, da fokus var på effektivisering og optimering, men som nu må siges at have bevist sin utilstrækkelighed, hvis den anvendes som den eneste rigtige tilgang.

Selvom den narrative disciplin er blevet voldsomt populær, ”a tyranny of narrative” (s. 5), som det formuleres af Riessman (2008), er det narrative felt dog ikke et helt nyt felt. Således har fortællinger været brugt som forskningsmateriale i mange år. I 1918 udgav William I. Thomas and Florian Znaniecki ”The Polish Peasant in Europe and America”. Og ved anvendelsen af polske immigranternes personlige fortællinger, dokumenteret i adskillige breve, introducerer de to forfattere os til livsfortællingerne som en tilgang til at lade os vide noget om, hvordan livet opleves af disse immigranter, og hvordan overordnede samfundsmæssige vilkår har betydning for disse fortællinger (A. Jørgensen, 2002).

Som mennesker har vi ifølge Bruner (2004) en medført ”afhængighed af historien som form” (s. 36). Det betyder, at vi med brugen af fortællingen får evnen til at tildele mening til vores handlinger og liv. Med fortællingen får vi nemlig færdigheden til på en let og fleksibel måde at håndtere vores planer og vores forventninger, og vi får evnen til at håndtere resultatet af disse planer og forventninger (Bruner, 2004). For som Bruner (2004)

påpeger, er det at kunne udtænke hensigtsmæssige planer for opnåelse af et specifikt mål en særlig egenskab ved mennesket, og en egenskab, der kræver en forholdsvis fast forventning til, hvordan naturen fungerer, og hvordan andre mennesker omkring os reagerer. Når vores plan ikke holder, eller vi ikke opnår det mål, vi har sat os, har vi evnen til at skabe en fortælling, der giver os styrken til at skabe mening. Og som fortællende individer skaber vi ikke blot en enkelt historie, men mange af dem (Bruner, 2004). Og som Bruner (2004) så illustrativt skriver:

Børsmæglere har lige så mange historier, der skal ”forklare”, hvorfor en aktie, som de har anbefalet, ikke klarede sig godt, som de havde historier om, hvorfor den ville klare sig godt, da de første gang rådede dig til at købe den. Man kunne endda hævde, at den videnskabelige statistik blev opfundet for at redde os fra vore mangelfulde evner til at forudsige ting. (s. 39)

At det ikke kun er børsmæglere, der har denne evne til at konstruere en historie om, hvorfor det gik som det gik, eller hvilke forventninger vi har til fremtiden, viser sig ved, at den er fremtrædende i al journalistik og ikke mindst i landbrugets egne forklaringer af fortidens synder og triste forudsigelser. En form, vi accepterer, og er jeg ikke enig i fortællingen, er det kun selve fortællingen og ikke formen, jeg sætter spørgsmålstegn ved. Tror jeg ikke på fortællingen, finder jeg selv andre begivenheder, jeg anser som mere vigtige, og som jeg derefter kæder sammen i en ny fortælling. Fortællingen fungerer jo som et magisk univers, hvor mennesket bliver i stand til at konstruere nyttige sammenhænge mellem årsag og virkning.

Det er det, som ifølge Bruner (1999) er fortællingens fornemmeste egenskab – denne iboende sekventialitet. Et unikt sæt af begivenheder, hvor mennesket er den handlende aktør, og hvor betydningen sand eller falsk er ligegyldig for historiens styrke som historie. Om det er landbrugsøkonomen, der belyser dansk landbrugs placering i samfundet ved at fremhæve de vigtigste historiske tendenser (H. O. Hansen, 1994), eller om det er romanforfatteren, der fiktivt beretter om dengang Allan Jensen havde en farm i Sønderjylland, hvor han avlede kaniner (Jepsen, 2013), er disse beretninger fælles om den

fortællende form. Og ifølge Bruner (1999), bunder dette fællestræk i traditionen: ”Og det lader sig vanskeligt nægte, at fortællekunstens former så at sige er sedimentære residualer af traditionelle måder at fortælle historier på, jævnfør Albert Lords⁶ tese, at al fortællekunst bundes i vores ældgamle historiefortællerarv” (s. 53).

Udover denne rodfæstning i traditionen skriver Bruner, at vi mennesker har en iboende tendens eller ”beredskab”⁷ (s. 54), som Bruner (1999) kalder det, til ”at organisere erfaringer i en fortællende form” (s. 54). Et begreb der, som Bruner (1999) påpeger, fører tilbage til Aristoteles’ begreb om mimesis, som Aristoteles brugte til at ”beskrive den måde, hvorpå dramaet imiterer ’livet’” (s. 54).

Bruner refererer yderligere til neurovidenskabsmanden Merlin Donald, der mener, at vi mennesker udviklede en fornemmelse for det mimetiske fra omtrent en million år siden. En fornemmelse, der gjorde, at vores forfædre blev i stand til at gengive særlige hændelser, både i fortiden såvel som i nutiden, og derved blev i stand til at videregive kulturbestemte forhold (Bruner, 2004).

Bruner har som psykolog beskæftiget sig med helt små børn og er af den opfattelse, at barnet tidligt og omkring den tid, hvor barnet begynder at tale, har evnen til at gøre den omkringliggende verden narrativt forståelig. Bruner taler om, at vi fra begyndelsen er udstyret med evnen til at fortolke og handle i overensstemmelse hermed i mødet med den sociale verden. Vi kommer så og sige ”til verden udstyrede på forhånd med en primitiv form for folkepsykologi” (Bruner, 1999, s. 75). Begrebet folkepsykologi⁸ er for Bruner

⁶ Albert B. Lord (1912 -1991) var en amerikansk klassisk filolog og litterat, som ud fra et omfattende feltarbejde har analyseret og dokumenteret, hvordan folkedigtningen er opbygget af en række faste, genkommende strukturer (”Lord”, 2017).

⁷ Beredskab er det danske ord for ”readiness” (s. 45), som er det ord, Bruner (1990) anvender i *Acts of Meaning*.

⁸ Bruner benytter ordet folkepsykologi for at drage en parallel til det, som Bruner (1999) kalder for ”andre naive discipliner” (s. 29), såsom ”folkebotanik” (s. 29) eller ”folkefarmakologi” (s. 29). I originaludgaven, *Acts of Meaning* benyttes ordene ”ethnobotany” og ”ethnopharmacology” (Bruner, 1990, s. 13).

essentielt, og som Bruner udtrykker det; ”en kulturs forklaring på, hvad det er, der driver mennesker” (Bruner, 1999, s. 29).

Skal vi forstå mennesket, er det vigtigt, at vi forstår, hvordan vores erfaringer og handlinger bliver skabt ud fra vores deltagelse i en fælles kultur. For som Bruner (1999) påpeger, er den form, hvorigennem vi danner vores egen selvbiografi, kun forståelig for os selv og andre, fordi vi deler et fælles kulturelt fortolkningssystem. Det at tro, at verden for eksempel er indrettet på en bestemt måde eller at have et ønske om at ville noget, er ifølge Bruner en væsentlig forudsætning for folkepsykologien:

Vi *tror*, at verden er indrettet sådan og sådan, at vi *vil* det og det, at dette *betyder* mere end hint og så videre. Vi tror (eller ”ved”), at folk har trosforestillinger ikke blot om nutiden, men også om fortid og fremtid, forestillinger, som relaterer os til tiden opfattet på en bestemt måde – vores måde [...]. (Bruner, 1999, s. 49)

Et andet væsentligt træk ved folkepsykologien er dens kanoniske status. ”Den fokuserer på det forventelige” (Bruner, 1999, s. 55). Dvs. at folkepsykologien ikke kun formidler, hvordan det er, men, som regel implicit, hvordan det burde være, og når en folkepsykologi krænkes, er der brug for fortællinger. Brug for en fortælling om, hvorfor folkepsykologien blev overtrådt (Bruner, 1999).

Således er der brug for en fortælling om dansk landbrug, og hvorfor det er gået, som det er gået. Vi har alle en mening om, hvad dansk landbrug har været, og ikke mindst, hvordan det burde være. Men vi ved, at det ikke er sådan længere. Og virkelighedens triste tal kalder på en fortælling, der kan give os en ”ordentlig forklaring” på, hvorfor det ikke længere er sådan. At det er omstændighedernes vold, i form af strukturudviklingen, der knuser dansk landbrug, er en fortælling, der hyppigt bliver fortalt, men i en fortælling om de danske fødevarer bliver vi vidende om andre fortællinger, der kan forklare, hvorfor det er gået, som det er gået i dansk landbrug.

Bruner (2004) påpeger, at fordi fortællingen er så dejlig fleksibel og kan formes på alle tænkelige måder, nøjes vi ikke kun med en historie, og Horsdal (2017) gør os opmærksom på, at de fleste historier skabes i det kulturelle rum i et tæt samspil mellem fortæller og modtager. Både Bruner (1999) og

Horsdal (2017) nævner vores narrative kompetencer som essentielle for vores levede liv. Ricoeur⁹ taler også om kompetencer, når han betegner Aristoteles' mimesis-begreb som en proces bestående af tre dele. Tre uadskillelige dele, som Ricoeur benævner mimesis 1, mimesis 2 og mimesis 3 (Horsdal 2017).

Mimesis 1 er forudsætningen for, at vi i det hele taget er i stand til at formidle en historie. Det kræver nemlig en forudforståelse for vores praktiske liv. En praktisk forudforståelse, der for det første er afhængig af, at vi som mennesker har begrebslige kompetencer, således at vi kan stille spørgsmål til det, som vi oplever, såsom: Hvilken? Hvor? Hvem? Hvorledes? osv. Det kræver, at vi er fortrolige med givne regler og normer (Horsdal 2017). Måden, hvorpå vi forstår en handling, er "ved at kende betydningen af de tegn, der angiver konventioner, trosopfattelse og institutioner" (Kemp, 1999, s. 37). At de forskellige handlinger er værdiladede, bliver formuleret således:

At fortællingen bliver til på basis af erfaringen af en allerede virkeliggjort etik, er menneskets daglige erfaring af en verden, hvori – som Ricoeur siger det – "der er ikke nogen handling, som ikke giver i hvert fald en svag anledning til billigelse eller misbilligelse ud fra et værdihierarki, hvori godhed og ondskab er polerne" [...]. (Kemp, 1999, s. 38)

Udover de ovennævnte kompetencer skal vi være i stand til at forstå handlingens tidslige struktur og således skabe sammenhæng mellem fortid, nutid og fremtid.

Mimesis 2 er fortællingen, som vi konstruerer, og her komponerer vi selve handlingen eller plottet. Dette gør vi ved at sætte forskellige begivenheder sammen – vi skaber en konfiguration. En konfiguration, der bliver

⁹ Ricoeurs trefoldige mimesis-begreb er betydelig mere komplekst end det, jeg beskriver her. Men jeg har ladet mig inspirere af Horsdals mere læsevenlige og tilgængelige gengivelse af mimesis 1, 2 og 3 (Horsdal 2017) og håber derved at være i stand til at formidle det essentielle, jeg trækker ud af Ricoeurs trefoldige begreb. Nemlig en erkendelse af vores sproglige kompetencer som en vigtig bestanddel i konstruktionen af en fortælling, en erkendelse af, at handlingerne aldrig er værdineutrale og ikke mindst en erkendelse af fortællingen som en kommunikativ handling, hvor modtageren deltager med sin egen opfattelse og fortolkning.

skabt på baggrund af de valg, vi foretager. Hvilke begivenheder skal med? Hvilken rækkefølge skal de placeres i, og hvor iøjnefaldende/markeret skal de være? (Horsdal, 2017).

Bruner (1999) gør os opmærksom på, at fortællekunsten blandt andet indebærer, at fortælleren er i stand til at sætte begivenhederne i en bestemt rækkefølge, ”at en sekvensrækkefølge etableres og overholdes – at begivenheder og tilstande ‘lineariseres’ på en standardiseret måde” (s. 78). Herved giver fortællingen mening for dem, der lytter til fortællingen, og det bliver muligt for tilhøreren at begribe fortællingen. Nogle narrative forskere, herunder Bo (2016) og Horsdal (2016, 2017), kalder dette for fortællingens plot: ”Det narrative plot, som integrerer alle elementer i fortællingen til en helhed, skaber fortællingens forklaringsværdi” (Horsdal, 2016 s. 34).

Og det er forestillingen om, at man for at kunne fortælle en historie skal være i stand til at ”linearisere på en standardiseret måde” og skabe fortællingens forklaringsværdi, der får flere narrative forskere til at argumentere imod denne stereotype forestilling om fortællingens form (Hyvärinen, Hydén, Saarenheimo, & Tamboukou, 2010; Salmon & Riessman, 2008).

I sin yderste fortolkning vil det jo selvsagt betyde, at de mennesker, der ikke behersker denne specifikke kompetence, bliver gjort fortællerløse. Ifølge min læsning af Bruner er det heller ikke det, som Bruner mener. Bruner benytter begrebet fortællekunst for at illustrere, at det er en kunst at fortælle en *god* historie.

Det sidste af Ricoeurs trefoldige begreb er mimesis 3. Et begreb, som Horsdal (2017) fortolker og anvender som et begreb, der er lagt over på modtageren. Dvs. at det er modtageren, der fortolker og forstår. Men vel at mærke ud fra modtagerens perspektiv, forudsætninger og kompetencer for at fortolke og forstå fortællingen.

Så den gode fortæller er den, der har de kompetencer, der skal til for først at erfare (mimesis 1), konstruere en fortælling med et tilhørende plot (mimesis 2) og være bevidst om modtagerens betydning for fortællingen (mimesis 3).

Modtageren har her en betragtelig magt til både at dømme historien og ikke mindst fortælleren af historien. Og som Bruner (2004) påpeger, er historier

ikke uskyldige. De har altid et budskab, og når historier ikke længere er uskyldige og altid har et budskab, er der altid noget på spil for fortælleren. Hvad enten budskabet er at blive forstået som en landmand, der ved noget om at producere kvalitetsfødevarer, og/eller at blive forstået som en landmand, der ved noget om dyrevelfærd, bæredygtighed etc.

I det øjeblik, jeg vælger at fortælle en historie til en anden, er det ikke længere kun min historie. Så er det også min tilhørers historie, og jeg har derved implicit givet min accept til, at tilhøreren kan gøre det med historien, som vedkommende ønsker. Om mit budskab bliver accepteret, er helt op til min tilhører.

Dette barske grundvilkår for fortællingens succes har vi som uddannelsesinstitution et ansvar for at lære vores kommende rådgivere. Vi skal uddanne rådgivere, der selv kan mestre fortællekunsten, men vi skal uddanne rådgivere, der har denne forståelse af det narrative felt. Vores rådgivere skal være klar over, at hvis en landmand for eksempel ønsker at afsætte landbrugsprodukter direkte til forbrugeren, er det op til forbrugeren, hvilket vil sige modtageren, at forstå og fortolke landmandens fortælling. Og det bliver således op til forbrugeren at bedømme, om den pågældende fortælling er troværdig eller ej. Et emne, som jeg senere vil vende tilbage til og diskutere mere udførligt, ligesom jeg vil diskutere vigtigheden af de narrative kompetencer i forhold til at kunne redegøre for sin refleksion.

En anden forståelse, som er vigtig for vores rådgivere at være i besiddelse af, er forståelsen af, hvorledes menneskets, og herunder landmandens, identitet konstrueres. At identitet ikke nødvendigvis er givet ved fødslen, men derimod en størrelse, som ændrer sig over tid. Som Bruner (2004) påpeger, har vi ikke noget selv eller en iboende identitet, der blot er der og venter på at blive opdaget.

Og når vi taler om at skabe vores eget jeg, er der tale om kunst. "Selvskabelse" (s. 78), som Bruner (2004) udtrykker det, "er en narrativ kunst" (s. 78). En historie om os selv og skabt og fortalt af os selv. Det er ikke en historie, der som sådan bliver til i hver enkelt situation. Vores historie akkumuleres over tid og tilpasser sig, så vi kan indgå i nye sammenhænge med nye relationer og nye projekter. En narrativ kunst, der i høj grad er udviklet

under indflydelse af mere eller mindre ubevidste normer for, hvilke historier vi skal anvende, når vi skal fortælle os selv om os selv. Historier som i høj grad er påvirket af den kultur, som vi ufravigeligt er en del af (Bruner, 2004). Denne betragtning deles også af Horsdal (2016, 2017), der påpeger praksisfællesskabets betydning for konstrueringen af ens identitet.

Ovennævnte får faktisk den betydning, at selvom der ligger en ”landmandsidentitet” klar i den store fortælling, behøver det nødvendigvis ikke at være sådan. Såfremt man bliver klar over, hvordan ens identitet er konstrueret, har man nogle gange muligheden for at ændre den. Så kan man træde ud af den fortælling, man har konstrueret om sig selv, og som er konstrueret på baggrund af det praksisfællesskab, man er en del af. Som også Karkov i nedenstående citat på fornem vis gør rede for:

Ligesom mine kammerater på Grundskolen var min identitet og selvforståelse bundet op på landmandslivet. Vi kendte jo historien om Danmark som et landbrugsland, om andelsbevægelsen med andelsmejerier og -slagterier. Danske landmænd: frontløbere blandt verdens bønder! Det vigtigste erhverv, og det, vores velfærd og kultur bygger på. (Karkov, 2014, s. 129)

Kapitel 3: Den store fortælling om dansk landbrug og dets rådgivere

I sin ph.d.-afhandling fra 2016 spørger Rasmus Blædel Larsen (2016), hvad og hvem dansk landbrug er, og han konkluderer, at det kun i meget begrænset omfang er lykkedes ham at finde svaret. Men muligvis er det at sammenligne med begrebet ”danskhed”, der af Henrik Jøker Bjerre beskrives som et centralt begreb ”i en diskurs, der ikke betyder noget eller baserer sig på en hemmelig, udtalt eller indforstået betydning, som aldrig helt kan ekspliceres” (Bjerre, 2015, s. 122).

Denne indforståede betydning af begrebet dansk landbrug bevirker, at de fleste af os har en mere eller mindre eksplicit viden og derfor vil mene at vide, hvad vi taler om, når vi taler om dansk landbrug. En viden, der er godt hjulpet på vej af den store fortælling.

En fortælling om et landbrug, der ved at trække på fortidens succeser erindrer os om et dansk eksporteventyr, der blandt andet bliver identificeret ved fortællingen om det danske smørprodukt Lurpak. Lurpak er produceret af hundrede procent dansk mælk og har været genstand for et eksporteventyr, der er stadfæstet ved de faktuelle tal, der synliggør, at eksporten af det danske smør frem til 1950 udgør 20 procent af de samlede danske eksportindtægter (Buhl, 2010).

Det er imidlertid samtidig en fortælling, der minder os om et dansk landbrug, der er dybt forgældet og i stor krise. En krise, der ikke kun har betydning for de danske landmænd, men en krise, der vedrører os alle, eller i hvert fald ifølge Christiansen (1982) burde vedrøre os alle: ”Krisen i landbruget er nemlig ikke kun af økonomisk art. Den er i lige så høj grad af identitetsmæssig og kulturel karakter. Og i sidste ende berører den ikke kun landbruget – den berører faktisk os alle sammen!” (s. 11).

Og det er en fortælling om, hvordan vores landbrugsproduktion med en udnyttelse på 64 procent af det samlede areal har en virkning på, hvordan

vores landskab ser ud (Kærgård, 2000). Et landskab, der med få, men store landbrugsbedrifter og deres omkringliggende og store lige marker præger landet uden for byerne i en sådan grad, at det ligger lige for at kalde den danske primærproduktion en industriproduktion.

En industri, hvor nøgleordene produktivitet, effektivitet og procesoptimering fint passer ind og er en nødvendighed for, at de store landbrugsbedrifter kan følge med udviklingen. Nødvendigheden af disse store og i fremtiden endnu større landbrugsbedrifter bliver forklaret med henvisning til en strukturudvikling, der begyndte for mange år siden, og som så smukt bliver formuleret af Klaus Kaiser (2012), erhvervsøkonomisk chef i SEGES¹⁰: ”Større bedrifter er en udløber af strukturudviklingen” (s. 42). En udtalelse, der stemmer helt overens med den gængse opfattelse hos hovedparten af skribenterne i Tidsskrift for Landøkonomi, og som også deles af landbrugets egne organisationer, herunder diverse rådgivningsorganisationer. Hvilket jo blot er et udtryk for, at disse organisationer med deres rådgivere har en stor del af æren for udviklingen i dansk landbrug og dermed er medforfattere til den store fortælling, ligesom jeg med min baggrund i den institution, der uddanner rådgivere, er det.

I mit afsnit om den danske rådgiver vil jeg gennemgå, hvilken rolle rådgivning har spillet de seneste mange år. Inden da vil jeg dog kort opridse udviklingen i dansk landbrug ved blandt andet at kaste et blik på den strukturudvikling, der får tildelt så meget ære og ansvar. En strukturudvikling, der ifølge H. O. Hansen (2016) handler om mere og andet end størrelser og antal af landbrugsbedrifter.

Skal man have et mere nuanceret billede af strukturudviklingen i dansk landbrug, kræver det, at man i sin beskrivelse indbefatter specialisering, den geografiske fordeling og koncentrationen af de relativt store landbrugsbedrifter, der sidder på en stor andel af den samlede produktion. Udover dette peger H. O. Hansen (2016) på andre faktorer såsom ejerformen, den vertikale integration, altså primærproduktionens placering og afhængighed af forarbejdnings- og afsætningsleddene i værdikæden, indsatsfaktorerne, for

¹⁰ SEGES er en del af Landbrug & Fødevarer (<http://www.seges.dk/da-dk>)

eksempel arbejdskraft og kapital, og sidst, men ikke mindst den stigende globalisering. En globalisering, der har betydning for, hvordan landmændene blandt andet investerer i udenlandske landbrug.

Det går dog ud over denne afhandlings formål at gå detaljeret ind i strukturudviklingen, således som den bliver beskrevet af H. O. Hansen (2016), og jeg vil nøjes med et lille historisk afsnit om udviklingen i dansk landbrug, sådan som det hovedsageligt bliver beskrevet af skribenterne fra Tidsskrift for Landøkonomi. Her tænker jeg blandt andet på H. O. Hansen, der udover at være seniorforsker på Københavns Universitet er redaktør på Tidsskrift for Landøkonomi og således er en forsker, der nøje har fulgt udviklingen i dansk landbrug.

Visse kritiske forskere giver dog udtryk for, at der blandt ledende landbrugsforskere hersker en antagelse om, at strukturudviklingen er en naturlig markedsbestemt udvikling og dermed en udvikling, man fra landbrugets organisationer og politisk ikke har kunnet handle på. Disse forskere vil blive inddraget sidst i dette afsnit.

I denne fortælling om dansk landbrug begynder vi med tiden op til ca. 1875, der ifølge H. O. Hansen (1994) var præget af fremgang for dansk landbrug. Et voksende befolkningstal både i Danmark og i de omkringliggende lande sammenholdt med en stigende velstand medførte stigende efterspørgsel efter fødevarer. Igennem det meste af 1800-tallet tegnede landbruget sig for ca. 45 procent af den samlede værdiskabelse i Danmark. Helt op til omkring 1860-70 var over 40 procent af landbrugsproduktionen agerbrug (H. O. Hansen, 1994).

I perioden fra 1830 til 1870 eksporterede vi korn til England i mængder, der gjorde, at denne periode siden er gået over i historien som kornsalgsperioden (Henriksen & Kærgård, 2014). Et forhold, der dog ændrede sig ved det, som Korsgaard (2004) kalder for ”Et velkendt eksempel på internationalisering” (s. 545). En udvikling og forandring, der tog sin begyndelse, da de nye jernbaner og dampskibsforbindelser blev etableret for omkring 130 år siden. Nyskabelser, der åbnede op for import af billigt korn fra USA til Europa. En import, der medførte et fald i de danske kornpriser og som følge deraf en omlægning af det danske landbrug til en animalsk produktion. En

animalsk produktion, der blandt andet tæller den stolte fortælling om det danske smør, som beskrevet i indledningen. Eksporten af dansk smør til England udgjorde ifølge Littrup (2007) omkring 60 procent af den samlede landbrugseksport i 1894.

Således er de danske landbrugsprodukter særdeles kendt i England, og i 1911 fik den danske landmand rosende ord med på vejen af den engelske forfatter Henry Rider Haggard. En forfatter, der er bedst kendt for Kong Salomons miner, men som også har forfattet en bog om dansk landbrug:

Haggard fandt den danske landbefolkning uovertruffen velorganiseret, oplyst og produktiv. Han var imponeret over bønderne, der selv betalte for højskoleophold og læring. Men også over smørproduktionen, hvor ingen rørte manuelt. Endelig blev Haggard imponeret over det danske distributionssystem til og fra mejerierne, som han ikke havde set andre steder. (Littrup, 2007, s. 35)

En fremgang, der ifølge H. O. Hansen (1994) skyldtes organiseringen af henholdsvis slagterier og mejerier i andelsbevægelser, men som også skyldtes nye produktionsformer og store tiltag i vidensformidlingen. Der kom gang i eksporten af svin, der allerede dengang omfattede eksport af eksempelvis levende svin til Tyskland. Og der var stigende efterspørgsel efter bacon og skinker i England. Omlægningen af den danske landbrugsproduktion til en mere animalsk produktion havde betydning for det danske agerbrug, hvor man nu i højere grad koncentrerede sig om at dyrke foder til det stigende antal husdyr (H. O. Hansen (1994).

Denne omlægning var en af årsagerne til, at Danmark opnåede status som et førende landbrugsland. En omstilling, som Dalgaard (2014) kalder for ”enestående succesfuld” (s. 23), og en succes, der ifølge Dalgaard (2014) blandt andet kan føres tilbage til et fokus på at udvikle ny viden inden for landbrugsområdet. En vidensudvikling, der gjorde det muligt at udnytte synergien mellem de animalske landbrugsproduktioner. Mejeribruget efterlod nemlig restprodukter i form af kærnemælk efter produktionen af smør og valle efter osteproduktionen, der begge var restprodukter, der kunne bruges som foder til det stigende antal svin (Dalgaard, 2014).

I det hele taget er der ingen tvivl om, at den succesfulde fortælling i dansk landbrug i alle årene er understøttet af grundig forskning, der baner vejen for, at det både dengang var og nu er muligt at optimere sin landbrugsbedrift i form af eksempelvis et højere udbytte per hektar, en højere ydelse hos malkøkøerne eller et større antal grise per årssø.

En grundig forskning, som landbruget gerne støtter sig til, når noget skal forklares: ”I forlængelse af dette perspektiv bør man være bevidst om, at den dagsorden, der udgår fra Axelborg, landbrugsmedierne og landbrugs-skolerne begrundes i forskning.” (R. B. Larsen, 2016, s. 257).

Denne forskningsmæssige understøttelse af landbruget igennem alle årene er synliggjort ved, at Statens Husdyrbrugsforsøg og Statens Planteavlsforsøg i 80’erne fejrede 100-års jubilæum (Dalgaard, 2014). Og er man som læser interesseret i at få indblik i, hvilken forskning der dengang blev bedrevet, er der mange timers vældig spændende og imponerende læsning at hente på DCA’s - Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug hjemmeside (<http://dca.au.dk/>).

Her er det blandt andet muligt at få indblik i ”To Osteudstillings-Forsøg med Ost af skummet Mælk fra Is- og Centrifugemælkerier” (Storch, 1886) og ”Om Kød- og Benmelfodringens Indflydelse paa Knoglesystemets kemiske Beskaffenhed” (Gjaldbæk, 1913).

Udviklingen af ny viden og nye færdigheder baseret på en underliggende produktionslogik med fokus på optimering og effektivisering gjorde, at landmændene begyndte at specialisere sig mere og mere. En specialisering, der er fortsat lige siden og i dag har den betydning, at landmanden efterhånden er gået over til kun at have én form for produktion på sit landbrug. En udvikling, som H. O. Hansen (2014b) forklarer med henvisning til den teknologiske udvikling. En teknologisk udvikling, der kun kommer til sin fulde ret, hvis der er tale om store enheder og dermed udnyttelse af de stordriftsfordele, som man mener, er automatisk indlejret heri.

At specialiseringen især har taget fart inden for de seneste 50 år, betyder faktisk, at hvor man indtil slutningen af 1950’erne havde både køer, svin og fjerkræ på sin bedrift, faldt dette drastisk i perioden fra 1960 til 1980.

Herefter gik man over til kun at have enten planteavl eller en slags produktionsdyr på sin landbrugsbedrift (H. O. Hansen, 2014b).

Siden er dette splittet op i en yderligere specialisering, så man i mange svinebesætninger i dag kun har for eksempel en smågriseproduktion eller en slagtesvinsproduktion (Noe & Alrøe, 2014).

Men specialiseringen er ikke et nyt fænomen. Tilbage i 1897 nævnte Vestergård det som tidens trend: "[...] Den gamle Bonde, der i det allervæsentligste levede af, hvad han selv frembragte, er bleven afløst af en Producent, der kaster sig over enkelte Landbrugsprodukter, og for hvem Husfliden (Hjemmevævning osv.) har tabt sin Betydning [...]" (Kærgård, 1999, s.171).

Der sker også en udvikling mod færre og større landbrug. En udvikling, der begyndte for over 100 år siden. En udvikling, der i øvrigt også finder sted i USA, hvilket John Steinbeck (1939) beskriver i *Vredens Druer*: "Gaardene blev større, men der var færre af dem. Nu blev Landbruget Industri." (s. 244-245).

I første halvdel af 1900-tallet var antallet af landbrugsbedrifter dog rimelig stabilt i Danmark, hvilket ifølge H. O. Hansen (2014b) skyldes tilsvarende udstykninger af ny landbrugsjord.

Siden kender vi alle historien om antallet af landbrug, der støt falder til fordel for større og større landbrug. Således er antallet af heltidsbedrifter faldet med ca. 5 procent siden begyndelsen af 1990'erne, og fremskrives denne tendens, har vi i 2030 omkring 5.000 heltidsbedrifter (H. O. Hansen, 2014a) mod omkring 10.000 heltidsbedrifter i 2017 (Olsen & Pedersen, 2017).

Denne udvikling, der har fundet sted i Danmark inden for de seneste hundrede år, følger således den udvikling, der kan observeres i andre industrilande såsom Sverige, Holland, Canada og USA. Her har der siden 1950 været en nedgang i antallet af landbrug til fordel for større og større brug. Til gengæld stiger antallet af landbrugsbedrifter i de fattige lande. Ser man på de landbrugsbedrifter, der har husdyrproduktion, og udviklingen af deres størrelse, er der tale om "ensartede og næsten forudsigelige internationale mønstre" (H. O. Hansen, 2016, s. 24).

Det gælder også specialiseringen, der kan iagttages i de andre industrilande. En specialisering, der bunder i den teknologiske udvikling, ”som i stigende grad fremmer stordriftsfordelene” (H. O. Hansen, 2016, s. 24).

Ifølge Noe og Thorsøe (2018) ”beskrives denne udvikling i litteraturen som landbrugets trædemølle” (s. 76). Et begreb, der stammer fra den amerikanske landbrugsøkonom Willard Cochrane, der tilbage i 1958 udviklede teorien ”theory of the agricultural treadmill” (Ward, 1993, s. 350). Et begreb, der forklarer konsekvensen af indførelse af ny teknologi i landbruget:

[...] the aggressive, innovative farmer is on a treadmill with regard to the adoption of new and improved technologies on his farm. As he rushes to adopt a new and improved technology when it first becomes available, he at first reaps a gain. But, as others after him run to adopt the technology, the treadmill speeds up and grinds out an increased supply of the product. The increased supply of the product drives the price of the product down to where the early adopter and all his fellow adopters are back in a no-profit situation. Farm technological advance in a free market situation forces the participants to run on a treadmill. (Cochrane, 1993, s. 429)

Så den store fortælling om dansk landbrug med de professionelle begreber som specialisering, stordriftsfordele og teknologisk udvikling indgår i en større global fortælling. En global fortælling, hvor konsekvensen af at være aktør på det globale marked og skulle konkurrere til verdensmarkedspriser kan have store personlige omkostninger. Erfaringer, som flere af de ni interviewede landmænd har gjort sig og derfor kan berette nogle ret triste historier om. Historier, der er at læse i kapitel 6 ”Alternative fortællinger i dagens landbrug”.

Sammenligner vi danske landmænd med landmændene i de lande, som vi normalt sammenligner os med, og som også indgår i den store globale fortælling, påpeger visse forskere, at danske landmænd klarer sig dårligere end deres kollegaer i andre lande. Således viser en rapport udarbejdet af forskere ved Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet (Asmild, Lind, & Zobbe, 2015), at de bedste landmænd i Danmark

klarer sig økonomisk dårligere end de bedste landmænd i udlandet. Og det er ikke blot dårligere, men som forskerne bag rapporten påpeger, er ”de mest økonomisk efficiente danske producenter generelt meget dårligere end de mest økonomisk efficiente i de andre lande” (Asmild et al., 2015, s.18).

Som i alle andre erhverv er der forhold, som den erhvervsdrivende, herunder landmanden, er herre over, og andre forhold, der ligger udenfor den enkeltes kontrol. Således er den enkelte landmand i stand til at kontrollere og bestemme faktorer såsom landbrugsbedriftens størrelse, kapitalindsatsen og finansieringskonstruktionen, mens andre faktorer såsom råvarepris, arbejdskraft, nationale og EU-gældende lovbestemmelser hører til under rammevilkår og derfor ikke er faktorer, som den enkelte landmand kan kontrollere (Lind & Zobbe, 2012). Ifølge disse to forfattere er der inden for den økonomiske teori ikke en entydig definition på begrebet rammevilkår, der derfor skal forstås bredt og relateres til den ”vifte af eksterne forhold, vilkår og bestemmelser, som fastlægger konditionerne for et erhvervs virke” (Lind & Zobbe, 2012, s.6). Den enkelte landmand vil skulle agere herunder, og den aktuelle indtjening vil således være afhængig af, hvor god landmanden er til at agere inden for disse rammevilkår. Eller som det bliver formuleret af (Lind & Zobbe, 2012):

Dette betyder, at produktion og indtjening i en blandingsøkonomi som den danske skabes af virksomhederne ved at tilpasse produktionen til de økonomiske og politiske rammevilkår. Der er derfor en stor sammenhæng mellem ledelsens og medarbejdernes evner, kompetencer og uddannelsesniveau og den konkrete virksomheds evne til udvikling og indtjening. (s. 6)

I mange år er rammevilkårene blevet fremført som den væsentligste faktor for, at danske landmænd klarer sig dårligere end landmænd i andre lande (Asmild et al., 2015). For eksempel har erhvervet længe påpeget, at danske landmænd er underlagt langt mere restriktive krav i forhold til påvirkning af miljøet, og at EU’s miljøregler bliver overimplementeret i Danmark (R. B. Larsen, 2016).

På trods af disse forringede rammevilkår er de danske landmænd i stand til at levere et højt udbytte, og ifølge Lind og Zobbe (2012) har de danske

landbrugsbedrifter et af de højeste efficiensniveauer, hvilket de to forfattere forklarer med, at de ressourcer i form af kapital, som landmændene tilfører produktionen, leverer et højt udbytte. Den negative effekt af denne høje tilførsel af kapital i form af jord, bygninger og maskiner er, at der er store udgifter til finansiering af kapitalen, hvilket betyder, at de danske landmænd leverer et lavere overskud end deres kollegaer i andre lande, ligesom de danske landmænd bliver mere sårbare i forhold til ydre påvirkninger såsom eventuelle rentestigninger og forringelse af deres kapital (Lind & Zobbe, 2012).

Ifølge (Zobbe, 2014) havde landmændene indtil 2008 forholdsvis let ved at skaffe kapital. Eller som forfatteren formulerer det: ”en for let adgang til kapital” (s. 2). Kapital, der er blevet anvendt til at foretage investeringer, som ifølge Zobbe (2014) ikke altid har gavnet den samlede produktivitet og dermed landmandens fortjeneste. En holdning, der støttes af vicedirektøren ved Nykredit Poul Erik Jørgensen, der i et indlæg i Tidsskrift for Landøkonomi i 2008 blandt andet skriver:

Det ses ofte, at et projekts rentabilitet vurderes isoleret for projektet – og uden at det er regnet ind i den samlede bedrifts rentabilitetskalkulation. Det kan let give et skævt og uhensigtsmæssigt bedømmelsesgrundlag.

Projektet skal spille sammen med den øvrige bedrift, og syner-gier, rationaliseringer mv. skal hentes, men det er lige så vigtigt at identificere, hvor der ikke er kapacitet til at dække den samlede be-drift efter investeringen. Det er ikke helt usædvanligt, at jord købes med en forventning om, at maskinparken kan håndtere den samlede nye bedrift – og investeringer kort efter må begrundes i, at arealet nu betinger en ny maskinteknologi og -kapacitet. (P. E. Jørgensen, 2008, s. 29)

Olsen og Pedersen (2014) fremfører ligeledes, at der er øget risiko for at foretage dårlige investeringer, når der er ”let adgang” til kapital, og knap så dygtige landmænd med vedvarende underskud på driften har haft lettere ved at holde deres produktion kørende ved at tage lån i den værdistigning, der har været på deres ejendom.

Gælden i dansk landbrug har været stigende indtil 2010, og på blot ti år steg gælden fra 150 mia. kr. til 330 mia. kr. omkring 2010 (Olsen, 2015). En stigning, der ifølge J. Hansen og Zobbe (2012) blandt andet skal kædes sammen med priserne på landbrugsejendomme. For eksempel steg landbrugsejendommene voldsomt omkring 1995 og frem til 2008, hvilket bevirkede, at mange landmænd blev nødt til at optage lån for at finansiere købet af en landbrugsejendom. Derudover blev det muligt for mange landmænd at optage lån med sikkerhed i deres landbrugsejendom. Et lån, der gik til yderligere investeringer i andre aktiver (J. Hansen & Zobbe, 2012).

Olsen (2015) påpeger ligeledes, at den stigende udvikling i gælden skal ses i sammenhæng med strukturudviklingen, hvor færre og færre landmænd har adgang til jord og andre landbrugsaktiver, og en kraftig stigning i jordpriserne: ”Den kraftige jordprisstigning var landbrugets pendant til boligprisernes himmelflugt i samme periode.” (s. 79).

Finansieringen af landbrugsejendomme, jord og maskiner kommer hyppigst fra forskellige lån udbudt af banker og kreditinstitutter, og i dag er kendetegnet ved dansk landbrug en stor gældspost til både banker og kreditinstitutter (Olsen & Pedersen, 2014). En gældspost, der aldrig har været større, og som Asmild et al. (2015) beskriver som ”en historisk gældskrise” (s. 1), og ifølge Lind og Zobbe (2012) har Danmark de landbrug, der har den største gæld i EU.

Ifølge R. B. Larsen (2016) har en høj gældsprocent været en del af strategien i landbruget, men blandt andet kombinationen af høje jordpriser og investeringer i dyre produktionsanlæg fastholder nu landbruget i et jerngreb, som det er svært at komme ud af, og hvor det nærmest er umuligt for unge landmænd at komme til at overtage landbrugsbedriften. Og skal vi tro Noe og Thorsøe (2018), bliver det ofte nævnt i de finansielle kredse og udenfor referat, ”at der skal ske en stor oprydning i landbruget, hvilket betyder, at omkring en 1/3 af landbrugene skal ud af erhvervet” (s. 111).

Udfordringer er der nok af i dansk landbrug, og udover det har dansk landbrug været ramt af adskillige kriser, herunder globale kriser såsom fødevarekriser, finanskriser og handelspolitiske kriser (H. O. Hansen, 2015). Ligeledes har det industrielle landbrug og det tilstødende erhverv været ramt

af flere forskellige fødevareskandaler. Skandaler, der medvirker til, at den store stolte fortælling bryder sammen, og forbrugerne begynder at sætte spørgsmålstegn ved, om man kan behandle en produktion af fødevarer på lignende vilkår som enhver anden industriproduktion. Disse fødevareskandaler bliver nærmere beskrevet i kapitel 4 ”En fortælling om de danske fødevarer”.

Selvom landbrugets samlede indkomstforhold for årene 2017 og 2018 er mere positive end tidligere (Vidø & Schou, 2017), udtaler erhvervsøkonomisk chef Klaus Kaiser til Finans, at der er en ny krise på vej i landbruget. De globale priser på landbrugsvarer falder, fordi landmændene verden rundt har øget deres produktion. Og således kan man læse på DR’s hjemmeside den 4. januar 2018: ”Festen i dansk landbrug er forbi: Ny lavkonjunktur på vej” (”Festen”, 2018).

Ordet ”fest” synes at være et voldsomt begreb at anvende om et helt erhverv i krise, men hvis der har været en fest i dansk landbrug, skal vores rådgivere have noget af æren for denne fest, ligesom vores rådgivere har en del af ansvaret for, at det alligevel ikke blev en fest, for som H. O. Hansen (2015) skriver:

Set i bakspejlet har landmænd – med opbakning fra deres rådgivere og långivere – foretaget investeringer og omlægninger, som kunne være undgået, hvis man havde haft mere viden om de kriser, som sektoren stod midt i eller foran. Det gælder ikke mindst investeringer i jord og bygninger samt råvarehandel. (s. 213)

Ifølge professor ved Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi ved Københavns Universitet Søren Kjeldsen-Kragh (2017a) udgør rådgivningen sammen med forskningen og landbrugsuddannelserne væsentlige institutioner i forståelsen af hele det, som Kjeldsen-Kragh (2017a) kalder for det ”landbrugsindustrielle system” (s. 255), og som følge heraf har disse institutioner haft stor indflydelse på den høje grad af specialisering, der kendetegner det danske landbrug.

En forståelse, som Kjeldsen-Kragh (2017a) kalder for ”silotænkningen” (s. 255). En forståelse, hvor der er tænkt i vertikale søjler, og hvor der er en ensidig fokusering på en enkelt driftsform, og en forståelse, der ifølge

forfatteren præger hele det landbrugsindustrielle system, herunder rådgivningen. Hvilket er en naturlig konsekvens, eftersom rådgiverne bliver uddannet på uddannelsesinstitutioner, hvor silotankegangen er det dominerende mindset. Denne form for tænkning påvirker hele systemet, og det bliver uvilkårligt et system, der fremmer industrilandbrugene (Kjeldsen-Kragh, 2017a). Ligesom det bliver den logik, som den enkelte landmand træffer beslutninger ud fra, herunder hvilke udviklingsmuligheder der er for den pågældende landbrugsbedrift:

Det, som sker inden for disse områder, bestemmer, hvilke valgmuligheder landmanden har. Når tankegangen her også er den, at det kun er industribrugene, der kan klare sig, er det med til at hæmme mulighederne for alternativer.

Man kan derfor konstatere, at landmanden på mange måder er låst fast i tankegangen om, at der kun findes en udviklingsvej for erhvervet, nemlig at satse på industrilandbrug. (Kjeldsen-Kragh, 2017a, s.257- 258)

Kjeldsen-Kragh har igennem årtier sat spørgsmålstejn ved dansk landbrugs ensidige satsning på industrilandbrug og tro på stordriftsfordele. En tro, der understøttes af flere landbrugsøkonomer, og forfatteren mener, at disse landbrugsøkonomer automatisk går ud fra, at den økonomiske gevinst, der er ved at udvide fra en lille landbrugsbedrift til en mellemstor landbrugsbedrift, også er der, når man udvider til en stor bedrift (Kjeldsen-Kragh, 2010a). ”Effektivitet og størrelse hører ikke nødvendigvis sammen.” (s. 63), som Kjeldsen-Kragh skrev for tredive år siden (Kjeldsen-Kragh, 1988).

Kjeldsen-Kragh (2017a) kritiserer også landbrugsuddannelserne for at introducere de studerende til en forkert forståelse af den landbrugsteoretiske teori, trædemølleteorien, der indebærer, at de studerende mener, at teorien kan ”anvendes som argument for de størrelsesøkonomiske fordele” (Kjeldsen-Kragh, 2017a, s. 256). Forhold, teorien ifølge forfatteren intet siger om.

Teorien siger heller ikke noget om driftsledelse, og som Kjeldsen-Kragh (2010b) påpeger, er det betydeligt sværere at lede en stor landbrugsbedrift end en mindre. I forvejen er ledelse af en succesfuld landbrugsbedrift en

virksomhed, der kræver, at landmanden er i besiddelse af de rette kompetencer og løbende er i stand til at træffe de rigtige beslutninger. Betydningen af at træffe de rigtige beslutninger på det rigtige tidspunkt vil være langt større i en stor landbrugsbedrift, da denne er mere sårbar overfor fejlslagne beslutninger (Kjeldsen-Kragh, 2010b).

Og driftsledelse er et område, hvor der er plads til forbedringer. I hvert fald hvis man skal tro Asmild et al. (2015), der har analyseret dansk landbrugs konkurrenceevne i forhold til landbrug i andre lande fra 2004 til 2012: ”Det er også symptomatisk og måske endnu mere tankevækkende, at der blandt danske producenter er et relativt stort forbedringspotentiale at hente inden for driftsledelse.” (s. 18).

En anden kritiker af udviklingen inden for dansk landbrug peger ligeledes på denne indlejrede tro på, at strukturudviklingen i sig selv er ”en ’naturlig’ markedsbestemt udvikling” (Ingemann, 1998, s.85). Tværtimod mener forfatteren, at det samlede landbrug med dets landbrugsorganisationer og andelsejede virksomheder igennem tiden har været i tæt kontakt med staten og den offentlige forvaltning, og at ”landbruget har herved haft mulighed for i ganske stort omfang at administrere sig selv” (Ingemann, 1998, s.85).

Udviklingen skal ses som et resultat af ovenstående samspil. Et samspil, hvor staten hele tiden har haft det formål at fremme en bestemt udvikling. Som eksempel herpå henviser Ingemann til vores skattesystem, der ved hjælp af gunstige afskrivningsregler for landbruget har til ”hensigt at fremme investeringsaktiviteten” (Ingemann, 1998, s. 85).

Ingemann peger også på, at landbrugspolitikken er fastsat efter en forestilling om ”det effektive landbrug” (Ingemann, 1997, s. 18). Et begreb, der blev formuleret i 1960 efter endnu en krise i dansk landbrug, og som indeholder den forestilling, at landbruget ved hjælp af ny teknologi og færre, men mere effektive landmænd har mulighed for at øge sin indtjening (Ingemann, 1997).

M. Jakobsen (2013) taler om den ”indgroede tro på stordrift” (s. 82), hvor ”subjektive og kulturelt historisk betingede værdier” (s. 82) har haft stor betydning for den enkelte landmand og har fremdrevet vedkommendes ønske om hele tiden at søge at udvide sin landbrugsbedrift. M. Jakobsen (2013)

taler om, at den enkelte landmand har søgt efter social status blandt sine kollegaer, og at denne status har været mulig at opnå gennem italesættelse af størrelsen på landbrugsbedriften.

Noe og Thorsøe (2018) gør opmærksom på forhold, der har understøttet strukturudviklingen, herunder ”meget lave renter, gode lånebetingelser, en række skattemæssige forhold samt gradvise lempelser i landbrugsloven” (s. 109). Lempelser i landbrugsloven betød for eksempel, at man i 2010 gav tilladelse til andre ejerformer end selvejet, og det blev tilladt for eksterne selskaber, herunder udenlandske, at investere i dansk landbrug (R. B. Larsen, 2016).

Selvejet har ellers traditionelt været forbundet med den danske landmand og har igennem årtier været den mest udbredte ejerform. Denne form for ejerskab har traditionelt været beskyttet af lovgivningen. I 1957 blev det skrevet ind i den daværende landbrugslov, at selskaber ikke måtte erhverve landbrugsejendomme til landbrugsformål. I 1973 blev der indført bopælskrav og hovederhvervskrav på landbrugsejendomme. Et lovkrav, der blandt andet søgte at tage højde for de negative effekter, det nye medlemskab af EU kunne afstedkomme, herunder opkøb af danske landbrugsejendomme. I 2005 blev bopælspligten dog underkendt af EU-Domstolen, hvilket betød, at landbrugsloven skulle tilrettes (H. O. Hansen, 2010).

Finanskrisen i 2008 har ifølge Noe og Thorsøe (2018) haft en fremmende effekt på strukturudviklingen, idet banker og kreditinstitutioner er blevet tilbageholdende med at udlåne penge, og det er derfor blevet sværere for unge landmænd at få adgang til den nødvendige kapital. Derved er det kun de etablerede brug med en solid egenkapital, der reelt kan opkøbe andre landbrugsbedrifter.

Udover at det er blevet sværere for unge landmænd at komme i besiddelse af en landbrugsbedrift, har hele erhvervet generelt svært ved at tiltrække nye kræfter i form af unge landmænd (Kjeldsen-Kragh, 2017b). Færre og færre unge vælger en landmandsuddannelse, og sammenholdes det med, at gennemsnitsalderen på den nuværende landmand er omkring 60 år (Noe & Thorsøe, 2018), ja så er det store udfordringer i forhold til kommende generationsskifter, der venter dansk landbrug forude.

Selvom der kan iagttages svære tider for landbruget i andre lande, beskriver de internationale landbrugsforskere Marsden, Banks, Renting, og Van Der Ploeg (2001) og Ploeg et al. (2000) her en anden udvikling, der vender sig væk fra den industrielle landbrugslogik, og som især kan iagttages blandt familielandbrug. Disse forskere taler om et paradigmeskift i landbruget, og med henvisning til en artikel fra 1997 af Allaire og Sylvander taler Ilbery og Kneafsey (1999) om et skift ”towards a 'logic of quality' as opposed to 'productivist logic’” (s. 2207).

Denne tendens, hvor man forsøger at gentænke ”jorden som ressource”, er ifølge Noe og Thorsøe (2018, s. 106) en debat, der ikke rigtig er iagttaget i Danmark modsat andre lande, hvor der er fokus på nye udviklingsveje i landbruget, og de to forskere peger her blandt andet på begreber som det multifunktionelle jordbrug, der har præget den udenlandske debat.

At gentænke jorden som ressource vil til gengæld nok være det, som Coop kalder det samarbejde, som Coop har indgået med Økologisk Landsforening og Danmarks Naturfredningsforening. Ifølge Samvirkes skribent Flemming Jørgensen (2018) er eksporten af økologiske danske varer steget med 23 procent inden for et år, hvilket øger efterspørgslen efter økologisk landbrugsjord. En efterspørgsel, der kan imødekommes ved at købe en folkeaktie gennem Coop Crowdfunding for derefter at donere folkeaktien til Danmarks Økologiske Jordbrugsfond.

Danmarks Økologiske Jordbrugsfond er en fond, der arbejder på at øge det økologiske areal i Danmark ved at investere i jord og landbrugsbedrifter, som unge landmænd kan få lov til at drive økologisk. Coops projektleder Nicolai Jæpelt forklarer:

Vi synes, at landbruget og vi har en fælles interesse. Landbruget har en udfordring med generationsskifte, og i Coop har vi en udfordring med at få økologiske varer nok i fremtiden [...] Vi håber, at vi med en række bidrag til Danmarks Økologiske Jordbrugsfond kan være med til at styrke den fortsatte vækst i den økologiske fødevareproduktion. (F. Jørgensen, 2018, s.58)

At der er et øget fokus på økologien inden for dansk landbrug, er det seneste samarbejde mellem Økologisk Landsforening og Landbrug & Fødevarer et bevis på. Sammen har de udarbejdet et fælles politisk udspil ”Økologi 2021 – Sammen om udvikling”. Et samarbejde, der bliver annonceret den 17. maj 2018 på hjemmesiden for Landbrug & Fødevarer, og hvor sætningskonstruktionerne ”en væsentlig del af dansk landbrugs fremtid” og ”økologi er en af dansk landbrugs styrkepositioner” synliggør, at man nu forsøger at få del i en alternativ fortælling (”Fælles”, 2018, afsnit 1 og 3).

Eller hvis man bevarer et meget kritisk syn på denne aftale, er det den økologiske jordbrugsproduktion, der nu blot er blevet en del af den store fortælling, hvor et ensidigt fokus på optimering, stordriftsfordele og udsyn til det store verdensmarked ikke vil forbedre vilkårene for den enkelte landmand og heller ikke vil levere flere kvalitetsfødevarer til den danske forbruger. For som de økologiske landmænd, jeg har interviewet, samstemmende siger, er det ikke i økologien alene, at vi finder kvaliteten.

Landboforeninger og rådgivning

Men såfremt man fra Økologisk Landsforening og Landbrug & Fødevarer ønsker at styrke det økologiske areal i Danmark, får de brug for nogle rådgivere, der kan tale deres sag. Sådan som de altid har haft. Men hvad er det for nogle rådgivere, vi taler om? Og hvorfra stammer denne tradition om at knytte forskellige fagfaglige personer i form af rådgivere til et helt erhverv? For at forstå denne tradition skal vi flere hundrede år tilbage i historien.

De moderne landboforeninger, vi kender, opstod i slutningen af 1800-tallet. Foreninger, der var jævnt spredt i hele Danmark, og som havde gårdmændene, bønder og de mellemstore landbrugsinteresseorganisationer som medlemmer, og hvis erklærede formål var ”at varetage medlemmernes erhvervsøkonomiske og erhvervspolitiske interesser og at formidle ny landbrugsfaglig viden” (Jensen, 1993, s. 17).

Inden disse landboforeningers opståen var der dog andre foreninger, om

end disse foreninger ifølge Jensen (1993) ikke kan kaldes for landboforeninger, idet deres medlemmer var anderledes, og de heller ikke varetog deres egne interesser, således som det var tilfældet med de i landboforeninger, der opstod i slutningen af 1800-tallet.

Grunden til, at de alligevel tæller med i landboforeningernes historie gennem de sidste 200 år, er, at disse foreninger hører med til historien om de moderne landboforeninger, og er, som Jensen benævner det, ”de moderne landboforeningers forløbere” (Jensen, 1993, s. 18).

Det, som muligvis forvirrer læseren en smule, er, at nogle af disse foreninger benævnte sig selv som en landboforening. For eksempel blev Den nordslesvigske Landboforening stiftet i 1846, og syv år inden i 1839 stiftede man i Præstø Præstø Amts Landboforening. Begge foreninger kaldte sig landboforeninger, uden dog ifølge Jensen (1993) at være det. Der var mere tale om økonomiske selskaber, som havde til hensigt at påvirke landbefolkningen. Økonomisk, såvel som landbrugsfagligt og moralsk. Det er derfor ifølge Jensen (1993) ikke at sammenligne med det fænomen, som vi i dag kender som den moderne landboforening.

Min historie om landboforeningerne og deres rådgivere har jeg bygget op omkring nogle historiske nedslag i de fire forfattere: Hans Jørgen W. Jensen, Erik Helmer Pedersen, Jette Mackintosh og Henrik Dethlefsens beretning om landboforeningerne i 200 år. Nedslag, der viser, hvorledes den rådgivningstradition, vi har i Danmark, er udviklet på baggrund af en landbokultur, som går over hundrede år tilbage i tiden. Nedslag, som synliggør, hvilke betydninger den danske rådgivning har haft for dansk landbrug.

For som Mackintosh (1993) gør opmærksom på, er det landboforeninger og deres rådgivere og deres varetagelse af ”denne funktion som formidlingsvejen mellem videnskaben og den praktiske landmand” (s. 15), der sikrer, at de danske landmænd er oplyste og klar til at inddrage nye metoder i deres landbrugsproduktion.

En vidensformidling, der i det tidlige stadie startede med afholdelse af diskussionsmøder og foredrag om aktuelle emner. En vidensdeling, som landmanden kunne få adgang til, såfremt han var en del af det fællesskab, som de forskellige foreninger dannede (Mackintosh, 1993).

Det første selskab, der blev dannet, er Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab. Et selskab, der blev dannet i 1769, hvor medlemmerne var embedsmænd og godsejere (Jensen, 1993). I starten var selskabet optaget af at styre, hvilket arbejde, landmanden, håndværkeren eller handelsmanden skulle prioritere, men efterhånden blev det landbruget, der fik selskabets interesse og prioritering. Hans Jørgen W. Jensen beskriver selskabet som datidens landbrugsdepartement på grund af selskabets tætte bånd til staten:

Selskabet, der var et barn af oplysningstiden, søgte bredt at påvirke det danske næringsliv – handel, herunder industri, håndværk, fiskeri, kunst, håndværk og landvæsenet; men jo nærmere vi kommer vor periode, jo mere koncentreredes indsatsen om landvæsenet, og jo tættere knyttedes båndene til den enevældige stat. (Jensen, 1993, s. 29)

Ved hjælp af en præmieordning styrede selskabet, hvilket arbejde, de anså for vigtigt, hvilket vil sige, at selskabet hvert år besluttede sig for, hvilket arbejde de ville honorere med en præmie. For landmændene betød det for eksempel, at den landmand, der det pågældende år rejste det længste stengærde, blev honoreret for sin flid. Formålet med disse stengærder var et ønske om at holde kreaturer og kornafgrøder adskilt og holde markerne ryddet for sten (Jensen, 1993).

At forsøge at styre den landbrugsfaglige udvikling ved hjælp af præmieordninger blev kopieret af Randers Amts Husholdningsselskab, der opstod i 1810 og ifølge Jensen (1993) hører til den ældste generation af landøkonomiske selskaber. Et af de anliggender, som både Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab og, blandt andre, Randers Amts Husholdningsselskab anså for vigtige, var udskiftningen af hjulploven til fordel for svingploven. Og Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab uddelte for eksempel ca. 500 svingplove og afholdte 34 præmiepløjninger for at fremme brugen af svingploven. En plov, som modsat hjulploven, blev helt eller

delvist fremstillet af jern.¹¹ Brugen af jern gjorde, at ploven blev lettere og dermed krævede mindre trækraft, hvilket betød, at der ikke længere var behov for et ligeså stort hestehold, og man kunne i stedet øge bestanden af kvæg (Jensen, 1993).

Denne forandring i husdyrholdet var en forandring, der blev hjulpet godt på vej af Randers Amts Husholdningsselskab, som gerne ville fremme kvægbruget og avlsarbejdet i Randers Amt. Det gjorde de ved at uddele fem præmier for de bedste og sundeste tyre i amtet. En af betingelserne for at være blandt præmiemodtagerne var, at man kunne fremvise sin tyr for selskabet det efterfølgende år. 3. oktober 1810 blev de første tyre vist frem, og denne fremvisning var det, der blev startskuddet på det, som vi i dag kender som dyrskuet (Jensen, 1993).

Et andet anliggende, som vakte medlemmerne i Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskabs interesse, var bøndernes pasning af deres jorde. I selskabet havde man den opfattelse, at bønderne dyrkede deres jorde på en lidt tilfældig måde og ikke havde den fornødne viden om sædskifte. Dette forhold ønskede man at ændre, og da man samtidig var af den opfattelse, at disse bønder trængte til at blive påvirket udefra, besluttede selskabet sig for at forsøge at motivere bønderne til at indføre bedre metoder til at drive driften på. Dette gjorde man ved økonomisk at støtte den bonde, som kunne leve op de krav, der blev sat af selskabet. Krav, som blandt andet omfattede, at bonden, udover en beskrivelse af det nuværende brug, skulle indsende en plan for, hvilke dyrkningsmetoder bonden ønskede at indføre i fremtiden (Jensen, 1993). Og var man så heldig at blive bevilliget økonomisk støtte fra selskabet, forpligtede man sig samtidig, som Jensen (1993) skriver, ”til at lade sig underkaste kontrol og vejledning af en af selskabets udpeget mand” (s. 70).

Ifølge Jensen (1993) havde overklassen ikke meget tilovers for bøndernes evne til at tage nye driftsformer i brug, og ord som konservatisme og

¹¹ Dvs. hjulploven var fremstillet helt af træ, på nær det smedede langjern og smedede skær. Modsat svingploven, som ”havde en muldfjæl, der bestod af en træplade beslået med jern, eller de havde en støbt muldfjæl” (Jensen, 1993, s. 65).

bondeslendrian var ord, man gerne hæftede på datidens bønder. Man syntes ikke, det gik hurtigt nok med udviklingen, og at bonden i høj nok grad tog ny viden til sig:

Landhusholdningsselskabet søgte at holdningsbearbejde landbefolkningen og at sprede den tids landbrugsfaglige viden ved at uddele bøger, ved at støtte sognebiblioteker og ved landbrugsfaglige artikler i almanakken; men meningerne var delte om, hvorvidt bonden overhovedet læste disse skrifter, og i bekræftende fald, om han anvendte det, han havde læst, i praksis. (Jensen, 1993, s. 83)

Denne ”træghed” eller modstand mod forandring, som nogle af nutidens ledelsesbøger sikkert vil have mod på at kalde det, forklarer Jensen (1993) med, at bønderne ikke behøvede at bekymre sig om at producere under markedsvilkår. Datidens bonde var nemlig selvforsynende og behøvede ikke at optimere sin produktion for at klare sig. I øvrigt er det Jensens (1993) vurdering, at Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab og amtsselskaberne arbejdede ihærdigt på at få den enkelte bonde til at blive ”mere afhængig af køb og salg på markedet” (Jensen, 1993, s. 83).

Vi forlader nu Hans Jørgen W. Jensen og datidens landboforeninger, der omkring 1860 nåede op omkring 40 stk. i hele Danmark (Helmer Pedersen, 1993), for i stedet at kaste et blik på fænomenet de moderne landboforeninger, som havde deres oprindelse sidst i 1800-tallet og var et modsvar til det oprindelige Landhusholdningsselskab. Dette selskab opnåede ellers omkring 1870 en anseelig størrelse med sine 500 medlemmer og var således klar til at repræsentere medlemmernes interesser og tale landbrugets sag.

Allerede dengang var man optaget af eksporten af landbrugets fødevarer, og det var blandt andet på initiativ fra Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, at rederiet C. K. Hansen etablerede en fast dampskibsforbindelse til Storbritannien. En forbindelse, der naturligvis fik en positiv indflydelse på den voksende eksport af slagtekvæg (Helmer Pedersen, 1993).

Men selvom succesen var i hus i forhold til eksporten, havde den almindelige landmand svært ved at identificere sig med det ”fornemme, godsejerdominerende selskab” (Helmer Pedersen, 1993, s. 23), og man tvivlede

efterhånden på, at selskabet varetog den almindelig landmands interesser. Denne tvivl afstedkom, at en række jyske landboforeninger i 1872 dannede en fælles organisation, Foreningen af jyske Landboforeninger, hvis formålsparagraf ifølge Helmer Pedersen (1993) var: ”på en gang kort og nærmest altomfattende i sin karakter: ‘Foreningens Formaal er ved Fællesmøde og ved forenede Kræfter at virke til Landbrugets Fremme i forskellige Retninger ...’”(s. 23).

Mens Landhusholdsselskabet således repræsenterede godser, kom Foreningen af jyske Landboforeninger til at repræsentere ”mellemlaget i den jyske landbostand” (Helmer Pedersen, 1993 s. 24), og i 1880 fik Foreningen af jyske Landboforeninger følgeskab af De samvirkende Landboforeninger i Sjællands Stift, som er en sammenslutning af 13 sjællandske landboforeninger.

På Fyn dannede man i 1881 De samvirkende Landboforeninger i Fyns Stift: ”En virksomhed, der til 1902 blev udøvet af Fyens Stifts patriotiske Selskab” (Helmer Pedersen, 1993 s. 11). At landbruget i øvrigt organiserede sig i forskellige foreninger i 1880’erne, fulgte blot tidens tendens, da det var meget almindeligt, at borgere i hele landet dannede foreninger, så snart der var enighed om et fælles formål.

Omkring dette tidspunkt var man i Foreningen af Jyske Landboforeninger enige om, at landbruget var i krise og truet af den stigende import af korn fra de transatlantiske markeder, der pressede priserne på korn. Det var foreningens opfattelse, at der var et stigende behov for information både fra videnskaben og staten, og det var med denne begrundelse, at foreningen rettede henvendelse til Indenrigsministeriet for at få oprettet et særligt agerdyrkningsministerium, der skulle arbejde for et fælles landbrug (Helmer Pedersen, 1993).

De landbrugsfaglige opgaver, som de forskellige fællesforeninger interesserede sig for, var blandt andet mejeribruget, hvor man var optaget af, at landmændene skulle have indsigt i den seneste nye viden og indføre den nyeste teknologi, og som Helmer Pedersen (1993) udtrykker det: ”Der kan ikke herske tvivl om, at de indtog en meget positiv holdning til den igangværende omlægning til et eksportorienteret husdyrbrug” (s. 34).

Efterhånden opnåede fællesforeningerne en vis magt over for det politiske system og agerede som talerør for landbruget i erhvervspolitiske henseender. Ifølge Helmer Pedersen (1993), var man i fællesforeningerne enige om, at landbruget havde brug for ”politisk støtte i dets bestræbelser på at bemestre udviklingen” (s. 47). Til gengæld kunne man spore en vis intern uenighed, da man ikke var helt enige om, hvilke driftsformer landbruget skulle satse på i fremtiden. Gårdbrugere og husmænd ville satse på husdyrbruget med den tilhørende mejerivirksomhed, mens de større brug, repræsenteret ved landboforeningernes ledelse, argumenterede for en fastholdelse af agerbruget (Helmer Pedersen, 1993).

Ifølge Helmer Pedersen (1993), stod fællesforeningerne i starten af 1900-tallet for de afgørende initiativer på det erhvervsøkonomiske og politiske område. Tilbage i 1893 blev man enige om at danne et fælles forretningsudvalg, der nogle få år senere blev kendt under navnet De Samvirkende Danske Landboforeninger. Men i starten havde forretningsudvalget ikke den store indflydelse på udviklingen inden for dansk landbrug.

I 1919 havde man inden for landbrugets rækker et ønske om at forene landbrugets organisationer, dvs. landboforeningerne, andelsvirksomhederne og Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, og den 20. juni 1919 blev der afholdt det første møde i Landbrugsrådet (E. H. Jakobsen, 1994).

Ifølge Helmer Pedersen (1993) blev landbrugets organisatoriske opbygning gennemført omkring 1. verdenskrig, og når Helmer Pedersen skal forklare den organisatoriske udvikling i denne tid, forklarer han det således:

Den organisatoriske udbygning i denne periode udmærker sig også ved at være bestemt af landbrugets udvikling hen imod et moderne eksport-erhverv, hvor afsætningsmulighederne i voksende omfang bliver de ledende principper. Produktionen på bedrifterne tilrettelægges ud fra kommercielle hensyn. Rådgivningstjenesten tilpasses herefter, og det organiserede fællesskab i alle dets forgreninger har som hovedopgave at forbedre vilkårene for produktion og afsætning. (Helmer Pedersen, 1993, s. 151)

Og således når vi frem til den rådgivningstjeneste, som er en vigtig del af det danske landbrugs historie. Som tidligere fortalt, var det især Landhusholdningsselskabet, der var aktivt i vidensformidling, og det var i dette selskab, at Danmarks første konsulent Th. R. Selgelcke blev ansat i 1861. Th. R. Selgelcke blev ansat af Landhusholdningsselskabet ”til at udforske mælkeribruget på et videnskabeligt grundlag” (Mackintosh, 1993, s. 13).

Udover dette forskningsfelt uddannede Th. R. Selgelcke en række mejeriassistenter, der arbejdede for de lokale landboforeninger og havde til formål at udbrede kendskabet til seneste nye viden inden for mejeribruget, der var i stigende vækst. Senere påtog nogle af disse assistenter sig dog også ”anden landbrugsfaglig rådgivning” (Mackintosh, 1993, s. 13).

Ifølge Mackintosh (1993) var Th. R. Selgelcke en forsker, der i høj grad interesserede sig for det praktiske, og han var således medvirkende til, at der blev skabt en stor tillid mellem videnskaben og dens resultater og landmanden. Således var det Selgelckes fortjeneste, at nye målemetoder og termometeret blev indført i mejeribruget.

Det var også Selgelckes fortjeneste, at de små landbrug begyndte at producere smør. Inden da var man af den opfattelse, at det kun var de store gårde, der kunne mestre dette, men dette forhold blev ændret, da Selgelcke i 1865 udgav ”Vejledning i Smørtilberedning for mindre Jordbrugere” (Mackintosh, 1993, s. 32). På mindre end et år blev denne vejledning med sine 6000 eksemplarer fordelt over det ganske land, og eftersom der var et stigende marked for afsætningen af det danske smør i England, var der et behov for, at flere brug begyndte at producere smør (Mackintosh, 1993).

I ”Dansk mejeribrug 1882 – 2000” udgivet af De danske Mejeriers Fællesorganisation i 1982 kan vi læse, at selvom antallet af brug steg, var det de store brug, der blev tilgodeset af datidens afsætningsforhold. Af denne grund begyndte man i 1800-tallet at diskutere muligheden for at danne et større mejeri, hvortil de små brug kunne levere deres mælk. Omkring 1875 var der således flere fællesmejerier. Disse mejerier var enkeltmandsejede og derfor afhængige af den enkelte persons kapital og kredit, hvilket øgede de vanskeligheder, som i forvejen oplevedes ved fællesmejerierne.

Efterhånden blev der oprettet mejerier, der var baseret på mælkeproducenternes eget initiativ og ledelse. Og de første aktiemejerier så dagens lys. Siden blev det til andelsmejerier, om end man i starten ikke var meget for at bruge denne betegnelse (Bjørn, 1982). Og derefter gik udviklingen stærkt:

Kun godt 20 år efter grundlæggelsen af det første andelsmejeri var over 80 procent af malkekøerne i de danske besætninger ejet af en andelshaver (Statistiske Meddelelser 4. række, 22. bind 1906). Det var enestående hurtigt for en folkelig organisering, der hverken var inspireret eller direkte understøttet af staten. (Henriksen & Kærgård, 2014, s. 173)

Efterhånden som behovet for landbrugsfaglig rådgivning steg inden for de forskellige driftsgrene, kom der flere og flere specialiserede rådgivere til. Antallet af rådgivere stagnerede i 1930'erne, men efter krigen fortsatte antallet af konsulenter med at stige igen. Efter krigen var der brug for ny videntilførsel til de danske landmænd, og med støtte fra Marshallhjælpen oprettedes et særligt "Technical Assistance Programme", som gjorde det muligt for konsulenterne at rejse til USA for at indsamle ny landbrugsfaglig viden (Mackintosh, 1993).

Rådgiverne fortsatte med at specialisere sig inden for en landbrugsfaglig retning, hvilket afstedkom en diskussion om, hvorvidt Danmark havde for mange specialkonsulenter. En kritik, som blandt andet blev rejst af den europæiske organisation OEEC, som gennemførte en undersøgelse og evaluering af 15 lande og disse landes brug af landbrugsfaglige konsulenter. Ideen med denne undersøgelse var, at der var et generelt ønske om at forbedre konsulenttjenesten, så denne var bedre rustet til at varetage og formidle seneste nye landbrugsfaglige viden til landmændene. En forbedring, der helst omkostningsfrit skulle fremme landbrugsproduktionen i Europa og forbedre levestandarden for den europæiske landbefolkning (Mackintosh, 1993).

Udover kritikken af antallet af specialkonsulenter, som i øvrigt ikke blev imødekommet, vurderede OEEC også, at antallet af landbrugsfaglige foreninger var alt for højt. Danmark var på det tidspunkt det land med det færreste antal landbrug pr. konsulent, hvilket OEEC vurderede som ineffektivt. Der var for meget spildtid i form af møder og administration. Spildtid, som gik fra rådgivningen af den enkelte landmand, og OEEC foreslog derfor en

del sammenlægninger, således at konsulentarbejdet på den måde blev billigere og mere effektivt. Ligeledes blev der anbefalet et centralt koordinerende udvalg, der skulle bestå af repræsentanter fra landbrugsministeriet og de forskellige landbrugsorganisationer. Ifølge Mackintosh (1993) skulle udvalget ”varetagelse den økonomiske administration, organisere landsdækkende kampagner, og sørge for efteruddannelse af konsulenterne, bl.a. med instruktion i rådgivningsmetoder” (s. 226).

Ovennævnte anbefalinger fik betydning for, hvordan man efterfølgende valgte at organisere sig inden for dansk landbrug, og jeg vælger at beskrive denne tid i landbrugets historie for at forklare, at organiseringen inden for det danske landbrug i den grad var under påvirkning fra andre lande.

Det vil dog være alt for vidtrækkende at give en udførlig beskrivelse af den videre organisering, som tæller en kompleks organisering med sammenlægninger af landboforeninger og oprettelse af diverse råd. For eksempel er Landbrugsrådet, som blev oprettet i 1919, i dag sammenlagt med andre landbrugsorganisationer, og hedder i dag Landbrug & Fødevarer. Denne erhvervsorganisation er en del af Landbrug & Fødevarer-koncernen, som udover Landbrug & Fødevarer tæller Landbrugsmedierne og SEGES. SEGES er koncernens vidensinstitution, som blev dannet i 2015 på baggrund af en sammenslutning af Videncentret for Landbrug og Videncenter for Svineproduktion (<http://lf.dk/>).

Som vidensinstitution leverer SEGES blandt andet viden til Dansk Landbrugsrådgivning, DLBR. DLBR er et branchesamarbejde mellem 31 rådgivningscentre, som er ejet af de danske landmænd, og som DLBR skriver inde på deres hjemmeside (”DLBR”, n. d., afsnit 2), er det et unikt samarbejde, der ”leverer uvildig rådgivning” inden for blandt andet strategisk udvikling og økonomi.

At vores rådgivere i dansk landbrug leverer uvildig rådgivning, giver Gregersen også, med reference til Mackintosh, udtryk for i nedenstående citat. Gregersen var på daværende tidspunkt direktionssekretær i Landbrugsrådet, det, som vi nu kalder for Landbrug & Fødevarer:

Den faglige rådgivning til primærproduktionen ydes af landmændenes egne organisationer – de landøkonomiske (eller generelle) foreninger, og

rådgivningen er dermed uafhængig i både faglig og økonomisk forstand. Princippet er, at en uafhængig rådgivning sikrer en uvildighed i forhold til den enkelte landmand, og at den enkelte landmand dermed får både den bedste og billigste rådgivning. Rådgiveren har eksempelvis ikke en skjult dagsorden i forhold til visse produkter eller virksomheder, og der er ej heller et direkte modsætningsforhold mellem rådgiver (som sælger af rådgivning) og landmænd (som køber af rådgivning) *qua* landmandens kontrol og indflydelse på rådgivningen gennem sin organisation. (Gregersen, 2001, s. 335)

Rådgivning i andre lande

Hvorledes rådgivning i andre lande er organiseret, afhænger af det enkelte land. Dog ses der en generel tendens til, at den pågældende stat i mange tilfælde har været involveret i den rådgivning, som ydes til deres landmænd. En udvikling, som dog ifølge flere forskere er ved at vende, således at rådgivningen nu mere og mere varetages af private rådgivningsorganisationer (Klerkx, Stræte, Kvam, Ystad, & Hårstad, 2017). Denne udvikling kan blandt andet iagttages i England og Holland, hvor flere og flere private organisationer tilbyder rådgivning. En udvikling, som ikke nødvendigvis har været en fordel for det samlede landbrug, da nyere forskning peger på, at der opstår en større og større kløft mellem videnskaben og rådgivningen (Klerkx & Proctor, 2013).

Ifølge Garforth, Angell, Archer, og Green (2003), mener den hollandske forsker Niels Röling dog, at der er sket en positiv forskydning i opfattelsen af rådgivning som en overtalelsestilgang: ”for getting farmers to do what someone wants them to do”(s. 324) til at blive en systemisk tilgang til rådgivning med fokus på udveksling af viden og information.

Dette skift er en nødvendighed, såfremt vi skal gøre os håb om en mere bæredygtig fremtid inden for landbruget (Klerkx & Jansen, 2010; Koutsouris, 2008). Og Bawden (2007) peger på nødvendigheden af et paradigmeskift fra ”paradigme of ‘productionism’” til et ”paradigme of

‘sustainability’” (s. 18). Et skift, som ifølge Bawden (2007) vil kræve, at der bliver udviklet nye samarbejds måder på tværs af alle interessenter.

Klerkx og Jansen (2010) peger på nødvendigheden af etableringen af ny viden og erkender, at dette er en proces mellem landmand og rådgiver, og tilføjer, at det kræver, at rådgiveren indtager en ny rolle: ”Instead of being mere technical experts, prescribing solutions, advisors must take on the role of coach, sparringpartner and facilitator from a reflexive and adaptive position” (s. 150).

Afrunding

”Coach, sparringpartner and facilitator from a reflexive and adaptive position” er ifølge de to forfattere fremtidens rådgivere. Og især ”reflexive” er et begreb, der er særdeles interessant og for mig en forudsætning for al rådgivning i fremtidens landbrug. I hvert fald hvis det skal være rådgivning, der skaber værdi for den landmand, der bliver rådgivet. Hvis ikke det skaber værdi, kan det være lige meget. Så er det spild af både landmandens og rådgiverens tid. For som denne fortælling om dansk landbrug og dets rådgivere viser, er både landmænd og rådgivere en del af den store fortælling, og vi som uddannelsesinstitution har spillet og spiller en stor rolle heri. Vi som uddannelsesinstitution har aldrig været uvildige, og derfor har de rådgivere, vi har uddannet til at rådgive landmænd i dansk landbrug, heller aldrig været uvildige, hvilket jeg ved nedslag i få historiske begivenheder og udtalelser fra forskere, der beskæftiger sig med landbruget, mener at have vist i dette kapitel. Lige fra den spæde begyndelse har der været en mening med dansk landbrug. En mening, der er blevet dannet i tæt samspil med relevante aktører. Danmark har været for lille for dansk landbrug, og de handlinger, der er blevet igangsat for de danske landmænd, har hovedsagelig været med henblik på at sende fødevarer ud af landet. At det er de bedste fødevarer, der er blevet sendt ud af landet, og at danskerne selv har måttet tage til takke med restprodukterne, er i hvert fald en holdning, som visse forskere har. Men mere om det senere i kapitel 4 om de danske fødevarer.

At vores rådgivere i deres snart 160-årige virke som rådgivere for vores landmænd ikke har været uvildige i deres rådgivning, er jo blot sådan, det er. Det kan aldrig være andet end et grundvilkår i al rådgivning. Såvel private råd som råd givet på basis af vores profession hviler jo på vores egne værdisæt og forståelser af verden. Værdier er ”fællesskabsorienterede og betingede af vort forhold til et kulturelt fællesskab”, skriver Bruner (1999, s. 41). Og således er det værdisæt, som de enkelte rådgivere har, jo betinget af et kulturelt fællesskab i forhold til dansk landbrug, ligesom vi som uddannelsesinstitution er en del af dette fællesskab.

Men når det er et grundvilkår for rådgivningen, kræver det, at vi reflekterer over, hvad det er for et værdisæt, vi spørger med og rådgiver efter. Og så er vi tilbage ved citatet fra forrige afsnit om ”reflexive and adaptive position”, hvor de to forfattere påpeger, at rådgiverne skal have nye roller som coaches eller facilitatorer. Men som de to forfattere skriver, og som jeg vil uddybe i kapitel 8 om reflektorisk rådgivning i fremtidens landbrug, er det en betingelse, at rådgiverne, samtidig med at de agerer som coaches eller facilitatorer, er reflektoriske omkring deres egen rolle.

For hvis ikke refleksion er en del af rådgivningsprocessen, bliver det blot det, som Ole Fogh Kirkeby (2009) kalder for ”forførelse” (s. 179). Og forførelse er der ikke brug for i landbruget. Landbruget har derimod brug for, at vi som uddannelsesinstitution erkender vores rolle i den store fortælling, og at vi fremadrettet uddanner rådgivere, der er bevidste om deres kulturelle arv. Og en af de fremadrettede opgaver for rådgiverne i fremtidens landbrug bliver at have mere fokus på den enkelte landmand og vedkommendes formåen. For derved, som H. O. Hansen (2015) udtrykker det: ”at undgå en lemmingeffekt (at alle landmænd samt deres rådgivere, eksperter og andre automatisk følger strømmen og gør det samme som de andre)” (s. 224).

At det heller ikke er nødvendigt automatisk at følge strømmen og gøre det samme som de andre for at kunne producere fødevarer, vil de ni fortællinger i kapitel 6 synliggøre, ligesom fortællingerne vil synliggøre, at der er mange forbrugere, der er begyndt at efterspørge fødevarer, der har andre kvaliteter end blot at være en standardiseret fødevare produceret under den logik, der er indlejret i den store fortælling om dansk landbrug.

Kapitel 4: En fortælling om de danske fødevarer

Men hvorfra kommer denne afstandtagen fra den standardiserede fødevare? Hvad er der sket et eller andet sted i den store fortælling om vores fødevareproduktion, så der kommer en efterspørgsel efter andre fødevarer, der skaber muligheder for nye landbrugsaktiviteter og nye markeder?

Forskellige sammenbrud i den store fortælling om vores fødevareproduktion kan muligvis give os svarene. Der er nemlig afvigelser fra det regelbundne eller forventelige. Der er brud på det kanoniske. Og som Bruner (1999) skriver, har vi brug for fortællinger, der kan forklare dette eller disse brud. Vi har brug for en fortælling, der kan forklare os, hvorfor mad lige pludselig bliver et tema i Dansk Sociologisk Tidsskrift fra 1997, og hvorfor nogle landbrugsbedrifter bliver søndagens udflugtsmål, og landmændene bliver de lokale helte, som vi taler om, og hvis produktionslogik giver mening, økologisk eller ej. Og ikke mindst hvorfor maden smager bedre, når vi mener, at dyrene har haft et godt liv og grøntsagerne er dyrket af den lokale landmand.

De sammenbrud, som jeg vil berette om, starter omkring midten af 80'erne, men for at forstå danskernes forhold til mad før og efter disse sammenbrud bedre, vil jeg dog gå længere tilbage og følge udviklingen i vores forbrug af fødevarer, som den bliver beskrevet af Else Marie Boyhus.

Else Marie Boyhus er dansk historiker og museumsinspektør og leder af Lolland-Falsters Stiftsmuseum og Frilandsmuseet i Maribo i perioden 1963-89 og er blandt andet forfatter til flere bøger om udviklingen af det danske køkken, herunder bogen ”Grøntsager – en køkkenhistorie” (Boyhus, 2017). En historie, som tager afsæt i de fødevarer, som var tilgængelige på daværende tidspunkt, og som jo ofte er blevet produceret af dansk landbrug.

Madens sociologi og bruddet med det kanoniske

En tendens skal som regel have indlejret sig som mere end en enlig svale i vores kultur, før det får sociologernes interesse, og således kan vi læse i redaktørens forord i Sociologisk Tidsskrift fra 1997, at interessen for mad som forskningsfelt er steget betydeligt, og at der ligefrem bliver talt om ”madens sociologi”: ”At studere mad og spisning er blevet beskrevet som at finde ‘nøglen’ til kulturens sjæl eller den gyldne vej til samfundets ubevidste”, skriver L. Holm og Iversen i deres artikel om moderne madvaner og henfører denne pointe til Roland Barthes (1979) (L. Holm & Iversen, 1997, s. 38).

Læser vi videre i forordet, kan man se, at der er noget af afdække. De statslige institutioner havde vist deres interesse, f.eks. ved at Kulturministeriet udgav en rapport, hvor de opfordrede til en madkulturpolitik, og Landbrugs- og Fiskeriministeriet blev omdøbt til Fødevareministeriet. Medierne afdækkede trenden ved at udvide deres udgivelser af madrelaterede programmer og de kokke, der formåede at formidle deres opskrifter på enten tv eller i diverse ugeblade, opnåede stjernestatus og fik derved en enorm magt i forhold til, hvad vi spiste.

Og sådan er det også i dag. Mediekokkene har stor indflydelse på, hvad den enkelte landmand skal producere, og som nogle af landmænd i de ni fortællinger kan berette om i kapitel 6, kan dagens salg af en bestemt type fødevarer mange gange relateres direkte til dagens madprogram.

Men som redaktørerne skriver, er det i sig selv ikke en nyhed, at vi er optaget af fødevarer, men derimod ”[...] madfremstillingen af den, tilberedelsen af den, indtagelsen af den og forholdet til den – synes i dag på en ny måde at blive tematiseret som en kulturel aktivitet” (C. S. Larsen, Lassen, & Winge, 1997, s. 4).

En forudsætning, som bliver lagt ned over ovennævnte betragtning, er, at vi lever i et overflodssamfund, hvor vi som individer har andre muligheder for at prioritere vores fødeindtag. Og for dem af os, som har stiftet bekendtskab med Maslows behovspyramide, giver denne forudsætning god mening. For hvis vi skal tro Maslow, bliver vi først motiveret til at søge opad

i pyramiden, når vores fysiske og basale behov som sult, vand og lignende er dækket. Når vi lige pludselig begynder at interessere os for hvordan, hvor og under hvilke forhold, vores mad er produceret, er det ikke fordi vi har brug for kalorieindtaget til at opretholde livet. Det er, fordi livets opretholdelse er sikret, og vi derfor har den nødvendige energi til at søge efter information om vores næste måltid. Som den engelske filosof Elizabeth Telfer gør opmærksom på, er vi interesseret i mad, fordi vi tillægger madlavningen og de dertilhørende aktiviteter en værdi. Vi interesserer os for det, fordi vi forventer en ekstra nydelse i samspillet mellem os og fødevarerne. Og det er en aktivitet, som vi gerne bruger vores fritid på (Telfer, 1996).

Men at det ikke altid har været en aktivitet, som vi har valgt at bruge vores fritid på, bliver illustreret igennem nedenstående beretning fra Else Marie Boyhus.¹² En beretning, som ifølge Boyhus (1996) begyndte ved ”tidernes morgen til ca. 1860”(s. 9). En periode, hvor man hovedsageligt var selvforsynende, og hvor maden blev tilberedt over åben ild. Den eneste grøntsag, som blev dyrket, og som kunne tåle frosten, var grønkålen. Ifølge Boyhus (1996) er det en grøntsag, som ”vi kan takke for, at vores forfædre ikke døde af skørbug og andre mangelsygdomme”(s. 12).

De næste 100 år indtil 1960 er ifølge Boyhus (1996) den periode, hvor komfuret kom ind. Omkring 1860’erne begyndte de mest velstillede at indføre denne nye teknologi, og omkring 1900 var der komfurer i de fleste husholdninger. Væksten af friske varer var i fremgang, og det er i denne periode, at kartofflen blev den vigtigste grøntsag. Og med komfuret som et værdifuldt hjælpemiddel til at tilberede maden fik man lige pludselig andre muligheder, såsom at tilberede flæsksteg med sovs og kartofler. Ved hjælp af kødhakkemaskinen, som var en anden teknologisk nyhed i køkkenet, blev det muligt at hakke kødet til fars, og frikadeller og hakkebøf bliver nye retter. Udbuddet af mælk steg betragteligt i denne periode, og råvarer som sukker, mel og smør blev billigere og dermed også mere tilgængelige for flere,

¹² Boyhus (1996) inddeler sin historiske beretning om grøntsagerne i fire perioder: ”Første periode – fra tidernes morgen til ca. 1860. Anden periode – ca. 1860-1960. Tredje periode – ca. 1960-midt i 1980erne. Fjerde periode – fra midt i 1980erne” (s. 9).

og ved hjælp af ovnen kunne man nu bage: ”Det blev kaffebordenes tid” (Boyhus, 1996, s. 17).

Som Boyhus (1996) skriver, blev det i slutningen af 1940’erne muligt at fryse sine råvarer, og andelsfrysehuse blev bygget i landdistrikterne, og det var især her, at husmødrene tog godt imod den nye fryseteknik. Noget som fik afgørende indvirkning på madlavningen. I 1957 startede FDB med salg af dybfrosne ærter, og Svendborg Konservesfabrik markedsførte dybfrosne grønne ærter, hvilket ifølge Boyhus (1996) skal betragtes som et gennembrud.

I denne periode skete der ikke så meget i køkkenets historie, da perioden var præget af de to verdenskrige med fødevaremangel og rationeringer til følge. Dette fik betydning for udviklingen, og den del af husholdningen, der var i fremskridt, var alene på grund af naturvidenskaben. Her ledte forskere efter svar og løsning på de epidemier og ernæringssygdomme, som især 1. verdenskrig medførte (Boyhus, 1996).

At hensynet til naturvidenskaben blev vægtet højt, også højere end den sanselige oplevelse ved det at indtage et måltid, bliver beskrevet af Bi Skaarup, dansk madhistoriker og museumsinspektør på Københavns Museum (”Skaarup”, 2017):

Hvor kokebøgerne endnu med Louise Nimb i 1888 viser et køkken med respekt for den gode råvare og en kræsen for smagen, bliver kokebøgerne fra omkring århundredeskiftet og frem stadig mere præget af madens videnskabeliggørelse. Fra denne tid begyndte man at uddanne husmødre, og gennem husmoderforeningerne blev der givet en effektiv indoktrinering i en stadig mere klinisk holdning til mad. Se blot på kokebøgerne fra 1920’erne og 30’erne, hvor der bliver lagt betydelig mere vægt på hygiejnen og effektiviteten end på smagen og kvaliteten. Aldrig har den danske mad nået et så ringe stade som i dette århundrede. (Skaarup, 1997 s. 22)

Fra omkring 1960 begyndte optimismen at blomstre. Den generelle velstand steg, og kvinderne begyndte at forlade hjemmet til fordel for at arbejde ude. Dermed var kvinderne ikke længere hjemmegående husmødre med tid til at kokkerere, hvilket krævede, at madlavningen blev forenklet og mindre

tidskrævende. Tiden med de store stege i ovnen var forbi og blevet erstattet af panden, som nu hyppigt blev brugt i stedet (Boyhus, 1996).

Ovnen blev dog stadig benyttet, men det var kun for at tilberede lørdagskyllingen, som blev en kæmpe succes i starten af 80'erne. På grund af en kraftig industrialisering af den måde, kyllingerne blev opdrættet på, og muligheden for forlængelse af holdbarheden ved dybfrøs, var kyllingen nu blevet en tilgængelig råvare for alle danskere. Indtil da havde kyllingen været en luksus, som ikke var tilgængelig for alle, og den betragtes først i 50'erne som luksusmad, der kun blev serveret om sommeren. Men da Danpo fandt på at partere kyllingen i kvarte og lægge den i en ovnklar aluminiumbakke, var det et hit blandt fortravlede danskere (Boyhus, 1996).

Det var i denne periode, at forbruget af pasta og ris steg, og især de unge familier skiftede kartoflen ud med alternativer, herunder brød. Kvaliteten af kartoflen blev oplevet som forringet, hvilket ifølge Boyhus skyldes "industrialiseret håndtering og supermarkeder" (Boyhus, 1996, s. 21).

Som Nyvang (2013) skriver, steg importen af fødevarer, og som følge af et stigende økonomisk opsving fik danskerne flere penge til deres rådighed og derved mulighed for en større variation i deres kost. Det betød dog nødvendigvis ikke, at danskerne skulle til at bruge mere tid i køkkenet, og slet ikke kvinderne, der på dette tidspunkt stadig dominerede dette rum: "Glittede kvindemagasiner og pjecer argumenterede eksempelvis for, at den nye økonomiske frihed burde omsættes i en madkultur, som i højere grad benyttede sig af tidens tilbud om hurtig, nem madlavning i form af fryse- og dåsemad" (Nyvang, 2013, s. 64).

Formidlingen af madlavning i disse glittede kvindemagasiner og pjecer, og i øvrigt også radio og tv, var op til 1960 kvindernes territorium. Men i 1960'erne skete der en ændring i medieverdenen, da mændene overtog kvindernes plads i tv-køkkenet og i kokebøgerne og dermed fortrængte kvinderne fra deres mangeårige domæne i formidlingen af det danske køkken. Som tidligere nævnt, havde det hidtil været madopskrifter, der skulle være nemme, da målgruppen jo var den udearbejdende husmor (Nyvang & Leer, 2016).

Denne måde at anskue madlavningen på får ifølge Nyvang & Leer (2016) flere kendte personer til at udtrykke deres kritik af datidens madlavning, som de mente, var et udtryk for den industrialisering, der havde været af fødevareproduktionen. I forsøget på at få danskerne til at opfatte madlavning som en kunstart blev Det Danske Gastronomiske Akademi oprettet i 1964. Og formidlingen af madlavning skiftede hermed køn:

Selvom enkelte af de mandlige madformidlere havde en professionel tilknytning til køkkenet – enten som restauratører eller uddannede kokke – var langt størstedelen selvbestaltede gastronomer. Det var kendetegnende, at de var kendte ansigter fra det danske kulturliv. En del var journalister ved førende danske dagblade, atter andre havde en baggrund ved teateret. (Nyvang & Leer, 2016, s. 148).

Sammensmeltningen, som bestod i, at mad og tv var to fint forenelige størrelser, fandt ikke kun sted i Danmark, da man også i USA i 1946 havde produceret og vist det første madlavningsprogram. Og sidst i 90'erne var det så populært at se madlavning på tv i USA, at adskillige tv-kokke opnåede national stjernestatus (Adema, 2000).

Som det ofte er tilfældet, hentede vi inspiration fra USA, og som Boyhus (1996) skriver: ”Tegneseriefiguren Garfield har gjort mere for lasagnes udbredelse end samtlige gastronomer og ernæringspædagoger tilsammen” (s. 20). Og med hensyn til, hvilket køn der optrådte som kok på tv, var det i USA i høj grad den mandlige kok, der satte scenen på tv (Adema, 2000).

Herhjemme havde vi også fået øjnene op for de mandlige kokke, og i 1966 vurderede Danmarks Radio, at det var ved at være tid til at opgradere madlavningsprogrammerne. En beslutning, der betød, at tv-køkkenet med Conrad og Aksel fik sin plads i formidlingen af madlavning. De to tv-kokke kokkererede på tv indtil 1968, hvor de blev afskediget fra Danmarks Radio. En afskedigelse, der var begrundet med, at Conrad og Aksel samtidig med deres virke på tv medvirkede i reklamer for mejeriprodukter finansieret af dansk landbrug (Boesen, 2000).

At dansk landbrug i den grad har styret vores valg af fødevarer, er en kendt historie, og vi når højdepunktet i 60'erne med Karolines Køkkenkampagner. De markedsførte sig med begrebet ”mejeririgtig morgenmad”

(Buhl, 2010, s. 94), hvilket ifølge Buhl (2010) var et begreb, som blev et pseudonym for en sund morgenmad bestående af mælk og ost. Karolinebørgernes oprindelse, eller i hvert fald koen Karoline, kan ifølge Kayser Nielsen (2003) føres helt tilbage til 1957-58, og det blev foranlediget af, at mejerikontoret i Aarhus ønskede at fremme salget af danske mejeriprodukter. Et salg, der blev fremmet med en kampagne, hvor koen Karoline optrådte, og senere med udgivelsen af de berømte Karolinekokebøger.

Kayser Nielsen (2003) gør os opmærksom på det samarbejde, der var mellem offentlige instanser og erhvervet i forhold til ernæringsrigtig kost. I det hele taget har Mejeriforeningen gjort sit for at udbrede kendskabet til mejeriprodukter. For eksempel var foreningen senere involveret i at udarbejde undervisningsmateriale til folkeskolen, hvori der blev gjort opmærksom på ”mejeriprodukternes fortræffeligheder i sundhedshenseende” (Kayser Nielsen, 2003, s. 47).

En tilgang, som også er at finde i foråret 2018, hvor ernæringschefen i Landbrug og Fødevarer udtaler: ”For eksempel slukker vand bedst tørsten, mens mælk tilfører vigtige vitaminer, mineraler og protein til kosten” (”Skolemælk”, n. d. afsnit 4).

De danske slagterier stod for en anden af tidens succesfulde kampagner med deres udgivelse af ”Gris på gaflen”. En kokebog, som Eksport Svineslagteriernes Salgsforening udgav, da man ønskede at udbrede kendskabet til de forskellige kødudskæringer, som af den ene eller anden grund ikke kunne afsættes på verdensmarkedet (Buhl, 2010).

I det hele taget har hensynet til verdensmarkedets efterspørgsel vejet tungest, hvilket jo understreges i mit kapitel om den store fortælling. Og denne hensyntagen har ifølge forfatterne Jacobsen (1991) og L. Holm (2003) afstedkommet, at det danske hjemmemarked har fået de fødevarer, som ingen andre har været interesseret i. For eksempel skriver L. Holm (2003): ”Unlike French farmers, who, historically, produced for the home market, Danish farmers have first and foremost aimed their production at the British market since the 1880s.”(s. 152).

Ifølge Buhl (2010), var målet med kampagnen fra de danske slagterier ”at få danskerne til at spise mere kød”(s. 96). En kampagne, som må siges

at være lykkedes til fulde. For eksempel er frikadeller, hakkebøf og medierpølse populære middagsretter hos danskerne, og det var også disse retter, der blev kåret som de mest populære retter blandt danskerne i den landsdækkende kostundersøgelse i 1985 (Boyhus 1996).

I Danmark har vi således lært at elske at spise kød og andre animalske produkter, og i forhold de andre nordiske lande, som vi ofte sammenligner os med, er vi langt foran (L. Holm, 2012a). Vi er, ifølge en opgørelse fra 2002 fra FN's fødevareorganisation, det land, der forbruger flest animalske fødevarer per indbygger (T. G. B. Hansen, Andreasen, Jansson, & Gjellan, 2015).

Ifølge L. Holm (2012a), foretrækker vi i Danmark at spise kød hver dag, og kødet er ofte hovedingrediensen i det varme måltid, hvilket blandt andet giver sig udslag i den måde, hvorpå vi omtaler og navngiver det pågældende måltid. For eksempel påpeger L. Holm, at vi blot behøver at sige, at vi skal have frikadeller eller hakkebøf til aftensmad. Vi synes ofte ikke, at det er nødvendigt at nævne tilbehøret, da det ikke er en relevant information at videreformidle. Og vi kan ændre tilbehøret til hakkebøffen, uden at vi af den grund finder anledning til at ændre rettens navn. Men ændrer vi oprindelsen på kødet, således at vi skifter oksekødet ud med svinekød, ændrer vi hele måltidet så markant, at vi synes, at måltidet nu skal hedde krebinetter i stedet for (L. Holm, 2012a).

Længe inden opgørelsen fra FN's fødevareorganisation kom danskernes ernæring og kostvaner på den politiske dagsorden, og der var bred politisk enighed om, at der var et behov for at fremme sundere spisevaner blandt danskerne. En aftale, der kom til udtryk i en folketingsbeslutning i 1984, som betød, at den daværende Levnedsmiddelstyrelse i 1985 gennemførte den første landsdækkende kostundersøgelse i Danmark. Formålet med denne undersøgelse var at få et mere nuanceret kendskab til danskernes forbrug af fødevarer ved at undersøge det helt ned på individniveau. Tidligere undersøgelser havde indikeret, at vi spiste for dårligt ud fra et ernæringsmæssigt synspunkt. Undersøgelsen gav dog ikke et entydigt billede af, hvem der spiste for dårligt (L. Holm, 1991). Til gengæld var der en klar tendens,

som kom frem i dagens lys ved den første rapport, og det var, at ”den gennemsnitlige fedtindtagelse i Danmark er meget høj” (L. Holm, 1991, s. 19).

En nyhed, der blev massivt dækket af datidens medier og som resulterede i spørgsmålet om, hvilke befolkningsgrupper der var tale om. Den anden rapport kunne dog ikke påvise, at særlige befolkningsgrupper spiste mere fedt end andre grupper, og det blev slået fast med denne rapport, at det vedrørte flertallet af den danske befolkning (L. Holm, 1991).

Både mejerierne og slagteriernes succes med at få at danskerne til at spise flere animalske fødevarer havde nu afstedkommet, at der generelt i den danske befolkning blev spist for meget fedt. ”Dermed kom kød som kilde til fedt mere i centrum, og kød blev nu i højere grad betragtet negativt ud fra et ernæringsmæssigt perspektiv” (L. Holm, 2012a, s.159).

I hvert fald skete der en ændring i perioden fra 1985 og frem, og det var i særdeleshed i denne periode, vi begyndte at interessere os for sundhed. Hvilket var en tendens, der steg op gennem 90’erne, hvor sundhed for alvor kom på dagsorden (Kayser Nielsen, 2003) og vi stillede spørgsmålet: ”Kan man spise sig sund?” (Boyhus, 1996, s. 22).

Og når således sundhed kommer på den nationale dagsorden, er det klart, at nogle forbrugere begynder at se sig om efter fødevarer, der er produceret på en anden måde, og som man som forbruger mener, er et sundere valg. Og hvad der er et sundere valg, er et kompleks spørgsmål, der ikke sådan lader sig besvare. Som L. Holm (2012b) skriver, ”er almindelige menneskers sundhedsforståelse ofte mere sammensat” (s. 302).

Ofte er man også helt overladt til sig selv som forbruger, da forskere inden for sundhedsområdet i mange år har været uenige om, hvad sund kost er.

Samtidig med denne sundhedstendens, eller lidt før, opstod der også en større bevidsthed omkring vores forbrug og den virkning, det havde på vores miljø og vores natur. Og det var her, omkring 70’erne, at den økologiske fødevarerproduktion havde sit udspring (J. Christensen, 1998).

En periode, hvor man gjorde op med datidens værdier og de etablerede styresystemer. Muligvis hjulpet godt på vej af oliekrisen i 1973, hvor

danskernes hverdag og forbruget af fødevarer ændres. Under alle omstændigheder var det her, at nogle mennesker begyndte at tænke i alternativer og aktivt begyndte at overveje andre måder at leve og være forbruger på. Det var ud fra denne tankegang, at det økologiske jordbrug skød frem. Ikke som en bevægelse, der startede blandt landmændene, men som J. Christensen (1998) formulerer det, var det byboerne, der søgte på landet: ”hvor drømmen om kontakt med naturen skulle realiseres. Ofte var det uden rod i professionel viden om landbrug, men mere præget af et eksperimentalt gåpåmod” (s. 65).

I starten var det at dyrke økologisk tæt koblet med værdier, der omhandlede et alternativt livssyn, og selvom det ikke handlede så meget om det at dyrke sine marker uden brug af pesticider, blev det datidens alternative fortælling til dansk landbrug og dets store fortælling. I og med det var en alternativ fortælling, blev det heller ikke fra centralt hold i dansk landbrug taget seriøst, og adjektiver som religiøst, romantisk og nostalgisk blev hægtet på det nye form for landbrug: ”Det kunne aldrig blive til noget, som det etablerede landbrug skulle befatte sig med” (J. Christensen, 1998, s. 67).

Efterhånden steg problemerne dog i den store fortælling, idet det blev mere og mere synligt, at dansk landbrug havde store miljømæssige udfordringer, hvilket afstedkom endnu et sammenbrud i den store fortælling. Udfordringer som blev mere og mere synlige for offentligheden og skabte en del negativ opmærksomhed. Den negative opmærksomhed opstod især, da det kom frem, at landbruget forurenedes ved deres brug af pesticider og forskellige næringsstoffer. Dansk landbrug kom derefter på dagsordenen, og fra politisk side iværksættes flere tiltag i form af forskellige handlingsplaner, der skulle forsøge at kontrollere udledningen fra de danske landmænd. For eksempel blev der i 1985 iværksat en handlingsplan, der skulle forsøge at afværge udledningen af nitrat til grundvandet. I 1986 kom der en handlingsplan, der havde til formål at bekæmpe forureningen af det samlede vandmiljø. Året 1986 var det år, hvor Radikale Venstre fremlagde et lovforslag om økologisk jordbrugsproduktion. Et lovforslag, som blev vedtaget i 1987 (J. Christensen, 1998).

Siden 1987 er det gået stærkt, og der er flere og flere forbrugere, der nu går efter det danske Ø-mærke, som for nogle forbrugere kommunikerer kvalitet. Økologiske fødevarer er blevet mere tilgængelige og billige i takt med, at flere og flere landmænd lægger om til et økologisk landbrugssystem, enten på grund af et ændret værdigrundlag eller af økonomiske årsager (Noe, 2006).

At se køerne danse på årets første Økodag er nu nærmest blevet en nationaldag, hvor man har indtryk af, at samtlige byboere skal på landet for fejre, at de økologiske køer slippes på græs. En mediesucces, der blev etableret i 2005 af Økologisk Landsforening, og hvor det stigende antal gæster, gående fra 10.000 til 1.200.000, taler sit tydelige sprog (<http://xn--kodag-uua.dk/om-oekodag>).

De økologiske fødevarer er blevet endnu mere tilgængelige her i 2019, hvilket ses hos de forskellige discountkæder. For eksempel er supermarkeds kæden Aldi, i en undersøgelse lavet af forbrugerrådet Tænk, førende inden for salg af økologiske varer. Et forhold der, ifølge deres vicedirektør Thomas Hedegaard, skyldes, at Aldis strategi er at forbedre deres udbud af økologiske varer:

Vi har klart opprioriteret økologiske produkter, ikke kun på frugt og grønt, men generelt fordi der er en stigende efterspørgsel. I dag er over en fjerdedel af vores frugt- og grøntsortiment økologisk. Derfor er vi naturligvis også stolte over, at vi samtidig har de laveste priser. (Skytte, 2018, s. 27)

Mange forbrugere forbinder den økologiske fødevareproduktion med et øget fokus på dyrevelfærd, og dyrevelfærd er inden for de sidste årtier i den grad kommet på dagsorden, både i medierne og på den politiske scene. En stigende interesse, som Johnsen, Johannesson, og Sandøe (2001) ligefrem kalder for en "sophisticated interest" (s. 26).

Når dyrevelfærd således kommer på dagsordenen, skyldes det også de sammenbrud, der her har været i den store fortælling. Sammenbrud, der sker i form af forskellige etiske problematikker, hvor det bliver tydeligt for nogle forbrugere, hvad hold af husdyr i den moderne landbrugsproduktion betyder. Når vi for eksempel tillader, at vores slagtedyr bliver transporteret over

lange afstande rundt i Europa. Genetisk udvælgelse af køer (Belgisk Blåhvidt) med dobbelt muskulatur i sådan grad, at flere af disse køer ikke længere kan kælte selv. Halekupering af smågrise som et middel til at undgå halebid etc. (Fraser et al., 2013).

At dyrevelfærd således kommer til debat, leder frem til det, som flere forskere har kaldt for kødparadokset (Loughnan, Bastian, & Haslam, 2014), der illustrerer det spændingsfelt, vi som forbrugere af kød skal agere i.

Ifølge forskerne T. G. B. Hansen et al. (2015) spiser og serverer vi gerne kød samtidigt med, at vi ikke ønsker, at dyr bliver opdrættet, transporteret og slagtet udelukkende med det ene formål at give os nydelse. Denne selvmodsigelse er det ikke alle forbrugere, der ønsker at skulle forholde sig til, og de vil derfor søge efter en måde at opløse paradokset på. En måde at gøre det på er at stille krav til, at vores produktionsdyr skal have et ”godt liv og en skånsom død” (T. G. B. Hansen et al., 2015, s.155).

At søge at ophæve et paradoks beskrives i psykologien som kognitiv dissonans, og fænomenet bliver beskrevet af Leon Festingers tilbage i 1957:

If a person is induced to do or say something which is contrary to his private opinion, there will be a tendency for him to change his opinion so as to bring it into correspondence with what he has done or said. (Festinger & Carlsmith, 1959, s. 209)

Ifølge T. G. B. Hansen et al. (2015) betyder dette, at vi ubevidst bliver selektive i vores måde at søge information på og ubevidst erindrer tingene anderledes. T.G. B. Hansen et al. (2015) påpeger desuden, at flere forskere vurderer, at man ud fra teorien om kognitiv dissonans kan forklare dilemmaer inden for både beskyttelse af miljø og beskyttelse af dyr, og således også hvordan vi håndterer kødparadokset.

Denne måde at agere på og pludselig erfare anderledes, når vores handlinger ikke umiddelbart giver mening for os selv og andre, er, hvad Jerome Bruner har mindet os om, og som også Julius Barnes giver udtryk for i form af hovedpersonen Tony i ”Når noget slutter”:

Han var bedre begavet og havde et mere disciplineret temperament end jeg; han tænkte logisk og handlede ud fra de beslutninger, som logikken anviste ham. De fleste mennesker gør det modsatte, vil jeg tro – vi tager

en instinktiv beslutning og opbygger først bagefter en infrastruktur af gode grunde, der underbygger den. Resultatet kalder vi sund fornuft. (Barnes, 2017, s. 62-63)

Og når vi diskuterer dyrevelfærd, er vi i den grad underlagt sund fornuft, og det er fuldstændigt overladt til os selv og vores eget værdisæt at vurdere, om det pågældende dyr har haft et godt liv og en skånsom død.

For der er ingen hjælp at hente i videnskaben, for der strides forskere og andre mere eller mindre selvudnævnte eksperter om, hvad der er dyrevelfærd. Og heller ikke i den økologiske jordbrugsproduktion er der hjælp at hente. For selvom økologien har selvudnævnt sig til at være produktionsdyrenes vogter, er der heller ikke her enighed om, hvad god dyrevelfærd inden for det økologiske landbrugssystem betyder. En diskussion, som ifølge Alrøe, Vaarst, og Kristensen (2001) her er bundet op på forskellige værdisæt, etiske ideer og en forståelse af dyrevelfærd. For eksempel har det været tilladt i den økologiske produktion at aflive jerseytyrekalvene lige efter fødslen. Aflivningen af kalve lige efter fødslen vil dog for nogle forskere mere være et etisk spørgsmål end et spørgsmål om dyrevelfærd.

Men for langt de fleste forbrugere uden andet kendskab til landbruget end den viden, som de får fra medierne, vil det være umuligt at skelne, hvad der er hvad, og de har ikke en chance for at opløse kompleksiteten. Dette får den betydning, at vi som forbrugere kan abonnere på forskellige fortællinger om dyrevelfærd. Hvis vi ikke helt vil opgive ideen om at spise kød og andre animalske produkter, selvom vores samvittighed muligvis fortæller os, at det burde vi, opløser vi paradokset ved i stedet at stille krav til landbrugssystemets produktionsmetoder.

Krav, som de landmænd i de ni fortællinger, der har en animalsk produktion, har erfaret og kan efterleve. Og ingen vil argumentere imod den fortælling, som for eksempel disse landmænd konstruerer om deres måde at anskue dyrevelfærd på. Så længe de blot har en troværdig fortælling, hvor forbrugeren hurtigt kan nedbryde den kompleksitet, der ligger i begrebet dyrevelfærd, så det giver mening for dem at købe produktet. For når ingen ejer retten til den sande fortælling om dyrevelfærd, bliver den ene troværdige fortælling lige så god som enhver anden troværdig fortælling.

Denne diskussion kan ligeledes tages inden for områderne miljø og natur, da vores stigende forbrug af fødevarer i den grad belaster vores omgivelser. Som tidligere anført, begynder vi at interessere os for denne belastning, da begrebet bæredygtig kommer ind i vores ordforråd. Et begreb, der senere blev stadfæstet ved den såkaldte Brundtland-rapport i 1987, hvor man blev enige om følgende definition på bæredygtighed: ”Sustainable Development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs (WCED, 1987, p. 43)” (Seuring, Koplin, Behrens, & Schneidewind, 2003, s.199-200).

Men som alle andre begreber, der skal forsøge at rumme alles interesser, bliver begrebet generelt, og derfor, som Alrøe og Noe (2016) påpeger, ”there is no one overall perspective from which sustainability assessment can be made” (s. 1) Dermed får vi et begreb, som vi ikke kan være uenige i, men som vi heller ikke kan blive enige om, hvad meningen er med, når vi konkret skal handle på det. Og dermed er vi tilbage til, at det pludselig bliver op til den enkelte forbruger at vurdere, hvorvidt der er tale om en bæredygtig fødevarereproduktion, og hvor den ene landmands fortælling omkring bæredygtighed kan være ligeså acceptabel som den anden landmands fortælling. Vi får mulighed for at abonnere på den fortælling, der passer bedst ind i vores perspektiv, og det, som alligevel ikke passer ind, erindrer vi ikke, eller vi nedtoner betydningen af det.

Det at interessere sig for dyrevelfærd eller natur og miljøbelastning er således interesser, der mere og mere kommer på dagsordenen, og nogle forbrugere begynder at efterspørge alternativer til den industrielle fødevarereproduktion. Især da det bliver tydeligt for nogle forbrugere, at det industrielle fødevareresystem ikke altid er i stand til at levere sunde fødevarer, således som det til enhver tid er forpligtet til i henhold til fødevarerelovgivningen. Men når fødevareresystemet ikke overholder denne forpligtelse, lider tilliden til vores fødevarereproduktion et alvorligt knæk, og der sker sammenbrud i den store fortælling.

For eksempel fandt danske forskere resistente bakterier i dansk fjerkræ og svin i 1995, hvilket ifølge forskerne fra DTU-Fødevarerinstitutionen skyldes brugen af vækstfremmere: ”Siden midten af forrige århundrede har

antibiotika i foderet været en integreret del af moderne husdyrproduktion” (Aarestrup et al., 2010, s. 8).

Omkring midten af 80'erne var forekomsten af humane salmonellaforgiftninger stærkt stigende i Danmark. En stigning, der kan føres tilbage til spredningen af salmonella blandt slagtekyllinger (Wegener et al., 2003). Ifølge forfatterne er salmonellose i øvrigt den mest almindelige fødevarebårne sygdom på verdensplan, hvor forbrugerne bliver smittet ved kontakt eller indtag af salmonellakontaminerede fødevarer.

I 1986 blev der i England påvist en ny hjernesygdom hos kvæg, kaldt Bovin Spongiform Encephalopathies (BSE). En sygdom, der blev påvist af patologerne på det centrale veterinærlaboratorie, efter flere malkekøer døde af at have haft neurologiske symptomer. Det gik hurtigt op for forskerne, at der var tale om en variant af Transmissible Spongiform Encephalopathies (TSE). En prion-sygdom, som især er kendt hos får (Scrapie), men også er diagnosticeret hos mennesker som Creutzfeld-Jakob-Sygdom. En anden human variant kaldet Kuru er diagnosticeret blandt mennesker på New Guinea, hvor sygdommen er blevet overført ved, at de efterladte til en afdød spiste dennes hjernemasse for at udvise respekt for den afdøde. Et ritual der førte til, at Kuru på et tidspunkt blev den hyppigste dødsårsag på New Guinea (Van Zwanenberg & Millstone, 2005).

Årsagen til BSE er stadig ikke fuldt afdækket, men der hersker stor enighed om, at sygdommen havde held til at sprede sig til andre køer i England på grund af BSE-kontamineret kød og benmel (Buschmann et al., 2006).

Fodring med kød og benmel som ekstra proteintilskud i husdyrproduktionen er en praksis, der går over hundrede år tilbage, og er ikke kun en fodringsstrategi, der er praktiseret i England (Hahn, 1999).

Forskere mener, at udbruddene af BSE skyldtes sænkning af temperaturerne i destruktionsanlæggene i England, således at det scrapie prion, som har eksisteret hos får i årevis, ikke længere blev inaktiveret ved den lavere opvarmning. Efterfølgende blev det kontaminerede kød og benmel brugt som foder til kvæg, og sygdommen er på den måde blevet spredt rundt i hele England (Hahn, 1999). Ti år efter, i juni 1996, blev der konstateret 161.412 tilfælde af BSE hos køer i England (Anderson et al., 1996).

Sygdommen fik betegnelsen BSE (Bovin Spongiform Encephalopathies), men blev på grund af de smittede køers underlige og ændrede adfærd kaldt ”mad cow disease”, eller på dansk: kogalskab. En sygdom, der skulle vise sig at få store konsekvenser for Englands eksport af oksekød, men som også kom til at påvirke vores syn på fødevarer. For selvom man endnu ikke helt forstår spredningen fra ko til menneske, er forskere dog rimelig sikre på, at man kan udvikle Creutzfeldt-Jakobs sygdom via indtagelse af kontamineret oksekød. Et faktum, der resulterede i en offentlig sundhedskrise i England i 1996 (Webster, Douglas, & Sato, 2010).

Endnu en fødevareskandale ramte Europa, da man i flere europæiske lande fandt rester af hestekød i halv- og helfærdige retter med oksekød, uden dette er synligt for forbrugerne. En skandale, der sidenhen bliver refereret til som ”hestekødsskandalen”(Agnoli, Capitello, De Salvo, Longo, & Boeri, 2016). En sag, som startede med, at man i Irland i 2013 fandt heste-dna i oksekødsburgere, som blev ”sold by ‘trusted’ European supermarket chains ” (Madichie & Yamoah, 2017, s. 664). Ved nærmere efterforskning viste det sig dog, at alle disse supermarkedskæder modtog produkterne fra samme leverandør. Hvorvidt der har været tale om systematisk svindel eller grov forsømmelighed, var i 2017 endnu ikke afklaret (Madichie & Yamoah, 2017).

Efterhånden er det ikke længere blot et spørgsmål om at håndtere uforudsete hændelser i produktionen. Således taler nogle forskere ligefrem om, at man i den industrielle fødevarerproduktion er gået fra en produktion, hvor man håndterer ”errors by accident” til ”errors by design” (Stassart & Whatmore, 2003, s. 449).

Forbrugertilliden har hermed lidt et alvorligt knæk, og det har som sagt betydning for, om nogle forbrugere fravælger denne form for fødevarerproduktion og leder efter alternativer, som kan genskabe tilliden: ”The demand to reconnect ‘food with a face’ is an important response to BSE, genetically modified organism and other food safety crises (Knickel, 2001, s. 131).

”Food with a face” får betydning for nogle forbrugeres forståelse af kvalitetsbegrebet, og dermed bliver det relevant for nogle forbrugere, at de er i stand til at sætte ”et ansigt” på den fødevarer, som de køber.

I det hele taget bliver det vigtigt for nogle forbrugere at skabe en positiv relation til landmanden. Og er der således skabt en positiv relation, er der skabt tillid til landmanden. Tilliden bliver skabt relationelt, og med henvisning til Luhmann og Giddens forklarer Thorsøe (2014) denne form for tillid som "personal trust" (s. 85). Og når man som forbruger har tillid til sin fødevareproducent, har man tillid til, at landmanden producerer fødevarer i henhold til de kvalitetsparametre, som landmanden lægger ned over produktet. Derved bliver tillid en del af kvalitetsbegrebet. Således taler Marsden, Banks, og Bristow (2000) om, at selve værdiskabelsen ved en bestemt fødevare ligger i relationen mellem producenten og forbrugeren, og Marsden (1998) taler om "socially constructed food quality criteria" (s. 110).

Med hvad er kvalitet, når vi taler om fødevarer? Et spørgsmål, som bliver mere og mere interessant, efterhånden som kritikken af den industrielle landbrugsproduktion tager til. Kvalitet som referencebegreb i forhold til forbrugernes valg af fødevarer af høj kvalitet er dog ikke særlig håndgribeligt, hvilket er en viden, som forskerne længe har haft.

Således foretog L. Holm og Iversen (1997) i 1992 en kvalitativ interviewundersøgelse om levnedsmiddelkvalitet, og her viste der sig, at forbrugere opererede med "fysiske og håndgribelige kvalitetsparametre (), som f.eks. smag, konsistens, anvendelighed, friskhed og pris" (s. 47). De to forfattere bemærker, at nogle forbrugere forbandt fødevarekvalitet med fortællingen bag produkternes fremstilling. Således refererer forfatterne, med reference til L. Holm og Kildevang (1994), til forbrugere, der nævnte " *Otte høns i sådan et lille bur, der hakker hinandens fjer af* ", *Svinene er stressede og fulde af penicillin* " *Æblerne er pacede frem* " (L. Holm & Iversen, 1997, s. 47).

Ovennævnte citat viser tydeligt, at visse forbrugere forstår fødevarekvalitet anderledes end den måde, man forstår og anvender fødevarekvalitet på i den industrielle fødevareproduktion, hvor kvalitet bliver noget, som mere eller mindre kan måles. F.eks. at fødevarerne skal være af god beskaffenhed og ikke må overføre eller fremkalde sygdom.

For nogle forbrugere vil kvalitet betyde en fysisk tryghed, således at der ikke er fare for, at vi bliver syge af at behandle og spise vores mad. For

andre forbrugere handler det slet ikke om dette, og som vi kan læse om i kapitel 6, kan landmændene i de ni fortællinger berette om helt andre kvalitetsbegreber, som ikke umiddelbart lader sig måle.

Skal man forsøge at indfange denne forståelse af begrebet kvalitet, er det en mulighed at trække på Robert. M Pirsigs forståelse af kvalitet, således som det bliver formuleret af Noe, Laursen, og Kjeldsen (2016). En forståelse, hvor kvalitet ikke en egenskab ved den pågældende fødevare, men derimod et relationelt begreb, der er bundet op på en værdi:

This means that quality is something which holds value for someone or something, in other words quality is a creation from a value relation. This definition of qualities encompasses not only physical attributes of products like taste, appearance, health, nutrition, but also qualities such as animal welfare, nature quality, handicraft, history, care, etc. as all of these involves value relations. (Noe et al., 2016, s.2)

Ifølge Noe og Alrøe (2011) kan det, at vi tillægger noget en værdi, ikke adskilles fra kvaliteten af den pågældende genstand. De to forfattere udfolder dette kvalitetsbegreb ved at komme med et eksempel på, hvorfor man f.eks. foretrækker en stol fremover for en anden stol:

The chair–observer relation can be based on sentimental value. Maybe the chair used to belong to the person’s mother, and it sparks memories about the good and easy moments of childhood. The quality of the chair is then linked to the affective relation in the shared history of the person and the chair. (Noe & Alrøe, 2011, s. 16)

Som de to forfattere gør opmærksom på, er der her tale om en sentimental værdi, men værdier kan være andet, og værdier er jo det, der betyder noget for nogen. For eksempel vil det være vigtigt for nogle forbrugere, at fødevareren er lokalt produceret, og lokalt produceret kan sagtens forstås som et bredt begreb, der dækker både fødevarer, der er produceret hundrede meter fra, hvor man køber dem, og fødevarer med en noget længere distance mellem produktionssted og forbruger. Således bliver det et anvendeligt begreb, når man som producent eller forhandler ønsker at adskille sig fra sine konkurrenter. At denne mulighed eksisterer, er der flere, der benytter sig af – lokalt, regionalt som nationalt.

For eksempel samarbejder Nordfyns Kommune og Nordfyns Erhverv og Turisme om at fremme kendskabet til nordfynske fødevarer (<http://www.neet.dk/>). Et samarbejde, der blandt andet har resulteret i kogebogen ”Nordfynske Fristelser”. Kogebogen er produceret med opskrifter af tv-kokken Claus Holm kendt fra blandt andet Go’Morgen Danmark, og i denne bog, der anpriser den lokale fødevareproduktion på Nordfyn, kan man blandt andet læse følgende:

Områderne er rammen om de herboende producenter, deres kærlighed til egnen og til det håndværk, det er at dyrke og producere fødevarer af høj kvalitet. [...] Vi vil med denne bog prøve at omsætte de værdier til anvendelige opskrifter, som du kan tilberede i dit eget køkken, til dig selv, din familie eller gæster. (C. Holm, Vedsmand, & Turistbureau, 2014, s. 8)

Kulinarisk Sydfyn, der hvert år arrangerer Nordens største fødevaremarked i centrum af Svendborg, vil gerne fremme Sydfyn som et kulinarisk område og arbejder ligeledes på ”at synliggøre og markedsføre regionale råvarer, producenter og spisesteder” (”Kulinarisk Sydfyn”, n. d. afsnit 3).

På national plan har man her iagttaget fascinationen ved fødevarens og måltidets oprindelse, og det er i sig selv blevet en måde at brande sig på i forhold til resten af verden. Således har vi noget, der hedder Ny Nordisk. Et samarbejde mellem de skandinaviske lande, der forsøger sig med at markedsføre sig som verdens nye kulinariske Mekka. En titel, der er båret frem af at den danske restaurant Noma – en forkortelse for nordisk mad – der i tre år i træk er blevet kåret som verdens bedste restaurant (Byrkjeflot, Pedersen, & Svejnova, 2013).

Afrunding

Lokale, regionale eller nationale fødevarer, sundhed, dyrevelfærd og personlige forhold til landmanden, der har produceret det næste måltid mad, er alt sammen værdier, som betyder noget for nogen. Og værdier, som har skabt forskellige strømninger, der kan iagttages af sociologerne, og bliver

skabt, fordi den fødevareproduktion, vi har haft tillid til over de sidste hundrede år, ikke længere kan "levere varen".

Først lærer vi at spise animalske produkter, hvilket viser sig at være en rigtig dårlig strategi, fordi vi derved forøger vores indtag af animalsk fedt væsentligt. Vi spiser for meget fedt, og vi begynder at interessere os for sundhed. Da det viser sig, at vores kærlighed til de animalske produkter har negativ betydning for vores måde at holde dyr på i den moderne husdyrproduktion, begynder vi at stille spørgsmål ved produktionen, og dyrevelfærd kommer på dagsordenen.

Ligeledes går det heller ikke godt i samspillet mellem landbrugsproduktionen og naturen. Landbruget belaster naturen, og vi begynder at interessere os for vores natur og vores miljø. For nogle forbrugere bliver løsningen den økologiske landbrugsproduktion. Sidst men ikke mindst lever den industrielle landbrugsproduktion heller ikke op til sin forpligtelse i forhold til at producere fødevarer, der ikke er sundhedsskadelige.

Der er sammenbrud i den store fortælling, og da landbruget i denne fortælling heller ikke har succes med at fortælle os, at bruddene ikke har nogen betydning, og at der bliver gjort det, som der skal gøres, begynder nogle forbrugere at lede efter alternative fødevareproduktioner. Fødevareproduktioner, der kan leve op til at være sunde og sikre under mest mulig hensyntagen til dyr, natur og miljø.

Men grundet den ekstreme kompleksitet, der er indlejret i begreberne sundhed, dyrevelfærd og bæredygtighed, er videnskaben ikke i stand til at give et entydigt svar på spørgsmålene: Hvad er sundhed? Hvad er god dyrevelfærd? Hvordan opnår vi den maksimale beskyttelse af vores natur og miljø? Det bliver op til forbrugerne at bestemme, hvornår en fødevare lever op til de kvalitetskrav, som forbrugerne synes, en fødevare skal have. Hvilket igen afhænger af, hvad forbrugerne synes, er vigtigt, hvilket kan være forskelligt. Værdier afhænger af så meget. "Værdier hører uløseligt sammen med "livsstile", og livsstile udgør i deres komplekse vekselvirkning en kultur. Vore værdier kommer ikke som et skud fra hoften [...] "(Bruner, 1999, s.41).

Under alle omstændigheder er der flere og flere forbrugere, der begynder at efterspørge fødevarer, der kan tilfredsstille det ene eller det andet værdisæt, og der opstår efterspørgsel efter andre fødevarer. En efterspørgsel, der giver muligheder for alternative fortællinger. Alternative fortællinger, der synliggør, hvordan det er muligt at træde ud af landbrugets trædemølle og skabe kvalitetsfødevarer, som forbrugerne har tillid til og er villige til at betale en merpris for. Fortællinger om nye landbrugsrelaterede aktiviteter og nye markeder og fortællinger, der er blevet ”fundet” på grund af forskellige metodiske til- og fravalg, således som det er at læse i næste kapitel.

Kapitel 5: Mine metodevalg

Som titlen indikerer, har jeg benyttet mig af flere metoder for at indsamle og bearbejde min empiri. Metoderne er valgt ud fra den narrative teori som den overordnede forskningsramme og i forhold til bedst at kunne belyse forskningsspørgsmålene.

Det første spørgsmål: Hvad kan vi lære af de alternative fortællinger i dansk landbrug? er jo et spørgsmål, hvori der ligger en antagelse om, at der findes alternative fortællinger ”derude”. Fortællinger, som vi kan drage lære af. Disse fortællinger er ni casefortællinger, der er udfoldet og beskrevet ved hjælp af det kvalitative forskningsinterview.

Begrebet case uddyber jeg med den caselitteratur, som blandt andre Robert E. Stake og Bent Flyvbjerg har bidraget med. I afsnittet vil jeg også redegøre for udvælgelsen af de respektive cases, og jeg vil redegøre for, hvordan jeg har konstrueret de ni fortællinger.

Det andet spørgsmål: Hvordan styrker vi som uddannelsesinstitution en refleksiv dialog mellem landmænd og rådgivere, så muligheden for nye fortællinger synliggøres? bliver besvaret med udgangspunkt i den dialogorienterede forskning, således som den bliver beskrevet af Jeppe Læssøe. Selve den metodiske proces, der fører mig og mine studerende frem til en kommunikationsmodel, der fremover kan understøtte landmænd i processen med at udvikle nye fortællinger, vil blive beskrevet senere i kapitel 8.

Sidst i kapitlet vil jeg redegøre for troværdighedsbegrebet som det overordnede kvalitetskriterie, som min afhandling er bygget op omkring, og som er hele afhandlingens præmis, herunder de data, der er indsamlet til besvarelse af spørgsmål 1 og 2. For som den kvalitative forsker Robert Stake (2010) pointerer:

As a researcher, you do not have the privilege to invent stories, but your perception of how something has been working can be told in story form, including the stories other people tell you. Storytelling is part of the craft of the qualitative researcher. (s. 170)

Casestudiet

Casestudiet er efterhånden blevet en praksis, der eksisterer i mange fagdiscipliner, og ifølge Stake (2005) er der ikke en fælles betegnelse for, hvad en case er, og hvordan den skal beskrives. Og som Flyvbjerg (2011) skriver i forhold til de mange akademiske forsøg, der igennem tiden har været på at definere en case: "[] each time someone attempts to clear up the mess of definitions it just gets worse" (s. 302).

To forfattere, man hyppigt støder på i caselitteraturen, er Robert E. Stake og Robert K. Yin, og i henhold til Bryman (2016) repræsenterer disse to forfattere hver deres tilgang til casestudiet, hvor den væsentligste forskel synliggøres ved de to forfatters tilgang til datakvalitet. En tilgang, der ifølge Bryman (2016) er under indflydelse fra den forskertradition, som de hver især trækker på. For eksempel er det vigtigt for Yin at diskutere kriterier for datakvalitet, der er tydeligt inspireret af det kvantitative forskningsfelt såsom "measurement validity, internal validity, external validity, ecological validity, reliability, and replicability" (Bryman, 2016 s. 62), hvorimod datakvalitet er et emne, der ikke får opmærksomhed hos Stake "if at all" (Bryman, 2016, s. 62).

En forfatter, der deler samme tilgang til casestudiet som Stake, er den danske forsker Bent Flyvbjerg, og Flyvbjerg (2011) er således helt på linje med Stake, når Stake (2005) skriver: "Case study is not a methodological choice but a choice of what to be studied" (s. 443), og Stake (2005) fortsætter:

A case may be simple or complex. It may be a child or a classroom of children or an event, a happening, such as a mobilization of professionals to study a childhood condition. It is one among others. In any given study, we will concentrate on the one. The time we may spend concentrating our inquiry on the one may be long or short, but while we so concentrate, we are engaged in case study. (s. 444)

Både Stake (2005) og Flyvbjerg (2011) pointerer, at "the case is a 'bounded system'" (s. 444, s. 301), hvor det er vigtigt at definere grænsefladerne mellem det, der er inden for systemet, og det, der er uden for systemet. En tilgang, der jo er lig med "farming system approach", og en tilgang, jeg vil redegøre nærmere for i kapitel 7 "Byggestenene refleksiv tænkning og farming system approach".

En tilgang, der beskriver, hvordan hvert enkelt landbrugssystem skal forstås som et system, hvor det er vigtigt at definere, hvad der er inden for landbrugssystemet, og hvad der er uden for landbrugssystemet. En af teoriene bag farming system approach er soft systems methodology, der er en systemteori udviklet af Peter Checkland med fokus på at udforske sociale systemer, hvilket ifølge Thomas (2016) er at sammenligne med det at foretage et studie af en specifik case.

Et landbrugssystem, vil jeg mene, kan derfor betragtes som en unik case. En case, der bliver defineret af det, der er inden for systemet, og en case, vi kan udforske med henblik på at skabe læring. Og det, at det er muligt at skabe læring, er en vigtig begrundelse for Flyvbjerg (2010) for at studere cases. Flyvbjerg (2010) pointerer, at for at man skal være i stand til at udvikle sig til det, han kalder for "helbefarne eksperter" (s. 466), har man brug for den kontekstafhængige viden, som casestudiet kan give.

Om cases og menneskene bag skriver (Stake, 1995): "We are interested in them for both their uniqueness and communality. We seek to understand them. We would like to hear their stories." (s. 1).

Casestudietilgangen bliver ofte kritiseret for, at det ikke er muligt at generalisere ud fra en case. Denne kritik adresserer Flyvbjerg (2010) i sin analyse om "fem misforståelser om casestudiet" og henviser til Karl Poppers falsifikationsbegreb og berømte eksempel "alle svaner er hvide", hvilket er sandt lige indtil den dag, man observerer en sort svane. Herefter er ovenstående udsagn ikke længere gyldigt og må enten helt forkastes eller revideres. Og som Flyvbjerg (2010) pointerer, er casestudiet "særligt velegnet til identificering af 'sorte svaner'" (s. 472).

Overfører jeg denne pointe som argument for valg af casestudiet i min afhandling, handler det om at identificere og lære fra landbrugets "sorte

svaner”. Dvs. det er de cases eller landbrugssystemer, der ikke ligner andre landbrugssystemer, som jeg synes, bringer værdi ind i afhandlingen, og som er værd at hæfte sig ved. Og til det formål har jeg fundet ni sorte svaner, der alle afviger fra den store fortælling om dansk landbrug og i øvrigt lærer os, at vi ikke skal generalisere, hvilket vi i særdeleshed er rigtig gode til.

For som Stake (1995) skriver, danner vi generaliseringer ud fra de erfaringer, som vi hele tiden gør os, og Brinkmann og Kvale (2015) pointerer, at det er en generalisering, der sker mere eller mindre spontant. Men som Cronbach skriver i 1975: ”Generalizations decay. At one time a conclusion describes the existing situation well, at a later time it accounts for rather little variance, and ultimately it is valid only as history.” (Cronbach, 1975, s. 122 – 123).

Brinkmann og Kvale (2015) bemærker dog, at man kan stille spørgsmålet, om den læring, der har fundet sted i eksempelvis en interviewsituation, kan overføres til andre relevante forhold.

Også inden for casestudiet er der interesse for det narrative, og som Flyvbjerg (2010) betoner: ”Gode casestudier bør læses som fortællinger i deres helhed” (s. 485).

For at sætte fokus på hver enkelt case som en fortælling trækker jeg ligeledes på Fog (2004), der udover at definere en case som værende en afgrænset enhed mener, at der i hver fortælling eller casehistorie, som Fog (2004) og Flyvbjerg (2010) vælger at kalde det, er indlejret et omdrejningspunkt eller en pointe. En pointe, som jeg i min tilgang til fortællingen kalder for fortællingens styrkemarkør, og som jeg vil vende tilbage til.

Fog (2004) pointerer, og i øvrigt helt på linje med Stake (2005) og Flyvbjerg (2010), at vi kan lære af historierne, og som Fog (2004) skriver: ”Vi lærer en person eller et socialt system at kende indefra” (s. 114), og som Fog (2004) hæfter sig ved, er et væsentlig træk ved casehistorien, at den afdækker det subjektive perspektiv i genstanden.

Det kvalitative forskningsinterview

Til at udfolde og beskrive disse cases anvender jeg det kvalitative forskningsinterview. Men at anvende det kvalitative forskningsinterview som metode er en bred formulering, der ikke er særlig præcis, da det kvalitative forskningsinterview dækker over både det strukturerede og standardiserede interview og det relativt ustrukturerede interview (Bryman, 2016).

Mishlers bog fra 1986 om forskningsinterviewet er ifølge Brinkmann og Kvale (2015) en af de første tidlige og vigtige bøger, der udførligt beskriver det kvalitative forskningsinterview. Hos Mishler (1986) er omdrejningsspunktet det narrative, og med spørgsmål som: ”For example, what is the role of the interviewer in how a respondent’s story is told, how it is constructed and developed, and what it means?” (s. 96), betoner Mishler vigtigheden af den fortælling, der skabes i det sociale rum mellem intervieweren og interviewpersonen.

Historisk fører Mishler (1986) os helt tilbage til 1935, hvor Paul Lazarsfeld udgiver, hvad Mishler betegner som en af de mest kunstfærdige artikler om interviewet som undersøgelsesmetode. Og selvom Lazarsfeld (1935) interesse for interviewet er i forhold til et standardiseret spørgeskema, interesserer Lazarsfeld sig for det ordinære spørgsmål ”Why” (s. 26) og de udfordringer, der opstår i form af mulige misforståelser, når det spørgsmål bliver stillet.

Den form, der ofte bliver brugt i nutidens interviewforskning, er det såkaldte semistrukturerede interview, der er den form for interview, jeg har benyttet. En interviewform, som er en interaktion mellem intervieweren og den interviewede, og hvor nogle af spørgsmålene er styret af en interviewguide, som man har forberedt inden interviewet (Tinggaard & Brinkmann, 2010).

At det uanset tilgang til interviewet er en svær disciplin, understreger Brinkmann og Kvale (2015) ved at kalde det for et håndværk. Og med håndværk betones betydningen af, at det er en færdighed, der kræver øvelse og atter øvelse, uanset om det er et stramt struktureret interview eller et løst struktureret interview. Det paradoksale her er, at man først er en nogenlunde

god interviewer, når man er færdig med at foretage sine interviews, ligesom man først er en nogenlunde god bygningstømrer, når man er færdig med sit tag, og at man, uanset hvor god en interviewguide man får udarbejdet, og uanset hvor vidende man er om det pågældende felt, altid vil ende op med et resultat, der kunne have været anderledes, jævnfør Mishlers (1986) betoning af, hvordan en fortælling skabes i det sociale rum.

Udvælgelse af cases

Som tidligere nævnt, har jeg udvalgt forskellige cases til min undersøgelse. Disse cases har jeg defineret som et landbrugssystem, hvor det er selve landbrugsbedriften med dens tilhørende aktiviteter, der er inden for systemet.

De ni cases er udvalgt efter tre kriterier: 1) Der skal være mindst en person, der er fuldt beskæftiget med produktionen. 2) Der må ikke være nogen specielle navne eller brands tilknyttet landbrugsbedriften¹³. 3) Landbrugsbedriften skal være involveret i enten helt nye eller genopdagede landbrugsaktiviteter.

Det er således landbrugsbedrifter, der tilhører definitionen på det multifunktionelle landbrug, som det bliver defineret af Knickel, Renting og Van der Ploeg (2004). En tilgang, som de tre forfattere kalder for en pragmatisk tilgang, idet forfatterne knytter begrebet det multifunktionelle landbrug til en bred vifte af landbrugsrelaterede aktiviteter, genopdagede såvel som helt nye aktiviteter: "The more pragmatic approach adopted here, relates the multifunctionality of agriculture to (new) farm-related activities, (new) markets (private and public) and processes of change in activities and markets." (Knickel et al., 2004, s. 82).

Derved har landmanden valgt at følge en alternativ udviklingsvej og bryder dermed med den store fortælling. Mine tre udvælgelseskriterier er fastlagt ud fra, at jeg er interesseret i cases, der umiddelbart kan inspirere andre

¹³ Nogle landbrugsbedrifter har på nuværende tidspunkt fået udviklet et velkendt navn/brand, men det er noget, der er kommet efterfølgende, og i takt med at bedriften har udviklet sig.

landmænd og rådgivere. Dette er drevet af min opfattelse af, at hvis man skal lære og lade sig inspirere af andres fortællinger til at ændre sin egen fortælling, er det vigtigt, at man kan identificere sig selv i fortællingen og derved tro på, at det er muligt selv at ændre sin fortælling. For eksempel er der fritidslandmænd, der er knyttet op på det multifunktionelle landbrug, og som får økonomien til at hænge sammen ved samtidig at have et job uden for landbruget.

For mange landmænd er dette dog ikke at forstå som en reel alternativ udviklingsvej, og landmanden og rådgiveren får muligvis sværere ved at lære og lade sig inspirere af den pågældende case, ligesom de muligvis får sværere ved at lære og lade sig inspirere af landbrugsbedrifter, der i forvejen har et kendt navn eller brand. Der er herregårde eller godser, der igennem traditioner har fået slægtsnavnet og det tilhørende gods knyttet til et lokalt område og er blevet alment kendte i den brede offentlighed. Alt andet lige vil det her være nemmere at genopdage eller udvikle nye landbrugsaktiviteter med succes, hvis det er muligt fra begyndelsen at knytte et velkendt navn til eksempelvis sit fødevarerprodukt.

I forhold til at finde relevante cases, der opfylder mine tre ovenstående kriterier, tog jeg i efteråret 2015 kontakt til SEGES for at høre, om de eventuelt kan være behjælpelige med at henvise til landmænd, hvis landbrugssystemer opfylder mine kriterier, og jeg tager ligeledes kontakt til Food Fyn, der er en del af Udvikling Fyn¹⁴. Via de to organisationer får jeg udleveret en liste med navne og adresser på landbrugsbedrifter og deres respektive hjemmesider. Ud fra min egen søgning på internettet finder jeg ligeledes relevante cases, som jeg tilføjer listen. Jeg er fra begyndelsen interesseret i at finde mellem otte og ni cases, hvilket er ud fra den betragtning, at dette antal vil give mig datamateriale nok til at opnå viden omkring forskellige udviklingsmuligheder inden for dansk landbrug.

¹⁴Udvikling Fyn er ejet af de fem største kommuner på Fyn, og hos Food Fyn bliver der arbejdet "målrettet med at facilitere og skabe nye vækstmuligheder i det fynske fødevarerhverv" ("FoodFyn", n. d., afsnit 1).

Ud fra de pågældende hjemmesider selekterer jeg i listen og koncentrerer mig om og vælger de landbrugsbedrifter, hvor det tydeligt fremgår af den tilknyttede hjemmeside, at de opfylder mine tre kriterier. Derefter nærlæser jeg de pågældende hjemmesider for at få så stor variation som muligt i de forskellige landbrugsproduktioner og derved udforske det multifunktionelle begreb. Via de hjemmesider, der er tilknyttet de forskellige landbrugsbedrifter, finder jeg frem til relevante kontaktpersoner, som jeg efterfølgende sender en e-mail. Denne e-mail forklarer kort projektet, og hvad selve interviewet vil omhandle: "Et interview, hvor jeg gerne vil høre nærmere om din landbrugsbedrift, herunder hvilke overvejelser der ligger bag den måde, virksomheden er udviklet på. Potentialer og udfordringer for virksomheden, og hvad god rådgivning er i denne forbindelse."

En af de kontaktede landmænd ønsker ikke at deltage i projektet, og en anden svarer aldrig på min henvendelse, men da jeg har opnået positiv respons fra ni landbrugsbedrifter, vurderer jeg, at der er nok datamateriale til at skabe fortællinger om alternative udviklingsveje i dansk landbrug.

Figuren på næste side giver et overblik over de forskellige cases:

1	Vibegaard - www.vibegaard.dk Frugtplantage med solbær, ribs og stikkelsbær. Produktion af drikkeklar saft, sirup, ketchup og mousserende frugtvín af egne råvarer. Salg til både private og andre forhandlere.
2	Fru Møllers Mølleri – www.frumollersmoller.dk Gårdbutik med blandt andet salg af eget mel, rapsolie og syltetøj, baseret på råvarer fra egen produktion. Slagterforretning, hvor grise- og lamme-kødet stammer fra egen produktion. Tilhørende restaurant. Salg til private.
3	Knabegaarden - www.knabegaarden.dk Egen produktion af grønne og hvide asparges. Salg til private og grøntorvet i København. Derudover gårdbutik med salg af sæsonbetonede grøntsager.
4	Kragegaarden - www.kragegaarden.dk Produktion af økologisk mel på eget mølleri, baseret på korn fra egen produktion. Økologisk produktion af kartofler, rosenkål og peberrod. Salg til private og andre forhandlere.
5	Hellevgård - www.hellevgaard.dk Den store køkkenhave med forskellige slags grøntsager fra egen produktion. Herudover produktion af blandt andet rapsolie, pickles, marmelade og mel af egne produceret råvarer. Salg til private.
6	Fårehavegård - www.faarehavegaard.dk Økologisk landbrug med studeproduktion og æbleplantage. Kviehotel. Salg af æblemost og studekød. Salg til private og andre forhandlere.
7	Gyrup – www.gyrup.dk Økologisk landbrug med mælk, kød og kornproduktion, herunder egen produktion af malt. Whiskyproduktion med egne råvarer. Salg til private og andre forhandlere.
8	Ny Lundgård Ismejeri – www.nylundgaard.dk Økologisk ismejeri med mælk og fløde fra egne køer. Økologisk malkekvægsbesætning. Gårdbutik med blandet salg af eget oksekød. Salg til private og andre forhandlere.
9	Allégården - www.allegaardenskylling.dk Landbrug med produktion af kyllinger, gæs, mulardænder og kalkuner. Eget slagteri og pølsemejeri. Salg til private og andre forhandlere.

Figur 2: Beskrivelse af de ni cases med tilhørende og væsentligste føde- vare- produktion

Konstruktionen af fortællingerne

Interviewene blev foretaget mellem december 2015 og april 2016, og de bliver alle foretaget på landmændenes landbrugsejendom, enten som et interview med landmanden eller som i tre af interviewene et interview med landmandsparret. Om det er landmanden eller landmandsparret, jeg interviewer, lader jeg være op til landmanden selv at bestemme.

Inden mit møde med landmændene har jeg semistruktureret interviewet i få store temaer såsom økonomi, netværk, rådgivning, afsætning og tilhørsforholdet til landbruget og det lokale område. Disse temaer er indlejret i min forståelse af, at landmanden kun er i stand til at gøre noget anderledes, hvis vedkommende er forbundet med nogen eller noget, der i større eller mindre grad har indflydelse på den historie, der bliver fortalt.

Ligesom jeg mener, at rådgiverne skal være det, er jeg interesseret i de enkelte landmænds fortællinger. Fortællinger, der som tidligere nævnt kan give os indsigt i de værdier, den produktionslogik og de handlinger, der udgør meningen med landbrugsbedriften.

For at opnå en sådan indsigt begyndte jeg hvert interview med følgende: ”Prøv at fortælle mig lidt om, hvordan I er havnet her.” og ”Hvorfor laver I det, I laver i dag?” En indgangsvinkel, der giver landmændene mulighed for at fortælle den del af deres historie, som de mener, er vigtig i forhold til at forstå bedriftens produktionsform. Min narrative tilgang med fokus på handling og mening betyder, at jeg spørger ind til selve handlingen (hvad gør de konkret?), og meningen bliver kortlagt med spørgsmålet ”Hvorfor gør I det?”

De enkelte interviews tog mellem 45 minutter og 2 timer, og med tilladelse fra landmændene har jeg optaget interviewene og efterfølgende transkriberet dem i deres fulde længde. Derefter har jeg læst interviewene igennem flere gange og inddelt dem i de temaer, jeg har opbygget min interviewguide efter, hvilket som tidligere nævnt er økonomi, netværk, rådgivning, afsætning og tilhørsforholdet til landbruget og det lokale område.

Emner, som jeg vurderer, vil give mig en bred og mættet historie, vi kan

lære noget af, og som vil give os indsigt i de værdier og den produktionslogik, der er indlejret i hver af disse landmænds fortællinger. Fortællinger, der ligeledes kan synliggøre, at der på trods af et liv i skyggen af den store fortælling stadig er en mangfoldighed af muligheder i det danske landbrug.

Ud fra ovennævnte temaer opbygger jeg en lineær fortælling, som begynder der, hvor landmanden vælger, at fortællingen skal begynde. Tidligere i afsnittet nævner jeg, at hver fortælling har en pointe eller et plot. Som kort beskrevet i kapitel 2, er pointen eller plottet at forstå som fortællingens forklaringsværdi eller fortællingens ”røde tråd”. Den røde tråd, der gør, at en historie er konstrueret, så den hænger sammen og hjælper os til at forstå meningen med historien. Når vi læser skønlitterære tekster, er det for eksempel væsentligt, at vi forstår plottet i forhold til at lade os indfange af teksten og vurdere fortællingen som god og spændende.

Men som jeg skriver i kapitel 2, er der jo forskel på, hvor gode vi hver især er til at skabe en sammenhængende fortælling med et tilhørende plot, som modtageren af fortællingen forstår. Og mange af os er slet ikke i stand til at skabe et plot i vores fortællinger. Vores narrative kompetencer er ikke ens, og derfor vil der være forskel på, hvordan landmændene konstruerer deres fortællinger. Kompetencer, der imidlertid øges, jo flere gange man fortæller sin historie. Hvis man er en øvet fortæller, bliver man bedre til at skabe en fortælling, hvor samspillet mellem værdier, logik og handlinger er tydeligt, og hvor meningen med landbrugsbedriften derfor tydeligt fremgår.

Således er der forskel at spore hos de landmænd, jeg har valgt at interviewe. Nogle af landmændene har fortalt deres historie flere gange til forskellige tilhørere og har derved opnået en vis færdighed i forhold til formidling, hvilket betyder, at disse landmænd har ”valgt en begyndelse” til deres fortælling. For som jeg skriver i min indledning til denne afhandling, begynder alle historier et sted. Og nogle af disse landmænd er i stand til at redegøre for, hvordan det hele begyndte.

Som interviewer, men generelt i mit hverdagsliv, er jeg altid interesseret i fortællinger med en begyndelse, der umiddelbart giver mening for mig. Dvs. at jeg forstår, hvorfor fortællingen begynder der. Når jeg får en begyndelse, der giver mening for mig, har jeg nemmere ved at følge resten af

historien, og jeg har nemmere ved efterfølgende at genskabe fortællingen skriftligt såvel som mundtligt.

For andre modtagere af en fortælling vil dette ikke have nogen betydning. Og sådan er der forskel på os som modtagere af fortællinger. Hvad vi lægger vægt på, og hvad vi ikke gør. Det samme vil gøre sig gældende for rådgiveren, og skal man arbejde med at understøtte udviklingen af en ny fortælling, må man interessere sig for, hvordan man kan lukke en sådan udviklingsproces op. Man må begynde et sted.

I øvrigt kan man jo tilføje, at det at være i stand til at formidle sin fortælling til eksempelvis forbrugeren vil øge muligheden for den pågældende forretnings succes. Et emne, som jeg vil udfolde senere.

Jeg anser ikke konstruktionen af et plot som væsentlig i forhold til de ni fortællinger, men jeg har ladet mig inspirere af dette til at arbejde med det, jeg vælger at kalde for en styrkemarkør, og som jeg har valgt at bygge hver fortælling op omkring. Styrkemarkøren ligger til grund for navngivningen af fortællingen. Styrkemarkøren er min konstruktion og skal her forstås som en værdi, der ligger mere eller mindre implicit i landmandens fortælling og er bundet op på vedkommendes produktionslogik.

Som jeg kommer ind på senere i kapitlet om fremtidens landbrug, skal værdier her forstås som noget, der er særligt vigtigt for landmanden. Med implicit mener jeg, at landmanden ikke altid italesætter dette som noget, der er særligt vigtigt for landmanden selv, og det er heller ikke noget, jeg følger i selve interviewet. Derimod er det en konstruktion, som jeg efterfølgende udarbejder ud fra det transskriberede materiale.

At det er mig, der konstruerer en fortælling ud fra landmandens fortælling, bundet i min forståelse af, at en fortælling består af en førsteordensnarrativ og en andenordensnarrativ, som det blandt andet bliver beskrevet af (Elliott, 2005), hvor førsteordensnarrativ defineres som "the stories that individuals tell about themselves and their own experiences" og andenordensnarrativ som "second-order narratives are the accounts we may construct as researchers to make sense of the social world, and of other people's experiences" (s. 12).

En førsteordensnarrativ er den fortælling, der skabes mellem landmanden som den interviewede og mig som interviewer. En fortælling, der i dette tilfælde bliver optaget, og som man kan lytte til. Men så er der den fortælling, der konstrueres af mig på baggrund af det transskriberede materiale, en andenordensnarrativ. Det bliver min fortælling om en landmands fortælling. En fortælling med tilvalg og fravalg af, hvilke passager fra landmandens fortælling der skal med i den endelige historie. Andenordensnarrativen er således fremstillingen af fortællingen i forhold til det forsknings- og formidlingsmæssige formål. Og når jeg således har ansvaret for fremstillingen af fortællingen, har jeg en forpligtelse og ikke mindst et etisk ansvar for som konstruktør af fortællingen at sammensætte en fortælling, så den forhåbentlig bliver det, Bruner (1999) kalder for ”fortællekunsten” (s. 78), og en fortælling, som den interviewede kan genkende sig selv i.

Jeg vælger her at kalde dem for første- og andenordensnarrativer, mens for eksempel Stalker (2009) kalder dem for ontologiske og epistemologiske narrativer:

The ontological narratives set the landscape and epistemological narratives problematise and theorise. By using both forms of narratives we not only remind ourselves as researchers that there are individuals behind our stories (including us), but we can communicate this to our readers. The idea is not new, but it is one that we should be more actively pursuing and articulating in our research. (s. 230)

I den måde, jeg har konstrueret fortællingerne på, dvs. andenordensnarrativen, er jeg optaget af at give så meget stemme som muligt til landmændene selv. Det er nemlig ud fra landmændenes egne fortællinger, at vi kan lære noget om alternative fortællinger i dansk landbrug. Dette synliggøres ved, at der er en del citeret tekst i fortællingerne, og til tider bestemmer disse citater opbygningen af fortællingen.

Andre grunde til, at jeg vælger at bringe lange citater fra ”landmandens egen mund”, er, at det gør fortællingen mere levende, men i høj grad også er med til at øge troværdigheden. I et citat, der bliver gengivet i Fabers ph.d.-

afhandling (2008), skriver Bech-Jørgensen (1994), der blandt andet har forsket i unge arbejdsløse kvinders hverdagsliv, følgende:

Citater fra båndudskrifterne er så at sige blevet en empirisk test på tekstens troværdighed. At citere fra et interview og ”bruge” citatet i en tekst er nemlig ikke blot et spørgsmål om at illustrere de teoretiske resultater, der opnås. Det er et spørgsmål om at lade de unge kvinder tale med i teksten [...]. (s. 48-49)

”Troværdighed” og det at ”tale med i teksten” er noget, jeg ønsker at bringe ind i de ni fortællinger, og jeg håber, at læseren får en fornemmelse af, at landmanden taler med. Til gengæld får denne talen med i teksten den konsekvens, at materialet bliver sværere at læse. Læsehastigheden skal sættes ned for at opnå det fulde udbytte af disse citater, og for utålmodige læsere kan dette blive en udfordring i sig selv.

Grunden til, at det kræver en mere tålmodig tilgang, er det forhold, at der er stor forskel på det talte og det skrevne sprog. Det talte sprog er et sprog, hvor nye sætninger påbegyndes, før den igangværende sætning slutter, hvor sætninger ikke bliver fremstillet grammatisk korrekt, og hvor fyldord som ”øh”, ”ikke også” og diverse bandeord ofte anvendes. Det giver fin mening i en samtale, hvor det jo mange gange er med til at underbygge det sagte (Brinkmann & Kvale, 2015).

For at imødekomme en lidt større læsevenlighed har jeg fjernet nogle af fyldordene. Derudover har jeg fjernet tekst med følsomme oplysninger og meningsforstyrrende passager. Dette er markeret med [...] i den citerede tekst. Den citerede tekst er markeret med kursiv. Men det er en balancegang, for hvis jeg fjerner mig for meget fra det talte sprog, er det jo ikke længere et citat, der er tro mod sin opretshaver.

Som jeg tidligere har beskrevet, er denne måde at arbejde med fortællinger på i høj grad underlagt etikkens regelsæt, som det blandt andet bliver formuleret af Elliott (2005) og Fog (2004). Og det skyldes, at jeg konstruerer fortællinger, hvor landmændene bliver identificeret med henvisning til den hjemmeside, der er knyttet til deres landbrugsbedrift, og de bliver således personligt knyttet op på den historie og de udtalelser, de kommer med undervejs i interviewene. For at imødekomme dette har jeg sendt alle ni

fortællinger ud til gennemlæsning og godkendelse hos de respektive landmænd, og jeg har gjort opmærksom på, at hvis de godkender fortællingen, er den ikke længere underlagt anonymitet ved udgivelsen af afhandlingen.

Jeg har gjort landmændene opmærksom på, at hvis der er noget i teksten, de gerne vil have ændret eller helt slettet, sker det naturligvis. Derudover er de i øvrigt velkomne til at komme med supplerende bemærkninger, der kan blive tilføjet. Nogle af landmændene har efterfølgende gjort opmærksom på nogle sætninger, som de gerne ville have slettet eller ændret, hvilket de er blevet. I et enkelt tilfælde har jeg foreslået en omformulering af et citat i stedet for helt at slette det, da jeg vurderer, at citatet har stor betydning for fortællingens styrkemarkør. En ændring, som jeg har fået tilladelse til. Der er enkelte landmænd, der kommenterer, at de synes, det talte sprog er svært tilgængeligt, eller som en landmand udtrykker det: ”træls at læse sin egen tale.”

De ni fortællinger er cases, hvor landmændene har været igennem en lang udviklingsproces, og i min besvarelse af mit første forskningsspørgsmål udfolder jeg den forståelse, som jeg har opnået gennem disse ni fortællinger. Denne forståelse bringer jeg over i mit andet forskningsspørgsmål, og til at udvikle denne forståelse anvender jeg den dialogorienterede forskning. Den dialogorienterede forskning har til formål at udvikle et refleksiivt redskab, der kan danne grundlag for at forfølge alternative udviklingsveje og dermed åbne op for alternative fortællinger, hvor værdier, handlinger og logik er bundet sammen mod fremtidige beslutninger vedrørende landbrugsbedriften.

Den dialogorienterede forskning

Som jeg indledningsvis har fortalt, er dialogorienteret forskning den forskningstradition, der har dialogen som udgangspunkt, og jeg vil kort argumentere for, hvorfor jeg mener, at jeg med inddragelse af de studerende i udarbejdelsen af modellen læner mig op ad denne tradition.

Jeppe Læssøe er en af de danske forskere, der har benyttet sig af dialogorienteret forskning, og det er blandt andet her, at S. Hansen (2000) har fundet inspiration til sit ph.d.-projekt fra Aalborg Universitet med titlen ”Vejledning og evaluering af den refleksive praktiker i det problemorienterede projektarbejde”. En ph.d.-afhandling, som jeg senere vil referere til, da jeg her har fundet yderligere inspiration til, hvordan modellen kan udarbejdes.

Ifølge Læssøe (1992) er det ikke noget nyt fænomen inden for arbejdslivs- og teknologiforskningen, at man her inddrager andre aktører såsom ansatte eller andre teknologibrugere. Ved denne inddragelse bliver der åbnet op for et samarbejde, hvor ansatte bliver inddraget, når der for eksempel skal indføres ny teknologi på en arbejdsplads. Traditionen for denne inddragelse går tilbage til 70’erne, hvor aktionsforskning begyndte at vinde indpas. Dog bliver aktion senere erstattet med dialog og kaldes i dag for dialogbaseret forskning. Læssøe gør her opmærksom på, at dialogen som begreb ikke skal opfattes som udtryk for ligeværdighed mellem de involverede parter:

Tværtimod skal dialogen baseres på vores *forskellighed*, på *gensidigheden* som potentielt udbytterig for begge parter inden for det samme interessefelt. Det indebærer ikke en reduktion af, men en gensidig respekt for det særegne, hvilket må være udgangspunktet for en *lige-værdighed*. (Læssøe, 1992, s. 237)

Læssøe gør også opmærksom på, at det er via vores forskellighed inden for det samme interessefelt og under hensyntagen til en gensidig respekt partnerne imellem, at det er muligt at indgå i en udviklingsproces, der fører til nytænkning.

Den dialogbaserede forskning illustrerer fint den metode, jeg anvender i udarbejdelsen af modellen, da der her er tale om en udviklingsproces, hvor jeg indgår i et samarbejde med de studerende, og hvor processen helst skal udmunde i nytænkning. For at understrege dette refererer Læssøe til Jan Kronlund, når han skriver: ”Praktikeren har jo sit velbegrundede verdensbillede, og det er netop i mødet mellem forskerens og praktikerens verdensbillede/perspektiv, at en spændende udvikling kan begynde [...]” (Læssøe, 1992, s. 242).

Der er tale om et møde mellem mig som forsker og de studerende som praktikere. Og som jeg senere beskriver rollerne i klasserummet som ændret med mig som den lærende, er jeg opmærksom på, at det ikke ændrer ved det faktum, at magtfordelingen i klasserummet er uændret. Det er stadig mig som den officielt udnævnte underviser, der besidder autoriteten. Et faktum, som hverken jeg eller de studerende kan ændre.

Om end det ikke er en arbejdsplads, hvor der skal implementeres ny teknologi, bevæger både de studerende og jeg os inden for det samme interessefelt, og for de studerende, der efterfølgende ønsker sig en karriere som rådgiver, er deltagelsen i dette projekt en rigtig god mulighed for at deltage i relevant udviklingsarbejde.

Troværdighedsbegrebet

Jeg har beskrevet, hvilket ansvar og hvilke etiske forpligtelser der påhviler mig som formidler og konstruktør af ni andenordensnarrativer, og i dette afsnit vil jeg redegøre for, hvilke andre kvalitetskriterier jeg mener, afhandlingen skal stå på mål for. Kvalitetskriterier, som jeg vil argumentere for, hører ind under troværdighedsbegrebet. Bruner (1991) anvender ikke begrebet troværdighed, men anvender i stedet ”achieve ‘verisimilitude’” (s. 4), hvor ”verisimilitude” kan oversættes med et skær af sandhed eller sandhedspræg (”Ordbogen.com”, 2019):

Unlike the constructions generated by logical and scientific procedures that can be weeded out by falsification, narrative constructions can only achieve "verisimilitude". Narratives, then, are a version of reality whose acceptability is governed by convention and ‘narrative necessity’ rather than by empirical verification and logical requiredness [...]. (Bruner, 1991, s. 4)

Om afhandlingen opnår et skær af sandhed, er i realiteten op til læserne at bedømme. Sandhedsbegrebet, vil jeg mene, er relationelt og handler om, om vi som læsere tror på de fortællinger og de resultater, der er blevet os forelagt. For som Horsdal (2017) skriver for at understrege betydningen af

modtagerens rolle for betydningen af fortællingens troværdighed: ”Afskrives fortællingen som utroværdig, vil den blive forkastet” (s. 33). Så uanset hvilket perspektiv, hvorfra vi anskuer verden og forholder os til, hvad sand viden er, er vi optaget af troværdighedsbegrebet og således optaget af, om vores resultater er pålidelige og gyldige, så vores undersøgelse ikke bliver forkastet af modtageren.

Begreber som pålidelighed og gyldighed har deres oprindelse i den kvantitative forskning. Pålidelighed, eller på engelsk reliability, omhandler konsistensen og troværdigheden af de resultater, som forskningen har frembragt. Kan de samme resultater frembringes igen? Og kan andre forskere få de samme resultater ved at anvende den samme metode? Disse er spørgsmål, som forskeren inden for den kvantitative forskning skal reflektere over. Gyldighed, eller på engelsk validity, omhandler metoden, og om den valgte metode undersøger det, den har til formål at undersøge (Brinkmann & Kvale, 2015).

Begge begreber er hentet fra den engelske litteratur og har deres ophav i det engelske dagligdagssprog. Begreber, som Steinar Kvale (1995) kan berette om, skabte forvirring hos ham, da han som ung forsker stiftede bekendtskab med dem, da de dengang ikke var en del af det norske sprog.

Reliability og validity er kvalitetskriterier, der sammen med generaliseringsbegrebet er blevet ophøjet til ”videnskabens hellige treenighed” (Kvale, 1995, s.20). En treenighed, som nogle kvalitative forskere ifølge Brinkmann og Kvale (2015) har forsøgt at gøre anvendelig i en kvalitativ kontekst, herunder Silverman (2013) og Bryman (2016).

Lincoln og Guba (1985) lægger begreberne ”credibility”, ”transferability”, ”dependability” og ”confirmability” ind under ”trustworthiness” som modbegreber til de kvantitative kriterier som ”internal validity”, ”external validity”, ”reliability” og ”objectivity” (s. 189).

Andre kvalitative forskere vil derimod mene, at alene forsøget herpå vil være at underkende den kvalitative forskning (Tinggaard & Brinkmann, 2010). Blandt andet henviser Tinggaard og Brinkmann (2010) til Arthur Bochner (2002), der påpeger, at der ikke findes en rigtig måde at bedrive samfundsvidenskab på, og han mener i øvrigt, at forskere gemmer sig bag

de for ham noget akademiske kriterier såsom reliability og validity i stedet for at koncentrere sig om andre kvalitetsparametre: ”Traditionally, we have worried much more about how we are judged as ‘scientists’ by other scientists than about whether our work is useful, insightful, or meaningful – and to whom.” (Bochner, 2002, s. 3).

Bochner opstiller selv seks kriterier, der for ham giver mening at anvende i kvalitativ forskning. Kriterier, som for Bochner betyder, at han som læser får adgang til en velopbygget fortælling, der består af det, som jeg vil kalde for ”bløde værdier”, idet læseren skal kunne læse om konkrete detaljer, der tæller både fakta og følelser, læse en velopbygget narrativ, være tæt på forfatteren, så troværdighed, ærlighed og sårbarhed bliver synlige, gennemleve forfatterens udviklingshistorie og etiske selvbevidsthed og ikke mindst få adgang til en bevægende fortælling (Bochner, 2002).

Men selvom det er bløde værdier, er det stadig kriterier, der ønskes opfyldt. Vi har åbenbart behov for at have en tjekliste, som vi kan vurdere troværdigheden efter, hvad enten vi som læsere, eller som konstruktører af det skrevne, tilhører den ene eller den anden forskningstradition.

En sådan tjekliste ses hos Læssøe (1992) og S. Hansen (2000), der tager udgangspunkt i Mishlers fire nedenstående kriterier. Kriterier, som ifølge Læssøe (1992) kan anvendes som ”rettesnore for vurdering af troværdigheden” (s. 247):

1. *EksPLICITET*: At man som forsker er i stand til at forklare, hvad man gør og hvorfor.
2. *KONSISTENS*: At der er logisk sammenhæng mellem problemstilling og empirisk metode og mellem empirimaterialet og analysemetoden. Dvs. undersøger metoden det, der er hensigten at undersøge, og egner materialet sig til den påtænkte analyse?
3. *GENNEMSIGTIGHED*: At andre kan følge processen skridt for skridt, fra råstof til produkt.
4. *GYLDIGHED*: At der opstilles gyldighedskriterier, som undersøgelsen så forsøger at tage højde for og efterfølgende evaluerer. (Læssøe, 1992, s. 247)

Med hensyn til gyldigheden henviser Læssøe (1992) til fire andre punkter, som han mener, er væsentlige at opstille, herunder erfaringsgyldigheden. Dvs. forskerens fortolkning af interviewpersonernes udsagn skal stemme overens med interviewpersonernes egen opfattelse. Den subjektive faktor, herunder vurderinger af interviewpersonernes troværdighed, generaliseringsgyldigheden og ikke mindst den eksterne gyldighed, ”giver tolkningerne en logisk indre sammenhæng” (s. 247), så andre forskere kan gennemskue processen og de argumenter, der ligger bag de forskellige fortolkninger (Læssøe, 1992).

Det er ikke min umiddelbare vurdering, at kompleksiteten i begrebet troværdighed opløses med ovenstående kriterier, hverken de seks kriterier fremført af Bochner eller de ovenstående fire kriterier fremført af henholdsvis Mishler og Læssøe. Og om gyldighed skriver Bruner (1999):

Lee Cronbach minder os om, at ”gyldighed er noget subjektivt og ikke noget objektivt: Det, der tæller, er konklusionernes plausibilitet. Og plausibilitet afhænger, med en fri omskrivning af en gammel talemåde, af ørerne, der hører [...]”

Gyldighed er kort sagt et fortolkningsorienteret begreb, ikke en øvelse i forsøgstilrettelæggelse. (s. 102)

Dette hænger sammen med, hvad jeg tidligere har beskrevet. Det er op til læseren at bedømme, om der er tale om troværdighed i denne afhandling, for som Bruner (1991) påpeger: ”narrative constructions can only achieve ’verisimilitude’” (s. 4). Men dermed ikke sagt, at jeg ikke skal gøre et forsøg. For jeg skal forsøge at opnå ”verisimilitude”.

Så med henvisning til ovenstående seks kriterier fremført af Bochner (2002) vil jeg forsøge at skabe en bevægende fortælling, der med henvisning til både fakta og følelser giver læseren indsigt i min læringsproces. En læringsproces, der tydeligt indikerer, at jeg ikke altid er den reflekterende praktiker, som jeg i rent hovmod har bildt mig selv ind, at jeg er. Og med henvisning til Mishler og Læssøe skal jeg forsøge at eksplicitere, hvad jeg gør og hvorfor. Forhåbentlig er der konsistens i det, jeg vælger at gøre. Dvs. den metode, jeg har valgt, er med til at komme med en løsning, der efterfølgende kan efterprøves. Jeg forsøger at beskrive processen fra råstof til

produkt, så der er gennemsigtighed, og læseren kan følge mine argumentationer. Jeg har sendt mit materiale til godkendelse hos mine interviewpersoner. Generaliseringsgyldighed har jeg tidligere været inde på, og her tror jeg på den generalisering, der bygger på den personlige erfaring. Dvs. den erfaring og læring, som jeg har opnået ved at studere de ni cases, kan jeg overføre til andre cases, når blot det foregår på et reflektorisk grundlag. At det skal foregå på et reflektorisk grundlag, er en viden, jeg har tilegnet mig gennem arbejdet med kommunikationsmodellen. En viden, jeg vil uddybe i kapitel 8.

Læssøe (1992) gør opmærksom på, at man som kvalitativ forsker skal forholde sig til den subjektive faktor, herunder vurdering af interviewpersonernes troværdighed. Med andre ord en vurdering af, om landmændene i de ni fortællinger taler sandt. Og med henvisning til føromtalt citat af Bruner (1999), ja så er gyldighed jo subjektiv og et fortolkningsorienteret begreb og et spørgsmål om ørerne, der hører. Vurderer jeg det, landmændene fortæller, som værende troværdigt? Og ikke mindst, vurderer du som læser, at de ni fortællinger er troværdige?

Om interviewpersonerne taler sandt under et interview, er ifølge Fjær (2018) et emne, der optager mange forskere, og især opfattelsen af, at folk ikke gør det, de siger, de gør, er til stadighed til diskussion. Men som Bruner (1999) pointerer:

Der er en besynderlig krølle ved den anklage, at ”hvad folk siger, er ikke nødvendigvis det samme som det, de gør”. Det ligger underforstået heri, at det, folk *gør*, er vigtigere, mere ”virkeligt” end det, de *siger*, eller at det sidste kun er af betydning i kraft af det, det kan afsløre om det første. (Bruner, 1999, s. 32)

Afrunding

Og således nåede jeg til vejs ende i dette kapitel om min afhandlings metoder. Et kapitel, der som resten af afhandlingen muligvis er skrevet med et overskud af viden. For man skriver en tekst med et overskud af viden, og

man læser en tekst med et underskud af viden. En sætning med vise ord fra min vejleder formuleret engang under en vejledningstime.

Konsekvensen af denne sætning bliver, at jeg kan mene, at jeg udførligt har gennemgået og beskrevet undersøgelsesprocessen fra A til Z. Men om jeg har leveret dette, så læseren er i stand til at følge undersøgelsesprocessen fra A til Z, er op til læseren at bedømme, ligesom det er op til læseren at bedømme, om der opnås "verisimilitude", en grad af sandfærdighed i den narrative fremstilling.

For akkurat som interviewet er et håndværk, er skrivning, hvor der opnås sammenhæng fra begyndelse til slutning, et håndværk. En færdighed, der kræver øvelse og atter øvelse, hvis man skal have en lille chance for at gå fra at være det, som Flyvbjerg (2010) kalder for en "regelbunden begynder" (s. 466), til en "helbefaren ekspert" (s. 466). Eksperten, der ved, hvornår der er sammenhæng i viden, så teksten skrives med den samme grad af viden, som den læses. Og helbefaren ekspert vil jeg ikke kalde mig. Dertil er der lang vej og masser af øvelse igen.

Kapitel 6: Alternative fortællinger i dagens landbrug

Jeg er sikker på, at landmændene i de ni fortællinger i dette kapitel heller ikke vil kalde sig for helbefarne eksperter. Men uanset hvad de er, er de eksempler på landmænd, der ikke følger strømmen og gør det samme som de andre. Disse landmænd er derimod ”first movers” på en ny tendens i samfundet. En tendens, hvor lokale fødevarereproducenter ifølge Jeppe Høst er en slags ”helte” og ”er med til at skabe et differentieret rum midt i al den homogene ’udkant’”(R. B. Larsen, 2016, s. 141). En tendens, hvor danskerne om foråret valfarter til økologiens dag for at tage del i køernes glæde, når de lukkes på græs, og om sommeren tager til dyrskuet for her at opleve den ægte vare:

Sidste år gennemførte vi en rundspørge blandt fynboerne og spurgte blandt andet til, hvorfor de kommer på skuet, og her svarede langt størsteparten, at de kommer for at se dyrene og maskinerne. De efterspørger ikke koncerter, digitale oplevelser eller andet, som de kan få mange andre steder. De vil tæt på landbruget og opleve den ægte vare, siger den fynske dyrskuechef, Gitte Bech. (Skovrider, 2017)

Det er ligeledes en tendens, der udfordrer den store fortælling om dansk landbrug, hvor nutidens landbrugere er blevet fremmede i det landskab, der engang var deres. ”Det, der engang var midten af landet, er nu udkant” (Frandsen, 2015, s. 56).

Fortællingerne i dette kapitel handler om nogle af de helte, som Jeppe Høst refererer til, og er fortællinger om landmænd, der har trukket ”udkanten tilbage til midten” – for at konstruere en ny sætning ud af ovenstående sætning udtalt af Frandsen (2015). Det er ni fortællinger, hvor vi lærer om, hvad det betyder, når man gerne vil blive boende på landet, og det er vigtigt at gøre det, man siger, man gør. Det er fortællingen om de barske markedsvilkår, der ikke får lov til at kue en, og om at gøre det, ingen andre gør. Fortællingen om det frie liv lærer os, hvad man skal være opmærksom på, hvis vi værdsætter frihed og muligheden for at lave noget andet, hvis vi ønsker det. Fortællingen om fortællingen fortæller os om ulemper og fordele

ved fortællingen. Fortællingen om ikke at have en god ide giver os viden om ideer, der kommer ud af det blå, og som man handler på, fordi man synes, det er sjovt, og fordi man kan ”se”, at der er et hul i markedet. Nysgerighed er vejen til ny viden, og således fortæller det os, at der bag det almindelige er noget andet, som er værd at forfølge, og sidst men ikke mindst er det en fortælling om, hvorledes dyrevelfærd forstås i praksis og ikke blot er et begreb, som de lærde slås om at indfange.

Det er fortællinger om landmænd, hvor kvaliteten fremkommer, når man blot er engageret i det, man gør, og anskuet fra et helikopterperspektiv, er det landmænd, der ligner hinanden, og hvor det er muligt at identificere et fælles sæt af værdier. Men iagttaget tættere på, er det landmænd, der ikke lader sig forene i en fælles produktionslogik og et fælles værdisæt. At behandle dem ens og rådgive dem efter et fælles sæt retningslinjer vil i den grad være at have misforstået rollen som rådgiver.

Men lad os starte ved den første fortælling og slutte ved den sidste fortælling og derefter sammenfatte, hvad der forener og adskiller disse landmænd og deres landbrugsbedrifter.

Fortællingen om at blive boende på landet

At Anders i dag fremstiller saft af forskellige bær, der er produceret på hans landbrugsbedrift Vibegaard, beror på en tilfældighed:

Jamen det var sådan set lidt tilfældigt. Det var min lillebror, der kom. Han er maskinhandler og med i det her projekt. Og så kommer han og siger ”Skulle vi ikke prøve at plante nogle solbær, fordi det med korn, det er der ikke helt så mange penge i?” Så må jeg jo bare sige til ham, at det ved jeg da snart ikke, for jeg har ikke det mindste kendskab til solbær. Jamen, det er to dages kursus og så kører det nok. Jo tak, og så var jeg jo på kursus de to dage. Den første dag, der skulle jeg bestemt ingen solbær have. Det var bare negativt det hele. Men så anden dag, da blev det meget interessant. Så vi vovede at starte op, og det gjorde vi så i 2003.

Når Anders siger ”vi”, refererer han til sin lillebror og en anden bæravler, som de på det tidspunkt slog sig sammen med. Sidstnævnte trak sig dog ud af samarbejdet i 2008 (<http://www.vibegaard.dk/>).

I 2005 begyndte de at høste de første bær, som de leverede til Ørbæk. Anders fortæller, at det var lidt af en tilfældighed, at de begyndte at fremstille deres egen saft, og ideen til dette opstod en dag på marken lige efter høst:

Så kom vi til at snakke lidt om, at mange af de safter, der var på markedet, de var jo fyldt jo med alverdens E-numre og masser af sukker. Det var jo sådan, at det burde kunne gøres bedre. Og så sagde vi til os selv – vi havde tre mål, og det var: så lidt sukker som muligt, ingen konserveringer, hvis det var muligt, og så masser af bær. Hvis vi kunne leve op til de tre krav der, så havde vi en berettigelse i det danske marked. Så vi besluttede os for at hente noget råsaft i Ørbæk. Og det gjorde vi så, og så en lørdag formiddag fik vi det her råsaft hjem, og vi havde fået noget sukker hjem. Og så os tre mandfolk gik ud i køkkenet, startede komfuret, og så begyndte vi ellers sådan at lave – blande i med forskellige intervaller, og så fik det bare et nummer. Og så da vi havde blandet, jeg ved ikke hvor mange, 25 forskellige, så skulle vi tage de tre bedste, som vi syntes. Og det gjorde vi så, og det er faktisk den solbær, vi har i dag. Den har vi ikke lavet om. Alle de andre har vi haft en kok ind over. Men den her den kører, som den vi lavede [...]. Vi startede jo med at prøve først vores nære familie af og så blev jeg 50 der i januar 2006, og så havde jeg den med til min fødselsdag, og så siger jeg: "Nu skal I være helt ærlige, og det skal være inden, I får alt for meget sprut." Men det lød til, at det var ok, og så startede vi der i 2006. I dag synes jeg, at det var lidt nollert, fordi det var i en liters karton, og vi startede jo med at komme med til messer, og der stod vi der med en mand og en slags vare, og det var solbærsaft i karton. Men sådan var det jo. Det gør man bare.

Samtidig med ovenstående produktion af bær og saft drev Anders en konventionel landbrugsbedrift med planteavl og 160 malkekøer. En produktionsform, som han fortsatte med indtil 2007, hvor han stod ved en skillevej.

Kostalden var ved at være opslidt, og der var ingen af Anders' børn, der ønskede at køre landbruget videre:

Så vi skulle tage en beslutning, og den blev så, at vi satsede på at udvide vores bærproduktion, og vi ville så også udvide vores færdigvarer i forhold til det, vi havde dengang, fordi så havde vi måske en mulighed for at blive på ejendommen, for vi er ingen bymennesker. Jeg får det rigtig svært ved det, hvis jeg skal ind i en by, i hvert fald pt.

Anders besluttede derfor at sætte kørerne ud og i stedet udvikle solbærproduktionen og produktionen af saft. På det tidspunkt lavede Anders en solbærsaft i karton og en solbærribs i 0,7 flaske. At det lige var solbær, som Anders i sin tid begyndte at dyrke, skyldtes, at Dansk Bær dyrkerforening inden havde søgt avlere til dyrkning af solbær. Anders var dog ikke helt sikker på, at hans jord var velegnet til dyrkning af solbær, da den er beliggende helt ude mod vest. Men en konsulent fik ham overbevist om, det sagtens kunne lade sig gøre. Der skulle blot opsættes læbælter med et vist interval, og så skulle der som minimum beplantes 10 hektar med solbær, for at det kunne blive en økonomisk bæredygtig produktion. De 10 hektar solbær blev dog udvidet, og inden længe havde Anders 75 hektar med ”solbær, ribs, stikkelsbær og en lille bitte smule Aronia.”

Undervejs skete der dog det, at Polen kom med i EU, og det fik stor betydning for priserne på solbær og for Anders' nuværende landbrugsbedrift:

Men så skete der jo det, at polakkerne kom med i EU, og man kan jo sige, at der synes jeg jo, at politikerne de har være totalt uansvarlige, fordi at man vil så yde tilskud til de polske landmænd til, at de kunne få 50 % i tilskud til at udvide deres produktion eller få forbedringer, og oven i det kunne de få 25 % fra den polske stat, så reelt var det jo ikke ret meget, at de selv skulle betale. Trods det at man havde en produktion i Europa, der faktisk var større end forbruget, så lukker man yderligere op. Det forstod jeg simpelthen ikke. Det behøver vi måske ikke at forstå. Men jeg synes i hvert fald, at det var helt hen i hegnet. Så derfor måtte vi i 2014 – altså de priser vi skal have for eksistere, og det skal sammenlignes nogenlunde med en kornproduktion, så skal vi ligge omkring 4 kroner kiloet – og for solbær i 2013 var det nede på en krone og tres, og i 2014

fik vi 60 øre, og i år der fik vi 40 øre. Så det har kostet os så mange penge, at vi går lidt ved siden os selv, og vi ved ikke, om vi er købt eller solgt. Men vi har sat så mange penge til, så vi besluttede i 2014 at fjerne 50 hektar solbær ud af de 58 vi havde. Fordi ribsprisen var så nogenlunde. Den var ligesom korn. Hvorimod stikkelsbær, den var så lidt bedre, men der er det ret små arealer, vi snakker om.

Inden ovennævnte skete, var Anders dog godt i gang med sin produktion af bær og med at levere bær til en virksomhed, der var i stand til at presse det. Og via en anden lille virksomhed, der tappede det, fik Anders leveret det tilbage til Vibegaard i egne kartoner og efter opskrift. Anders og Co. startede med at sælge direkte fra gården og ”fylde nogle kartoner i bilen, og så kørte vi rundt.”

I et lille års tid kørte de rundt til forskellige forhandlere i hele Jylland, indtil de indså, at indtjeningen ikke helt stod mål med deres udgifter, så derfor besluttede de at tage kontakt til Dansk Supermarked. Dansk Supermarked syntes, at det lød spændende, og indkaldte dem til møde i Aarhus:

Så vi drog tre mand stærke og kom derop – jamen det første, vi fik at vide: Hvad koster det? Så måtte jeg jo fortælle dem – de ville jo have en 0,7 flaske.[...]. Nå, men så snakkede vi videre om designet, og det skulle være private labels. Det var så det her Princip-serie. Så gik der halvanden time, og så rejste han sig op, indkøberen, og så siger han: "Og så forventer jeg, at vi kan sælge det her for en tier i butikken." Og de skulle give 14,48 plus moms. Jeg var sådan helt chokket – og tænkte: Hvor meget vand skal vi putte i, fordi det var nok et spørgsmål om de ting. Men jeg rejste mig op, og så siger jeg: Jamen så har vi ikke mere at snakke op, fordi det er ikke sådan et produkt, vi har. Jamen de skulle have en pris alligevel. Jamen, siger jeg, det må vi se. Vi kørte hjem, og vi blev enige om, at der var ingen pris til dem, for sådan ville vi ikke sælge. Det var i august måned. Så kom vi til først i december, og så fik jeg en opringning fra Dansk Supermarked. Det var så en kvindelig indkøber. Så siger hun, at hun havde set vores produkt stå ude på lageret ved dem, og hun syntes, at det så rigtig spændende ud, og hun ville gerne have et møde. Der sagde jeg så noget, som jeg aldrig plejer at gøre. Jeg

siger bare, at det kan ikke rigtig blive til noget, for vi blev røvrendt sidste gang, og det ønsker vi i hvert fald ikke igen. Farvel. Så gik der 8 dage, og så ringede hun igen. Så tænkte jeg, at det var alligevel utroligt. Så siger jeg: Jamen vi kan godt tage et møde. Så tog vi et møde og de snakkede ikke om pris. Vi snakkede forskellige ting igennem, og da vi var færdige, så siger hun: Og hvad koster det så? Ja, det koster 14,48. Nå, jamen det lyder da fint. Vi fortsætter. Og så satte vi det i gang. Og de havde så sat et mål, at vi skulle ramme, jeg tror, de der flasker - 40.000 enheder i løbet af et år. Og vi var oppe omkring 39.000 det første år, så det havde vi ramt sådan rimeligt godt. Så kom krisen, og vores salg dykkede nok en 10-15 %. Så fik vi en opringing: Hvor meget har I liggende på lager med vores etiket på? Jamen vi havde nok 10 paller. Dem sender du bare, og så sender du en regning, og så er det slut. Fordi det er ingen forretning hverken for jer eller for os. Nå. Ja, så det var da som at få en spand kold vand i hovedet.

Ovennævnte fandt sted i 2008, mener Anders at kunne huske, og fortsætter: *Og så stod vi jo der, og det var jo 60 % af den omsætning, vi havde, der lige pludselig var væk. Heldigvis kunne vi jo sælge vores råvarer, men det var jo ideen at sælge færdigvarer. Jeg ville ikke sige, at vi gik i koma. Vi var jo tre, så vi kunne jo sådan trække hinanden lidt op – at så dårligt var vores produkt vel heller ikke.*

Men igen tog Anders udfordringen op, og da Anders havde siddet i bestyrelsen i mange år for Dansk Bærdyrkerforening, havde han fået sig et stort netværk, og igennem dette netværk fik han kendskab til en, der mente, at Anders og Co. havde brug for flere produkter. De blev ledt videre til en kok, der var god til at produktudvikle, og han hjalp dem med at udvikle nogle sirupper og saft af andre bær, f.eks. stikkelsbær. Denne produktion fortsatte de med i et par år, og salget gik langsomt fremad. På et tidspunkt blev Anders kontaktet af en marketingkonsulent, der havde lagt mærke til Anders' lækre produkter. Marketingkonsulenten vurderede dog, at både etiketter og flasker kunne optimeres. Der blev opstartet et samarbejde, og konsulenten hjalp Anders med at søge midler til at lave et nyt design for. Både etiketter, flaske og hjemmeside blev optimeret, og i 2015 var Anders klar med salget

af det nye design. Et design, som ifølge Anders resulterede i, at salget steg betragteligt, hvilket har gjort Anders betydeligt mere erfaren inden for markedsføring:

[...] det hjælper ikke noget, at vi synes, det er godt nok, hvis ikke forbrugerne synes det. Det er bare sådan i dag, at forbrugerne køber med øjnene første gang, og anden gang køber de, hvis de synes, det var i orden.

Selvom der har været omkostninger forbundet med ovennævnte udvikling, har det øget selvtilliden i forhold til at gå ud og præsentere produkterne. Anders har for første gang været med på en stor fødevaremesse Anuka i Köln sammen med 15 andre producenter fra Danmark. Og som han siger, er han noget overvældet over den modtagelse, de fik der. Især repræsentanter fra de asiatiske lande var meget interesseret: *"Især det der med, at vi kunne sige, at det var vores egne bær, og vi havde selv vores egen plantage til det."*

Anders har hele tiden haft en handlingsplan om at levere til restauranter, specialbutikker og andre gårdbutikker og har absolut ikke haft planer om at eksportere sine produkter, men da han fik muligheden for at komme med til Köln, greb han den:

Det var også sådan en beslutning, vi tog ud fra, ja det lyder lidt voldsomt, når man siger desperat, men alligevel. Vi vil utrolig gerne have vores omsætning til at stige. Også for at bevise, at vi havde en berettigelse.

Anders har været rigtig glad for at levere til specialbutikkerne, som er loyale, men de aftager ikke store mængder, og Anders mener, at de prissætter hans produkter for højt i stedet for at forsøge at få et lidt større flow igennem til en mindre pris. Noget som han selv er opmærksom på ved de messer, som han og hans bror deltager i: *"Men for os betyder det også ligeså meget, at forbrugerne får kendskab til vores produkter og vores navn. Og det gør du ikke bare ved, at de står og samler støv."*

Det er ikke Anders' vurdering, at deres eksistensgrundlag alene er baseret på et salg direkte til forbrugerne og til specialbutikkerne, så derfor er Anders i gang med at se, om han kan få en aftale igennem med Coop. Selvom Anders har dårlige erfaringer med de store supermarkeds kæder, er

det dog hans vurdering, at Coop efterhånden har ændret deres indstilling til de lokale producenter.

I en periode, hvor Anders sad i bestyrelsen for Sønderjyske Fristelser¹⁵, deltog han i et møde om levering af lokale varer til Coop. Der blev han dog ikke helt overbevist, som han fortæller: *”Jeg havde sådan lidt på fornemmelsen, at det mere var af nød end af lyst, og så ville vi jo ikke springe ud i noget. Men efterhånden så tror jeg faktisk, at de mener det.”*

Det er tydeligt ud fra Anders’ fortælling, at det ikke er ligetil at begynde at producere et højværdiprodukt, og der kan være betydelige udfordringer undervejs. Men at Anders vælger at tage udfordringen op gang på gang, tror jeg hænger sammen med, at han har et stort ønske om at blive boende på landet. Anders nævner det indledningsvis, og til spørgsmålet, om produktionen kunne have foregået andre steder, svarer Anders:

Det kunne det sagtens. Nu er det bare, fordi jeg er født her, og vi så har de ting, vi har her. Men det er mere det der med at være ude i naturen. Jeg synes jo, en fødselsdag er jo bare et tal, altså det er jo ikke ensbetydende, at bare fordi du bliver 60 eller 65, så skal du på efterløn eller gå på pension. Altså hvis du har et godt helbred, så bliver man jo ved, så længe at gejsten og lysten den er der. Fordi man har da set nok af tilfælde, hvor folk går på efterløn, når de er 60, og hvis så ikke de har nogle interesser at give sig til, jamen så lige pludselig så ligner de jo nogle på 85. Og nogle af dem falder også tidligt væk. Det synes jeg, det må da være lidt til skræk og advarsel.

Senere i interviewet nævner Anders lokalområdets værdi, og der er ingen tvivl om, at han lægger både tid og sjæl i arbejdet for lokalområdet. Da jeg vurderer dette som en af drivkræfterne bag Anders’ gåpåmod, har jeg valgt at gøre *”det at blive boende på landet”* til en styrkemarkør i denne fortælling.

Anders har siden 1989 siddet som lokal formand i deres lokale forsamlingshus, og derudover er han formand for de Sydjyske Forsamlingshuse og

¹⁵ En sammenslutning af små producenter i Sønderjylland (<http://www.xn--snderjyskefristelser-bcc.dk/>)

landsformand for de Danske Forsamlingshuse. Det er et arbejde, som, selvom det er tidskrævende, giver et rigtig godt netværk, og giver Anders mulighed for at være med til at tage forskellige initiativer, blandt andet i forhold til at tiltrække flere tilflyttere til området:

[...]der er flere, der har sagt til mig, at de synes, at det er utroligt dejligt at bo herude. Man kommer hinanden meget ved, og især unge børnefamilier har slået sig ned herude. Vi har faktisk ingen huse, der sådan er til salg. Vi har rigtige mange børnefamilier, som er flyttet herud.

Og som lokal fødevareproducent er det tydeligt, at Anders føler sig ”utrolig vellidt i vores nærområde og respekteret og de ting.”

Selvom ovennævnte er tidskrævende, er det alligevel noget, som Anders prioriterer. Om end tiden er en af Anders’ store udfordringer. For udover at have forskellige udfordringer med afsætningen, er det Anders, der har virksomhedens mange kasketter på. Han skal både passe markerne, produktudvikle, sende varer og regninger ud, og han skal opsøge nye kunder. Sidstnævnte er dog et område, som Anders ikke vil opgive, da han er bevidst om, det er ham, der skal sælge varerne, for som han siger: ”Jeg vil selv ud og snakke med kunderne, for jeg tror, det betyder utrolig meget, at det er giraffen selv, der kommer. Og de kan spørge om de forskellige ting.”

Anders er en gang imellem udfordret på, at han ikke har en økologisk produktion, hvilket kan afstedkomme flere spørgsmål fra kunderne. Anders har som sådan ikke noget forhold til, om det skal være økologisk eller ej. Dog er det hans vurdering, at han vil få endnu sværere ved at opretholde en ordentlig pris, fordi han har erfaret, at der er en maksimal pris på, hvad hans saft kan koste. Men for den kommende sæson overvejer han dog at overgå til et biologisk bekæmpelsesmiddel mod svamp for på den måde at imødekomme kunderne.

I det hele taget lytter Anders til sine kunder, og hvis han vurderer, at det er muligt, er han villig til at prøve det af. Det behøver ikke at være en ”guldgrube”, så længe han kan se, at der er noget i det for ham. Anders påpeger flere gange, at man skal forsøge at få en merpris ud af sine produkter i stedet for at gå efter at producere mere. F.eks. fortæller han, at de kun presser deres

bær en gang – ”*ligesom man gør med den gode Amarone rødvin,*” og derved får han det bedste ud af bærrerne. Det gør, at han ikke får helt så meget ud af et kilo bær, som hvis han presser dem flere gange, men som Anders påpeger: ”*hellere lidt mindre og så noget bær.*”

At ovennævnte er en produktionslogik, som har hægtet sig fast i Anders' bevidsthed, hænger sammen med de erfaringer og de refleksioner, som Anders har gjort sig op gennem årene som landmand i det danske industrilandbrug. Og til spørgsmålet om, hvorvidt Anders på et tidspunkt har overvejet at udvide sin kvægbesætning i stedet for at kaste sig over en hel anden produktionsform, bliver nedenstående svar afslutningen på fortællingen om Anders og hans bærproduktion på Vibegaard.

En fortælling om en dansk bærproduktion ”*helt ude mod vest*”, hvor de lokale er stolte over at kende en landmand, der gør en stor forskel i deres lokalområde. En driftig og ihærdig landmand, der engagerer sig i det, han gør, og for hvem kvalitet har så stor betydning, at det kan smages i saften. En saft, der er produceret med ”*masser af bær*. Og en fortælling om en landmand, der har gjort sig nedenstående erfaring omkring udviklingen inden for dansk landbrug:

Jamen vi havde da sådan set jord til, at vi i hvert fald også godt kunne have fordoblet vores mælkeproduktion. Den mulighed var der. Og det var også engang, jeg gik og havde nogle drømme om, at det var måske det. Der havde vi så ikke helt så meget med bær endnu. Men så måtte jeg så også erkende, at nu havde jeg jo også set, både hvordan det var der sidst i halvfjerserne og i – og man så bare, at folk de udvidede. De fordoblede bare hele tiden deres produktion,[...]– og det har vi også selv gjort. Vi havde 50, da vi startede i 78, og så var vi oppe over 100 i 90, og så var vi oppe på 160 i 98. Javel, vores produktion blev fordoblet, men vores indtjening den fulgte slet ikke med. Og så ved jeg ikke, om det er alder, eller om det er noget, man har lært med tiden, eller hvad det er. Og det siger jeg også til mange andre, at det jo sådan set er, at vi bare forgælder os og laver udvidelse og udvidelse. Hvis vi ser nogle af vores naboer. Nu kan vi jo bare tage Tyskland f.eks. Deres besætninger er betydeligt mindre end dem, vi har, men de har jo en hel anden indtjening,

end vi har. Det kan så godt være, at det har lidt med generationsskifte og de ting, at det bliver trukket rigtig mange penge ud af landbruget herhjemme i Danmark i forhold til Tyskland. Det har jeg ikke nok kendskab til. Men en gang imellem så siger jeg: Klap nu lige hesten og kig; er det nu også lykken bare at udvide til det dobbelte og få en større risiko, hvis ikke du får en større indtjening? Fordi vi må også sådan kigge, at fødevarer er der faktisk nok af. Jeg kan godt huske, da jeg var på landbrugsskole, der sagde min forstander, at når I kommer til år 2000, så var det gyldne tider for landbruget, fordi der ville blive sådan en mangel på fødevarer.

Fortællingen om at gøre det, man siger

Interviewet med Bodil begynder lidt hektisk, fordi Bodil har glemt, at vi den formiddag har en aftale om et interview. Da Bodil får øje på mig, er hun på vej over gårdspladsen efter sin bil. Bilen skal hun bruge til at hente mælk fra det lokale mælkeri, som hun skal bruge til at lave is:¹⁶ ”Fordi jeg synes, det er godt, og det er igen det der med at kæde nogle historier sammen og bruge de lokale råvarer.” Og denne sætning rammer godt, hvad denne fortælling handler om, og hvad der er drivkraften bag al Bodils handlen: kvalitet, historie, lokale råvarer, og at man gør det, som man siger, man gør.

Bodil er en god formidler, og hun har fortalt sin historie mange gange før. Så til spørgsmålet om, hvorfor de er her på gården i Odder, får jeg følgende forklaring. En fortælling, der fører os vidt omkring:

For det første, så er jeg født her. Jeg er landmand, og min mand er landmand, og vi mødte hinanden på landbrugsskolen. Og vi har været landmænd i mange år, og det har vi været rigtige glade for, og vi er glade for at være landmænd, men jeg kunne simpelthen snart ikke holde ud, at vi havde et sådan dårligt image [...]. Så jeg ville rigtig gerne have, at

¹⁶ I nærheden af Bodils landbrugsejendom ligger det, som Bodil betegner som fremtidens malkestald. En malkestald, der er blevet bygget med støtte fra Realdania, og hvor man for 25 kroner kan tappe frisk pasteuriseret mælk fra en automat.

folk kom herud, og jeg havde muligheden for at fortælle, hvordan livet på landet er [...]. Og så ville jeg også rigtig gerne tage hånd om forarbejdningen af de råvarer, som vi jo bruger hele vores liv på at gå og producere. Altså, vi har jo ligget trygt og godt med vores hoved på en sovepude, der hed Andelsbevægelsen. Og den var jo helt fantastisk, da den kom frem. Men det har også været vores undergang på en eller måde. Set i mine øjne. Og vi har produceret dyr, vi har produceret afgrøder, og vi har startet forfra, og vi har egentlig ikke rigtig taget stilling til, hvad der skal ske med vores råvarer, og det synes jeg faktisk, man skal. Altså vi bliver jo kædet sammen med den industri, som forarbejder vores ting. Selvom vi intet har med den at gøre. Den aftager bare vores produkter og hvad der sker i den proces, har vi jo ikke, hvad skal man sige, nogen indflydelse på, og det havde jeg bare sådan en lyst til – fordi jeg synes simpelthen – og jeg skal lige med det samme sige, jeg har ikke noget imod industri. Industri er fantastisk for vores samfund. Men den er hård ved vores råvarer. Og det var jeg træt af og ked af. Og jeg havde det sådan, at enten kunne jeg blive indlagt på Risskov, fordi jeg simpelthen var så deprimeret over det image, vi havde, eller så kunne jeg gøre noget aktivt ud af det. Og så synes jeg da måske, det nok var den bedste måde at gøre noget aktivt. Og så havde vi det gamle hus, jeg lige kom ud af derover, som jo ikke er tidsvarende i det moderne landbrug, og som min mand begyndte at snakke om, om vi ikke skulle rive ned, fordi det var ved at ældes. Men da jeg er født her på gården og har følelser for den gamle bygning – jeg synes ikke, at vi skal være et museum, men jeg synes også, at det kan være spændende at være med til at bevare noget, som er tidstypisk for den egn her. Så det blev sådan en kombination af, vi kunne forsvare at sætte det i stand, og jeg kunne få lov til at forarbejde de råvarer, som jeg gerne ville gøre det. Så det var simpelthen derfor.

Og den råvare, som Bodil synes, at industrien har været hårdest ved, er melet. Her har industrien efter Bodils mening lavet et forfærdeligt produkt, der slet ikke har den ernæringsværdi og det bagtekniske, som kornet oprindeligt har haft, og af den grund var det melet, som Bodil startede ud med i 2007, hvor hun fik fat i ”en lille mølle og en lille sigte.” En lille produktion, der siden

er vokset betydeligt, hvor den ene ide efter den anden er medvirkende til, at Bodil og hendes mand nu driver Fru Møllers Mølleri. En landbrugsbedrift, der udover dyrehold og planteproduktion ogindbefatter en gårdbutik, et slagteri, en restaurant og en stab på 20 ansatte. Og når Bodil fortæller sin historie, der er bygget logisk og lineært op som enhver god historie, giver det mening, at Bodil er endt op med så stor en virksomhed på kun ni år. For efter at have startet en melproduktion op begyndte Bodil at bage lidt brød til salg i gårdbutikken og afholde bagekurser. Og da Bodil altid har syltet, startede Bodil en produktion op af syltetøj og syltede rødbeder. På en nærliggende gård havde de og har stadig søer gående på dybstrøelse, og på deres egen gård har de slagtesvin, og af dem bliver der lavet spegepølser hos den lokale slagter.

Sideløbende og i takt med, at der kom flere og flere kunder på gården, og landbrugsbedriften blev *”sådan et udflugtsmål”*, begyndte Bodil at servere kaffe og et stykke mad, og det udviklede sig lidt efter lidt til en lille cafe. I 2009 brændte gårdens gamle slagtesvinestald, og da priserne for slagtesvin blev dårligere og dårligere, besluttede Bodil og hendes mand i stedet at bruge forsikringspengene på at bygge en ny lade.

Så kunne vi flytte mølleriet, som stod nede i enden af bygningen, derover og få lavet en nemmere logistik. Altså, vi har da lavet mange ting, hvor man blandt andet bagefter tænkte: Hold nu op. Min mand kørte i tønder kornet derover og affaldet tilbage og altså, det var da noget bøvl.

Sortimentet af slagtevarer steg, og med et salg på over 200 grise om året fra den lille gårdbutik plus alle de lam, som de kunne producere, så blev pladsen hurtigt en udfordring i hverdagen: *”Der var simpelthen så lidt plads, så vi brugte alt for meget tid på at gå og flytte rundt på hinanden og varerne.”*

Efterhånden havde Bodil en stor årlig udgift til slagteren for forarbejdning af Bodils råvarer, så Bodil besluttede i stedet at ansætte en slagtersvend på gården og åbne i 2014 et slagteri. Et slagteri, hvor der trods navnet ikke slagtes, men der bliver forarbejdet grise- og lammekød fra Bodils egen produktion og oksekød, der primært stammer fra lokale avlere.

Caféen udviklede sig og bliver i dag drevet som en restaurant af nogle af Bodils tidligere ansatte, som de har etableret et APS sammen med. At have

en restaurant på ejendommen giver ifølge Bodil nogle gode synergier, da restauranten udover at lave deres egne ting forhandler Bodils varer: *"altså det er jo sådan et udstillingsvindue [...] for os men også for restauranten."*

Til at starte med havde Bodil og hendes mand en god økonomi, og de havde ikke flere udgifter, end hvis gårdbutikken ikke kørte, kunne de i stedet lave det om til en ferielejlighed og få lidt penge ind den vej. Men efterhånden kom der flere og flere udgifter til, og kassekreditten voksede støt. Da finanskrisen satte ind, skulle Bodil til at argumentere for sin sag: *"Så der blev lige sådan en overgang, hvor jeg virkelig skulle lægge mig i selen for at forklare dem, at det her bare var verdens bedste ide."*

Når hun ser tilbage på udfordringen med økonomien og overvejer, hvis hun dengang havde regnet på, om det kunne gå, er Bodil da heller ikke sikker på, at de nogensinde havde åbnet. Men da det er en udvikling, der er gået lige så stille, fortryder Bodil nu ikke noget:

Selvfulgelig har det været dyrt – fordi vi måtte – eller også dyrere, end hvis vi havde stillet an med det samme – fordi vi har måttet lavet om hen ad vejen, fordi forholdene har ændret sig. Men altså, det har været en fin udvikling, fordi man har selv kunnet følge med. Jeg er jo ikke uddannet til noget som helst i retningen af at have en forretning. Hverken til at stå at producere, jeg er jo ikke kok eller bager eller nogen som helst ting. Jeg gør jo bare det, som jeg har altid har gjort. Så det har været fint nok, og vi har kunnet følge med i det tempo.

Hvis man, efter at have hørt ovennævnte fortælling og været inde at se Bodils hjemmeside, har fået det indtryk, at livet på landet er romantisk, og at det er nemt at starte en produktion op baseret på ens egne råvarer, har man i den grad tolket forkert. For der er ingen tvivl om, at Bodil er professionel i alt, hvad hun gør, og at der er tænkt over, hvordan landbrugsbedriften udnyttes bedst muligt, og hvordan den tager sig bedst ud i kundernes bevidsthed. Og de valg, som Bodil træffer i forhold til landbrugsbedriften, er drevet ud fra en logik om, at det man siger, er det, man gør. Det er en logik, som træder frem flere steder i Bodils udtalelser, og det bliver derfor denne fortællings styrkemarkør.

Men det er bare – det, der skal stå på hjemmesiden, er det, som du møder. Der er ikke noget værre, hvis folk ikke får indfriet de forventninger, de har, inden de kommer. Så har vi allerede et dårligt ry på os [...]. Så vi prøver virkelig, at det, der står, og det, vi siger, det er simpelthen det, vi gør. Det er det, jeg selv vil regne med, hvis jeg kommer ud et sted.

Og det bliver derved gjort klart, at det ikke er ligetil at drive en landbrugsbedrift ordentligt:

Der er mange, der tror ”Nej, det går bare” og ”Nej hvor fantastisk.” Det kræver blod, sved og tårer, og det gør det stadigvæk, og det er rigtig rigtig mange arbejdstimer, man er på hele tiden, og man skal hele tiden være på forkant [...]. Så det er ikke noget, man bare kommer sovende til. Men man skal ville det. Så man skal ikke bare tænke: Nå, det er da en smart ting, det vil vi også gøre. Man skal gøre sig klart, hvad det er, og så skal man gøre sig klart, at hvis man vil tale landbrugets sag, så skal man opføre sig ordentligt. Så skal man ikke stå og fortælle noget, der ikke passer. Det man siger, det er det, man gør.

At gøre det, man siger, man gør, betyder for Bodil, at udarbejdelsen af hjemmesiden helst ikke overlades til andre, og at hjemmesiden passes og løbende opdateres. For som Bodil tilføjer: *”Altså, er det noget at komme ind på en hjemmeside, hvor der står: Sidst opdateret i 2012 – så tænker man bare: Hvordan er resten så? Så er man også nødt til at have den dynamik.”*

Bodil bruger Facebook og synes, at det er fantastisk, at hun ved at finde det rigtige billede og den rigtige tekst kan nå ud til så mange mennesker og på den måde inspirere kunderne til at tage ud til Fru Møllers Mølleri. Men som nævnt, er det Bodil, der det meste af tiden står for opdateringerne, og selv når det ikke er Bodil, der opdaterer hjemmesiden og Facebook, er det vigtigt, at det er folkene bag Fru Møllers Mølleri, der skriver:

Og det skal man kunne mærke og kunne se, at det er hende, der skriver (eller den, der skriver). Fordi det er jo en del af vores branding. Det er jo også, at vi er til stede. Vi er nærværende med det, vi arbejder med. Vi køber simpelthen så lidt ind fra andre steder, så man kan mærke, at det er vores håndværk, og det er vores passion, og at vi går op i tingene. Det er jo nok det, der er – hvis jeg sådan skal sige noget pænt om vores

virksomhed – det er, at vi gider [...]. Altså, jeg tror da, rigtig mange af vores kunder føler, de er med i vores butik. De er en del af det, og det er jo fordi, at vi har passion for det, vi laver, og når vi sælger vores varer, og folk kommer ud, så får de simpelthen en service [...]. Vi har voksenpersonale, vi har nogen, der ved noget om det. Vi har nogle, der kan fortælle historien. Nogle, som kan fortælle, hvordan man gør ditten og datten, og det tror jeg, gør en forskel.

Bodils landbrugsbedrift bliver drevet konventionelt. Det er ikke et emne, der diskuteres under interviewet, da begrundelsen for fravalget af økologi tydeligt er beskrevet på hjemmesiden. Et fravalg, der er bundet op på en produktionslogik, som Bodil og hendes mand kalder for et bæredygtigt landbrug. En produktionslogik, hvor forarbejdningen og tilberedningen af råvarerne skal foregå så skånsomt som muligt af hensyn til smagen. Der bliver tænkt over produktionen, så brugen af f.eks. pesticider minimeres, og hvor den bæredygtige tankegang er lig med en minimering af transporttiden for fødevarer, ”og derved bidrager mindst muligt til CO2-regnskabet” (”Fru Møllers Mølleri”, n. d. afsnit 6)

Denne logik gør, at Bodil så vidt muligt bruger de råvarer, der bliver produceret af lokale fødevareproducenter. F.eks. bor de tæt på en frugtplantage, og i det omfang, som frugtavleren kan levere til, bliver frugt herfra benyttet. Og da Bodil ikke har tid til passe en grøntsagsbod, har hun i stedet lejet en vogn til en lokal gartner, der passer den med forskellige grøntsager.

Som så mange andre producenter får Bodil mange invitationer til at deltage i diverse messer, men da de fleste af disse fødevaremesser er om sommeren, hvor der er allermest travlt på bedriften, er det ikke rigtig noget, Bodil og hendes mand deltager i mere, og som Bodil påpeger, er det jo ikke noget, man bare gør, da det jo kræver, at man tager nogle ordentlige varer med, og der går en hel del tid med det. I stedet er Bodil begyndt at lave forskellige åbne arrangementer på gården, hvilket er nemmere at håndtere logistisk. Derved får Bodil inviteret lokalbefolkningen ud til gården:

Altså i starten så var det sådan lidt – ah nu skulle de da lige ned og se, hvad det var hun havde fundet på. Og kan det da gå – og nej hun kan da ikke tage, hvad tog jeg, 35 kroner for et glas rødbeder. Dem laver jeg jo

selv og sådan. Men ved du hvad – vi er simpelthen så taknemmelige, fordi folk er faktisk begyndt at vise os frem. Jeg tror faktisk, at de er stolte af os. Og lever sig med ind i det. Så vi er sådan et udflugtsmål, når de har gæster. Så skal vi altså lige ned forbi. Men jeg har også brugt rigtig meget tid på at snakke. Og jeg ved ikke, om du har lagt mærke til det, men jeg kan også godt lide det, eller jeg gør det i hvert fald meget. Så vi har selvfølgelig også investeret – hvis folk er kommet, så har jeg selvfølgelig taget mig de der kvarterer til lige at fortælle om vores ide, for at folk også fik den gode oplevelse. Så jeg synes simpelthen, at vi er privilegeret på så mange måder, at folk også – jamen de er med i det.

Der er ingen tvivl om, at Bodil er engageret i landbrugsbedriften og gerne fortæller om det, og jeg fornemmer, at Bodil gør det, som hun siger, hun gør.

I forhold til fremtiden, er Bodil optimistisk og har masser af ideer. Men Bodil giver udtryk for, at det kan give nogle andre udfordringer at have så mange ideer hele tiden. Og med et lille kik ind i fremtiden og status over virksomhedens størrelse er vi ved at være ved vejs ende i denne fortælling om Fru Møllers Mølleri.

Jeg skriver ”ved at være”, for fortællingen kunne sagtens have fortsat, for Bodil har glemt alt om, at hun for en halv times siden var på vej efter mælk. Så da jeg siger, at jeg ikke skal tage mere af hendes tid nu, er svaret: ”Nå, nej nej, men var der andre ting. Vi kan godt lige tage 5 minutter mere.”

Og det gør vi så. For Bodil arbejder for tiden på at etablere et hønsehold ”fordi, altså en gårdbutik uden æg, det går jo ikke.” Før i tiden havde Bodil både gæs og ænder, som Bodil slagtede og ”sad og plukkede” og solgte ved et stalddørssalg, men det var der ingen penge i, og det blev derfor droppet. Som Bodil siger, kan de jo sagtens fylde gården med alle mulige slags dyr, men der bliver de nødt til at være ”mere skarp på det der med økonomien.” Hvilket ifølge Bodil ikke er hendes spidskompetence, for som hun siger: ”For jeg får bare en ide og synes bare, at det er skidesjovt, og nu skal vi bare prøve.”

Det med at være skarp med økonomien har afstedkommet, at Bodil og hendes mand har ansat en bogholder, der skal hjælpe med at få styr på økonomien, for som Bodil påpeger, har de jo fået lavet en stor virksomhed, og

når de selv skal sidde med mange af opgaverne, er de ikke rigtig klar over, hvordan det går økonomisk, og der er opgaver, der *"blev tabt på gulvet."*

Fortællingen om markedsvilkår

Nedenstående fortælling er blandt andet en fortælling om en "vejbod", der "ligger i naturskønne omgivelser på Fyn, i kanten af Svanninge bakker og tæt ved Arreskov sø" ("Knabegaarden", n. d. afsnit 1) En vejbod hvor man som forbruger hvert år i aspargessæsonen kan købe sine friske grønne og hvide asparges. Det er en fortælling om at holde modet oppe, når markedet ændrer sig, og til stadighed holde fast i en landbrugsproduktion, hvor det at producere kvalitetsfødevarer er knyttet op på ens værdisæt.

Lars er 4. generation på Knabegaarden, der har eksisteret siden 1901, hvor Lars' oldefar var fæstebonde indtil 1918, hvor gården blev købt fri. I 1990 overtog Lars gården, og i dag driver han og Sandra de 78 hektar, som tilhører gården, og derudover forpagter de 30 hektar. Her driver de 34 hektar med solbær, fem hektar med kirsebær, ca. 30 hektar med korn med levering til foderfabrik og ikke mindst 14 hektar med asparges. På de resterende hektar er der skov og eng.

Der er altid blevet dyrket specialafgrøder på bedriften, og især asparges er en hyppig afgrøde, som er blevet dyrket på Knabegaarden. I mange år blev der produceret asparges til de mange konserverfabrikker, der lå i nærheden af Faaborg, og ifølge Lars var det dengang *"en fantastisk god forretning."* Det var det indtil 60'erne, hvor lønningerne begyndte at stige, men hvor priserne på asparges ikke fulgte med. Dette bevirkede, at produktionen af asparges lige så stille blev taget ud af landbrugsbedriften indtil sidst i 80'erne, hvor dyrkning af de grønne asparges igen blev taget op på bedriften.

Jordbær og kirsebær har der også været på ejendommen, og det har *"egentlig været en rigtig god forretning nogle år."* Der har været kirsebærtræer siden først i 1960, om end de fem hektar, der nu bliver drevet, er med forholdsvis nye træer. Lars kan huske, at der var en periode i 90'erne, hvor

de havde mange kirsebær, omkring 40 hektar, og at de på dette tidspunkt var nogle af de største i landet:

Jeg havde en ide om på et tidspunkt, at vi kunne leve af det. Men det kunne jeg godt se, at det kunne vi nok ikke [...] Og så tog jeg en beslutning om, at jeg ryddede fem hektar om året, og det var vi så færdig med i 2006, og det var ligesom det blev lidt bedre igen, og så beholdt vi fem hektar.

På spørgsmålet om, hvad deres kerneområde er, formulerer Lars sig sådan her: *"Det er asparges, det er det, der holder røven oppe på os. Det var derfor, vi ryddede temmelig meget i efteråret. Der er fordi, vi har haft tre år i træk med dårlige priser."* Det, som Lars hentyder til i citatet, er hans erfaring med at dyrke solbær i et land, hvor konkurrencen fra udenlandske producenter er så stor, at den presser prisen på råvaren langt ned under produktionsomkostningerne, og hvor vejret har vist sig fra sin værste side.

En erfaring, der gør dette til fortællingens styrkemarkør, fordi det at producere fødevarer på markedsvilkår har haft sine omkostninger og bevirket, at produktionen på Sandra og Lars' landbrugsbedrift har ændret sig. Heldigvis er både Lars og Sandra ihærdige og innovative, så de har formået at iværksætte en anden fødevarerproduktion på Knabegaarden, hvor de kan få den merpris for deres fødevarer, som der skal til for at have en rimelig indtjening og eksistere på markedsvilkår:

Men sidste år var mængden hel god med solbær, men prisen fulgte bare ikke med. Året før vi blev ramt temmelig hårdt af hagl. Samtidig med at prisen var ligeså langt nede, som den kan være [...]. Men vi har været helt nede forrige år – der fik vi 60 øre kiloet per saftbær. Og det vil svare til, hvis vi har 10 tons pr. hektar, og det er ca. det, vi har i snit, når vi høster – det er ikke mere end 6000 kr. pr. hektar, og det koster i runde tal 20.000 for at få det (stukket). Så derfor er det et kæmpe underskud. Og i år var vi nede på 40 øre, altså sidste sæson [...]. Det er rent solbær. Og det var meget, meget tæt på, at vi faktisk ryddede det hele [...] Ja, grunden til at vi ikke gjorde det, det var fordi, de er så unge, og så har de ikke været høstet endnu. Ja, og så tog vi fra den gamle side, og det ældste vi har stukket nu, er seks år gammel. Og næste år skal vi høste på det hele, og det gjorde vi ikke denne her sæson. Men jeg ved faktisk ikke

[...]. Grunden til, at det er blevet sådan med solbær, og det kan vi ligeså godt tage med det samme, det er støtteordningen fra EU til Polen, og det er egentlig det, der har været grunden [...]. Men i hvert fald med solbær kører vi et år ad gangen [...] og strategien er, hvis ikke vi får en væsentlig stigning på i år, så ryger det hele. Det gør det, for så kan vi ikke holde til det mere [...]. Det er rigtig svært. Asparges, det er nok den meste sikre afgrøde, vi egentlig har haft, og det har været en rigtig god forretning. Men det er da surt, at vi tager nogle penge derfra og lagde over til solbærrene, og så bliver det jo lidt halvskidt alligevel. Det gør det.

Grunden til, at asparges har vist sig at være en rigtig god forretning, hænger sammen med, at Sandra og Lars har mange års erfaring med dyrkning af asparges, og så har de *"temmelig meget sandjord"* omkring Knabegaarden.

Deres filosofi med asparges er, at de ikke vil dyrke mere, end de kan omsætte til en god pris. Dette er en af grundene til, at de ikke leverer til supermarkederne. Hovedparten af deres asparges, der på de gode dage når op omkring et tons asparges om dagen, bliver solgt på Grønttorvet i København. Aspargesene bliver solgt via en grossist, som Lars har kendt siden 1992, og som er mellemlid og skal tjene på handlen: *" [...] Jeg tror, han får 10 procent, og det har jeg det fint med. Fordi vi kan ikke koncentrere os om at sælge inde i København – det kan vi ikke. Det er fint nok."*

En del bliver solgt til nogle cateringfirmaer på Fyn, og nogle få restauranter og resten af produktionen bliver solgt fra deres *"vejsalg"* Et vejsalg, som de har i de to måneder, aspargessæsonen varer. I aspargessæsonen er der travlhed på bedriften, da Sandra og Lars i den periode har 10 ansatte. Et fast hold fra Letland, der bor på ejendommen i den periode, hvor der bliver høstet, og da de er kommet på Knabegaarden i mange år, kender de arbejdsrutinerne og passer sådan set sig selv.

På spørgsmålet om, hvorvidt de nogle gange har overvejet selv at sælge hele produktionen af asparges, fortæller Sandra, at de en gang imellem tager ud til forskellige markeder og dyrskuer, men at det kniber med at finde tiden, da de om sommeren har travlt. Lars giver udtryk for, at der ikke er så meget energi længere til at udvikle forretningen: *"Jeg tænker på, at der nok ikke er så meget drive i mig, som der har været."* Om det er fordi, det er blevet

sværere, eller fordi Lars er blevet ældre, kan han dog ikke helt finde ud. Sandra mener dog, at det er det sidste, som er tilfældet, og siger drillende: *”Nej, det kan godt være, du er også blevet gammel.”*

De er dog begge enige i, at det tærer hårdt på ens energi, når det, som man brænder for, ikke rigtig lykkes, og der er ingen tvivl om, at historien med solbærrene har sat sig i erindringen og ikke sådan er at slippe af med igen. På spørgsmålet om, hvorfor de i sin tid fik solbær, svarer Lars, at han godt kan lide at producere solbær, da det er en nem produktion, og i forhold til udbytte og sammenlignet med andre solbærdyrkere i Danmark, har han ligget i *”aller aller øverste halvdel.”*

At Lars godt kan lide arbejdet med de forskellige bær, kommer til udtryk, når han fortæller om kirsebærrene:

Ja jeg er egentlig uddannet frugtavlser, og uden at forklejne nogle, er jeg også den, der ved mest om kirsebær her i landet, fordi jeg har arbejdet med kirsebær, siden jeg har været 13-14 år. Men det gør jeg så ikke ret meget mere. Og det synes jeg også var lidt surt at komme lidt væk fra [...]. Men jeg kunne bare se, at det kunne ikke rigtig lade sig gøre. Vi var så langt med de kirsebær, at vi faktisk havde vores egen sort. Der var temmelig god.

En sort, som Sandra efterfølgende fortæller, står ved Årslev. De har stadigvæk 5 hektar kirsebær, men som Sandra siger, går de *”til industri”*, da deres filosofi altid har været, *”at vi skulle koncentrere os om nogle få ting og så blive gode til dem.”*

Noget, som Sandra og Lars synes, fungerer godt, er deres vejsalg, og som Sandra fortæller:

Det har vi fået bygget ret godt op efterhånden. Der har altid været solgt noget herfra [...]. Ja eller bare en eller anden lille ting oppe ved vejen eller noget. Før hen stod det oppe ved huset på den anden side, hvor hans farfar boede. Hvor han solgte lidt forskelligt deroppe fra.

En fortælling, hvor Lars supplerer med at fortælle, hvorfor det er godt at have en vejbod, når man nu dyrker asparges:

Men det – specielt med den produktion, vi har med asparges, der er det faktisk temmelig godt at have vejsalg, og det er det lidt, fordi vi har altid–

vi laver altid en 2. sorteringsvare også. Og den kan vi sælge lidt billigere her oppe ved vejen, og det passer egentlig meget godt. Det er sjældent, vi har noget, vi smider ud[...] Vejsalget er faktisk temmelig stort.

At vejsalget har en betydning for Sandra og Lars' liv på landbrugsbedriften, og at de sætter pris på at have den direkte kontakt til kunderne, bliver understøttet af følgende fortælling:

Men altså asparges – det er en spændende sæson. Også fordi det er jo lidt – alt det andet vi har, det er industri. Og det her er konsum, og så er det også – det, der egentlig gør det lidt spændende, det er jo – vi går jo 10 måneder om året, hvor vi – ja, vi har jo kontakt med nogen og følger lidt med og sådan noget. Men det er det andet – i 2 måneder, der har du sådan set fingeren på pulsen, og du har kontakt med 50 forskellige hver dag. Det er en temmelig brat overgang.

Som vist i ovenstående citat, opererer Sandra og Lars med to forskellige produktionslogikker alt efter, om det er til industri eller konsum. Produktionen af kirsebær og solbær er jo en produktion, hvor de leverer til konsum, men der har de ingen direkte kontakt med slutbrugeren, og derfor virker det, som om, at det er en produktion, der er mere eller mindre ude af deres bevidsthed. Der er i hvert fald en klar afstandtagen fra produktionen som en fødevareproduktion. En produktion, som heller ikke fordrer så meget: ”*Industri, det er jo sådan set bare at producere det og så levere det til en fabrik. Det er ligesom, når du dyrker korn.*”

Anderledes er det, når talen falder på deres produktion af asparges. Det er tydeligt at høre, at både Sandra og Lars er engageret i deres produktion af asparges. Selvom salget af hvide asparges går fint, har det ikke altid været sådan, og Lars kan fortælle, at salget af deres hvide asparges først rigtig er kommet i gang omkring 2005. Lars erindrer, at han talte med hans grossist inde i København om, hvorvidt de dog ikke snart skulle i gang med hvide asparges. Grossisten var ikke dog ikke interesseret og mente ikke, at han kunne aftage mere end en palle om dagen. Men Lars og Sandra er tit i Tyskland, og der er hvide asparges en populær grøntsag, så de startede alligevel op med en produktion, og som Lars fortæller:

Ja, så begyndte vi alligevel, og det var det helt rigtige at gøre. Det er helt sikkert. Det er ikke fordi, vi har aldrig reklameret nogen steder med det, andet end at vi har været heldige at komme lidt i TV2 og sådan lidt forskelligt.

Da jeg søger et mere præcist svar på, hvorfor de har kastet sig over den hvide asparges, svarer Lars: *"Jeg ved ikke rigtig hvorfor, men det var nok, fordi jeg syntes, det var helt spændende at gå gang med."* Og da jeg spørger til, hvorfor de har været i Tyskland, viser det sig, at Sandra og Lars er så engageret i deres aspargesproduktion, at de gerne tager til aspargesmesser både i Hannover og Karlsruhe i Tyskland for at hente inspiration, og Lars gentager som svar på mit spørgsmål, at det er, fordi *"det er en rigtig god grøntsag."*

Sandra mener, at det er lige nu, at *"folk er interesseret i det"*, og fortsætter:

Så er det også, det der med gamle – nogle af de gamle rodfrugter og alt sådan noget der, vender ligesom tilbage. Jeg tror faktisk, at det har noget med det at gøre. Man prøver på at finde sine rødder på en eller anden måde. Jeg tror dybest set også, så er det også hele den kultur, der er med kokke [...] Og hvad de kommer med – det har altså stor betydning, rigtig stor betydning.

Når Sandra og Lars har været heldige at komme med i en eller andet udsendelse, og de er heldige, at udsendelsen bliver vist i maj, kan deres omsætning stige 50 procent de efterfølgende 14 dage. Af den grund er det noget, som Sandra og Lars følger med i, og som Lars fortæller, bander de jo lidt, hvis det ender med, at udsendelsen bliver vist uden for sæson.

I ovennævnte citat nævner Sandra rodfrugter, og da jeg spørger, om det er noget, som de kan tænke sig at starte op på, er svaret, at det nok er en for nem grøntsag. At det er for nem en grøntsag betyder, at dyrkningen af grøntsagen er for nem. Og når dyrkningen er for nem, vil der i sagens natur være flere landmænd, der kan starte en produktion op, hvilket helt naturligt vil presse prisen. Derimod forholder det sig anderledes med den hvide asparges, og Lars forklarer ved igen at trække på sin erfaring med solbær:

Jeg ved med asparges. Det er ikke sådan bare lige. Fordi det er faktisk først det 3. år, efter vi har plantet dem, at vi kan begynde at høste noget særligt. Så det er ikke noget, du lige gør, bare lige her og nu [...] Den tidshorisont har jeg jo altid været vant til, når jeg har dyrket kirsebær og solbær. Der har jeg den der horisont der. Men det er jo temmelig svært, hvad skal man sige at finansiere det, for det koster noget hvert eneste år at have det stående. Det er jo der, vi har haft problemer med solbær. Vi udvidede der for 4-5 år siden temmelig meget. Vi udvidede faktisk fra, at vi havde 13 hektar, og så gik op på næsten 50, og så er de 13 hektar væk nu. Fordi det koster jo hvert eneste år, når du ikke høster på det.

Udover at Sandra og Lars er bevidste om, at de skal have en merpris for deres asparges, som supermarkederne ikke kan matche, mener de heller ikke, at supermarkederne kan finde ud af at opbevare deres asparges ordentligt. Når de er rundt i de forskellige supermarkeder, er det jo nærliggende at betragte de asparges, som bliver solgt, og Sandra mener, at hun tit støder på asparges, der er rådne, hvilket hun i hvert fald ikke er interesseret i at lægge navn til: *"Jeg vil føle, at jeg vil ødelægge mit navn ved det."* Den lokale SuperBrugs i Faaborg får dog leverancer fra Knabegaarden, men som Sandra fortæller: *"Og hvis ikke de passer på det ordentlig, så får de det at vide."* En handling, jeg tror på, og som giver mening, idet Sandra og Lars er bevidste om, at kvaliteten skal være i orden, og at kvaliteten er hængt direkte på navnet Knabegaarden: *"Det er vores navn, vi skal leve af."*

Sandra fortsætter i forhold til salg fra deres vejbod: *"Jamen, folk ved også, når de kommer her, det er lige meget, om det er kartofler eller asparges, at det er altså friske varer."*

At det altid er friske varer, har kunderne fundet ud af, og salget i weekenden er efterhånden blevet så stort, at selvom vejboden fungerer som selvbetjening, er de alligevel nødt til at være to til at betjene boden. Det nærliggende Bed & Breakfast sender også gerne deres gæster over til dem for at handle, og Sandra kan fortælle, at der før har været to busser derfra fyldt med gæster fra JyllandsPostens Syrentur.

Sandra og Lars er tydelige i deres strategi vedrørende markedsføring og har for mange år siden taget beslutningen om, at *"vi ville levere nogle*

kvalitetsvarer, og så ville have vores navn på emballagen, og det navn skulle henvise til hjemmesiden.”

En beslutning, som ifølge Lars blev taget for ca. 15 år siden, og som er den helt rigtige beslutning: *”Også fordi inde i København – det er helt ned til 250 g bundter, der kan du se, hvor det kommer fra.”*

Der bliver ligeledes leveret til en restaurant i Aarhus, hvis og når kokken kommer forbi og *”fylder bilen”*, og som Sandra har erfaret:

Noget af grunden til, at restauranter de gerne vil have vores asparges, det har været, og det er det da stadigvæk – det er jo fordi, på de fine restaurationer, der ville de jo gerne kunne fortælle historien – hvor de kommer fra, og der er det temmelig nemt for dem at gå ind og kigge på vores hjemmeside, hvor de kommer fra, og lidt hvad historien er. Altså, det er der mange af dem, der sætter pris på.

På spørgsmålet om, hvorvidt de nogensinde bliver spurgt om, hvorfor de ikke har en økologisk produktion, bliver der samstemmende svaret, at de tit bliver spurgt om det. Og selvom de ikke har økologistempleet, mener Sandra, at de har en halvvejs økologisk produktion. Der bliver ikke sprøjtet i sæsonen, og der lægges plastik over aspargesene, så lyset har svært ved at komme ned, hvilket holder aspargesene fri for ukrudt.

Sandra og Lars oplever det under alle omstændigheder ikke som et problem, så længe varen er dansk og fynsk produceret. At det både er dansk og fynsk produceret asparges betyder, at de kan få den merpris for den, som de får. Lars fortæller, at den tyske asparges koster omkring 25 kroner på Grøntorvet, hvilket nogenlunde svarer til deres produktionsomkostninger, så hvis det var den pris, de skulle have for den, *”så kunne vi godt lade være.”*

Med de udfordringer der er og har været, så er det nærliggende at spørge til, hvordan deres forhold til banken er, og om Sandra og Lars føler, at banken har været deres medspiller undervejs. Det føler de begge to, og de synes, at det er fornuftigt, når banken siger til dem, at de ikke skal blive ved med at bruge overskuddet på aspargessalget til at betale underskuddet på deres solbær. Dog har Lars det lidt svært, når talen falder på, at de skal ud og fjerne resten af solbærrene, da der både er investeret tid og mange penge i

det. De kan godt leve af at ”have vores asparges og så landbrug ved siden af”, og som Lars fortæller:

Men altså for vores vedkommende kan vi selvfølgelig glæde os lidt over, set i lyset af den finanskrise, der var og det hele. At vi var ikke ude og investere i noget voldsomt dyr jord. Vi har da været ude og låne lidt penge en gang imellem og sådan, men altså vi har ikke sådan været ude og investere det helt store.

Men selvom der har været masser af udfordringer på Knabegaarden, og Lars selv giver udtryk for, at han indimellem mangler lidt drive, og Sandra mener, det er alderen, der trykker, er der ingen tvivl om, at Sandra og Lars beskæftiger sig med at producere kvalitetsfødevarer, fordi det er det, som giver mening for dem. En mening, som bliver tydeliggjort med Lars’ svar i nedenstående citat. Et svar, som bliver fortællingens sidste, er svaret på mit spørgsmål om, hvorvidt de kunne have valgt at investere i ”noget voldsomt dyr jord”:

Ja, det kunne vi jo sagtens have gjort, men filosofien har jo helt tiden været, at vi gerne ville udvikle det, vi havde. Det er egentlig det, der ligger bag ved det, dybest set. Fordi jeg har hele tiden godt været klar over, at jeg kunne ikke leve af at dyrke korn på den ejendom her, og jeg havde ikke rigtig lyst til at gå på arbejde ved siden af, så det blev et deltidsbrug i stedet for. Det havde jeg ikke rigtig lyst til, og så var vi nødt til at gøre et eller andet for sådan set at få den drøm til at gå i opfyldelse, og det synes jeg også, det er da sådan set lykkedes godt nok.¹⁷

¹⁷ I forbindelse med godkendelse af fortællingen om markedsvilkårene tilføjer Lars, at meget er sket, siden jeg har været ude at interviewe ham og Sandra. Umiddelbart efter mit besøg beslutter Lars sig for at rydde alle solbærrene, og i efteråret 2016 rydder Lars de sidste kirsebær. Ligeledes beslutter Lars sig for at udarbejde nogle budgetter, og der bliver det tydeligt for ham, at der er behov for nogle ændringer på gården. Derfor beslutter Lars at rydde alle områder med solbær, kirsebær og opsiges hele forpagtningen, da det er disse områder, der koster landbrugsbedriften penge. I foråret 2017 beslutter Lars sig for at plante asparges på al jorden, og det viser sig at være en rigtig god beslutning, da der stadig er et rigtig godt salg her. Ligeledes er Lars med i et LIFE-projekt (EU’s tilskudsordning for natur, miljø og klima), som giver indtjening til

Fortællingen om at gøre det, ingen andre gør

I fortællingen ”om at gøre det, ingen andre gør” starter vi i fremtiden. For inden jeg kommer til stuehuset for at starte mit interview med Kristian, bliver jeg ført gennem mølleriet. Et mølteri, der er placeret i den ca. 250-årige gamle landbrugsejendom (<http://www.kragegaarden.dk/>). Undervejs fortæller Kristian om den ombygning af mølleriet, som han har igangsat. Med respekt for stedets autenticitet er Kristian ved at bygge mølleriet om til et mere moderne mølteri, hvor arbejdsgangene bliver knap så tunge og besværlige som i det nuværende. Allerede da vi går igennem mølleriet, begynder Kristian med at fortælle historier om stedet, og jeg kan fornemme, at Kristian har stort kendskab til Kragegaardens fortid og gerne fortæller om det, hvilket han senere i interviewet giver udtryk for.

[...] Hvis der er nogen, der vil høre på mig, så kan jeg fortælle meget historie, og synes også det er sjovt, men hvad hedder det, der er jo ikke – altså, det er jo bare en rar viden at have.

Selvom det ”bare er en rar viden at have”, hører det med til denne fortælling, at Kristian er 8. generation på Kragegaarden på Fyn. Han er uddannet som konventionel landmand fra Dalum Landbrugsskole og drev sin malkekvægsbesætning konventionelt indtil 1986, hvor landbrugsbedriften blev lagt om til økologi. Kvægbesætningen blev udvidet op gennem 90’erne, og i 2002 havde Kristian en besætning med 220 malkekøer.

På det tidspunkt var inventarerne i kvægstalden ved at være udtjent, og Kristian havde nu overvejelser om enten at bygge en helt ny malkestald eller sælge sin mælkekvoter og sætte sine køer ud. Da Kristian dog var ved at være træt af at have for mange køer på sin landbrugsbedrift og efterspurgte en mere enkel tilværelse, endte det med, at køerne bliver sat ud: *Vi fik jo også en enklere bedrift med på det tidspunkt færre ansatte og lavere udgifter og sådan noget der, så det var ok.”*

landbrugsbedriften. Lars har derved fået frigivet noget arbejdstid, hvilket konkret betyder, at Lars har fået mere fritid.

De fleste af køerne blev erstattet med kartofler, og kartoffelproduktionen er siden blevet udvidet til at omfatte produktion af korn til egen mølleri og andre grøntsager, som rosenkål, peberrod og jordskokker. Kristian beskriver selv sin landbrugsbedrift sådan her:

Og mølleriet er startet op egentlig som sådan lidt for sjovt. Men det er endt med, at det er vores hovedindtægt. Og det er jo så baseret på gamle kornsorter, og fordi de er gamle, kan vi stadigvæk holde proteinprocenten op, så der kan bages af det. Det betyder så, det er relative lave udbytter, men i og med at vi så forarbejder det, kan vi få prisen hjem alligevel og få en indtægt ud af det. Så dagens dato der er der så to piger, der er i hvert fald 2,5 arbejdsplads i mølleriet og ca. 2,5 arbejdsplads i landbruget.

Kristian startede op med sin korn- og grøntsagsproduktion, fordi han syntes, han lå under for den prissætning, som foderstofvirksomhederne tilbød uden at have nogen reel indflydelse, og som han siger: ”Så tænkte jeg, jeg måtte hellere finde mit eget spor i det.”

Til spørgsmålet om, hvorfor det lige er kartofler, Kristian valgte at sætte i stedet for køerne og produktionen af mælk, husker Kristian ikke helt årsagen, men han mener, det havde noget at gøre med, at jorden på egnen egner sig fint til kartofler, og Kristian syntes, det var en spændende mulighed: ”Det var ikke fordi, jeg vidste spor om det.”

Og til det samme spørgsmål om, hvorfor det lige er rosenkål, som Kristian startede op med, er årsagen heller ikke helt plantet i erindringen:

Rosenkål er en meget sådan en – det passer egentlig godt til sådan en kvægbonde, som er lidt sej, og som ikke er så pivot, fordi at rosenkål er sådan lidt en arbejdsom afgrøde, så derfor så tænkte vi, jamen det kunne være, det var den, vi skulle tage [...] Ja, det er pisse koldt, og det er håndarbejde. Så derfor så skal man ikke være for sart.

Men som i alle andre fortællinger, vil jeg som tilhører gerne skabe mening i fortællingen, og den formiddag i Kristians køkken giver det ingen mening for mig, at Kristian blot besluttede sig for at starte en produktion op med forskellige slags grøntsager uden helt at vide hvorfor. Så derfor presser jeg

lidt mere på for at finde en eller anden form for logik, og det viser sig da, at Kristian har en strategi, om end den ikke er synlig for Kristian selv.

En strategi, som bliver ekspliciteret ved, at Kristian gennem interviewet reflekterer over de valg, han træffer og har truffet i forhold til sin landbrugsbedrift. En strategi, som viser sig at være styrende for, hvad der sker på Kragegaarden.

En strategi, som definerer Kristian som en driftig og professionel landmand, der hele tiden er opmærksom på omverdenen, og hvad der ikke bliver produceret andre steder. En strategi, der derved bliver denne fortællings styrkemærke:

Jeg sonderer lidt markedet, og så finder jeg en producent, som er kørt træt i det. Og det samme var faktisk også lidt med kartoflerne. At nogen som på en eller måde var – så købte jeg deres – hvad skal man sige, maskiner og lidt deres, også lidt knowhow, man købte vel også lidt knowhow fra dem [...] Så har vi faktisk også, som der heller ikke er andet en enkelt eller to foruden mig, vi laver peberrod, og det er sådan en sur vintertjans. Ja, det er sådan noget, der også passer lidt til os.

Er der sådan lidt forretningstænkning i det her med at begynde på noget, hvor man på forhånd ved, at der ikke er nogen andre?

Jo jo, det er det nok, uden at jeg egentlig har gjort det til – så er det vel egentlig nok sådan, jeg har tænkt det. Så dels med at gå på økologien, fordi der nok ikke var så mange, og så nu de andre ting. Så det er nok måske fordi, at det var dumt at kaste sig ud i noget, alle laver. Så sådan ubevidst kan det godt være, at jeg har tænkt sådan. Og det samme med melet, altså nu er der måske ved at komme nogle små møller, men vi har været meget egenrådige i mange år.

Årsagen til produktionen af det økologiske mel har dog forankret sig i Kristians erindring, og han husker prisen på det økologiske korn tilbage i 2004-2005 som værende ”katastrofal lav” og fortsætter: ”Jeg tror, man kunne nærmest ikke få en merpris for sit økologiske korn, og så var det jo, at der måtte jeg gøre et eller andet.” ”Et eller andet” betyder, at Kristian tog kontakt til en gammel møller på Fyn, der på det tidspunkt var 80 år. Denne møller havde sin egen produktion af mel og havde leveret til restauranter

siden 1985. Kristian lavede den aftale med mølleren, at den dag mølleren syntes, han blev for gammel til at producere mel, ville Kristian gerne overtage mølleriet. Det viste sig, at mølleren ville afgive sit mølteri med det samme, og Kristian overtog derefter både mølleriet, navnet Økomølleriet og en oplæringsperiode på et år:

For di et er at være landmand og tørre kornet, så det ikke mugner, det har vi jo alle sammen lært. Men det med lige at få melet ud og sådan noget, det er en anden en. Så vi har gået sammen et års tid, og han har lært mig alle sine tricks.

Som tidligere nævnt, var Kristian på det tidspunkt overgået til en økologisk produktion. Et valg, som ifølge ham selv bundede i en kommerciel produktionslogik:

Men min indfaldsvinkel på det var faktisk kommercielt. Den var egentlig ikke ideologisk. Jeg tænkte,[...] at jeg så måske en god forretning i det. At det så har vist sig, at vi overlevede, og så nu i dag gad jeg simpelthen ikke at være almindelig landmand og få skældud hver morgen i radioavisen. Jeg synes, det er fedt at være økolog, fordi man sådan, ja rider lidt på en god bølge. Så det – men dengang der tror jeg faktisk, det der sådan – det var Lone Dybkær, hun lavede en vandmiljøplan i 83-84, hvor hummerne vendte bunden i vejret. Det var sådan noget, jeg tænkte – nej det, nu må jeg gøre et eller andet, så jeg ikke bliver sådan en del af det. Man kan jo aldrig føle sig for frelst, men altså det – så har man da gjort et eller andet. Så det var det, og der var det jo så ret nyt.

Beslutningen om at lægge om til økologisk landbrugsproduktion var, som Kristian husker det, en større omvæltning end i 2002, hvor Kristian besluttede at sætte sine køer ud. På det tidspunkt var Kristian en af de eneste produktionslandmænd på Fyn, og Kristian skulle lige pludselig begynde at forsvare sine valg i de landbrugskredse, han færdedes i:

Også fordi i 85, der var man nærmest venstrestremist, hvis man var økolog. Altså, mine kollegaer synes jo, at det var nærmest irriterende, at jeg sådan profilerede mig økologisk. Så der var ikke – i dag er det jo sådan ok – folk er da ok, fordi de lægger om til økologisk, men dengang var det faktisk ikke så sjovt at gå ene ad den vej [...] Økologi er egentlig

for mange landmænd at opfatte som en kritik af deres produktion, og sådan er det egentlig ikke ment fra min side, men sådan kan vi godt opfattes. Så det kom tydeligt frem dengang.

Det sagde de direkte til dig?

Ja, og der var nærmest sådan også, at man slet ikke havde lyst til at tale med mig. Sådan var det jo egentlig – og man – på en eller anden måde var sådan rigtige landmænd, de var sådan rigtige, sådan lidt skuffede over, at jeg [...] Jeg tror, de synes, jeg var lidt en stakkel.

Selvom Kristian mener, at det i dag er alment accepteret blandt landmænd at have en økologisk landbrugsproduktion, tror han dog stadigvæk, er der hersker nogle fordomme omkring det. For eksempel hvis man starter på Dalum Landbrugsskole som elev med andre holdninger end de gængse. Kristian fornemmer, at eleverne fra Dalum Landbrugsskole godt kan grine lidt i starten, når han en gang imellem har besøg af et hold: ”Så når de ser, ok – vi er meget almindelige, så kan de godt acceptere det.”

Der er ingen tvivl om, at Kristian i al beskedenhed betragter sig selv og landbrugsproduktionen som meget almindelig. For Kristian er det for eksempel meget almindeligt, at der altid er åbent i Kragegaardens Gårdbutik. En gårdbutik, hvor kunderne kan købe mel og grøntsager. Altid åben betyder, at kunderne kan komme og handle mel og grøntsager fra Kragegaardens Gårdbutik, når det passer dem bedst. En ordning, som ifølge Kristian fungerer fint, og som flere af kunderne benytter sig af:

Vi har jo sådan en ordning her, at vi er der til halv fire, men der er åbent døgnet rundt, så folk kommer bare og afhenter det der, som de har bestilt eller køber, og så betaler de med Mobile Pay eller lægger pengene. Der er også en kasse, hvis folk er til kontanter[...] Og det sker, at jeg ude at hente mine børn, hvis de har været til fest eller sådan noget, så tænker jeg, nå for søren, kl. 3 om natten, er der nogen dernede? Så er det fordi, hjemmeplejen er forbi eller et eller andet. Så er de lige inde at handle. Og jeg tror faktisk også, der er nogen, der bevidst kommer, når vi ikke der, fordi de simpelthen bedre kan lide at handle uden at skulle spørges om noget, og så kan de bedre lide at stå og kigge derude.

Kristian forklarer, at det dels sparer dem for at have ekspedition, og det er hans vurdering, at de fleste forbrugere synes, at det er irriterende, når de forskellige gårdbutikker kun vælger at have åben f.eks. hver lørdag mellem ti og tolv.

Udover det salg, der foregår fra gårdbutikken, har Kristian et rigtigt stort internetsalg til private, og han vurderer, at de hver morgen sender mellem fem til ti forsendelser af mel af sted til både Aalborg og København. Derudover leverer Kristian mel til forskellige bagerier og andre gårdbutikker, og mange fødevarerelskaber, f.eks. i København, er aftagere på melet. Kristian leverer flere produkter til Aarstiderne. En kontakt, der startede med Kristians produktion af rosenkål:

Jamen, der er det jo sådan, at jeg finder den her produktion nede i Sønderjylland, som ville ophøre, og så inden jeg planter de første, så ringer jeg så til Aarstiderne og siger, "Er I interesserede?" Ja, det kunne de godt være, og så har det sådan kørt siden.

Kristian leverer til 10 lokale Coop-butikker, men han fravælger de store supermarkedskæder, da han har erfaring med, at de presser priserne, og så efterspørger de mængder, han har svært ved at honorere. Blandt andet fik han en forespørgsel fra Irma, som han takkede nej til, da de skulle have syv paler om ugen til halv pris, og så syntes Kristian alligevel ikke, at der var meget ved den handel.

Kristian giver udtryk for, at løsningen med selv at stå for salget af Kragegaardens produkter fungerer fint:

Og vi har så set det som en vej for os og gå sådan lidt specielt ind til det og selv været lidt herre over afsætningen. Det kan alle vel ikke gøre, men altså det har så været en løsning for os.

Gennem salg af produkter til både private kunder, Aarstiderne og fødevarerelskaber har Kristian erfaret, at der er forskellige måder at anvende gårdens to navne på, og at de to navne appellerer til forskellige kundegrupper. Gården hedder oprindeligt Kragegaarden, men da Kristian købte mølleriet, købte han navnet Økomølleriet, så nu hedder gården Økomølleriet/Kragegaarden.

Grunden til dette er, at Kristian har erfaret, at f.eks. fødevareselskaberne i København profilerer sig ved at fortælle, at melet stammer fra Kragegaarden: *"Der tror jeg f.eks. derinde, der klinger det bedre, at det er Kragegaarden."* En tilsvarende oplevelse har Kristian med Aarstiderne, der syntes, at navnet Kragegaarden er et bedre valg, når de enkelte produkter skal profileres.

At Kristian er bevidst om gårdens historie, og hvilke betydninger den har for salget, er tydeligt, om end han selv giver udtryk for, at det er en mere eller mindre ubevidst strategi. F.eks. mener han, at kendskabet til produkterne mest opstår igennem mund-til-mund-metoden, idet Kristian ikke bruger tid og penge på at reklamere, andet end at han har haft lidt udgifter i forbindelse med oprettelsen af hjemmesiden. Kristian påpeger dog det heldige i, at Claus Meyer skriver om Kragegaarden, og at de dermed kommer med i Meyers Ny Nordisk.

En anden mere eller mindre ubevidst handlen er Kristians sponsorering af mel til forskellige arrangementer, som han vurderer, er godt givet ud:

Så det er mange sådanne organisationer, som når de skal holde generalforsamlinger, så får de – så kan det være, at jeg giver 100 kg mel, eller hvor meget de nu skal have, og så sætter de et skilt op, og så håber jeg på, at det giver et eller andet.

Kristian er bevidst om, at der bliver produceret mel og andre produkter fra en landbrugsejendom, der stammer fra 1760, og i dag står flot og velholdt med sit bindingsværk intakt. Et udtryk, som Kristian ønsker at bibeholde, da det omgiver produktionen med autenticitet, som han mener, kunderne lægger mærke til: *"Jeg tror da, folk synes, det er lidt hyggeligt, selvom de egentlig ikke har noget med gården at gøre."* En anden måde at bevare stedets autenticitet på er ikke at reklamere:

Men det er også sådan lidt – vi har også gjort det sådan lidt en dyd, at vi egentlig er- at vi prøver på at være autentiske. Jeg tror, det er lidt af vores succes, at vores brand er, at vi ikke har noget brand.

Når talen falder på mølleriet, bliver det dog klart, at det heller ikke er nødvendigt at have et brand, når man producerer fødevarer, hvor kvaliteten i sig selv sælger, og hvor professionelle kokke roser ens håndværk. Her er det

Kristians vurdering, at kunderne kommer lige så meget for håndværkets skyld, og ikke kun fordi det er økologisk. Han fornemmer, at kunderne anerkender, at der er *"noget bid i bollen"*; *"at der er noget smag"*, og han fortæller, at han får at vide fra de forskellige kokke, at en surdej fra Kragegaarden er eksplosiv, og at den kan holde længere, fordi *"der er så meget biologi i det"* og *"det bare er noget, der sparker."*

At arbejde med kvalitet, som resulterer i fødevarer, hvor der er noget, *"der sparker"*, betyder, at mølleriet er en god forretning, og så er vi ved at være ved slutningen i denne fortælling om Kragegaarden eller Økomølleriet og tilbage ved begyndelsen, hvor mølleriet er under ombygning.

Inden vi når så langt, skal vi dog lige have lidt mere *"rar viden"* om den logik, der driver købet af nabogården og udvidelsen af gårdbutikken. En logik, der bunder i, at det er sjovt at være landmand i dagens Danmark *"Altså, vi kan næsten ikke få tid til alt den gejst, synes jeg."*

En begejstring der dog bunder i, at der ikke er investeret flere penge i det, end at Kristian *"praktisk talt kan lukke i morgen."* En uafhængighed, som Kristian sætter stor pris på, og som får ham til at nære stor medfølelse for de svineproducenter, der for eksempel ikke er så heldige, og hvor produktionen skal køre, selvom de hver dag sætter penge til.

Investeringen af købet af nabogården og udvidelsen af mølleriet er muliggjort med hjælp fra Kristians bank, som beskrives med disse ord: *"Nu er det sådan en alternativ bank."*

Købet af nabogården er, ifølge Kristian, et led i en naturlig udvikling, da Kristian har forpagtet jorden *"i en menneskealder"*, og det passer godt ind i forretningsmodellen med mølleriet. For at synliggøre tilknytningen til Kragegaarden og mølleriet har Kristian opsat vindmøller begge steder, da han synes, det giver en god samhørighed, symboliseret ved vingerne. Desuden er vindmøllerne en god energikilde, der stort set leverer al den strøm, som Kragegaarden kan udnytte, og det passer fint ind i den økologiske tankegang og den holistiske tilgang, Kristian har til sin bedrift.

En tilgang, som Kristian selv kalder for en husholdningscirkel, hvor holdet af kreaturer indgår. Kristian har ca. beholdt 40 kreaturer, og dette hold

af dyr er en naturlig forlængelse af en produktion, der tæller både mel og grøntsager, og hvor spildet fra disse produktioner går som foder til dyrene.

Fremover vil Kristian dog se, om han kan få en lidt større forretning ud af sine kreaturer ved at sælge kødet i gårdbutikken og derved bidrage til, at kunderne får mulighed at handle lidt mere end mel og nogle enkelte grøntsager:

Jamen altså [...] folk kommer jo og henter melet og det her. Det er jeg jo ret ydmyg omkring og beæret egentlig over, at folk kommer, som du siger, fra Odense og køber 3 kilo mel, ikke også? Det er jo fantastisk, at de vil, ikke også? Så det er jo sådan, at hvis man så kunne give dem en bedre oplevelse, eller en større oplevelse, så kunne det være sjovt.

Fortællingen om det frie liv

Mette og Brians fortælling om udvidelsen fra en lille kartoffelproduktion til en stor køkkenhave med syv store drivhuse er en fortælling, der starter i 1988. I 1988 forpagtede de nemlig gården Hellevgård på Tåsinge.

Mette er kontoruddannet, og Brian startede på landmandsuddannelsen, men efter grundforløbet sprang han fra for i stedet at starte sit eget jordbrug op. I starten var det tænkt som et almindeligt landbrug med forskellige specialafgrøder, hvor Brian skulle drive det samtidig med et job på maskinstationen. I 1994 overtog de gården, og langsomt startede de op med et lille salg af kartofler ved vejen, som så siden blev udvidet med en ”*lille frugtkasse ude i hækken*.” Der kom høns på ejendommen, der leverede æg til den lille bod, og langsomt begyndte det at tage fat, og der blev efterhånden mere og mere arbejde på gården. Brian startede på fuld tid på gården, og efter Mette og Brian i 2000 rejste deres første drivhus, var salget af grøntsager støt stigende. I 2001 kom der børn til ejendommen, og Mette besluttede sig for at opgive sit kontorarbejde og blev i 2001 medhjælpende hustru.

I 2002 blev drivhus nr. to rejst, og i dag har Mette og Brian syv store drivhuse, der bliver brugt til ”*tidlige kartofler, tomater, peber og alt, hvad der kan gro*”, og i dag driver Mette og Brian det, som de allerhelst vil kalde

for en *"en kæmpestor køkkenhave"*, eller som Brian siger: *"En kopi af en herregårdskøkkenhave fra gamle dage, hvor man syltede alt, og hvor man passede alt, og man havde det hele til folket."*

De første år var det især efterspørgslen fra private kunder og restauranter på nye kartofler, der satte gang i forretningen. En efterspørgsel, som Mette og Brian kunne imødekomme med bygningen af drivhusene, som Mette fortæller: *"Drivhusene var jo tjent ind det første år for pokker. Altså, det var vildt."*

At man langt ude på landet kan gå fra at have et lille salg af kartofler ved vejen til lige pludselig at være leverandør til flere restauranter i Svendborg, lyder utroligt. Men som Brian påpeger: *"[...] og så har vi været drønheldige, det var jo lige der, hvor det var in med små produktioner."*

"Lige der" betyder ifølge Mette og Brian perioden mellem 2000-2006, hvor efterspørgslen efter lokale fødevarer steg, og hvor de forskellige kokke begyndte at tage ud til de små producenter for selv at vælge deres råvarer. En af kokkene, Claus Holm, medvirkede blandt andet i morgen-tv, og han var gerne ude ved Hellevgård før en udsendelse for at samle forskellige grøntsager ind til næste dags tv-udsendelse.

Hvordan Claus Holm havde opnået kendskab til Mette og Brians produktion, er ikke noget, som har bidt sig fast i erindringen, men de har aldrig rigtig reklameret, og Mette og Brian mener, at kendskabet til Hellevgård hovedsagelig er fremkommet via mund-til-mund-metoden. De er dog medlem af Kulinarisk Sydfyn og har derigennem fået kontakt til Michael Hansen, *"en ildsjæl i Svendborg"*, der tit kommer forbi med forskellige besøgende.

Mette og Brian er glade for Facebook, som har givet dem en mulighed for at komme ud til rigtig mange mennesker. Mette har erfaret, at især romantiske og glade billeder, der fremviser livet på landet som en ren bondegårdssidyl, får mange likes. I 2015 var de med Mettes egne ord *"ekstremt heldige"* at blive kontaktet af P4 Fyn:

Og det var tilfældigvis lige den dag, vi havde vedtaget, at nu skulle vi starte med nye kartofler. Og de var herude og optage det på radio og lagde det ud, hen ad dagen blev vi kontaktet af Danmarks Radio og fik

faktisk, det ved jeg ikke, 40 sekunders fjernsynstid om aftenen kl 21. Det var godt nok reklame [...] Det var jo vildt. Du kan gå ind og kigge i vores regnskab, altså jamen.

Udover kartofler og sæsonens grøntsager sælger Mette og Brian hjemmepresset rapsolie, mel fra eget mølleri, æblemost og forskellige slags syltevarer. Produkter, der er forarbejdet af Mette og Brians egne råvarer. Mette og Brian driver ca. 3 hektar med grøntsager, og derudover har de bibeholdt 62 hektar med traditionel planteavl som korn og raps. Som Brian grinende forklarer: *"Alle skal jo have en hobby"*, for derved at tydeliggøre, at indtjeningen ikke er igennem det traditionelle landbrug. Hovedparten af indtjeningen kommer derimod fra butikken, og Mette fortæller, at det er der, at 80 procent af deres arbejdstid bliver lagt. Brian supplerer: *"Det er nemmere at lave en årsløn i butikken, end det er at lave den ude i marken. Sådan kan man sige det, ikke også."*

Til spørgsmålet om, hvorfor de vælger at bevare så meget jord, når der ikke rigtig er indtjening på det, forklarer Mette, at det muligvis har noget at gøre med det gamle landmandskab, og at de ikke sådan lige er parat til at afgive jorden til de fire andre landmænd, der er på Tåsinge: *"Jeg har det sådan, at hvis vi nu gjorde det, så havde vi de her 3 store eller 4 store gårde. De ville jo så ende med at dele øen op i 4."*

Brian supplerer med, at de jo så har retten til jagt og leg, og blandt andet har de et stort shelterområde nede ved en mergelgrav. En handling, der er begrundet i bedre udnyttelse af randzonerne:

Og så var der randzoner, og en randzone kunne jo være positivt, hvis man kunne bruge den til et eller andet i stedet for at skabe sig over den der randzone, og så lavede vi en shelterplads dernede.

Shelterområdet bliver lejet ud om sommeren for 25 kroner, og som Brian fortæller, er der ingen økonomisk begrundelse for det, *"men der kommer en masse glade mennesker."*

At Mette og Brian godt kan lide at have besøgende på deres landbrugs-ejendom, betyder, at gården altid er åben, og at de har et lille hold af klap-pedyr, som diverse skoleklasser er velkomne til at komme at se og klappe. Hvilket beskrives på hjemmesiden: *"På gården har vi lidt husdyr. Der er*

ikke mange af hver slags, men der er mange slags. Man kan få et indblik i dagligdagen på en gård, hvor der dyrkes grøntsager og almindeligt landbrug” (”Hellevgård”, n. d., afsnit 1).

Da det er vigtigt for Mette og Brian at være troværdige over for kunderne, er det at drive et åbent landbrug en naturlig del af Mette og Brians produktionslogik. En produktionslogik, der er knyttet op på, at alle deres råvarer kun er produceret nogle få hundrede meter væk fra forretningen, hvor de bliver solgt, og på deres hjemmeside står der da skrevet med store bogstaver: ”Den korteste vej fra jord til bord.” Mette forklarer yderligere:

Det er troværdighed, at vi har valgt at sige: Det skal være troværdigt at gøre det her, og vi har også – gården er altid åben. På den her årstid er det ikke så voldsomt, men hvor folk kan komme og gå en tur. De kan klappe – vi har lidt klappedyr og noget forskelligt, ellers kan de altid gå ud og se; gulerødder står her, rødbederne er her osv. for ligesom en troværdighed over for kunden. Jamen, de er produceret her. Det er rigtigt, hvad vi siger.

Deres fortælling om lokale fødevarer, der vitterligt er produceret lokalt, står ifølge Mette og Brian i skærende kontrast til den udvikling, som finder sted lige nu med store brands, der markedsfører sig med fødevarer og den gode fortælling. Og gårdbutikker, der sælger grøntsager, hvor forbrugeren ikke længere kan gennemskue, hvor grøntsagerne er produceret, hvilket undergraver betegnelsen ”lokalt”. F.eks. har Brian en fortælling om en person, der har adresse på Midtfyn, men har vejboeder rundt omkring med salg af f.eks. grøntsager fra GASA.¹⁸

Af samme grund har Mette og Brian overvejet, om de på deres poser skal skrive, hvor mange meter fra posen den pågældende fødevarer er dyrket og produceret. Det er dog en af de opgaver, som de aldrig rigtig er kommet i gang med, men som de begge to mener, kunne være en måde at skille sig ud fra de andre på.

At forbrugerne kan tro, at de handler lokalt, samtidig med at de uanset årstiden kan få den grøntsag, som de efterspørger, er ifølge Mette en af de

¹⁸ Dansk producentorganisation beliggende på Fyn (<http://www.gasagroup.com/>).

medvirkende årsager til, at forbrugeren fjerner sig mere og mere fra landbruget. Og derved har forbrugeren heller ikke længere den fornødne forståelse for, hvordan dyrkningen af grøntsager foregår, og begrebet gårdbutik er efterhånden blevet noget udvandet:

Jamen, det er jo netop det der – jamen, hvad er en gårdbutik så? Også fordi vi har en del, som, selvom du har en gårdbutik og sælger grøntsager, så er det jo ikke sikkert, at du producerer dem selv. Det er faktisk ret få, der gør det. Så når forbrugeren kommer ud: ”Har du flere spidskål?” ”Nej, der er ikke flere i dag.” ”Jamen, har du ikke flere ude på lageret?” ”Hmm mit lager er ude i marken, de er ikke store nok før i morgen.

At Mette og Brian er udfordret i forhold til betegnelsen gårdbutik, som en betegnelse på deres forretning, gør Brian mig opmærksom på i starten af interviewet, da han indledningsvis skal forklare lidt om deres forretning: ”Nu er det gårdbutik, som vi ikke vil have, det skal hedde. Men der ryger vi jo under den kategori.”

Mette og Brian mener, det er en diffus betegnelse, som ligeså godt kunne dække over ”en butik midt i København” som en butik på landet. Selvom de er utilfredse med betegnelsen, har de dog ikke rigtig fundet noget, der fungerer bedre, og holder derfor indtil videre stadig fast i gårdbutik.

Selvom Mette og Brian driver deres landbrug konventionelt, bliver de nogle gange forvekslet med et økologisk jordbrug, hvilket forstærker Mette i hendes forståelse af forbrugere, der fjerner sig mere og mere fra landbruget:

[...] vi har stadigvæk nogen, som tror, det er økologisk. Så siger jeg: ”Hvorfor tror I det?” ”Jamen, jo fordi det ser sådan ud.” ”Har I mødt et Ø på 5 meter i diameter?” ”Neej.” ”Jamen så er det ikke økologisk. Fordi så havde vi jo brugt det for pokker, ikke også.” ”Jo, men der er så meget på skiltet, og der er jord på gulerødderne, så må det være økologisk.

En fortælling, der bliver styrket af Mette og Brians datter, der arbejder i København. Datteren kommer tit hjem og fortæller, at kollegaer og venner har den opfattelse, at når man driver en gård på Tåsinge, hvor der bliver

dyrket grøntsager og produceret rapsolie og mel, må der være tale om en økologisk produktion.

For Mette og Brian synliggør dette, at der mangler en kategori til den produktionslogik, der hverken omhandler økologiske produktionsformer eller store industrilandbrug, og at de med deres produktionsform tit havner imellem to stole: Som Mette siger:

Og jeg vil også sige sådan noget med landbrug. Du kan jo ikke sige, alt er landbrug. Fordi du har jo en produktion, og så har du jo nogle, der dyrker jorden. Og så har du jo dem, som vi andre, der er lidt fjollede i hovedet. Vi har jo ikke noget, vi kan – vi har jo ikke noget til fælles med en bonde, der har 2000 køer. Eller jeg ved ikke, hvor mange tusinde svin, men et eller andet vildt.

Og Brian supplerer:

[...] Enten er du økolog, og ellers så sprøjter du fra første april af og så indtil første september hver aften, ikke også. Du mangler sådan en mellemting igen, hvor man kan sige, det kan godt være, at hvis du sprøjter mod skur for, at du kan sælge dine æbler, men det kan også godt være, at du kan finde en løsning, hvor du kun behøver at sprøjte tre gange i løbet af en sæson, og så har du 80 procent æbler, som kan bruges måske. I stedet for, at du sprøjter 20 gange

Der er knyttet en stærk fortælling til, hvorfor produktionen på Hellevgård ikke drives økologisk. En fortælling, som igen er knyttet til den produktionslogik, som Mette og Brian har. Mette forklarer:

Og det er simpelthen ikke, fordi vi ikke vil det. Men det er, fordi vi ikke mener, at det – vi kan gøre det, som vi måske mener, det skulle gøres. Og det er jo noget med – altså det er gødningen, det hænger på. Og jeg har det bare sådan, at hvis jeg skal være økolog og skal hente min husdyrgødning ved den traditionelle svinebonde, som bruger pencillin og så videre. Så synes jeg, billedet af økologi knækker. Derfor er det sådan lidt – nej. Men vi sprøjter ikke ret meget og har også nogle metoder til at undgå det. Vores gulerødder er aldrig sprøjtet. Grøntsagerne bliver ikke sprøjtet, så dækker vi dem med nogle netduge og noget forskelligt, og så kan vi holde skadedyrene væk, ikke også.

Når Mette fortæller det, giver det jo god mening, og som Mette forklarer, giver det så meget mening for kunderne, at de ender op med at acceptere fortællingen:

Men hvis vi nu tager de her snakke her, og nogle dage har man mere tid og mere overskud til det her end andre [...] Så kommer de med ud, og så går vi lige en tur, og så snakker vi lidt om livet. Nåee, og så går de faktisk ud og fylder kurven alligevel.

At Mette og Brian har stærke holdninger til deres produktion, og at de ikke går på kompromis med disse holdninger, kommer flere gange til udtryk under interviewet. Som tidligere fortalt, er det holdninger til, hvilken slags produktion der skal være på Hellevgård. Det er holdninger til afsætningen og til økonomien, og det er holdningen om at holde op, inden man ender som en bitter gamle mand eller kvinde. Holdninger, som alle understøttes med, at Mette og Brian jo lever det frie liv, og derfor kan gøre det, de nu mener er rigtigt og kan stå inde for. Og derfor bliver dette en fortælling om at leve det frie liv, og det bliver ligeledes fortællingens styrkemarkør.

F.eks. forklarer Mette om en af årsagerne til, at de har fravalgt de store kæder som afsætningsmulighed:

[...] er også derfor, vi vil afsætte det selv direkte til kunden, fordi så har du magten over, hvad du vil lave i et eller andet omfang. Du har ikke nogen, der bestemmer, at vi skal have 5 kasser porrer på fredag, og så skal vi 5 kasser porrer i uge 28, du ved og i den retning. Vi lever jo det frie liv.

Og det frie liv det betyder?

Det betyder simpelthen, vi kan dyrke, et eller andet sted, det vi gider. Og det vi så siger: Nej det her – det er der simpelthen for meget besvær med. Vi har haft skorzonerrødder – de var frygtelige, og vi kunne ikke grave dem op. Så kan vi bare lade være med at have dem. Det er jo nemmere at sige til kunden direkte: ‘Jamen, ved du hvad, det er simpelthen for besværligt at dyrke.’ Det kan vi ikke. Så er der forståelse for det. Hvis nu du skal igennem Brugsen, så kommer der jo aldrig det rigtige budskab ud til kunden.

En årsag, der dog bliver fulgt op af en bemærkning om, at supermarkederne ikke vil betale dem en ordentlig pris for deres varer, og at kundekontakten er vigtig for dem. Til spørgsmålet om, hvorvidt det er på grund af kontakten til kunderne, at de har denne form for produktion, siger Mette: *”Vi er her, fordi det endte med, at det var her, vi var. Det har der jo aldrig været – det har jo bare kørt.”*

Spørgsmålet afstedkommer dog et tilbageblik i erindringen, og det viser sig, at deres produktionsbygning brændte i 2008, hvilket satte dem helt ud af drift. Bygningen brændte i april måned, hvor der ikke var ret mange grøntsager at sælge, og både deres mel- og olieproduktion foregik i den bygning, som brændte. Derfor begyndte de at stille spørgsmål som: *”Hvad gør vi så? Hvad skal vi lige fremadrettet?”* Men trods store udfordringer og frygten for finanskrisen fortsatte Mette og Brian og besluttede at lave et stort køkken, hvor de opstartede en produktion af forskellige kolonialvarer.

Det viste sig dog hurtigt, at frygten ret hurtigt bliver gjort til skamme, da salget fortsatte med at stige lige indtil 2012-2013, hvor salget stagnerede, og som Brian forklarer det: *”Og så nu er vi så ramt af, at alle skal alt.”* og Mette fortsætter med yderligere at understrege fortællingens styrkemarkør:

Alle godser og alle slotte og alle herregårde, de også skal lave deres specielle varer og driver dem ud i Netto, og de har jo en anden kapacitet, og så har vi altid sagt, at når vi lavede det her, vi ville ikke låne penge til at drive det. Vi ville tjene det og så udvidede vi produktionen, fordi så kunne vi til enhver tid sige: Nu gider vi ikke mere. Nu stikker vi af. Og det er da også en ro at have i sit indre. Hvis vi siger, nu er det simpelthen for meget af det gode. Nu låser vi døren, så har vi muligheden. Hvis vi nu havde lånt til det, vi har lavet – så kunne vi sagtens have lånt rigtige mange millioner, ikke også. Så havde du så også bare været hængt op.

Når der refereres til godser og herregårde, er det med en hentydning til, at Mette og Brian nu efterhånden godt kan mærke konkurrence fra disse store gårde og deres store landbrugsproduktioner. Og det er især Mette og Brians produktion af mel, der er hårdt ramt. Førhen havde de kunder, der kom fra Nordjylland og hentede mel hos dem, når de alligevel var på ferie i nærheden. De kunder har Mette og Brian mistet, da de ikke længere behøver at

handle på Tåsinge for at handle deres mel lokalt, da udbuddet af melet er steget betydeligt andre steder i landet.

Det er Mette og Brians egen vurdering, at da de startede op i 2003-2004, var de nogle af de første til at starte op med både mel- og rapsolieproduktion. En opstart, som var mere eller mindre tilfældig. Produktionen af raps startede, efter Mette og Brian havde været på landbrugsmessen Agromek, hvor de så en lille gul maskine, der kunne presse raps, og da de dyrkede raps på deres marker, var det nærliggende at starte op med en produktion af rapsolie.

Produktionen af mel kom i stand efter, at en af Mette og Brians sønner fik allergi, og efter råd fra *"en klog kone"*, der ledte opmærksomheden hen på melet, begyndte Mette og Brian selv at fremstille mel til deres egen husholdning, hvilket deres kunder bemærkede: *"Men lige pludselig, der opdagede folk, at vi stod og lavede mel dernede, og så begyndte vi at sælge det derfra."*

Selvom de mest er presset på salget af mel, kan Mette og Brian mærke konkurrencen på deres rapsolie, og som Mette tilføjer: *"Alle laver rapsolie nu om stunder"*, og Brian påpeger, at de også kan mærke konkurrencen på æblemost: *"Enhver frugtplantage med respekt for sig selv har deres æblemost."*

Mette og Brian har ligeledes erfaret, at deres salg af kartofler er gået væsentligt ned. Dette mener de dog skyldes, at den generation, der spiste mange kartofler på Tåsinge, nu er fraflyttet øen, og den nye generation af tilflyttere har erstattet kartofler med andre fødevarer.

Så med nedgang i salg af hidtil ret stabile fødevarer er der nok af udfordringer på Hellevgård. Udfordringer, der naturligt afstedkommer et spørgsmål om, hvor de selv mener, de er henne om fem til syv år. Hvilket Brian svarer således på: *"Det er et godt spørgsmål. Der er et udskillelsesløb lige nu, tror jeg. Vi skal have skilt nogle fra igen. Om det så er os, eller det er de andre, det ved jeg ikke."* Og Mette supplerer: *"Jeg vil ikke sige, at jeg laver det samme om 5-7 år."*

Til spørgsmålet om, hvorvidt Mette og Brian kan fortælle en anden historie end andre fødevareproducenter, der ikke har været på markedet så længe som dem, svarer Mette:

Jeg vil sige, at der hvor vi skiller os ud, er, at vi ikke har overvejet, hvad det er, vi har lavet. Rigtig mange har en forretningsplan og siger, nu er det dét, vi skal, og så er det sådan, vi gør, og i øvrigt starter vi i dag og i morgen, har vi hamrende overskud, og vi kan låne os tilbage og lave ingenting selv. Det har aldrig været planlagt, det vi har lavet.[...] Altså, jeg tror, hvis vi skulle have planlagt det sådan, så havde det ikke set sådan ud. Hvis man ligesom havde sagt, at nu laver vi en forretningsplan. Jeg tror heller ikke, vi havde været her i dag. Fordi vi kunne se, hvor meget arbejde det et eller andet sted havde taget med sig. Nu kan vi begge to godt lide det, og det skal man også kunne [...]

Og som Brian påpeger: *"Det skal være hobby samtidig med."*

Med dette blik på fremtiden er vi ved at være færdige med denne fortælling om den store køkkenhave på Tåsinge. En køkkenhave, hvor man kan købe lokalt produceret spidskål, hvis årstiden er den rette, og hvor lokalt betyder lokalt. Hvor kvalitetsbegrebet er hægtet op på, at det er Mette og Brian selv, der dyrker grøntsagerne og selv står for forarbejdningen af diverse fødevarer, og hvor det hele sker på Hellevgård. Ja, det er selve vilkåret for landbrugsproduktionen. Sætter man som forbruger spørgsmål ved dette vilkår, er man velkommen til selv at gå ud i den store køkkenhave og se efter. Og har man svært ved at finde Mette og Brian i den store køkkenhave, kan man se på det oversigtskort over Hellevgård, der hænger ved gårdbutikken. Den store røde knap illustrerer meget fint, hvor de arbejder henne den dag, og så kan man blot spørge dem om deres landbrugsproduktion.¹⁹

¹⁹ Mette har som sådan ikke nogen kommentarer til selve fortællingen, men påpeger, at det er blevet sværere at skabe en indtjening. Der er efterhånden mange forskellige gårdbutikker, der konkurrerer om de samme kunder. Ligeledes mener de at kunne mærke, at folks indkøbsvaner ændrer sig. Der er flere og flere forbrugere, der efter-spørger halvfabrikata.

Fortællingen om fortællingen

Fortællingen om Fårehavegård starter hjemme i Karl og Majbritts køkken. Et køkken, der hører til i det stråtækte stuehus, som er en del af Fårehavegård. Fårehavegård ligger idyllisk på Sydfyn, og er man i tvivl om, hvad jeg mener med idyllisk, behøver man blot at kigge forbi Fårehavegårds hjemmeside (<http://www.faarehavegaard.dk/>), hvor der ligger flere billeder, som indfanger min forståelse af idyllisk.

Men tilbage til fortællingen om landmanden og jordbrugsteknologen Karl og hustruen Majbritt, der sammen driver Fårehavegård – et økologisk landbrug med en produktion af stude, æbler, æblemost, og som Karl siger ”*lidt ølandshvede*.” Derudover driver Karl og Majbritt et kviehotel, dvs. de har opstaldning og pasning af kvier fra to andre økologiske malkekvægsbesætninger. Ejendommen er Karls barndomshjem, som Karl og Majbritt købte af Karls forældre i 1993. Der er i alt tilknyttet 160 hektar, hvor de 70 hektar er forpagtet.

I 1999 blev landbruget lagt om til økologisk produktion, og indtil 2007 blev der malket ca. 100 køer på bedriften. Til spørgsmålet om, hvorfor Fårehavegård bliver drevet økologisk, er Karls svar, at Majbritt altid har været økologisk, og at Karl i de første år nok var ”*bremseklodsen*” i en omlægning. Men da Karl begyndte at få det fysisk dårligt efter at have været ude at sprøjte, var beslutningen om omlægning ikke længere svær:

Jeg kunne mærke, det gik i lungerne, i kroppen – alle steder. Jamen, så tog vi beslutningen, og så måtte det jo stå eller falde. Der gik jo så – jamen det gik jo så bedre, end nogle af os havde frygtet. Fordi nogle af alle de problemer, vi havde ventet, vi var havnet i – det er altså græsudkrudt og kamille. Vi troede, det hele ville gå gro til [...]. Og så bliver det jo sjovere, når det kommer ind med det økologi. Jamen, man vokser med opgaven. Altså, det tager jo – hvad er det, vi plejer at sige? Det tager – på papiret tager det to år at blive lagt om, som landmand tager det fem. [...] Men det er meget sjovere, synes jeg. Man er tættere på det, man har med at gøre. Det, som jeg også altid var træt af på

landbrugsskolen, det var, at man bare skulle lave nogle sprøjteplaner, og så kørte man efter det. Jeg er jo opdraget i en tid, hvor man havde nogle sprøjteplaner, og så kørte man efter sprøjteplanen, færdigt. Her som økolog, altså man har ikke nogen nødbremse, så man er faktisk nødt til være fagligt rigtig dygtig til markerne. Fordi den dag man skal ud og strigle – altså det kan ikke hjælpe noget med at vente til dagen efter, så er man bagefter. Så det med timingen med såningen er simpelthen altafgørende, og det kan ikke hjælpe noget at køre ud på noget jord, der er for fugtigt, fordi så er det ødelagt helt til næste år. Der er bare ikke noget at gøre [...]. Sådan rent udbyttmæssigt, der har vi det nok lige så godt som de konventionelle. Vi har bare større udsving, fordi nogle år så er det rigtig godt, og nogle år er det altså rigtig skidt. Så derfor har vi mange forskellige afgrøder, og der er noget, der går godt, og noget, der går skidt.

Selvom det kun er Karl, jeg interviewer, står det hurtigt klart, at også Majbrit har en plads i Karls historie, og at hun gennem årene har haft stor indflydelse på, hvad der sker på landbrugsbedriften. F.eks. var det Majbritt, der i sin tid startede op med at sælge oksekød fra stalddøren. En rigtig god ide, som ifølge Karl kunne have endt anderledes, såfremt de undervejs havde fået nogle råd og vejledning til, hvordan ens produkt skal prissættes. Men da de startede op, var Majbritt og Karl nogle af de første til at have en gårdbutik, og med salg af hakket oksekød fra stalddøren, var efterspørgslen enorm, og det blev hurtigt en stor succes:

[...] Der havde vi en gårdbutik. Ja, det var sådan mest Majbritt, der stod for det. Og det kom jo sig af, vi var trætte af – vi fik jo at vide, at de jerseykøer, de var ingenting værd. Og da begyndte Majbritt at sælge hakkekød. Vi tog simpelthen hele koen og lavede den til hakkekød, undtagen mørbraden. Og det solgte faktisk rigtig godt. Vi kunne sælge alle de udsætterkøer, vi havde, uden problemer. Til sidst havde vi faktisk venteliste, hvor folk de blev skrevet op. Somme tider måtte de vente to-tre måneder, inden de kunne komme til [...]. Det var Majbritt, der ringede rundt, og så var det mund til mund. Vi fik det slagtet, og så havde Majbritt så tilladelse til at hente det i kølekasser ovre ved slagteren, og så solgte

vi det så i 10 kg-posen, hvor folk de så kom og hentede 10 kg. Der kunne vi sommetider, sådan en fredag, det var gerne en fredag, hvor vi slagtede en ko, så kunne hele gårdspladsen være fyldt med biler, der holdt og ventede på, at hun kom med hakkekødet.

Efterhånden udvidede Majbritt og Karl forretningen, så det omfattede hele udskæringer, og priserne var sat så lavt og kvaliteten så god, at det hurtigt blev attraktivt at købe sit kød ved Fårehavegård:

[...]Det med prissætning. Jamen det var jo rent gætværk nogen gange. Og der fik vi nok sat priserne for lavt, fordi da Majbritt begyndte at få stress, da havde vi jo ikke råd til at få ansat nogen, fordi priserne var ikke høje nok. Da vi så havde sat køerne ud, der kørte vi så lidt videre med gårdbutikken, efter vi begyndte at købe dyr ind, altså slagtekøer ind, og så sælge dem. Og der hævede vi jo så prisen med – jeg tror, vi hævede det med 10 eller 20 kroner for at få betaling for de andre der, og der sagde kunderne: Nå ja, men så må vi betale det jo. Altså, der var stort set ikke nogen, der faldt fra. Altså, så står man der: Fandens også – det skulle vi havde gjort noget før. Der kunne vi jo godt lige havde brugt noget sparring eller noget rådgivning.

Fordi det gjorde I slet ikke?

Jamen, der var ingenting. Der var intet. Jamen, vi kunne spørge den lokale købmand, men de var jo ikke meget for at fortælle noget. Så det vi kunne gøre, det var sådan set at gå ind – hvis vi kom forbi en anden gårdbutik, så huggede vi deres prisliste, og så kiggede vi på, hvad tager de for det. Og ja, så fandt vi ud det af efterhånden. Og vi har så også stude i fryseren, og så var der noget af det, det kunne vi sælge med det samme, og så havde vi noget andet tilbage. Jamen, det vi så havde tilbage, det var så for dyrt, og det vi solgte med det samme, det var så for billigt. Og så justerede vi priserne op på det, der var nemt at sælge, og priserne ned på det andet, så fik vi det til at passe til sidst på den måde.

Kunderne havde mulighed for at handle, når det passede dem, da Majbritt og Karl stort set altid havde åben i gårdbutikken: ”Så der kunne de hente lige, hvad de ville heroppe. Hvis de skulle have en steg fredag aften, så kunne de kører herop.” Men den strategi blev med Karls ord nogle dyre

lærepenge, og de lærte efterhånden, at det var vigtigt med faste åbningstider, da Fårehavegård på det tidspunkt blev brugt som et flittigt udflugtsmål:

Det var vigtigt, vi sørgede for, at vi havde nogle faste åbningstider. Fordi ellers så – jamen familierne, der lige skulle have en billig udflugt med alle børnebørnene, ikke. De kom jo lørdag formiddag, og så brugte de to timer, og så købte de for 20 kr. hakkekød over i butikken bagefter. Så gik der en masse tid med det, og så skal man virkelig passe på, at man siger: Jamen, fredag fra 12-18, der er åbnet, og så hvis man vil have weekenden fri, så skal man have lukket i weekenderne, fordi folk de skal nok finde ud af at komme [...].

Foruden Karl var der på det tidspunkt fire andre økologiske malkekvægsproducenter på Fyn, så det var jo en lille gruppe, hvor alle kendte hinanden, og Karl sad da også i ERFA-gruppe med de andre landmænd. Omkring 2007 kom der stramninger på miljø siden, hvilket medførte, at der skulle mere jord til pr. dyreenhed. Jorden var på det tidspunkt meget dyr, så i stedet for, at de andre økologiske landmænd skulle til at investere i mere jord, var det nærliggende at lave en aftale med Karl om iværksættelse af et kviehotel.

Karl havde på det tidspunkt sat sine køer ud og havde derfor tid og plads til at passe kvier for to af de andre landmænd. En forretningsmodel, der stadig fungerer ved, at Karl modtager kalve fra dem, og så sender han kvierne hjem ca. 2 måneder, før de skal kælte. Det er fra disse besætninger, at Karl modtager kalve til sin studeproduktion. En produktion, der gør, at Karl blandt andet kan afsætte halve eller kvarte stude til private kunder, hvoraf en af disse har lavet en lille forretning ved at sørge for videresalg til private kunder i København. Derudover har Karl salg til nogle af de små slagterier, andre gårdbutikker og en restaurant i Odense.

Karls studeproduktion er en produktion, hvor studene kun lever af græs om sommeren og ensilage om vinteren, når de er fyldt 7 måneder. En fodringsstrategi, der får dyrene til at vokse langsommere, og som giver en rigtig god smag i kødet, når de bliver slagtet som toårige. En strategi, som Karl mener, er vigtig at fortælle, og som man kan læse om på Fårehavegårds hjemmeside, hvor man samtidig kan se fine billeder af kreaturerne, der boltrer sig på åbne enge, hvor græsset sammen med masser af afblomstrede

mælkebøtter står højt. Fårehavegårds hjemmeside har Majbritt og Karl selv lavet:

Altså det er vores tekst, der står der. Så vi har skrevet alt teksten selv. Så vi er med i forløbet. For vi har før haft – jamen der var et eller andet professionelt firma, der kom, og lige skulle lave en hjemmeside, og det kostede en frygtelig masse penge, og det kunne jeg slet ikke genkende, da det kom frem. Så det var slet ikke os [...] og det er jo også lidt en kunst at lære at komme ind og så få lavet vores egen hjemmeside [...] – fordi vi kunne sagtens købe noget i dyre domme, som egentlig slet ikke passer til det, du gerne vil vise frem eller sælge.

Hjemmesiden og de idylliske billeder er en vigtig del af Karls fortælling. Og selvom Karl og Majbritt producerer fødevarer, hvor kvaliteten er i orden, så tillægger Karl selve fortællingen en stor værdi i forhold til at afsætte sine og Majbritts produkter. Karl nævner dette flere gange undervejs i interviewet, og det bliver hermed denne fortællings styrkemarkør:

Det var kødet, der bar gårdbutikken [...]. Det var lokalområdet. Og det sjove var, at så siger vi – en gårdbutik herude på landet, det kan man da ikke. Men det var sådan. Det var ligesom det, at folk sagde: Ved du hvad, der ligger sådan en butik. Det er bare godt, og det er sådan lidt hemmeligt. Altså, så kører man derud [...] Så det – hvis ikke man har en god historie, man kan binde på det, så kan man ikke sælge det [...]. Vi havde jo selv siddet og printet nogle brochurer og fortalt historien om det osv. Men det var også det, folk de kendte dem, der producerede det. Når de kom ud og så konen selv stå i butikken og sådan noget der. Det har jo også en virkning.

Udover salg af studekød har Karl en æbleplantage på landbrugsbedriften. I 2008 plantede Karl de første æbletræer på bedriften, og der bliver nu drevet 6,7 hektar med æbler. Karl mener selv, at det blot er et udtryk for en af hans skøre ideer, at det lige skulle være æbler, som han begyndte med dengang i 2008. Og til spørgsmålet om, hvorvidt han har forstand på æbler, svarer han:

[...] Nej, jeg havde ikke nogen erfaring med det. Altså, jeg havde jo sat mig lidt ind i materialet og havde været lidt rundt på nogle kurser, men altså man skal ikke tro på alt, hvad konsulenterne fortæller [...]. Men jeg

altså, jeg læser meget om det, og så er jeg med til alle de ERFA-møder. Jeg troede, det var nemt. Men jeg har mere forstand på dem nu. Det tog lige – de første 2-3 år, det kostede os nogle lærepenge [...].

I et forsøg på at tilfredsstille min søgen efter en grund til, at det er æbler, som Karl dyrker, kommer Karl til sidst frem til, at det muligvis er fordi, der var æbler overalt på egnen omkring Fårehavegård, dengang Karl voksede op:

Jeg ved ikke – Jeg kan ikke forklare hvorfor, men det er – jamen, det er vel også fordi, at fra min barndom, der var der æbler over det hele her på egnen. Så det kan jo godt være, at det er derfra, det kommer, at jeg er miljøskadet fra barn af, det skal jeg ikke kunne sige.

Selve ideen bag æbleplantagen kom, da Karl satte kørerne ud og manglede noget at sætte i stedet, og fra tiden som mælkeproducent havde Karl erfaret, at selvom de var blevet bedre og mere effektive til at passe kørerne, fulgte indtjeningen ikke med. Tværtimod gik indtjeningen i modsat retning, da Karl fik mindre og mindre for mælken. Og som Karl husker det, fik de som økologiske mælkeproducenter det samme i 2007, som de fik som konventionelle i 1993. En erfaring, der giver mening til historien om, hvorfor Karl finder det vigtigt at producere noget andet:

[...] Når vi ser på de andre priser i samfundet, så er de jo slet ikke fulgt med. Og heller ikke med – det undrer mig også hver gang, fordi de – jamen omkostningerne de ryger jo i vejret, ikk – hver gang man køber foder, så er der dieseltillæg og alt muligt på, og når vi så skal afregne dem, så er der så fradrag, fordi diesel den koster mere, ik'. Så det er ligesom, det havner her hos os hver gang, og det var lidt derfor, æblerne kom ind, fordi jeg kunne se, at jeg var nødt til at have en højbærdiafgrøde ind for at få den indtjening på bedriften. Jamen, det er jo den vej, vi er nødt til at gå. Med lønningerne i Danmark osv. Vi kan jo ikke leve af at lave bulkproduktion og konkurrere med de øvrige. Vi er nødt til at skabe en værdi ved at producere nogle højbærdiafgrøder. Sælge produkterne som økologiske og få en højere pris for dem, eller hvad man nu kan.

Opstarten af æbleproduktionen blev finansieret ved salg af mælkekvoten, så Karl behøvede ikke at spørge banken om lov. I øvrigt er Karl tilfreds med

sin bank, som altid har været behjælpelig, såfremt Karl og Majbritt har haft brug for ekstra finansiering. Banken har dog lige skullet vænne sig til, at det meste af deres indtjening kommer i efteråret, hvor æblerne bliver høstet, modsat dengang mælkepengene kom ind jævnt hele året.

Æbleproduktionen kører i dag godt med levering af æbler i store kasser til GASA Nord Grønt, da Majbritt og Karl ikke ønsker at stå for salget selv. Dog har de fastholdt en lille produktion af æblemost, som de leverer til en restaurant i Odense, de lokale brugser og andre gårdbutikker. En kontakt, som Majbritt har stået for, og som begyndte at gå stærkt, da Coop startede op med at sælge lokale fødevarer.

Sammensætningen af æbler til æblemosten har Majbritt og Karl selv stået for. En æblemost, som ikke indeholder andet end det naturlige sukker, som kommer fra æblerne: *"Det er rene varer, ja. Ja, den er så frisk. Fordi den bliver presset lige efter høsten. Det er jo ikke noget, der har været lagret og har mistet noget [...]."*

Ifølge Karl er der mange på markedet, der sælger æblemost, men her syd for motorvejen på Fyn er Fårehavegård den eneste med en økologisk frugt-plantage, hvilket er forklaringen på, hvorfor æblemosten kan sælges:

[...] Det konventionelle marked for most, det er virkelig – der er konkurrence. Rigtig hård konkurrence. Men det er det lokale, og så er det økologien, vi kan sælge mosten på. Fordi hvis ikke vi var lokale, så har vi masser af tyske – de der [...] produkter, det kan vi jo slet ikke konkurrere med rent prismæssigt. Så det er det lokale, der sælger. Det er økologien og det lokale, der sælger mosten. Det er der ingen tvivl om.

Majbritt og Karl har selv lavet etiketten til deres æblemost, fordi det ifølge Karl er vigtigt, at kunderne ved et blik på etiketten kan se, at æblemosten stammer fra Fårehavegård. Ligeledes kan man se, at æblerne stammer fra Fårehavegård, da de æbler, som de leverer til GASA Nord Grønt, bliver pakket i poser med deres navn på. Noget, som vækker glæde hos Karl, når der er nogle af deres venner, der genkender deres æbler, og de modtager en mail om, at deres æbler er set i enten Aarhus eller København.

Hvilke tanker Karl og Majbritt har omkring deres landbrugsbedrift, er under indflydelse af påvirkninger udefra. Karl vil gerne påvirke de steder,

hvor han kan, hvilket er forklaringen på, at han har været særdeles aktiv i forskellige bestyrelser, og 2016 var vist det første år, hvor Karl ikke var aktiv. Sydfynske Familielandbrug, Kvægbrugsudvalget og Frugt og Grøntudvalget i Økologisk Landsforening er blandt andet bestyrelser, som Karl har været medlem af. Men med en mødeaktivitet på omkring 30 møder om året blev det for meget, så Karl besluttede sig for at skære ned på det. Om sine egne bestyrelseskompetencer er Karl dog beskeden:

[...] det kommer også, hvis man rejser sig op til sådan et eller andet møde og siger noget, så er man jo valgt ind.[...]Det kan man roligt regne med. Og så – jeg er heller ikke den, der står og siger en hel masse, men jeg har jo så en eller anden evne til at sidde og lytte og så komme med nogle konklusioner og sige, jamen, det er det vi skal eller sådan. Og så tror jeg, det er det, de bruger mig til, altså ligesom at binde en sløjfte på det til sidst eller sådan noget. For jeg er slet ikke formandstypen eller sådan noget, det duer jeg ikke til.

Karl er dog fortsat med at deltage i ERFA-møder, for som han siger, så går man jo og bliver lidt mærkelig, hvis ikke man kommer ud og ser nogle andre, og det er et udmærket sted at få indhentet ny viden:

[...] men selvfølgelig, altså når man kommer ud og hører og ser noget, så kan man komme hjem med andre ideer, og det er jo vigtigt, at man ikke går derhjemme og siger, nej, det duer ikke, sådan har jeg aldrig gjort. Altså, det er jo vel nysgerrigheden, der driver værket. Altså man skal ud og se, om der er – man skal hele tiden se, om det kunne gøres på en nemmere og snildere måde og enklere og billigere og bedre eller, der er ingen, der siger, det er rigtigt, bare fordi man gjort sådan i de sidste 20 år [...].

Majbritt og Karl kunne have brugt mere af deres tid på at deltage på de forskellige fødevaremesser, som de bliver tilbudt at deltage i. Det har de dog valgt at nedprioritere, da de kun har deres æblemost at komme med. Deres erfaring er, at salget er begrænset på disse messer, og det ender tit med, at de kun får delt en masse smagsprøver ud, og som Karl siger: ”Man skal lige huske, hvad man egentlig har – at man ikke sætter mere i gang, end man kan leve op til, havde jeg nær sagt.”

Fordi der er ingen tvivl om, at det har værdi for Karl og Majbritt at kunne leve op til den historie, som knytter sig til Fårehavegård. Hvilket vil sige, at Karl og Majbritt er meget engageret i deres landbrugsproduktion, hvor de producerer og sælger fødevarer, hvor kvalitet er ensbetydende med en ”*rigtig god smag i kødet*”, og hvor æblemosten er lavet af nyhøstede æbler fra Karls egne æbleplantage og er de ”*rene varer*.”

Et sådant engagement betyder dog, at der er rigeligt med arbejde på Fårehavegård. For som Karl påpeger, er det ikke et job, der kan passes fra otte til fire hver dag, og han spørger retorisk: ”*Så det er en livsstil, er det sådan, det hedder?*”

Når livet på ”*ude på landet*” bliver en livsstil, giver det udfordringer i forhold til, hvad der skal ske på Fårehavegård i fremtiden, og hvem der skal drive dette idylliske sted videre. Karl er begyndt at overveje et generationsskifte. Der er dog ingen af Karl og Majbritts egne børn, der ønsker at drive Fårehavegård videre. Og med Karls betragtninger på dette emne, er vi nået slutningen på denne fortælling om Fårehavegård. En betragtning over, at der stadig er masser af muligheder for ”*unge ildsjæle*”, hvis blot man har ideerne og brænder for det, og hvis man synes, at det er ens ”*eget projekt*”.

Fortællingen om ikke at have en ide

Nicolaj er niende generation på gården Gyrrup oppe ved Nationalparken Thy, og her driver han sammen med sin hustru ”*et almindeligt landbrug, og så har vi sådanne nogle småting*.” Hvilke ”*småting*” det drejer sig om, vender vi tilbage til, men det hele startede i 1981, hvor Nicolaj og Lisbeth startede op med 40 stk. løbekvier og 100 hektar jord. Så kom der kalve til bedriften, som i dag tæller 180 malkekøer og ca. 400 stk. ammekvæg, og som Nicolaj siger:

Så fik vi første kalv nr. 39336 0001²⁰, og i dag har de 39336 5534, så der er da kommet nogle kalve [...]. Og så har vi købt lidt og udvidet lidt, og vi er 5 ansatte i dag, og vi har 280 hektar.

En udvidelse af bedriften, der dog er gået langsomt og i et tempo, hvor Lisbeth og Nicolaj kan følge med. De arealer, der er blevet tilkøbt landbrugsbedriften, er kun blevet købt, fordi andre landmænd er kommet for at sælge deres arealer. Som Nicolaj forklarer: *"Altså vi har da mere end fordoblet vores arealer, men det har været der, hvor det har været naturligt. Vi har kun købt det, fordi de kom og spurgte, om vi ville købe."*

Der blev startet op med en gamle bindestald, men i 1993 valgte Lisbeth og Nicolaj at bygge en ny dybstrøelse-stald. Et projekt, som gik stille og roligt, og som strakte sig over flere år: *"Det var bare taget og benene. Så gik der 2 år, så kom der sider på. Så gik der 2-3 år mere, så blev der indrettet sengebåse i den ene"* og *"det har været nogle overskueligt investeringer hver gang."*

I 1997 valgte Lisbeth og Nicolaj at omlægge til økologisk drift, og i dag mener Nicolaj ikke, der er noget alternativ til økologien: *"Altså virkelig. Det føler vi ikke, fordi hvorfor skulle der være det? Det er så nemt at drive økologisk."* Og til spørgsmålet om, hvorfor de omlagde til økologi, svarer Nicolaj:

[...] Jeg læste en artikel omkring genmodificeret raps, der kunne sprøjtes med Round-up. Det tænkte jeg – det her det kan vi simpelthen ikke. Spille vor herre sådan på den måde [...]. Jeg har simpelthen sprøjtet nok. Jeg var professionel planteavler, der kørte efter planen. Det kunne jeg bare ikke.

Det er dog vigtigt for dem at understrege, at de ikke er *"ude og missionere overhovedet"*, og Lisbeth supplerer med, at *"man skal jo gøre det, som man tror på."*

I mange år leverede de mælk til Arla, men da de fire år i træk oplevede, at deres produktion af økologisk mælk blot blev blandet sammen med den

²⁰ CHR- Det centrale husdyrbrugsregister, hvor alle kreaturer er enkeltdyrsregistreret. (http://www.foedevarestyrelsen.dk/Selvbetjening/lovstof/Sider/CHR_lovstof.aspx)

konventionelle mælk, blev de trætte af det, og overgik så til at levere mælk til Thise Mejeri:

Og så kom vi så jo til at levere til Thise, hvor der tilfældigvis var en kvinde, der arbejdede på museet, som går lidt op i mad, og hvor hun kommer og henter mælk hos os. Fordi hun kunne tænke sig at prøve at lave en – hun har fundet en gamle opskrift på en Thybo-ost, og det syntes hun, kunne være sjovt at lege lidt med. Og så er forløbet jo sådan, at Nicolaj synes også altså, at noget nyt, det er rigtigt sjovt. Og så Thise er jo åben, når man kommer med en god ide, så siger de, jamen det skal vi da prøve at se, om vi kan få den gode historie ud og lave et produkt ud af. Og sådan er det jo egentlig mange gange, at det er gået.

Nicolaj supplerer med at fortælle, at det var jo et sjovt forløb, og ”i år er det en af de mest populære oste i Thise, og de kan slet ikke følge med.”

Thyby-osten blev i starten kun lavet af mælk fra Gyrup, men efterhånden var der så stor efterspørgsel, at de ikke længere kunne levere mælken. Men al deres aftensmælk går til Thybo-ost.

Lisbeth og Nicolaj er glade for at levere til Thise Mejeri, hvilket udtrykkes flere gange i interviewet, og som Lisbeth fortæller, er Thise Mejeri en lille virksomhed, som udover at arbejde på at kortlægge deres kunders behov forsøger at skabe et behov: ”[...] det er jo et eksempel på et firma, der er god til at tage den slags ting op. Og det er jo det, som er tilfredsstillende.”

Blandt andet er Lisbeth og Nicolaj begejstret for, at de ca. 2000 liter mælk, som bliver produceret hver morgen, bliver kørt til Sjælland for at blive solgt i Irma: ”Alt vores morgenmælk det går til det, der hedder Gyrup Gårdmælk i Irma. Det kommer ind i en speciel karton, som bliver solgt som gårdmælk, uden at det er standardiseret. Det er med dagens fedtprocent.”

Denne specielle karton bærer et billede af Lisbeth og Nicolaj, hvilket gør, at kunderne kan spore mælken tilbage til Gyrup. En viden, som for eksempel en af Irmas kunder har benyttet sig af. Kunden har nemlig kontaktet Nicolaj direkte for at få information om dagens spor-tal. Noget, som Martin ved, da han er ansvarlig for morgenmalkningen:

Det var kl. otte om morgenen, vi var lige kommet ind til kaffe og så siger jeg: Martin, hvad er spor-tallet i dag? Jamen, det var så under 2000. Nå

ok, jamen det var så ok. Han (kunden red.) skulle nemlig lige ned og købe 17 liter komælk til 12 kr. til at lave ost af, så han skulle lige høre, hvordan vores spor-tal lå. Han kom fra Viby eller... Det er da dedikeret erhverv? Hva? Så bliver man da glad i låget.

Ovenstående lille fortælling afstedkommer en snak om fødevarer-kvalitet, og at der er kunder, der gerne giver en merpris for deres fødevarer, hvis blot kvaliteten er i orden. Lisbeth og Nicolaj er bevidste om, at kvaliteten skal være til stede, da økologien alene ikke kan gøre det, og Nicolaj pointerer: ”[...] du kan kun sælge en økologisk vare, hvis den smager godt.” Således mener Lisbeth, at der er en købekraftig kundekreds, som gerne vil give en merpris for fødevaren, når der er tilknyttet en fortælling om et landmandspar, der bakker op om fortællingen. Når mælken kan spores tilbage til dens oprindelsessted, kan forbrugeren få en fornemmelse af, at det er et ærligt produkt. Det er i øvrigt både Lisbeth og Nicolajs fornemmelse, at sporbarhed er noget, som forbrugerne i fremtiden vil efterspørge mere, end det er tilfældet i dag.

Udover at have en økologisk mælkeproduktion har Lisbeth og Nicolaj kørt med naturpleje i mange år, og de har en del kødkvæg til at gå og afgræsse arealet ved Thy Nationalpark. Hvorfor Lisbeth og Nicolaj valgte denne gren af landbruget, står ikke helt klart, men de forklarer, at de begge er meget fugleinteresserede: ”Det er jo Danmarks bedste fugleområde”, og det er ”halv hobby og halv business.” Da jeg i interviewet ikke helt accepterer dette som en fyldestgørende forklaring og forsøger at få Nicolaj til at sige lidt mere om dette valg, er forklaringen:

Jeg synes, det er lidt diffust. Fordi jeg synes, man skal bare – sådan, hvad man skal sige, den snak her. Fordi vi har jo ikke gjort noget særligt andet end det er af lyst. Måske har vi turdet risikere noget også. Jeg tænker på, vi har kørt med naturpleje i mange år. Også inden det blev moderne.

Ja, hvorfor?

Jamen, det var, fordi jeg kunne se, at det kunne godt betale sig.

Eftersom Lisbeth og Nicolaj nu har dette kødkvæg gående, er det ”jo naturligt at prøve at lave nogle produkter ud af det.” Dette har ført til, at Lisbeth og Nicolaj i dag har en produktion af kød fra deres kødkvæg og

blandt andet får lavet en langtidsmodnet oksekølle, som ifølge Nicolaj ikke bliver lavet andre steder i Danmark: *”Det er da bedst, når du kan gå ud og tilbyde folk ting, de ikke kan købe andre steder. Så går snakken nemmere.”* Lisbeth synes at erindre, at ideen til denne oksekølle kom efter en tur til Italien, hvor de har *”set de der Bresaola, de kan lave dernede”*, og som Lisbeth tilføjer: *”Der er jo ingen grund til at importere sådan noget, hvis vi selv kan lave det.”*

Selvom de i sin tid syntes, det var en rigtig god ide, havde de dog svært ved at få nogle slagtere med på ideen, og Nicolaj fik afslag fra et par stykker, inden det lykkedes ham at overtale en slagter til at starte op med produktionen af oksekøller. Her mener Nicolaj dog, at det nok betaler sig at være lidt stædig:

Når de første to slagtere siger, det vil vi ikke, det kan vi ikke, så er det måske også selvfølgelig dumt at blive ved. Men altså, hvis man er sådan indstillet, at et nej, det er sådan et lille ja. Det hjælper jo. Men man skal nok være lidt stædig og tro på det.

Lisbeth og Nicolaj har ingen direkte salg til private, så de leverer kødet og de speciallavede oksekøller til grossister, og blandt andet er Torvehallerne i København et af de steder, som får leveret fra Gyrum. Nicolaj har før forsøgt at sælge direkte og fik på et tidspunkt en aftale med en kok på et stort conferencecenter om levering af seks køller i efteråret til brug til deres julefrokostmenu. Nicolaj fik dog ikke taget sig sammen i tide og endte med kun at levere en kølle, hvilket afstedkom en del vrede hos den pågældende kok. At denne lille fortælling står stærkt i erindringen hos Nicolaj, skyldes, at han selv mener, at det er det værste *”skældud jeg har fået i mit voksenliv.”* En erfaring, som har givet Nicolaj en lærestreg: *”Altså, du skal simpelthen være professionel, når du går ind i sådan noget der.”*

Det har da også givet Lisbeth og Nicolaj en indsigt i effekten af at være eksponeret og har fået dem til at erkende, at det ikke er ligetil, når kunderne lige pludselig kan kæde produktet sammen med producenten, og Nicolaj tilføjer:

Det er der mange landmænd, der vil betakke sig for. Det er skønnere at dække sig bag 6000 egne Arla-leverandører. Når det her med, at det

kommer ud i kartoner, og så står Lisbeth og mit ansigt på, så skal det helst virke.

Til gengæld har Lisbeth og Nicolaj erfaret, at det er muligt at få en merpris for sine varer, noget, som de begge to synes, er både mere udfordrende og lidt sjovere. Det er tydeligt, at det er drivkraften bag deres produktionslogik. En produktionslogik, der i alt sin enkelhed går ud på, at man ikke skal gøre som alle andre, og som Nicolaj forklarer: *"Det er dybest set at lave det, andre folk ikke gider"* Til spørgsmålet om, hvordan man så finder ud af, hvad andre folk ikke gider, svarer Nicolaj:

Det er jo, hvis der er et hul i markedet. Der er et sted, hvor der er — Altså det kan du jo lynhurtigt se og fornemme, når du — Nej det ved jeg ingenting om [...] Det er jo, hvad der rører sig rundt omkring.

Og Lisbeth supplerer: *"Jeg tror også, det er noget med at komme hjemmefra og blive inspireret af andre mennesker."*

At det hele er lidt tilfældigt, og at de forskellige produktioner kommer drypvis, er en tanke, som jeg godt kan få, når jeg interviewer Lisbeth og Nicolaj. Der er dog ingen tvivl om, at Nicolaj har mange ideer og er en driftig landmand, som ikke er bange for at kaste sig over noget nyt, om end det er svært at få Nicolaj til at fortælle helt præcist, hvorfra han får ideerne, og hvordan han opdager *"et hul i markedet"*. Ikke fordi jeg har indtryk af, at han og Lisbeth holder alt deres viden for sig selv, men fordi det ikke giver mening for dem at have denne viden til at lægge ned over deres fortælling om deres landbrugsbedrift. Hvis blot de kan få lov til at producere kvalitetsfødevarer, som er det, som de synes er sjovt, og de derved har muligheden for at hægte en levende fortælling på deres produkt, skaber det mening nok for dem.

Det er dog ikke helt nemt for mig at skabe en lineær fortælling indlejret med en synlig logik. En logik, som kan forklare, hvorfor Lisbeth og Nicolaj har den landbrugsproduktion, som de nu engang har. Min udfordring bevirker, at jeg vælger at kalde denne fortælling om Gyrup for *"fortællingen om ikke at have en ide"*. Fortællingen om ikke at have en ide bliver derved fortællingens styrkemarkør.

Fortællingens styrkemarkør er også at finde i det næste citat, da jeg prøver at forstå, hvorfor Nicolaj har valgt at producere salgsafgrøder som maltbyg og brødhvede. Selve produktionslogikken mener jeg at forstå, da det giver mening for mig, at Nicolaj køber billigt foderkorn ind til bedriftens dyrehold for selv at producere de noget dyre salgsafgrøder, men til spørgsmålet om, hvorfor det er de afgrøder, som Nicolaj har valgt, svarer han kort: ”Jamen, det er det, vi kan” Et svar, han dog uddyber en smule:

Men det bunder jo i det håndværk, vi nu har lært. At lave mælk og dyrke korn, og det kunne vi så se de eksempler, vi har. Jamen, det er så brødkorn. Altså det er lidt sjovt og se. Jamen altså den kvalitetforskel, der er på almindelig standardhvede og så noget ordentlig brødhvede. Altså, det er dag og nat.

Lisbeth og Nicolaj har ikke deres eget mølleri, men producerer brødhvede til andre møller, og Nicolaj taler igen om huller i markedet og om ikke at følge efter de andre: ”Altså der skal være et hul, og skal du være den, der fylder det. Du skal ikke komme som nr. tre eller – det skal du simpelthen ikke.”

Noget, som Nicolaj til gengæld er bevidst om, er betydningen af at have et vigtigt netværk, og Nicolaj har da igennem 18 år været medlem af bestyrelsen i den lokale bank og har siddet i diverse landboforeningers bestyrelser. På grund af tidsmangel er det ikke noget, som han gør længere, om end han stadig bliver spurgt. Til gengæld dyrker han gerne andre netværk, som umiddelbart kan bidrage med noget værdi til de produktionsområder, han beskæftiger sig med:

Du får jo et netværk af creme af dem, der ved lidt om det, og det er jo fantastisk at pleje det. Altså netværk, netværk, netværk. Og det tager lidt energi at få den, fordi der skal du jo gide tage til de sammenhænge jo, hvor de folk de er. Og suge.

Nicolaj sidder som den eneste primærproducent i Ny Nordisk Øl og har derigennem fået etableret kontakt til de største af bryggerierne.

Lisbeth supplerer med at fortælle, at Nicolaj har været til økologisk generalforsamling i weekenden, og det er stedet, hvor mange mennesker ”tænker lidt skævt.” Og som Nicolaj siger, kom han jo ”hjem med bogen fuldt,

altså. Ordrebogen eller hvad man skal sige [...].” Men til spørgsmålet om, hvorvidt han kom hjem med nogle gode ideer, svarer Nicolaj:

Nej, nej, men det ved jeg ikke – det er sådan – jeg synes, det er sådan negativt, det der med gode ideer, altså. Det er jo sådan noget flyvsk noget. Altså, fordi det føler jeg faktisk ikke, det er. Altså, det er en naturlig forlængelse af det, vi arbejder med.

At arbejde med noget i naturlig forlængelse af noget andet er den logik, der fremkommer, når Nicolaj forklarer om produktionen af malt. En forklaring, hvor Nicolajs ide om at udnytte markedets huller igen kommer til udtryk:

[...] hvis vi tager malten også. Det er jo sådan lidt sjovt. Fordi vi har altid dyrket maltbyg her på gården, og så tog den ene jo det andet, og jeg havde møde med en destillatør, og vi blev enige om, vi skal da prøve at have maltet [...] og det gør, at vi får maltet alt vores byg. Det malter vi selv. Sender det til Tyskland og får det maltet økologisk. Tager hjem igen i 25 kg-sække. Sælger til bryghus og selv bruger noget over til whisky-produktion. Jamen, det kan sådan set godt blive – altså der er et hul i markedet. Altså, hvis du rykker hurtigt nok. Og det er jo sådan, vi prøver at skynde os lidt langsomt.

Og med produktionen af whiskyen er vi fremme ved den sidste af de ”små-ting”, som Lisbeth og Nicolaj beskæftiger sig med, fordi det kan være sjovt at prøve. Og heller ikke her kan Nicolaj helt huske, hvordan det startede. Men det er vist noget med, at Nicolaj gennem en jagtkammerat kom i kontakt med en destillatør, ”der havde lyst til at brænde noget byg.” Og til spørgsmålet om, hvilket årstal det cirka var, svarer Nicolaj grinene: ”Det var ca. kl. halv syv om aftenen.”

Men Nicolaj fortsætter dog fortællingen, som meget enkelt giver en betydning til, hvordan hele produktionen på landbrugsejendommen Gyrrup er tænkt:

[...] Altså for ligesom at beskrive det. Det første år havde vi et fad. Så lavede vi et fad. Så gik der nok et år, hvor vi ikke rigtig så fik vi lavede to fade, og så snakkede vi jo få hundrede flasker. Og det er jo – altså du skal ligeså stille – starte småt, tænke stort ikke også [...].

At starte småt og hele tiden kunne følge med de forskellige produktioner har afstedkommet, at der er et godt forhold til banken, og at den har været behjælpelig med at låne Lisbeth og Nicolaj de penge, som de har ansøgt om. De har dog aldrig været ude i de store investeringer, hvilket, som Nicolaj påpeger, giver en frihed:

Der bliver virkelig efterspurgt alt det, vi kan lave. Men vi er jo – det ved jeg ikke – vi er kørt sådan stille og roligt – og det vil sige – sådan har det været. Jamen altså, det vigtige alfa og omega er jo at kunne disponere, være lidt herre over selv at disponere over, hvad er det, man vil. Ikke fordi – altså ikke fordi,[...] men vi kan selv bestemme, om vi vil lukke med køer nu. Det sætter vi utroligt højt.

Der er ingen tvivl om, at både Lisbeth og Nicolaj er engageret i at producere fødevarer, hvor kvaliteten er det vigtigste parameter. En mening, der synliggøres på hjemmesiden, hvor der står: *”kvalitet et krav, økologi en selvfølge”* (”Gyrup”, n. d. øverst).

Og med dette citat er vi ved at være færdige med denne fortælling om Gyrup, der ligger så tæt, som man kan komme på Nationalparken Thy. Inden vi slutter helt, skal vi dog lige have nedenstående fortælling med. Det er fortællingen om opsætningen af det webkamera, som Nicolaj har placeret på Gyruks hjemmeside. Her kan man som besøgende på hjemmesiden følge med i årstidernes skiften og få et kig på himlens fugle og køerne, der om sommeren græsser lige udenfor. For som Nicolaj siger: *”Og så sker der også lidt på sådan en dum hjemmeside – en kedelig hjemmeside.”*

Den dag, hvor jeg besøger Lisbeth og Nicolaj, er der problemer med at få webkameraet til at virke, og Nicolaj begynder at overveje, om det er værd at ofre flere penge og mere tid på det. Jeg bliver inddraget i disse overvejelser, og selvfølgelig er jeg nysgerrig efter at høre, hvis ide det er med kameraet, og jeg synes, at jeg her fornemmer en vis form for stolthed, da Nicolaj svarer: *”Men det vil jeg nok sige, det er min ide.”*

Fortællingen om nysgerrigheden

På landbrugsejendommen Ny Lundgård ved Tjele midt i Jylland, der er ”placeret i det smukke landskab mellem Nørreådal og Skals Ådal”, som det beskrives på deres hjemmeside (”Ny Lundgård”, n. d. afsnit 1), drives en økologisk malkekvægsbesætning med ca. 80 køer plus opdræt. Derudover er der 80 hektar, som bliver drevet som naturpleje, og hvor der går stude og kvier. Kirstens mand, som er uddannet landmand, har ansvaret for malkningen og pasningen af dyrene. På gården er der desuden et ismejeri og en gårdbutik, hvor Kirsten sælger økologisk is, som Kirsten selv fremstiller af mælk og fløde fra gådens køer. I butikken forhandles der udover frisk mælk og oksekød fra egen produktion, økologiske produkter fra andre forhandlere.

Jeg besøger Kirsten den 29. marts 2016, og det er lige før den store Økodag den 17. april, hvor Kirsten og hendes mand er værter for ca. 4000 gæster, der kommer fra Randers, Hobro, Hadsten, Viborg og Aarhus. Da der er 1000 biler, der skal have anvist en parkeringsplads på naboens grund, efter de har holdt i en kilometerlang kø oppe ved den store landevej, er det en begivenhed, der fylder i Kirstens fortælling, og derfor starter og slutter interviewet med, at hun fortæller om den store Økodag:

Ja, og det er jo en billig dag for børnefamilier. Så har vi så – så sælger vi selvfølgelig is. Omme i laden har vi isbar og Lions Club, Tjele, de griller pølser. Vi får lavet pølser af vores – af en ko, og så kommer de og griller. Så sælger jeg råvarerne til dem, og så har de fortjenesten på at stå at sælge pølserne, og spejderne styrer parkeringen, og så tager de 20 kroner per bil til spejderarbejdet.

Der har været afholdt Økodag på gården i mange år, og også før Kirsten begyndte at sælge is. Det var mere for at udbrede kendskabet til økologi, at Kirsten og hendes mand besluttede sig for at åbne gården for besøgende på denne dag. Nu er det dog blevet en stor handelsdag, hvor der bliver solgt masser af is. Ifølge Kirsten behøver de blot at have sådan en dag hver måned, og så behøver de ikke lave mere. Men som Kirsten tørt siger: ”Men vi får nok ikke køerne til at danse en dag hver måned.”

Hvordan Kirsten er endt op med at have kendskab til køernes dansen på Ny Lundgård forklares som så meget andet i Kirstens fortælling med en tilfældighed, og med at Kirsten og hendes mand købte gården ved Tjele:

Og vi købte så den gård her i 2003. Den var lagt om, da vi købte den. Men det var ikke derfor, vi købte den. Altså det var fordi, der var en ny kostald, og den var billig. Vi købte den af banken. Den havde været på tvangsauktion. Så vi har ingen tilknytning til stedet eller noget til området. Så det er tilfældighedernes spil. Vi var ellers holdt op med at malke køer, fordi nu skulle vi til at gå at have det godt. Jeg gik jo på arbejde, og så kunne han gå og hygge sig med noget ammekvæg. Men det kunne han ikke finde sig i [...]. Han har aldrig lavet andet end at passe køer. Så det har han gjort i over 40 år. Så det er hans spidskompetence [...]. Men det var det her med, at jeg stod jo op og gik på arbejde, og hvis du har nogle ammekøer, så kan du jo sådan – det er jo ikke sådan på klokkeslet, men det giver heller ikke det samme råderum i økonomien eller noget, så han kunne jo ikke bare gøre sådan, som det passer ham. Købe en ny traktor eller en vogn eller et eller andet uden at tænke sig om. Nej, det var for snævert, altså for trangt. Så derfor købte vi den her [...] Med plads til – der er 70 sengebåse til køerne. Og der var en kostald, der var bygget i 2001. Kostald og malkestald [...]. Jeg har ikke så meget forstand på det der landbrug. Jeg gik jo stadig på arbejde, men jeg holdt så i 2007 som lønmodtager. Og startede for mig selv som underviser og coach. Jeg har taget en coachuddannelse de sidste 2 år, jeg gik på arbejde. Så var verden jo åben på en eller anden måde. Jeg var jo ikke bundet af noget som helst. Og vi havde mange gange snakket om, vi kunne godt tænke os at lave noget på gården her. Fordi vi bor, som vi gør. Vi bor jo rigtig naturskønt.

Fortællingen er en fortælling om en landbokvinde, der ifølge hende selv ikke har forstand på landbrug. Kirsten er uddannet skolelærer og har været plejehjemsleder i 18 år, indtil hun i 2007 blev selvstændig underviser og fik en uddannelse som coach, hvorefter hun begyndte at lave is i 2009. En karriere, der får følgende ord med på vejen: ”Så er jeg så privilegeret, at jeg hele mit liv har beskæftiget mig med noget, jeg ingen forstand har på.”

At Kirsten har prøvet så meget forskelligt gør, at der umiddelbart ikke er nogen mening i Kirstens historie. Den ene handlen følger efter den anden handlen, og sekvenserne er sat sammen af en anden orden, der ikke umiddelbart kan gennemskues. Hvis man altså ikke medregner Kirstens egen forklaring og selvopfattelse af at være drevet af en stor portion nysgerrighed. For når Kirsten forklarer det sådan en eftermiddag sidst i marts måned, hvor vi gentagne gange bliver afbrudt af kunder, der kommer ind i den lille butik for at købe og bestille is til diverse konfirmationer, bliver der skabt mening i fortællingen. Så bliver der forklaret, hvorfor en selvstændig kvinde som Kirsten er havnet her i Tjele.

Og fortællingen har fået sin styrkemarkør i kraft af nysgerrigheden, der er drivværket bag al Kirstens handlen: ” [...] *Jeg er dog drevet af en eller anden nysgerrighed. Og jeg er ikke så bange for at prøve noget, altså. Jamen, lad os da prøve det.* ”

Hvorfor det lige er is, som Kirsten valgte at kaste sin nysgerrighed efter, står ikke helt klart i Kirstens fortælling, og som så mange andre af vores fortællinger, skal den jo starte et sted. Men hvad der får os til at forfølge et bestemt spor, står tit uklart i vores erindring, og således også i Kirstens. For hvis man nærlæser nedenstående citat, er interessen for is startet et andet sted end på en bondegård oppe i Vendsyssel. Men det gør jo heller ingen forskel, om det er der eller et andet sted, interessen er startet. Det er jo kun for at tilfredsstille min egen nysgerrighed efter en begyndelse på denne fortælling om en modig kvinde oppe midt i Jylland, der syntes, det kunne være sjovt at begynde at lave sin egen kvalitetsis. Men tilbage til Kirstens fortælling:

Så i 2008 smagte vi is på en bondegård oppe i Vendsyssel, og så var min skæbne beseglet. Så var det det. Så sendte vi en byggeansøgning 14 dage efter, og så var vi i gang [...].

Det var altså rent tilfældigt, altså?

Ja, det kunne ligeså godt være blevet noget andet. Men vi startede den gang med det, der hedder bondegårdsis. Det er sådan et koncept, hvor man kunne få support og oplæring og alt muligt i starten. Så det var det, vi startede med. Men vi åbnede så 1. august 2009 ismejeriet her.

Ja, jeg skal lige tilbage til det, du siger, det var noget bondegårdsis. Hvem var det, der havde det koncept?

Det er et hollandsk firma. Og det er i hele Europa.

Ok og hvordan?

Du kan google det. Jamen på det tidspunkt reklamerede de i Danmark. Danmark var et af de områder, de ikke rigtigt havde opdyrket. Eller Norden i det hele taget. Så de var på jagt i hele Norden for at finde nogle landmænd, der havde lyst til at starte et ismejeri. Det bygger, altså hele ideen er, at det bygger på, at man bruger gårdens egen mælk til at lave is af. Og det kunne vi jo godt lide.

Var det også Vendsyssel – havde de også bondegårdsis?

De havde også bondegårdsis, og de var godt tilfredse, og isen smagte godt. Altså vi havde smagt andre isprodukter, hvor vi sagde, hvis ikke vi kan lave det bedre end det, så skulle vi i hvert fald ikke lave is. Så det skulle være noget specielt, og det skulle også være økologisk. Det var et krav fra starten. Fordi når vi arbejder med økologiske landbrug og har gjort det i så mange år, så kunne vi slet ikke tænke os at lave noget, der ikke var økologisk.

Kirsten forklarer, at bondegårdsis var et nemt koncept, eftersom man både kunne købe udstyr, opskrifter og alle råvarer på nær mælken hos det hollandske firma. Efter to år valgte Kirsten dog at droppe konceptet, da hun vurderede, at firmaet slet ikke kunne matche de økologiske krav, som Kirsten stillede, og hun var tit ude for, at hun selv skulle fremstille det eller købe det ind fra andre forhandlere.

Hvilke slags is, der bliver produceret, er i høj grad op til kunderne, som kan efterspørge en is med en bestemt smag, som de eventuelt har smagt et andet sted. I år bliver der f.eks. produceret is med passionsfrugt, fordi en restaurant har efterspurgt det. Som Kirsten forklarer det: ”Hvis vi kan få frugten økologisk, så kan vi også lave det.”

Udover isen sælger Kirsten økologisk skummetmælk og letmælk, hvilket er et restprodukt fra den fløde, som Kirsten bruger til at lave is med. En ide, som Kirsten selv har udviklet, da alternativet var at bære det tilbage til

kalvene. Men efterhånden er det blevet en del af Kirstens forretningsområde, og hun sælger for ca. 600-900 kroner om ugen:

Men folk de vil rigtig gerne købe det, fordi det har jo en anden konsistens. Altså min lille seperator den kan jo ikke presse mælken så hårdt, som de store kan, så det. Folk er rigtige glade for det, og så giver det jo mig en bedre økonomi, kan man sige.

At økologi ikke er en produktionslogik, men er blevet en livsform for Kirsten og hendes mand, kommer hurtigt til udtryk. Kirstens mand er uddannet som konventionel landmand, men da han ikke kunne tåle håndteringen af sprøjtemidler, blev malkekvægsbesætningen på deres tidligere gård lagt om til økologi i 1994²¹:

Nej, jeg har nok egentlig ikke før den tid sådan interesseret mig så meget for økologien, men det at begynde at interessere sig for økologi, dels som bonde, men – det bliver jo en udviklingsproces, menneskelig udviklingsproces, fordi når du vælger at lægge om til økologi, så starter et helt maskineri, med jamen hvordan er det så, vi behandler dyrene, og hvad er det, vi gør med markerne og så videre. Det er jo det første step. Og så lige så stille, så begynder du jo også, naturen og det der først røg ud, det var jo skyllemidlet i vaskemaskinen, altså sådanne nogle ting.

Økologi er ikke det eneste, som ligger Kirsten på sinde, og med ordene ”fordi hun har det med at stikke snotten i alt muligt” og ”jeg vil gerne være med til at gøre en forskel, og så er jeg nysgerrig”, er det ikke overraskende at høre Kirsten fortælle om sit bestyrelsesarbejde, der udover Klejtrup Friplejehjems bestyrelse og Venstres vælgerforening i Tjele tæller posten som bestyrelsesmedlem i Thise Mejeri, hvor Kirsten nu sidder på fjerde år som ”ene høne blandt hanerne.”

Og selvom Kirsten ifølge egne ord hverken kan malke en ko eller har med landbruget at gøre, andet end ”at fodre bondemanden en gang

²¹ Denne fortælling starter med købet af Ny Lundgård i 2003, og selvom Kirsten kort nævner, at interessen for økologi er startet nogle år før på deres tidligere gård, er det ikke et spor, jeg forfølger i interviewet, og derfor er der heller ingen beretning om, hvorfor Kirsten og hendes mand valgte at købe en ny gård i 2003.

imellem”, interesserer Kirsten sig i den grad for landbruget og for det, der foregår.

Det kommer til udtryk, når Kirsten fortæller om Thises nye strategi om, at andelshaverne ikke længere må aflive jersey-tyrekalvene, men at kalvene i stedet skal opfedes og slagtes. En strategi, som Kirsten hilser velkommen, da hun er træt af den negative historie, der længe har hængt ved den danske produktion af jersey-mælk. At Kirsten også er træt af forbrugere, der har hørt lidt, men alligevel ikke er vidende på området, lader sig ane i nedenstående:

Og ja, det har jo været rigtig træls – altså, nu har vi jo rigtige mange besøg her og rundvisning og sådan noget. Og det er jo – når vi er omme i stalden og kigger på de der kalve, der står der, så er det jo noget af det, folk de spørger om. Hver eneste gang, hvis de har lidt kendskab til landbruget: Slår I tyrekalvene ihjel? Nej. Det gør vi ikke, fordi vi har ikke Jersey, men altså...

At have besøgene i staldene og betragte landbrugsejendommen som et åbent landbrug er i øvrigt en del af Kirstens strategi: *”fordi jeg har jo altid sagt, at det er lige vigtigt at sælge den gode kvalitet og den gode historie og så en god oplevelse, når folk kommer her.”* En strategi, der betyder, at man altid kan gå i stalden og klappe kalvene. Dette er noget, kunderne vældigt godt kan lide og især benytter sig af i sommermånederne. Ifølge Kirsten er det vigtigt for nogle kunder, at de kan se, hvor produktet kommer fra, og se, under hvilke forhold det bliver produceret.

Strategien med åbent landbrug er i øvrigt noget, som afstedkommer mange spørgsmål fra andre: *”Altså der er rigtige mange, der ikke kunne forstå det – at vi vil have folk gående her. Så siger vi, vi har aldrig aldrig haft en dårlig oplevelse.”*

Kirsten nyder at tale med alle sine kunder, som hun mener, kommer på gården på grund af de produkter, som hun producerer. Og nogle af kunderne kører gerne op til ti kilometer for at hente mælk. Kirsten giver udtryk for, at det ikke altid handler om, at det er økologiske fødevarer:

Jeg ved heller ikke, hvor meget økologi – det betyder ikke lige meget for dem alle sammen i hvert fald [...]. Folk der kommer og handler her, kommer ikke nødvendigvis på grund af økologien. De kommer på grund

af kvaliteten. Så er der nogen, der kommer også på grund af økologien, fordi de har gjort et valg, ligesom vi har, og siger "Vores børn de skal ikke fodres op med alt det der E-numre der, de skal lære at spise lidt, men godt", altså. Så en kugle is til hvert barn eller – i stedet for en vaffelis, der bliver smidt i skraldespanden [...].

Selvom Kirsten nyder at tale med sine kunder og gerne deltager i forskellige bestyrelser, er Kirsten ikke begejstret for de forskellige fødevarenetværk, som det har været muligt for hende at deltage i de sidste syv år. Efterhånden har Kirsten erfaret, at det er spild af hendes tid. Ligeledes har Kirsten flere gange været på bolig- og livsstilmesse i Randers, men har her erfaret, at det er spild af tid og penge:

Det første år der tror jeg, vi stod og delte smagsprøver ud. Det holdt vi op med. Fordi du kunne bare stå og fodre folk, jo. Så hvis der var nogen, der kom og spurgte, og de var interesserede, så tilbød vi dem en smagsprøve. Vi vil gerne give smagsprøver, men bare stå og fodre den ene sværm efter den anden, og det koster – det koster 10-12.000 at stå sådan i en weekend.

Kirsten deltager dog gerne, når der er Økomarked i Hobro, for som hun siger, er det *"et rigtig godt marked"*, og de folk, der kommer på det marked *"kommer for at handle."* At folk kommer for at handle, er en ud af to betingelser, der skal opfyldes, før Kirsten vil deltage i et fødevaremarked. Betingelser, der fint illustrerer, at Kirsten er professionel og ved, hvornår den sparsomme tid bedst er givet ud: *"Altså, når vi vælger at tage ud, så skal det enten giver kunder efterfølgende, eller også skal det give cool cash på stedet."*

Der er ingen tvivl om, at Kirsten er professionel og har en produktionslogik, hvor man først kan kalde noget for kvalitet, når det, som man beskæftiger sig med, er gjort ordentligt. Og når man ved det, giver det mening for en, når Kirsten fortæller, hvorfor de valgte at bygge en helt ny bygning til Kirstens produktion af is. For som Kirsten siger: *"Du kan jo ikke sælge et kvalitetsprodukt i en rusten skurvogn – altså der skal ligesom være en sammenhæng i tingene."*

Byggeriet er finansieret ved egne midler, og Kirsten og hendes mand har altid været enige om, at *"vi spændte ikke buen hårdere, end bukserne kunne*

holde. Og gik det ikke, så var det træls, men de kunne ikke sætte os fra gården altså.” På spørgsmålet om, hvordan det er gået med ismejeriet, er Kirsten ærlig:

Jamen det er jo ikke gået, som jeg nok havde drømt om. Vi har ikke fået den produktionsstørrelse, som jeg havde håbet på. Det er sværere end som så at få benene indenfor. Vi har – sidste år der troede jeg ellers, nu skinnede solen. Den store udfordring er her, vi synes jo, vi bor optimalt. Vi bor jo lige op ad en vej, hvor der kører 10.000 biler hver dag, men at få dem til at dreje, det er en større udfodring, end vi havde forudset. Og jeg tror måske, hvis ismejeriet havde ligget oppe på den anden side af siloerne, så man kunne se bygningen, det ville have gjort en stor forskel. Men det er jo for sent. Men det havde vi nok ikke forudset, at det var så svært af få folk til at dreje. Så sidste år begyndte vi at levere til Føtex landsdækkende gennem noget, der hedder Go Local [...]. Go Local er en driftig mand i Aalborg, som nok har fået nogle midler til at starte alt det her. Hvor han så tager kontakt til alle mulige lokale fødevarerproducenter og får lavet en aftale med Føtex, Dansk Supermarked om, at de dedikerer to hyldemeter i butikken til lokale fødevarer – ikke nødvendigvis økologiske, men lokale fødevarer. Og de har Samsø Mel, de har noget øl, og de har noget hvede og noget honning og noget Mols bolsjer og alle mulige forskellige ting [...]. På de her hylder. Og så havde de så is herfra [...] og det gik jo vældigt over stok og sten sidste sommer [...]. Nej, men jeg tror, vi leverede til 5. Vi skulle så levere det til Aalborg og til Dragør og til Aarhus, uanset hvor det skulle distribueres, så skulle vi levere de tre steder, og det var jo fint. Fordi så kan der jo komme noget volume på pallen, og det er jo en fragtbil, vi har til at hente det og levere det. Men – og det var tre varianter, vi havde budt ind med, fordi det havde noget at gøre med, hvad de ville give. Og jeg har det sådan, at jeg vil ikke producere gratis, så kan de blive fri. Så vil jeg hellere lade være med at lave det – så vil jeg hellere gå ude i skoven. Så derfor er det kun tre varianter, de fik. Men nu er det jo gået fuldstændigt i sig selv, og vi får ikke rigtig noget information – altså, det der er udfordringen, og det er ikke bare i Føtex, det gælder også i Coop-butikker, hvor vi har været

inde i flere Superbrugser – det er, at de store Nestlé, Polar og hvad de nu hedder, de køber montrene. Så de smider os ud.

Og således når vi til slutningen på denne fortælling. En fortælling om salg af økologisk is på landbrugsejendommen Ny Lundgård ved Tjele midt i Jylland, ”placeret i det smukke landskab mellem Nørreådalene og Skals Ådal”. En fortælling om en kvinde, der, fordi hun er nysgerrig og har ”*det med at stikke snotten i alt muligt*”, er engageret og ordentligt fremstiller sin egen økologisk is af mælk fra ”*bondemandens*” køer i et nybygget ismejeri. Men det er også en fortælling om en kvinde, som har erfaret, at det ikke altid er nok at kunne fremstille et kvalitetsprodukt, hvilket Kirsten giver udtryk for i fortællingens sidste citat. Et citat, hvor Kirsten taler lidt om sine fremtidsplaner med ismejeriet:

Jeg kunne jo godt tænke mig, hvis jeg kunne finde en, der ville ind på et glidende generationskifte. Fordi jeg mener, der er et stort potentiale, hvis der er en, der har energien til at... og som har nogle kompetencer inden for salg, fordi det er det, jeg mangler, og det har jeg altid vidst, og det har jeg aldrig lagt skjul på, at det var ikke min spidskompetence, det der med at rende og sparke døre ind. Det har jeg bare ikke lyst til. Selvom jeg har talegaverne i orden, så det har jeg aldrig følt trang til. Og det er det, der mangler.

Fortællingen om dyrevelfærden

Denne sidste fortælling er en stærk fortælling om dyrevelfærd, og hvorfor det giver mening for Birgit og Jens at drive den form for husdyrproduktion, som de driver på Allégården. Birgit er en øvet fortæller, og der er ”ingen slinger i valsen”, når Birgit fortæller historien om Allégården. I løbet af interviewet kommer det klart til udtryk, hvilket værdisæt der er indlejret i Birgit og Jens’ produktionslogik. Som nævnt, driver Birgit og hendes mand Jens Allégården på Fyn. En landbrugsbedrift, der samtidig er et landbrug, slagteri og gårdbutik. De har egen produktion af kyllinger, mulardænder, gæs, kalkuner, der både bliver opdrættet og slagtet på gården, og de har en

lille produktion af lam. Derudover handler de med andre producenter, der opdrætter svin, lam og hvid pekingand.

Både Birgit og hendes mand er uddannede landmænd, og Birgit har ligeledes en uddannelse som jordbrugsteknolog. Begge har arbejdet med fjerkræ i mange år, Jens på en kyllingefarm, og Birgit har været med i forskellige dele af fjerkræbranchen, for eksempel har hun været ansat som forsker ved et rugeri og ikke mindst ved et lille kyllingeslagteri i Skovdal, beliggende på Sydsjælland. Da de begge således har faglige kompetencer inden for fjerkræ og desuden havde en antagelse om, at der var et marked for specielt opdrættet fjerkræ, var det nærliggende at starte en kyllingeproduktion op.

I 1990 købte de landbrugsbedriften på Fyn og startede forsigtigt op med 500 kyllinger til slagtning, lidt får og lidt grise på dybstrøelse. En produktion, som Birgit betegner således: *"Egentlig bare for sjov, og det var sådan lidt en hobby."*

Men da både Birgit og Jens samtidig havde fuldtidsjob ved siden af, kunne de ikke rigtig få deres arbejdsdag til at hænge sammen med en svineproduktion, så denne del af produktionen valgte de at stoppe med og i stedet valgte de at koncentrere sig om deres fjerkræproduktion. Sidstnævnte var en produktion, der udover slagtekyllinger talte opdræt af hønniker til æglægere. Denne produktionsform fortsatte de med indtil 1998, hvor de valgte at satse fuldt ud på slagtekyllinger. Sideløbende med det havde de dog en lille produktion af lam til salg i butikken.

Hovedformålet med fårene er dog siden blevet en del af afgræsningsstrategien, som hjælper ænder og gæs med at holde græsset. For som Birgit fortæller, er deres lammeproduktion ikke anderledes fra andres. Der er nogle producenter, der er bedre end dem, og en af disse producenter har de fundet til at levere lam til gårdbutikken.

Årsagen til, at de valgte at satse på kyllingeproduktionen, var, at de op gennem 90'erne oplevede en stigende efterspørgsel efter fødevarerprodukter fra små producenter.

I dag har Allégården et stort salg af animalske frosne fødevarer, dog hovedsageligt fjerkræ. Allégården sælger til hele Danmark, og blandt andet har

de flere varetur til København, og som Birgit formulerer det: ”Og vi har formået, at der blev solgt kummefryser på Frederiksberg.”

Birgit trækker på en stor erfaring fra sine tidligere jobs i fjerkræbranchen. Det er dels erfaringerne inden for avl af fjerkræ, som i høj grad er medvirkende til den form for produktion, som Birgit og Jens driver i dag, og det er ligeledes en stor erfaring inden for markedsføring og hvilke faldgruber, man skal undgå, såfremt man vil overleve på markedet.

Jeg vælger at kalde denne fortælling for fortællingen om dyrevelfærden, men denne fortælling kan også bære overskriften ”fortællingen om strategien”, da Birgits fortælling har en styrkemarkør, der understreger Birgit og Jens’ selvopfattelse af hele tiden at agere strategisk og være tro mod de værdier, som er indlejret i strategien. Vækst er ikke kun et spørgsmål om, at salg er et salg, men et spørgsmål om, at Birgit nøje udvælger sine kunder. Således er det Birgit, der sætter betingelserne for et salg:

Jeg har så inde på min hjemmeside tilføjet, at man skal købe for mindst 6000 kr. som ny restaurant. Det skriver jeg ikke. Jeg skriver ikke ny. Jeg skriver, at hvis man skal have uden for varetur, så skal man købe for mindst 6000 kr., og det koster 250 kr. for at få det leveret. Og så kommer der ikke flere nye til, vel? Altså, så har jeg ligesom klaret det, og det har de grossister, som er inde i billedet nu, også. De nye har accepteret, at sådan er det, og jeg kører ikke ud og kontakter restauranter [...]. Men der skal du være hård i filten. Altså, kunne tåle, at der er en sådan kunde, der vender dig ryggen, og du siger farvel til en omsætning på 10.000 kr. Men du kunne også sige, at hvis du sagde ja til det, så satte du penge til. Så det er ikke salg for enhver pris. Men der skal man jo være lidt salgsminded selv.

Forklaringen på, hvorfor det er så vigtigt for Birgit at holde fast i denne strategi, koste hvad det vil, får vi med nedenstående fortælling. En trist fortælling om det lille fjerkræslagteri Skovdal på Sydsjælland, der gik konkurs grundet supermarkedernes ansvarsløse forståelse og behandling af det. Et slagteri og et arbejdssted for Birgit, der på trods af, at det fandt sted tilbage i midten af 80’erne, har slået rod i erindringen:

Jeg havde ikke noget med salget at gøre på Skovdal. Jeg var levendedyrkonsulent. Jeg stod sådan set for indlevering til og planlægning ude hos konsulenterne og indlevering af kyllingerne til slagteriet, men når vores lille salgsassistent var på sommerferie, så skulle jeg overtage hendes arbejde. Og det var egentlig ikke direkte salg, fordi det klarede direktøren selv, men det var lidt mere opfølgende og bestilling af varer, det lå hos hende. Dengang ringede man jo bare. Det var jo før EDBs tid. Så der skulle jeg ligesom hjælpe til med hen over sommeren og snakke med de der Irma-folk, og hvem ellers der var, der ringede og bestilte varer. Men det var et ganske lille slagteri. Der var en ved regnskabet, han var så regnskabschef, men han måtte lave alt bogholderiet selv også, og så var der direktøren, og så var der mig med levendedyrene, og så var der salgsassistenten, og så var der to damer i bogholderiet [...]. Og så var der ellers slagterifolkene derude, ikke også. Samt de to damer, der sad dels med bogholderiet, slagtetal, og alt det der, som de skulle klare, samt lønregnskab. Så vi var en ganske lille flok. Så vi vidste jo – og havde møde hver fredag, der spiste vi kylling, som jeg skulle sørge for at stege, og der snakkede vi så lidt om situationen. Og af den vej vidste jeg jo, at Skovdals nye fjerkræproduktion, den kørte kun lige rundt, fordi den simpelthen blev presset af supermarkederne, og dengang var det Irma, der kørte hårdt på, og syntes, at varerne var for dyre. I stedet for at lære deres kunder, at kvalitet koster penge. Og lige sådan at lære deres kunder, at kyllingerne er store, fordi de bliver 56 dage inden slagtning. Hvis du skal have smag i kyllingen, så skal den altså være 56 dage mindst. Det gik Skovdal altså aldrig på kompromis med. Og det var, fordi jeg ligesom kunne underbygge fra min tid i forskningsverden. Da havde vi forskellige slagtealdre, og der er tydeligt smagsforskelle. Hvis vi går ned i slagtealder, så ryger smagen. Så det gjorde vi ikke. Der var direktøren standhaftig. Så måtte de købe kyllinger et andet sted. Det kunne de så ikke. Fordi Skovdal var det eneste slagteri, der lavde den type kylling på det tidspunkt. Men deraf lærte jeg jo, hvor barske de der supermarkeder, de er. Vi var også ude for, nu kan jeg ikke huske, hvad supermarkeds kæde det var. Bestiller 20.000 kyllinger, og så

flytter de kampagnen. Det blev kyllingerne jo sat ind efter. Når der lige pludselig skal laves ekstra, og jeg havde været ude og finde en lille producent et eller andet sted, der havde lavet kyllinger for et par år siden og fået ham til at starte en stald op igen. Og så flyttede de kampagnen 14 dage. Og det skulle vi bare kunne efterkomme. Det kan man ikke.

For Birgit og Jens er smag og kvalitet gensidige forudsætninger, hvilket jo tydeliggøres i ovenstående citat. Da Birgit både er afhængig af industriens logik i forhold til at modtage daggamle kyllinger, hvis gener kommer fra industriens store satsning på et entydigt og velafgrænset avlsmateriale, og samtidig er afhængig af at være en stor afstandstager fra industriens ligegyldighed over for slutproduktet, er Allégårdens produktion fanget i et spændingsfelt imellem de to logikker:

Der er det med kyllinger af den konventionelle art, at der sidder nogle forskere. Der er ikke ret mange af dem. Der er måske 5-6 firmaer tilbage i verden, der avler eller udvikler slagtekyllinger af forskellige linjer. Og den, som hele verden bruger, eller ikke hele verden, men en meget stor del af verden, den hedder R 308, og den vokser omkring 20-30 g mere år for år. Slutvægten den øges hvert år. Og det har vi accepteret her i huset. Da vi startede i 1990, der var vores gennemsnitlige slagtevægt lige omkring 2 kilo. Sidste år, da vi regnede det ud igen, da var den på 3,3 på høner og haner ved 60 dage [...]. På den samme kylling – altså en konventionel kylling. Og det vil sige, at fra 1990 til 2015, på 25 år, er kyllingen vokset, altså på slagtealderen 60 dage. 1,3 kilo fra 0 til 60 dage. 1,3 kilo. Det er meget [...].

Men da Birgit er en dygtig navigator i markedet, tager hun udfordringen op, og med et modsvar til industrien i form af en anden handlen, giver det nu hendes historie ny mening og forstærker fortællingen om både at være kompromisløs i forhold til kvalitet og i forhold til at agere hurtigt på markedet:

Vi har holdt fast i vores slagtealder, og vi har så lært kunderne, at kyllingerne altså er blevet større og større [...]. Vi har selvfølgelig manglet kyllinger til dem, der vil helst have en kylling på 2,5 kilo. Dem har vi simpelthen ikke haft. Vi startede i 98 med at partere kyllingen – og det gjorde man også alle andre steder, men der tog vi også hul på det og

fik lov til det af Fødevareregionen osv. Fordi vi kunne tydeligt se, vi taber kunder, hvis vi bliver ved med at have den store størrelse. Så må vi lave halve kyllinger, og vi må lave parteringer. Så det gik vi jo i krig med, for at servicere, men også for at få kunden til at acceptere, at delene har altså den størrelse. Du har en brystfilet, den kan godt nu om dage veje 800 g. Det finder kunderne så ud at bruge, men det er jo også os, der må give dem nogle ideer til i stedet for, at du har en brystfillet, du vender et par gange på panden, så har du en brystfilet med skind på, som du lægger ind i ovnen og steger som en lille steg. Man er nødt til at have anvendelsesmulighederne også. Men den kamp har vi taget med størrelsen på udskæringerne. Det har Danpo [...] og det har HK-scan [...] og hvad de ellers har heddet, alle de slags slagterier, ikke gjort. De er bare blevet ved med at fastholde slagtevægten. Og de siger, kyllingen må kun veje 1200 g. Så slagter vi bare en dag før.

Birgit er udmærket klar over, at hvis man skal overleve på markedet, skal man ikke gå efter førstegangskøbet, som Birgit betegner som nysgerrighedskøbet, men man skal i stedet sikre, at kunderne kommer igen gang efter gang, således at der bliver skabt en fælles familietradition og en præference for en særlig smag i de kyllinger, man serverer i familien:

Men det vigtige, det er genkøbet. Det er genkøbet en gang, to gange, ti gange. Vi har jo kunder nu, som har været med os fra 1990, og fra de kunder der, er vi begyndt at se 3. generation nu. De kommer – de er jo ved at være så store nu, at de kan godt bære kassen. De er jo ti-tolv år. Nogle af dem – altså, hvor du kan sige, at det er forældrene, der måske er startet, og så er det gået videre til børnene, og når børnene så flytter hjemmefra og får egen familie, så holder de ved vores varer, og nu kan vi så se, at nu kommer 3. generation med og henter varer ved vores frysebil, når vi kører varetur. Og det er jo det, man skal have fat i.

Udover at Birgit er bevidst om, at kvaliteten af Allégårdens produkt skal være i orden, og at man have styr på sin afsætning, skal man hele tiden kunne følge med i, hvad der sker på markedet.

Men det kan ikke nytte noget, at man bare producerer. Man er nødt til at gå ind og vurdere hele tiden, og tingene flytter sig også, det kan vi jo se

[...]. Så vi må producere det, som kunderne vil have, men også være opmærksomme på, at de måske kun vil have det i to omgange varetur over et halvt år, så skifter interessen lige. Og på lam kan vi tydeligt se det. Det kommer an på, hvad brødrene Price har været i gang med at kokkerere et eller andet sted. Det ene år, der skulle grisene have fire bagskanker, for der havde de lavet den der skinke, man koger og sætter i grillen bagefter. Så den skulle alle have. Og den smager også godt. Så der er ikke noget at sige til, at den bliver efterspurgt. Lige nu har vi fået en stor kunde ind på vinger, så lige nu så måtte kyllingerne gerne have fire vinger [...].

At Birgit følger med i markedet, er forklaringen på, hvorfor de har salg af kalkuner. Dette kan Birgit ikke redegøre nærmere for, udover at hendes mand tilbage i 80'erne arbejdede på landbrugsbedrift, hvor de producerede rigtig mange kalkuner: *"Jamen det har vi vidst længe. At der var et marked for kalkuner."* Et marked, som er stigende som følge af, at der er flere og flere danskere, som har taget Thanksgiving til sig, og det derfor er blevet mere relevant at spise kalkun.

Som nævnt har jeg valgt dyrevelfærd som historiens styrkemarkør, da det gennem interviewet er tydeligt, at dyrevelfærden altid har haft en stor prioritet hos Allégården. Birgit er vant til at forklare forbrugerne, hvad dyrevelfærd er og ikke er.

Selvom forbrugerne ikke var så interesserede i dyrevelfærd, da Birgit og hendes mand startede op i, er det en stigende interesse blandt forbrugerne, og især er der nogle forbrugere, der tror, de ved noget om hold af fjerkræ. For selvom Birgit udelukkende opdrætter slagtekyllinger, bliver hun alligevel stillet spørgsmålet om, hvorvidt kyllinger går i bure: *"Går de i bure? Der har ikke været burkyllinger i Danmark. I hvert fald ganske få – det er et hollandsk fænomen."*

Det lader sig da ane, at Allégården i fremtiden vil blive mere og mere presset af flere forbrugere, der vil efterspørge det økologiske produkt, og som direkte forener dyrevelfærd med økologi. Birgit får derved behov for at konstruere en endnu stærkere fortælling om sine valg og fravalg. Birgit er dog ikke af den opfattelse, at det var dyrevelfærden alene, der i sin tid fik

forbrugerne til at købe Allégårdens kylling, men derimod var det smagen, der gjorde, at kunderne gerne ville betale mere: ”*For di de kunne smage, at den var anderledes.*” Det er dog vigtigt for Birgit at understrege, at dyrevelfærden har været i fokus længe før, forbrugerne begyndte at efterspørge den:

Men vi kunne jo godt – det var jo tydeligt, at det med at håndtere fjerkræ – ikke håndtere, men opdrætte, og ligesom går lidt ind og ser, hvad kræver dyret? Hvad svarer det på? Hvis man giver lidt ekstra strøelse, kan de lide det? Hvis man kører ned i antal pr. kvadratmeter, hvad siger kyllingerne så? Ikke fordi vi startede aldrig nogensinde på 20 – vi startede på 12 kyllinger pr. kvadratmeter.

Således er Birgit og Jens’ produktionslogik hægtet op på, at det ikke er muligt at diskutere et enten-eller i forhold til smag og dyrevelfærd, men at begge dele er nødvendige for at have en slagtekyllingeproduktion, der er etisk forsvarlig og økonomisk rentabel på samme tid. En produktionslogik, der derved fraskriver økologien som et værdigt alternativ til produktionen på Allégården:

Kyllingens genetiske materiale er ikke godkendt økologisk. Og det skal den være. Men den kylling, som så i Danmark er blevet accepteret af økologerne, den synes vi ikke er god nok, og den smager ikke af særlig meget. Vi har prøvet at bruge den, nemlig. Vi er bare ikke tilfredse med den. Så den har vi fravalgt [...]. Altså det økologiske foder har ikke en næringsværdi, der er korrekt til kyllingen, og så får du altså ikke en ordentlig kylling ud af det [...]. De må ikke få soyaskrå, fordi det har ikke noget med økologi at gøre. Nej, men hvis dyret har behov for det, for at sætte et fornuftigt kød for at have et – sætte et godt skrog, så er du i min verden nødt til at gøre det, ellers kan jeg ikke se, hvor dyrevelfærden er henne. Du underfodrer et dyr bevidst, det kan jeg ikke se, hvor dyrevelfærden er henne i det. Og det er hverken Jens eller jeg, der kan det, så derfor så – vi lytter til det – jeg følger lidt med i det der økologi, men indtil videre, så har vi faktisk ikke kunnet bruge det til noget.

Birgit giver dog udtryk for, at det er noget, som hendes kunder spørger ind til, selvom kunderne kan se inde på hjemmesiden (<http://www.allegaarden-skylling.dk/>), at det ikke er en økologisk fødevareproduktion: ”*Men der blev*

skudt på os, ingen tvivl om det, og det skal du så også være polstret til, men også have dine svar.” Men at det samtidig handler om både at have sine svar og så være ærlig i sin fortælling, formulerer Birgit således: ”Vores kunder har tillid til, at det, vi gør og fortæller, det er rent faktisk det, vi gør. Vi binder dem ikke en historie på ærmet.”

I 2005 begyndte Birgit og hendes mand at planlægge at bygge et slagteri selv, og i 2006 stod slagteriet færdigt. Efterhånden var udgiften til slagtningen af kyllingerne steget væsentligt, og da kyllingerne grundet variation i størrelse blev håndslagtet, var det til sidst kun et slagteri på Falster, der kunne håndtere slagtningen. Så da udgiften på slagtningen i 2003-2004 blev så høj, at det *”nok kunne forrente en bygning eller et lille slagteri”*, var beslutningen lige til.

Finanserne var i orden, for som Birgit fortæller, har de taget det *”trin for trin”*, og noget af det har de selv kunnet finansiere ved blandt andet at beholde deres fuldtidsarbejde i starten. Omkring finansieringen af slagteriet fik de bevilliget penge fra et EU-projekt. Men som Birgit fortæller, var det ikke specielt nemt at låne penge til bygning af slagteriet, så Birgit er glad for, at de har en gammel bankmand, *”der kunne se mulighederne i det, og som turde tage snakken med de højere herrer i banken.”*

Siden er der kommet et pølsemageri til, hvilket gør, at Allégården selv er herre over hele produktionen fra jord til bord. Udover at beslutningen blev taget ud fra et økonomisk grundlag, er det Birgits opfattelse, at der på det tidspunkt var en stigende efterspørgsel efter specielle produkter:

Det var også i opgangstider. Det var før finanskrisen. Så vi kunne godt se, at der begyndte at blive efterspurgt mere specialprodukter og noget, der smagte af noget, og dyrevelfærden var kommet ind i billedet. Ikke kun økologi, men man kunne også sælge dyrevelfærd på anden vis.

Med etableringen af slagteriet på landbrugsbedriften var det slut med transporten af fjerkræet til slagtning. Og dette giver Birgit en forøget styrkemærke i fortællingen om dyrevelfærd. Og Birgit har masser af erfaring i forhold til, om dyrene bliver påvirket af transporten eller ej:

[...] Er det snart ti år siden, man gik vældigt op i transport? I hvert fald kunne vi så skrive, at nu er der ikke nogen transport på landevejen andet

end den daggamle kylling. Men den er jo lige kommet ud af ægget, der er noget endnu, før den fornemmer noget. Nu triller vi bare 30 meter med fjerkræet til slagtning. Og det er væsentligt.

Med deltagelse i samtlige led i landbrugsejendommens fødevareproduktion skal man ikke tro, at der er mere tid til rådighed i Birgits tilværelse. Birgit er dog så engageret i det, hun gør, at der også er tid til at være med i Smagen af Fyn, hvor hun i øvrigt sidder i bestyrelsen. Birgit giver udtryk for, at man som ny producent skal sørge for at få sig meldt ind i det lokale fødevarenetværk. Hvert år deltager Birgit ligeledes i Kulinariske Sydfyn. Et marked, hvor man både skal have ”*pengepungen og køletasken*” med.

Og således er vi fremme ved slutningen i denne fortælling om Allégården. En fortælling, hvor kvalitet er ensbetydende med, at en animalsk produktion tager den tid, en animalsk produktion tager, og at dyrene kan have det godt imens. Det er en fortælling om to professionelle landmænd, der ved, hvad der rører sig i markedet:

Altså det er en turisattraktion i dag. Det er noget, man tager på ferie efter. Sidenhen er der jo så andre, der har fundet ud af det, der er fødevaremarkeder mange steder med mange små producenter, fordi fødevarer er kommet op i tiden. Lokalproduktion, specialproduktion, man kan det, hvad man vil. Det bliver ligesom lidt moderne.

Afrunding

I forrige kapitel bliver det beskrevet, hvordan flere og flere forbrugere mister tilliden til den industrielle landbrugsproduktion grundet for eksempel flere fødevareskandaler og manglende hensyntagen til dyr, natur og miljø, og hvordan disse forbrugere begynder at efterspørge fødevarer med andre kvaliteter end de standardiserede fødevarer, der bliver produceret af det industrielle landbrug. En efterspørgsel, der derved åbner op for de ni alternative fortællinger i dansk landbrug, således som det er fortalt i dette kapitel.

Alle ni fortællinger er fortællinger om nye muligheder i form af nye landbrugsrelaterede aktiviteter og nye markeder. Men det er også fortællinger

om landbrugssystemer, hvor meningen med landbrugssystemet er koblet op på specifikke værdier, der tydeligt afspejles i både handlingerne og produktionslogikken.

Og dermed bliver det en meningsdannende troværdig fortælling. Og troværdig skal fortællingen være, hvis den skal skabe en sammenhængende alternativ udviklingsstrategi i praksis. Vi skal som læsere eller forbrugere have tillid til, at disse landmænd ved noget om fødevarekvalitet, dyrevelfærd og en bæredygtig landbrugsproduktion, og at der er sammenhæng mellem de værdier, der anprises, og de handlinger der foretages på bedriften. Ellers kan vi jo som læsere eller forbrugere få den mistanke, at fortællingen er konstrueret alene med henblik på reklamemæssigt at differentiere sig fra andre landmænd og derved blot er et udtryk for en markedsføringsstrategi, der skal få forbrugerne til at købe den pågældende fødevare, under falske forudsætninger.

I overensstemmelse hermed er det karakteristisk for de ni fortællinger, at de inkluderer og skaber alliancer med os som forbrugere. Med reference til Pirsigs kvalitetsbegreb, der blev udfoldet i forrige kapitel om de danske fødevarer, er kvalitet at forstå som et relationelt begreb, der er bundet op på en værdi. Og værdier er det, der betyder noget for nogen – det, der er vigtigt for forbrugeren, og kan forklare, hvorfor nogle forbrugere køber en fødevare fremfor en anden og begrundet dette køb med henvisning til fødevarens kvalitet.

Hvis for eksempel forbrugeren har nogle dejlige minder fra Fyn, det Noe og Alrøe (2011) kalder for en ”sentimental value” (s.16), og forbrugeren ser et produkt, hvor det tydeligt fremgår, at det er Lars og Sandra fra Knabegaarden, der har produceret disse asparges på Fyn, så ”taler aspargesene” tilbage til forbrugeren, der genkalder disse dejlige minder fra Fyn. Aspargesenes kvalitet bliver derved knyttet op på en følelsesmæssig relation, der bliver skabt mellem forbrugeren og aspargesene grundet en fælles historie fra Fyn.

Eller hvis for eksempel forbrugeren har nogle dejlige minder fra Ny Lundgård og nyder at komme ud til Kirsten og tale om vind og vejr og klappe kalvene i stalden, genkalder forbrugeren disse dejlige minder, når

forbrugeren ser og smager en is fra Ny Lundgård, og isens kvalitet bliver derved knyttet op på den følelsesmæssige relation, der er blevet skabt mellem forbrugeren og Kirsten og hendes Ny Lundgård.

Går jeg til gengæld op i at skabe udvikling i et lokalt område, vil det skabe værdi for mig at købe saft fra Anders fra fortællingen om at blive boende på landet, da Anders er engageret i det lokale område. Derved bliver saft fra Vibegaard et kvalitetsprodukt for mig som forbruger.

Skal vi fremover søge at udvikle flere nye fortællinger inden for den forståelse, der er indlejret i Knickel, Renting og Van der Ploegs (2004) forståelse af det multifunktionelle landbrug med fokus på nye landbrugsaktiviteter og nye markeder, er det vigtigt, vi forstår, hvordan kvalitet skabes. De tre forfattere påpeger i øvrigt, at forarbejdning og direkte marketing vil føre til, at landmændene engagerer sig i at producere kvalitetsfødevarer (Knickel et al., 2004 s. 85). Jeg vil dog mene, at de ni fortællinger har lært os, at det ikke forholder sig sådan. Landmændene fra de ni fortællinger producerer kvalitetsfødevarer, fordi de er engagerede i at producere det, der er vigtigt for dem. Det være sig troen på en bæredygtig produktion, dyrevelfærd, lokale fødevarer osv. Dermed danner de en meningsdannende fortælling omkring landbrugsbedriften og den tilknyttede produktion. En fortælling, som disse landmænd ved eksempelvis direkte marketing er villige til at lade sig bedømme på.

De fødevarer, der bliver produceret af landmændene i de ni fortællinger, er anderledes, og selvom landmændene ikke har en præcis definition af, hvad kvalitet er, italesætter de alle, at de producerer kvalitetsfødevarer. Med navn og adresse producerer de det, jeg i forrige kapitel beskrev med henvisning til Knickel (2001), og som Knickel kalder for "food with a face". De blotter sig for hele den danske befolkning og siger: "Se og smag dette her. Det har jeg produceret. Det er det, jeg forstår ved kvalitet." Hvilket kan være grænseoverskridende, som Nicolaj fra Gystrup giver udtryk for, når han påpeger, at det er der muligvis mange landmænd, der ikke vil synes om.

Hvordan den meningsdannende fortælling bygges op, vil som tidligere beskrevet i kapitlet om den narrative tænkning være afhængigt af den, der skaber fortællingen. Om man som modtager mener, at fortællingen er tillids-

og meningsdannende og dermed troværdig, vil være op til den enkelte at bedømme. Således vil et billede af et landmandspar på en karton være nok til, at der bliver skabt tillid hos nogle forbrugere, og at disse forbrugere vurderer indholdet som værende et kvalitetsprodukt. Andre forbrugere har behov for at undersøge fortællingen lidt grundigere ved eksempelvis at nærlæse en eventuel hjemmeside, mens det for endnu andre forbrugere vil være vigtigt at kunne besøge den pågældende landbrugsbedrift og tale med landmanden for selv at høre fortællingen.

Landmændene i de ni fortællinger har fundet deres eget spor og opbygget deres egen måde at fortælle deres historie på. Troværdige historier, der accepteres af modtageren. Og hvis vi som uddannelsesinstitution vil være medvirkende til, at der i fremtiden skabes flere oprigtige nye fortællinger, betyder det, at vi skal uddanne rådgivere, der har denne forståelse af det narrative felt, og som er i stand til at eksplicitere deres forståelse og deres refleksion af landbrugssystemet og være bevidste om, at kvalitetsfødevarer eller for den sags skyld andre landbrugsprodukter ikke automatisk bliver produceret ved, at landmanden er i stand til at konstruere en fortælling om sin produktion. For er værdier ikke indlejret naturligt heri, så der skabes en relation til modtageren af fortællingen, bliver det ikke nødvendigvis en troværdig fortælling om et landbrugssystem, der producerer kvalitetsprodukter.

Jeg vil også kæde værdier sammen med engagement. For det, der har rørt mig efter hvert interview, og som er tydeliggjort i de ni fortællinger, er disse landmænds åbenlyse engagement i det, de beskæftiger sig med. På hver deres facon forfølger de en ide, og de forfølger den med den nysgerrighed, det ifølge Dewey (2009) er nødvendigt at forfølge ideen med. Og som Dewey (2009) påpeger, er det, når vi taber nysgerrigheden, at vi bliver indfanget af rutiner og derved bliver ”uimodtagelige for nye kendsgerninger og problemstillinger” (s. 41).

Denne forståelse af nysgerrighedsbegrebet er en vigtig del af Deweys refleksive tænkning og begrundelsen for, at jeg vælger at trække på denne del af Deweys tænkning i opbygningen af min model og vælger at kæde det sammen med værdier og engagement. For kun med engagement er vi i stand

til at bevare nysgerrigheden og i stand til at skabe og forfølge nye ideer. Det er jo på grund af engagement, at disse landmænd er fyldt med gode ideer, de har svært ved at redegøre for, hvor kommer fra. De er dygtige, reflekterende praktikere, der ved noget om nye landbrugsrelaterede aktiviteter og nye markeder, herunder hvilke ideer de skal forfølge, og hvilke ideer de skal lade ligge. Det er det, vi andre steder i litteraturen kalder for innovation, og det, vi alle gerne vil have noget mere af. ”Man skal være engageret i det, man gør”, skriver Pirsig (2015, s. 280)²², og disse landmænd er levende beviser på, at når man engagerer sig i noget, kommer ideerne af sig selv.

Og engagementet kommer af, at disse landmænd har en landbrugsproduktion, hvor produktionslogik og handlinger tydeligt afspejler landmændenes eget værdisæt, og hvor det giver mening for den enkelte landmand at have sådan et landbrug. Det er derfor, det er vigtigt, at vores rådgivere har denne forståelse og ikke forsøger at presse landmanden til en eller anden forståelse af landbrugsbedriften, der aldrig har været landmandens egen.

Ligeledes skal der hos rådgiveren være en forståelse af, at landbrugsbedriften er et landbrugssystem, der ikke nødvendigvis er givet på forhånd, men derimod et system, der består af flydende grænser, der kan defineres af landmanden, og som er påvirkeligt af ændringer internt såvel som eksternt. Denne forståelse åbner op for nødvendigheden af læring, så man som landmændene i de ni fortællinger hele tiden er opmærksom på eventuelle ændringer, og man hele tiden er villig til at inddrage ny læring i landbrugssystemet, der kan omsættes til ny praksis.

For nogle landmænd betyder dette for eksempel helt konkret og praksisnært at følge med i, hvilke middagsretter de populære tv-kokke vælger at fremstille for åben skærm. Som det blev beskrevet i tidligere kapitel, har det jo været populært for forbrugerne igennem årtier at lade sig inspirere af diverse tv-kokkes kokekunst, og flere af landmændene italesætter, at sådan hænger det stadig sammen.

Forståelse af landbrugssystemet og læring er en væsentlig del af den tilgang, der hedder farming system approach, og er en af byggestenene i

²² Dette er oversat fra den engelske tekst: ”He has to care” (Pirsig, 2006, s. 360).

kommunikationsmodellen. En forståelse, jeg mener, bliver tydeliggjort i de ni fortællinger, og som der er flere eksempler på. Dette vil jeg redegøre for i næste kapitel.

En tilgang, der pointerer, at de alternative fortællinger er bundet op på en anden forståelse end den, der reproduceres i den store fortælling omkring dansk landbrug og dermed det handlerum, der er for landbruget. Rådgiveren er jo uddannet inden for dette handlerum og uddannet til at reproducere den store fortælling, og derfor har der heller ikke været hjælp at hente, hvis man som landmand ønskede at søge nye udviklingsveje.

Men hvis dette handlerum skal udvides, og hvis vi fremover ønsker at kunne hjælpe de landmænd, der ønsker at udforske andre udviklingsmuligheder end dem, der ligger lige for i den store fortælling, er der brug for et nyt reflektorisk grundlag at rådgive ud fra. Et reflektorisk grundlag, der kan bygges op af reflektiv tænkning og farming system approach. Tilgange, hvori konstruktionen af systemet i forhold til omverdenen, relationerne og læringen er indlejret, og som implicit indgår i de forskellige produktionslogikker og handlinger i de ni fortællinger og derfor også bliver byggestenene i det redskab, der fremadrettet har til formål at understøtte nye alternative udviklingsveje i dansk landbrug.

Kapitel 7: Byggestenene refleksiv tænkning og farming system approach

Byggestenene i denne model er sammensat ud fra den viden, som de ni fortællinger har bidraget med. Bidrag, der beskriver, hvordan det hele tiden er vigtigt at skabe ny læring om sit landbrug og forstå, hvordan landbrugssystemets aktiviteter er knyttet sammen, og hvordan denne forståelse af landbruget først opstår, når man er i stand til at behandle og reflektere over systemets interne relationer i forhold til sig selv og omverdenen. En begrebsforståelse, der er hentet fra John Dewey:

Selvfølgelig indbefatter intellektuel læring ophobningen og bevaringen af konkret viden. Men denne form for viden er en ufordøjet byrde, medmindre den forstås. Der er først tale om *erkendelse*, når stoffet er *forstået*. Og forståelse – at begribe noget – betyder, at forskellige dele af den tilgængelige viden begribes i deres relation til hinanden, hvilket er et resultat, der kun opnås, når tilegnelsen er ledsaget af en konstant refleksion over betydningen af det, der studeres. (Dewey, 2009, s. 72)

Refleksion er som begreb indlejret i den refleksive tænkning med afsæt i John Deweys tænkning og Donald Schöns praksisforståelse. Udover at være indlejret i Deweys tænkning er læring også indlejret i tilgangen farming system approach. En tilgang, der anerkender, at landmænd kan være drevet af en anden handlingslogik end den logik, der udspringer af den neoklassiske rationelle beslutningsteori. Farming system approach er en tilgang, der betragter ethvert landbrugssystem som et unikt system, hvor delene er mere end helheden, og hvor de kulturelle værdier blandt andet spiller en væsentlig rolle for forståelsen af landbrugssystemet (Darnhofer, Gibbon, & Dedieu, 2012).

Refleksiv tænkning

Som underviser på en uddannelsesinstitution, hvor fokus er på praksis, er det nærliggende at inddrage Donald Schön. Schön gør os med sin praksisforståelse og italesættelse af den reflekterende praktiker opmærksom på, at professionel kompetence opstår i spændingsfeltet mellem viden, udøvende praksis og refleksion over praksis. Når Schön taler om den reflekterende praktiker, henviser han til erhverv, der udspringer af den akademiske verden, såsom læger, ingeniører, arkitekter, advokater og agronomer (Schön, 2001, 2013). Men jeg vil argumentere for, at den moderne landmand i dag nødvendigvis også bliver nødt til at være reflekterende praktiker. Et argument, der understøttes af R. B. Larsen med henvisning til det danske landbrugs historie (DLH):

Efterhånden blev der stillet flere og flere krav til landmanden. Han skulle naturligvis være en dygtig landmand, der forstod sig lige meget på landbrugsteknik som -økonomi. Desuden skulle han være en art mellemtekniker, hvis indsigt skulle spænde fra veterinære til mekaniske forhold. Endelig var det heller ingen skade til, om han selv var i stand til at foretage bygningsreparationer, ja endog bygge stalde og maskinhuset [...] (DLH 1988:293).

Når dagens landbrugserhverv kortlægges, må man også anerkende den utrolige bredde i færdigheder, indsigt i driftsformens funktionskrav og samtidig den halsen efter at ligge i udviklingens førerfelt, der hører med til et moderne landbrugsliv. (s. 92).

Og da rådgiveren er en reflekterende praktiker, har vi at gøre med et samspil mellem to reflekterende praktikere, hvor den ene reflekterende praktiker har som mål at yde rådgivning til en anden reflekterende praktiker.

Dette øger utvivlsomt den kompleksitet, der i forvejen er indlejret i enhver rådgivningssituation. En rådgivningssituation med to professionelle praksisser, der med udgangspunkt i Dewey hver deler "deres kalds traditioner", og hver har deres "konventioner omkring handling" (Schön, 2013, s. 32).

For eksempel kan man tænke sig en rådgivningssituation, hvor rådgiveren har rødder i den økologiske tradition, og landmanden i den konventionelle landbrugstradition. Eller også er de begge reflekterende praktikere inden for den samme tradition. Uanset om det er samme tradition, eller det er to forskellige praksisser båret frem af forskellige traditioner og konventioner, der mødes, øges behovet for en eksplicit *refleksion i handling* og en eksplicit *refleksion over refleksion i handling*. En argumentation, som jeg senere vil uddybe, og som i høj grad er byggestenen i kommunikationsmodellen.

Med hovedafsæt i Donald Schöns reflekterende praktiker og John Deweys reflektive tænkning vil jeg uddybe min forståelse af refleksion. En forståelse, som jeg fortolker og forstår ud fra tre niveauer, hvor niveau 1 er viden i handling, niveau 2 er refleksion i handling eller reflektiv tænkning, og niveau 3 er refleksion over refleksion i handling. Sidstnævnte er det mest komplekse niveau, som jeg vil argumentere for, er det vigtigste i en rådgivningssituation eller en anden læreproces, da det er det niveau, hvor ens værdier og kulturelle arv har mulighed for synliggørelse. Disse tre niveauer kan være sammenhængende, men behøver absolut ikke være det, og som Schön påpeger, er niveau 3 ofte fraværende, også hos reflekterende praktikere:

En praktiserende kunne måske bryde denne cirkel af selvbegrænsning ved at ofre mere opmærksomhed på sin rolleformulering, sin interpersonelle teori – i brug eller på det organisationsmæssige læringssystem, han fungerer indenfor. Men hvad hans udgangspunkt end måtte være, er det imidlertid usandsynligt, at han vil nå ret langt, medmindre han vil udvide og uddybe sin refleksion i handling, og medmindre andre hjælper ham til at se det, som han har arbejdet på at undgå at se. (Schön, 2001, s. 238)

Viden i handling er det niveau, vi alle genkender, og som vi alle benytter, når dagligdagens forskellige gøremål praktiseres. Nogle gange er vi bekendte med, hvilken viden vi anvender, når vi handler på en bestemt måde, men ofte er vores viden tavs, og Michael Polanyis berømte udtryk ”we can know more than we can tell” (Polanyi, 2009, s. 4) er en rammende formulering af, hvordan vi klarer ret komplekse opgaver uden at være i stand til at

formidle det. Polanyi (2009) trækker på det klassiske eksempel, at vi er i stand til at kende en persons ansigt og kan genkende dette ansigt blandt en million andre, men skal vi fortælle, hvordan vi kan genkende det, er vi ikke i stand til dette.

Refleksion i handling er noget, som de fleste af os er i stand til at praktisere. Dog har de dygtige praktikere en særlig evne til altid at være i stand til at reflektere i handling. Når en dygtig praktiker møder en uklar eller unik situation, der kalder på en løsning, har vedkommende en evne til at sætte spørgsmålstegn ved den løsning, der ligger lige for (Schön, 2001).

Vedkommende sætter så at sige sine erfaringer i spil sammen med de nye ideer, som praktikerne får i situationen. Det vil jeg sidestille med det, som Dewey kalder for den reflektive tænkning. En tænkning, som Dewey (2009) argumenterer for, er bedre og mere hensigtsmæssig end andre former for tænkning.

Dewey skelner nemlig mellem forskellige måder at tænke på, og selvom den fælles betegnelse er tænkning, er der for Dewey store forskelle i udbyttet af denne aktivitet.

Der er bevidsthedsstrømmen, en hel kavalkade af mentale tilstande, der automatisk "løber gennem bevidstheden" (Dewey, 2009, s. 14). Et automatisk og ureguleret flow af ideer, der konstant flyder gennem vores hoveder. En proces, der er fuldstændig autonom i sit virke, idet processen foregår, uanset om vi vil det eller ej. For at illustrere dette henviser Dewey til eksemplet med børn, der forgæves har forsøgt at "lade være med at tænke" (Dewey, 2009, s. 13). Derudover findes den tænkning, der er begrænset til ting, der ikke direkte erfare. Her er tanken eller ideen blot et mentalt billede af noget, der reelt ikke eksisterer. Børns fantasifulde historier kan være eksempler på en sådan tænkning. Den tredje betydning af tænkning er forbundet med det at mene eller tro/være overbevist om noget (Dewey, 2009).

Det modsatte af de ovennævnte former for tænkning er den reflektive tænkning, hvilket er det, jeg sidestiller med Schöns refleksion i handling. Denne reflektive tænkning er sammensat af en lang kæde af tanker, der er indbydes forbundet, ved at en tanke opstår med reference til den forrige, samtidig med at den har fokus på den næste tanke. Den reflektive tænkning

er bestemt af et formål, og opgaven her bliver at styre rækkefølgen af tanker, så målet nås (Dewey, 2009).

I vores møde med et problem bliver vi for eksempel præsenteret for nogle kendsgerninger eller data, som Dewey kalder det, der danner det materiale, vi skal redegøre for eller fortolke. Vores iagttagelse af problemet vil her være afhængigt af og præget af tidligere erfaring med det pågældende problem (Dewey, 2009).

På baggrund af vores opfattelse af situationen og i erkendelsen af problemet opstår der spontant nogle ideer, der fungerer som forslag til en mulig løsning. Den første ide opstår vilkårligt, og som Dewey (2009) påpeger, er der ”intet *intellektuelt* i dette” (s. 97). Det er blot en ide. Men det, der er interessant og vigtigt, når vi beskæftiger os med reflektiv tænkning, er, hvordan vi behandler denne første ide. Dvs. hvilke undersøgelser, vi lægger ned over ideen, og hvordan ideen bliver kædet sammen med de data eller kendsgerninger, vi er blevet præsenteret for. Som Dewey (2009) påpeger: ”Data (kendsgerninger) og ideer (forslag, mulige løsninger) danner således de to uundværlige og sammenhængende faktorer i al reflektiv aktivitet” (s. 93).

For Dewey er en ide at sammenligne med et redskab. Et redskab, man kan anvende, når man vil fortolke sine data eller kendsgerninger, så man til sidst opnår en forståelse af situationen eller problemet, så det giver mening. Og Dewey påpeger, at for at forstå meningen er det vigtigt at se den i relation til noget andet:

At forstå meningen med, betydningen af en ting, en hændelse eller en situation er at se den i dens *relationer* til andre ting. At bemærke, hvordan den opererer eller fungerer, hvilke konsekvenser der følger af den, hvad der forårsager den, hvilke brug der kan gøres af den. (Dewey, 2009, s. 119)

Hvis vi antager, at problemet kan isoleres helt fra den situation, det opstår i, og ikke tager højde for, at problemet er til stede i en situation, der ikke umiddelbart lader sig løse, har vi ifølge Dewey kun med begrænset refleksion at gøre. Og hvis vi i mødet med en ukendt situation blot trækker på tidligere erfaringer og ukritisk sætter dem sammen med en ide, vi har fået, er der slet

ikke tale om refleksion. Så er det blot udtryk for dårlig tænkning. Dårlig tænkning, der ifølge (Dewey, 2009) skyldes ”mental dovenskab, sløvhed eller utålmodighed” (s. 23) i forhold til at afkorte undersøgelsesprocessen for ideens holdbarhed.

Om end vi ikke kan lære at tænke, kan vi dog alle lære at modstå dårlig tænkning og i stedet udvikle gode vaner for refleksiv tænkning. Et af Deweys fokuspunkter er her vores medførte evne til at være nysgerrige, som jo er drivkraften bag al udvidelse af vores erfaring. Også her skelner Dewey mellem forskellige former for nysgerrighed og lægger vægt på, at nysgerrigheden skal være af intellektuel karakter: ”I den udstrækning et fjernt mål styrer en sekvens af undersøgelser og iagttagelser og binder dem sammen som midler til et mål, i netop den udstrækning antager nysgerrigheden en definitiv intellektuel karakter” (Dewey, 2009, s. 41).

Selvom nysgerrighed er en medfødt evne, er den ikke nødvendigvis givet for evigt og kan tabes undervejs, hvis vi bliver lammet af ligegyldighed, eller som Dewey (2009) formulerer det: ”Nogle indfanges af rutinen, så de er uimodtagelige overfor nye kendsgerninger og problemstillinger” (s. 41).

Nogle, der ikke har tilladt sig at blive indfanget af rutiner, er landmændene fra de ni fortællinger fra forrige kapitel. De er hele tiden modtagelige overfor nye kendsgerninger og problemstillinger, og fra deres fortællinger har vi lært, at skal man som landmand have succes med at forfølge nye muligheder i form af nye landbrugsrelaterede aktiviteter og nye markeder, kræver det, at man konstant er nysgerrig på, hvilke muligheder man kan skabe, og hvad der rører sig i markedet. At man er i stand til at forfølge nye ideer med den nysgerrighed, som det ifølge Dewey (2009) er nødvendigt at forfølge en ide med.

At være i stand til dette kræver, som Pirsig (2015) formulerer det, at man er engageret i det, man gør. At være engageret i det, man gør, betyder helt basalt, at man beskæftiger sig med det, der er vigtigt for en.

Engagementet skinner tydeligt igennem i hver af de ni fortællinger, hvor landmændene er engagerede i den landbrugsproduktion, som de mener er vigtig. Et engagement, der er nødvendigt, for at landbrugsbedriften med dens aktiviteter skal bevare sit eksistensgrundlag. En opfattelse, der bliver

styrket af Lars fra Knabegaarden, der giver udtryk for, at han til tider har svært ved at mobilisere den nødvendige energi til at udvikle forretningen: *"Jeg tænker på, at der nok ikke er så meget drive i mig, som der har været."*

Hvis nysgerrigheden skal være af intellektuel karakter, således som Dewey formulerer det, kræver det en erkendelse af, at dette tager tid. Akkurat som det kræver en erkendelse af at denne form for nysgerrighed går forud for den læring, som er nødvendig for at opnå succes med ens landbrugsproduktion.

De ni fortællinger er netop fortællinger om en lang og konstant udviklingsproces, hvor fokus er på hele tiden at skabe ny læring for at iværksætte en ny praksis og dermed udvikle landbrugsbedriften. Nicolai fra Gyrrup bruger tid på at opdrive og pleje et netværk, der for ham er det vigtigste i forhold til at engagere sig i nye landbrugsaktiviteter, og som han siger: *"Altså netværk, netværk, netværk. Og det tager lidt energi at få den, fordi der skal du jo gide tage til de sammenhænge jo, hvor de folk de er."* Birgit fra Allégården er nysgerrig på, hvad der foregår i markedet, og for Birgit er det vigtigt, at hun hele tiden er engageret i udviklingen i markedet: *"Det kan ikke nytte noget, at man bare producerer. Man er nødt til at gå ind og vurdere hele tiden, og tingene flytter sig også. Det kan vi jo se."* Kirsten fra Ny Lundgård er hele tiden i tæt dialog med sine kunder, der er medbestemmende om, hvilken is der bliver produceret på landbrugsbedriften. Anders fra Vibegaard lytter ligeledes til sine kunder, og hvis han kan se, at det kan lade sig gøre, er han villig til at iværksætte ny praksis. Brian og Mette fra Hellevgård begynder at producere deres egen rapsolie efter en landbrugsmesse, hvor de bliver introduceret til en lille gul maskine, der kan presse raps, og Kristian fra Kragegaarden er i et år gået sammen med en gammel møller for at blive oplært i at lave den helt rigtige mel.

Ovennævnte eksempler illustrerer, hvor tidskrævende det er hele tiden at være nysgerrig og forfølge ideer og være villig til at inddrage ny læring. En viden, der er vigtig at have, hvis man som landmand ønsker at skifte spor og finde nye alternative udviklingsveje, illustreret ved Bodil fra Fru Møllers Møller: *"Det kræver blod, sved og tårer, og det gør det stadigvæk. Og det er rigtig, rigtig mange arbejdstimer, man er på hele tiden. Og man skal hele*

tiden være på forkant.” For som Karl fra Fårehavegård bemærker, er det jo *”en livsstil”* at drive sådan et landbrug, og det kræver, at man er en *”ildsjæl”*.

Således er nysgerrighed en evne, der skal plejes, og ikke noget, man kan tage for givet. Der er mange faldgruber undervejs, og der er ikke langt fra at være en reflekterende praktiker til at lade sig indfange af rutinen, et for stort opgavepres eller blot sløvhed og ligegyldighed overfor opgavens udførelse. Situationer, som de fleste af os nok genkender, men som ikke desto mindre er uhensigtsmæssige, især hvis vi har at gøre med landbrugsbedrifter, der er afhængige af en konstant udvikling i form af nye landbrugsrelaterede aktiviteter eller nye markeder som i de ni fortællinger, eller hvis vi har at gøre med en rådgivningssituation, hvor den ene part er afhængig af, at der er blevet reflekteret over de råd, der bliver givet. Og det gælder ikke blot refleksion i handling, men også refleksion over ens refleksion i handling.

Hvorfor refleksion over ens refleksion i handling er vigtig, ligger blandt andet i den måde, vi erfarer på, og ikke mindst i vores tidligere erfaringer med en given situation. Som Brinkmann (2006) gør opmærksom på, er erfaring for Dewey ikke en individuel oplevelse, men en oplevelse, der skal ses i en konkret social kontekst. ”Erfaring vedrører rekonstruktion af den mening, verden har”, skriver Brinkmann (2006, s. 67). Og denne mening bliver ifølge Dewey til, når vi deler vores forståelse i et socialt fællesskab (Brinkmann, 2006).

At erfaringsdannelse er et socialt anliggende, har stor betydning for, hvorfor jeg mener, det er væsentligt at hæfte sig ved niveau 3, Schöns refleksion over refleksion i handling. Refleksion over refleksion i handling er ikke et begreb, som Schön (2001) vælger at skrive om, da han vurderer, at det går udover hans bogs tema, men det er tydeligt at læse, at Schön gennem sine cases stiller sig kritisk overfor de udvalgte praktikers refleksion over refleksion i handling, hvilket tidligere er blevet nævnt.

Når vores erfaring skabes gennem rekonstruktion af den mening, vi tillægger verden, betyder det, at vi i vores såkaldte praksisfællesskaber ofte vil danne de samme erfaringer ud fra den mening eller betydning, vi i praksisfællesskabet tillægger verden.

Så når vi uddanner rådgivere til dansk landbrug, bliver disse rådgivere uddannet inden for det samme praksisfællesskab, og vi deler de samme erfaringer på baggrund af den samme meningsdannelse. Hvis vi ureflekteret og ukritisk uddanner rådgivere, der ikke har denne indsigt og forståelse af skabelsen af en fælles meningsdannelse, er vi som uddannelsesinstitution ikke medvirkende til at skabe alternative fortællinger.

Farming system approach

Farming system research er en nyere tilgang til landbrugsforskning, hvor europæiske forskere op gennem 90'erne begyndte at anerkende, at der udover et stigende behov for samarbejde på tværs af forskningsfelter er behov for en mere holistisk forståelse af landbrugsbedriften.

Denne tilgang er et direkte modsvar til den dominerende forskning, der altid har præget landbrugsforskningen, med fokus på værdiforøgelse i form af stigende specialiseringsgrad hos de enkelte bedrifter, produktionsoptimering og teknisk innovation (Darnhofer et al., 2012).

Hvordan denne systemiske tilgang har og får betydning for landmænd i andre europæiske lande, skal jeg lade være uskrevet. Men det er min opfattelse, at denne nye måde at betragte landbrugsbedriften i Danmark på, kun er blevet praktiseret inden for en lille dansk forskerkreds²³. En forskerkreds der aldrig har haft held til at bryde gennem den tykke mur, der er bygget op af forskning fra neoklassisk økonomi med dens iboende produktionslogik og ide om rationel beslutningstagen.

Det væsentligste, jeg trækker på fra farming system research, er læring, landbrugssystemets interne såvel som eksterne relationer, og den tilgang, at hvert enkelt landbrugssystem består af ikke klart definerede grænser. Ikke klart definerede grænser betyder, at grænserne skal iagttages som flydende

²³ Se blandt andet A Polyocular Framework for Research on Multifunctional Farming and Rural Development for yderligere indsigt i disse forskeres tilgang (Noe, Alrøe, & Langvad, 2008).

grænser, der til stadighed er til forhandling, og som kan ændre sig i takt med omgivelsernes forandring og pres på systemet. Det vil sige, at landbrugssystemet konstrueres på baggrund af forskellige valg og således er af epistemologisk karakter (Darnhofer et al., 2012).

Ser vi på de ni fortællinger, og som tidligere beskrevet, ekspliciterer Birgit fra Allégården, at det er vigtigt at kunne agere agilt i et marked, der til tider er omskifteligt. En evne, der bevirkede, at Birgit ændrede sit landbrugssystem og byggede sit eget fjerkræslagteri og nu kan efterkomme mange forbrugeres ønske om at købe slagtekyllinger, der ikke har været udsat for en lang transport til slagtning. Bodil fra Fru Møllers Mølleri har i løbet af ni år ændret sin landbrugsbedrift, så den udover et dyrehold og en planteproduktion, indbefatter en gårdbutik, et slagteri, en restaurant og en stab på 20 ansatte. Både Nicolaj fra Gyrum og Kristian fra Kragegaarden er også hele tiden villige til at forhandle deres landbrugssystem og er konstant på udkik efter nye landbrugsaktiviteter, der kan tilføre systemet værdi, når blot det er landbrugsaktiviteter, som ikke ret mange andre landmænd beskæftiger sig med. Dette formulerer Kristian med sætninger som: *”Jeg sondrer lidt markedet, og så finder jeg en producent, som kører træet i det. Det er nok måske fordi, at det var dumt at kaste sig ud i noget, alle laver.”* At der kan være en god grund til at orientere sig i markedet og holde øje med andre landmænds landbrugsaktiviteter, bliver italesat af Mette og Brian fra Hellevgård, der oplever et stigende pres fra andre landmænd, herunder godser og herregårde, der er begyndt at producere deres eget mel og deres egen rapsolie. Og som Brian udtrykker det: *”Der er et udskillelsesløb lige nu, tror jeg. Vi skal have skilt nogle fra igen.”*

Erkendelsen af landbrugssystemets epistemologiske status åbner op for en forståelse af landbrugssystemet som et komplekst system, hvor det er påkrævet, at ethvert landbrugssystem og situationer i systemet hele tiden nøje undersøges med henblik på at skabe ny læring, der kan omsættes til praksis.

Inden for farming system research skelnes der mellem ”hard system thinking” og ”soft system thinking”, hvor man inden for ”hard system thinking” udvikler økonomiske modeller ud fra rational choice-teorien. Heri er der

indlejret en forståelse af, at landmanden til hver en tid har den fulde information, der gør, at landmanden på baggrund af objektive fakta er i stand til at træffe de mest hensigtsmæssige beslutninger for landbrugsbedriften (Darnhofer et al., 2012). Lineær programmering, der er en matematisk metode til at opnå maksimal profit, er blandt andet et eksempel på en sådan økonomisk model (Feola, Sattler, & Saysel, 2012).

Modsat "hard system thinking" erkender "soft system thinking", at landmanden ikke træffer beslutninger baseret på objektive fakta, men at landmanden i højere grad er påvirket af egen produktionslogik og egne værdier, der er indlejret i en kulturel kontekst såvel som andre landmænd i praksisfællesskabet (Darnhofer et al., 2012).

Og at landmændene i langt højere grad er påvirket af egen produktionslogik og egne værdier, har vi lært fra de ni fortællinger i foregående kapitel. Hver på deres facon bekymrer disse landmænd sig om bæredygtighed, lokale fødevarer, dyrevelfærd, smag, troværdighed og det landlige liv. Men vi skal ikke ureflekteret tro, at bæredygtighedsbegrebet for dem alle har en entydig forståelse, og heller ikke begrebet dyrevelfærd. Og det landlige liv vil for nogle betyde, at produktionen bliver tilrettelagt efter de muligheder, der nu er på det pågældende sted. For andre vil stedet slet ikke have den betydning. At man kan have flere produktionslogikker i tilknytning til landbrugs-systemet, er der også eksempler på i de ni fortællinger. For eksempel opererer Lars og Sandra fra Knabegaarden fint med to produktionslogikker, der synes at være styret af, hvem aftageren af de pågældende produkter er. Om det er til industri, eller det er fødevarer direkte til forbrugerne.

Udover læring ligger der i farming system approach, at landbrugsbedriften skal forstås som et system. En tilgang, der er hentet fra Russell Ackoff, der ifølge Ramage og Shipp (2009) er en af foregangsmændene til at introducere systemtilgangen til ledelsesteorierne. Ackoff (1999) præsenterer den betragtning, at man skal iagttage hele systemet og ikke kun de enkelte dele som øer, der er afsondret fra hinanden. Indlejret heri ligger en erkendelse af, at relationerne mellem de enkelte dele er af så stor betydning for systemets "ydeevne", at et ensidigt fokus på optimering af en enkelt del kan betyde, at man i stedet suboptimerer hele systemet (Ackoff, 1999).

Denne forståelse, mener jeg, er at hente i de ni fortællinger. For eksempel er der flere af landmændene, der giver udtryk for, at de ikke vil afsætte til supermarkeder eller andre aftagere, hvis de ikke er villige til at betale dem en ordentlig pris for deres produkter. En handel er ikke blot en handel, og landmændene forstår, at et ensidigt fokus på optimering af omsætningen i stedet vil ende op med en suboptimering af deres landbrugssystem. Således er Anders udvandret fra et møde med Dansk Supermarked, fordi de ikke ønskede at give en ordentlig pris, og Kristian fra Kragegaarden har valgt at takke nej til en handel med Irma, da de ønskede at købe syv paller mel om ugen, men kun ville give den halve pris for det.

Afrunding

Det at være i stand til hele tiden at reflektere over konsekvensen af sine handlinger og vurdere, om disse handlinger ender op med at suboptimere hele landbrugssystemet, kræver engagement. Ligesom det kræver engagement at omsætte ny læring til ny praksis. En ny læring, der kun opstår, hvis man hele tiden lader sig drive af sin nysgerrighed efter nye måder at begribe på. Og som jeg tidligere har skrevet, er forudsætningen for dette engagement, at man beskæftiger sig med det, der er vigtigt for en. Noget, der gælder for os alle, men som i højere grad er vigtigt, hvis man ønsker at beskæftige sig med alternative udviklingsveje i dansk landbrug. For kun ved at beskæftige sig med landbrugsproduktion, der giver mening, er man i stand til at finde sit eget spor i fremtidens landbrug og drive det af et oprigtigt engagement.

Og hvis vi som uddannelsesinstitution skal uddanne rådgivere, der kan hjælpe landmændene med at finde deres eget spor og åbne op for de værdier, handlinger og logik, der binder den enkelte landmands fortælling sammen, og som fremadrettet kan danne grundlag for eventuelt at forfølge alternative udviklingsveje, har vi brug for at gøre op med og reflektere over den tænkning, der alt for længe har domineret vores uddannelseskultur, og, som

tidligere beskrevet, i overmål har leveret dygtige rådgivere til den store fortælling i dansk landbrug.

Det er denne afhandlings påstand, at der er brug for at åbne op for en anden forståelse hos rådgiveren såvel som hos landmanden, og at der er behov for at udvikle redskaber, der fremadrettet kan anvendes af den enkelte rådgiver i forhold til at facilitere en sådan proces. I næste kapitel beskriver jeg et sådant bud på et redskab, og hvordan jeg i samarbejde med 18 studerende fra UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole er nået frem til det. Et redskab, hvori der er indlejret den forståelse, jeg har fra de ni fortællinger, og en forståelse, der er knyttet op på teoribegreberne refleksiv tænkning og farming system approach, således som jeg har redegjort for i dette kapitel.

Kapitel 8: Reflektorisk rådgivning i fremtidens landbrug

Rammesætningen for denne fortælling i dette kapitel om reflektorisk rådgivning i fremtidens landbrug er således den forståelse af læring, der ligger i farming system approach og i John Deweys tænkning, og der ligger endvidere i hele rammesætningen, at der undervejs i processen opstår læring hos såvel mig som de studerende, hvilket er meningen med at inddrage de studerende i udarbejdelsen af en model.

Der er dog ikke tale om, at der er opsat konkrete mål i forhold til viden, færdigheder og kompetencer, således som det bliver beskrevet i kvalifikationsrammen for videregående uddannelse (<http://ufm.dk/>).

I den konkrete situation, hvor jeg og de studerende mødes, er fokus ændret, så jeg går fra at være underviser til at være den lærende. Vi mødes nu i et socialt rum, hvor deltagerne accepterer, at vi for en stund har skiftet roller og indgår i en dialog om styrken og dermed anvendeligheden af de forskellige input, der kommer frem i mødet mellem mig og de studerende.

Som jeg har beskrevet i kapitlet om mine metodevalg, anvender jeg den dialogorienterede forskning som metode, således som den er beskrevet af Jeppe Læssøe (1992), og jeg henviser læseren til kapitel 5 for en nærmere beskrivelse af den dialogorienterede forskning.

Udover udarbejdelsen af modellen bliver der i foråret 2019 oprettet et nyt valgfag ”Kvalitet og diversitet i produktionen” på professionsbacheloruddannelsen i jordbrug. Et fag, der bygger på den læring, jeg har opnået gennem arbejdet med denne afhandling.

Processen fra start til slut bliver beskrevet på baggrund af referater af de enkelte lektioner, billeder og diverse grafiske illustrationer, der har bidraget til min erkendelse. I efteråret 16 er der en studerende, Sigrid, der er så venlig at påtage sig arbejdet med at tage referat, og i efteråret 17 tager jeg efterfølgende billeder af tavlen og skriver referat. Derudover har jeg søgt inspiration andre steder, og jeg har blandt andet drøftet modellen med mine

kollegaer og min vejleder, ligesom jeg har deltaget i forskellige arrangementer, der har bidraget med ny indsigt, som jeg efterfølgende har kunnet drøfte med de studerende. Undervejs har jeg indhentet ny teoretisk viden, der har hjulpet os videre i processen.

Selvom det lyder som en rimelig lineær erkendelsesproces, der forløber fra A til Z, skal jeg gøre opmærksom på, at dette kapitel bliver skrevet efterfølgende, og at processen med at udvikle redskabet eller modellen er foregået parallelt med arbejdet med de ni casefortællinger og dermed i praksis været en mere iterativ proces end det, der umiddelbart er muligt at fremstille inden for rammerne af den narrative logik.

DRS-modellen, det reflekterende samarbejde

For at jeg efterfølgende kan berette om den udviklingsproces, der strækker sig over to år, vil jeg undervejs få brug for at henvise til vores produkt. Det produkt, som vi har udviklet, og som kræver et navn, så jeg uden problemer kan henvise til det undervejs. Og overvejelsen i forhold til, hvad vi skulle kalde produktet, har vist sig at være sværere end som så.

I starten havde jeg ingen videre overvejelser om navngivningen, og de gange, jeg har introduceret produktet, kalder jeg det for et kommunikationsværktøj eller en kommunikationsmodel. Men undervejs som arbejdet med ”værktøjet” skrider frem, erkender jeg, at det jo ikke er et værktøj eller en model. Ingen af disse substantiver vil tilnærmelsesvis indfange den kompleksitet, der er indlejret eller burde være indlejret i enhver rådgivningssituation. At fastholde enten værktøj eller model vil være misvisende og love mere, end det kan holde. Fordi der ligger en iboende forståelse i enten model eller værktøj. En målresulteret forståelse. Dvs. en forståelse af, at der for enden af processen venter et mål. Som når man har brugt hammeren som et værktøj i processen med at få billedet til at hænge på væggen. Når billedet hænger på væggen, er man færdig, og målet er nået. Model er ikke bedre. Vi opererer med alle mulige slags modeller. Om det er i fysikken eller i matematikkens verden, anvender vi modellen for at komme i mål med noget.

Vi er tilstede i en hverdag, der hylder målsætningen, og hvis vi ikke er i stand til at italesætte sådan et mål, er vores handling lige pludselig formålsløs for os selv og for andre, og det, vi gør, giver pludselig ingen mening.

Således giver vores fortælling om vores landbrugsbedrift heller ingen mening, hvis vi ikke har et mål i fortællingen om at udvide fra x antal hektar til dobbelt så mange hektar inden for en årrække, eller vi har et mål om at få vores søer til at få endnu flere grise, eller vores køer til at give endnu mere mælk. Begrebet optimering giver lige pludselig ingen mening, hvis ikke vi har et mål at optimere efter.

Og optimering og målsætning er begreber, som jeg mener, vores studerende har god erkendelse af. Vores rådgivere inden for dansk landbrug er målorienterede, når de med udgangspunkt i SEGES' Trumfkort spørger landmanden: "Hvad ville være tegn på, at du var blevet klogere/udfordringen var blevet løst? Hvis nu der var sket et mirakel, og alt fungerende. Hvordan så det så ud?" ("Eksempel på det gode spørgsmål", 2015).

Det, som vi ikke har formået at give videre til vores studerende, det er alt det andet. Alt det andet, der ligger lateralt for mål og optimering, herunder en anden forståelse af landbrugssystemet. Noget, som ikke bliver indfanget af model og værktøj.

Inden Line, som er navnet på den studerende, der afprøvede produktet, går i gang med sit semesterprojekt, har hun og jeg en samtale om, hvad vi kan kalde det, som vi er endt op med. Og da det hele handler om refleksion eller reflektiv tænkning, foreslår Line, at navnet på produktet kan være: DRS-modellen, det reflekterende samarbejde. Det synes jeg er en strålende ide. Det fortæller kort, at det, vi interesserer os for, er et reflektivt samarbejde. Og at det kan forkortes til tre bogstaver, gør det lige pludselig mere interessant. Kommunikativt er det let at sige: DRS-modellen. Godt nok fastholder vi stadig model, men når man lige efter siger "det reflekterende samarbejde", er det straks mere end en model, så bliver der lige pludselig fokus på proces – samarbejdsprocessen. En procesorienteret tilgang, der ikke ender, når målet er nået, fordi der aldrig bliver et mål at nå. I stedet for at nå et mål, som vi kan vinge af, får vi blot en ny fortælling. Og når vi kalder det

reflekterende samarbejde, indikerer vi, at et samarbejde sagtens kan eksistere uden tilstedeværelsen af refleksion.

Undervejs i processen er jeg stødt ind i, at selve ordet refleksion kan fremprovokere en afvisende følelse hos praktikere. Og når det handler om ikke at være reflektorisk, er det muligvis kun relevant for alle andre end en selv. Det kræver en vis erkendelse og indsigt i egne handlemåder at vide, at man ikke altid handler reflektorisk. Men mere om dette senere.

DRS-modellen, det reflekterende samarbejde, bliver efterfølgende navnet på Lines projekt, og da jeg ikke har flere studerende til at hjælpe mig med et bedre navn, bliver det overskriften på denne fortælling. Ligesom det bliver det navn, jeg vil anvende i den videre fremstilling, eller, for læsevenlighedens skyld, blot model.

De studerende, som jeg i det efterfølgende vil omtale, drejer sig om to forskellige hold bachelorstuderende i Jordbrugsvirksomhed, Pba. 16 og Pba. 17, der startede på deres første semester henholdsvis i efteråret 16 og i efteråret 17.

Det første hold studerende mødte jeg i efteråret 16. Inden da mener jeg at have styr på modellens teoretiske afsæt. Jeg har længe interesseret mig for det narrative felt, og efter at have været på et ph.d.-kursus om sommeren i farming system approach i England, finder jeg her, at disse to tilgange med fordel kan kombineres i udarbejdelse af modellen. Inden kursets start skal vi grafisk illustrere vores ph.d.-projekt, og det er her, jeg bliver introduceret til det grafiske univers, ”Rich Picture”, og den pædagogiske værdi, der ligger i den grafiske fortælling, således som det for eksempel bliver fremført af visse forskere (Bell, Berg, & Morse, 2016; Bell & Morse, 2013).

En af mine undervisere i England var forskeren Ray Ison, der udover at benytte sig af grafiske fortællinger, er optaget af refleksivitet, eller som han siger: ”What do you do, when you do, what you do?”(Ison, 2010, 2012). Om end det mere er et opråb til forskere om at være mere refleksive i deres tilgang til forskning, finder jeg dog her inspiration til, at modellen på en eller anden måde skal indeholde et reflektorisk element.

Jeg bliver optaget af, at vores rådgivere skal kunne udfordre landmanden, så landmanden bliver mere reflektorisk omkring sit landbrugssystem. Med

et tilbageblik på de tanker, jeg gør mig dengang, kan jeg se, at jeg inden opstarten er interesseret i et værktøj, der kan bruges til at håndtere et givet mål. Jeg er ligeså målorienteret som dem, jeg beskylder for at være målorienteret i dag, hvilket der selvfølgelig vil være adskillige studerende, som er blevet undervist efter. Jeg mener på daværende tidspunkt, at vores job som uddannelsesinstitution skal være at øge rådgiverens kompetencer, således at rådgiveren ved bedre end landmanden selv, hvad der er bedst for landmanden, og i hvilken retning, det er bedst at udvikle sig.

Værdier fylder også dengang i min opfattelse af, hvad en eventuel model skal indbefatte, og jeg har en forestilling om, at rådgiveren skal få landmanden til at reflektere mere over sine værdier, således at bedriften fremadrettet bliver drevet i henhold til landmandens værdier.

Landmanden skal i højere grad rådgives i at drive en landbrugsbedrift i henhold til sine værdier, som landmændene i de ni fortællinger driver deres landbrugsbedrift i henhold til deres værdisæt, og landmanden skal reflektere over, hvilken betydning det har for landbrugssystemet, at landmanden når frem til disse værdier. Hvad skal landmanden ændre ved sin bedrift for at få lov til at producere i henhold til sine værdier? Og på en eller måde skal denne model være et slags værktøj, der kan åbne op for sådan en selvindsigt.

I august måned var jeg på et kursus sammen med deltagere fra andre af landets erhvervsakademier. Formålet med dette kursus er blandt andet at dele ud af vores erfaringer med vidensarbejdet og få konkret sparring på vores igangværende eller kommende projekter. Projekter som enten er ph.d.-projekter eller udviklingsprojekter. Efter et oplæg af Martin Senderovitz, lektor ved Institut for Entreprenørskab og Relationsledelse, SDU, bliver vi placeret i små grupper, hvor vi skal fortælle om vores projekt. Efter at jeg har fremlagt mit projekt, foreslår de andre medlemmer af gruppen, at jeg skal undersøge coaching-litteraturen for yderligere inspiration. De synes, at der er coaching i den måde, at jeg anskuer modellen på. Det er ikke noget, som jeg har haft i mine overvejelser før dette kursus, men en ide bliver lagret til senere brug.

Således synes jeg, at jeg er rimelig klædt på til at mødes med mine studerende for første gang i starten af september 2016. Jeg er blevet tildelt 10

lektioner af 45 minutter. Lektionerne ligger i oktober og november måned og er fordelt, som det nu passer ind i skemaet. De studerende er alle studerende, der på nær en har læst til Jordbrugsteknolog på EAL, og som er blevet færdige samme år. Mit kendskab til de studerende er begrænset, da jeg kun har haft dem i nogle få timer på deres første semester som Jordbrugsteknolog. De studerende har intet kendskab til, hvad de skal arbejde med i mine timer, da jeg har været sparsom med informationer i forhold til deres lektionsplan. Til deres første lektion står der kun beskrevet, at de vil blive introduceret til ”kommunikationsmodellen”, og at al information vil komme senere. Grunden til denne sparsomme information er, at jeg har en ide om, at efterhånden som timerne skrider frem, ville jeg lægge information op og supplere med relevant litteratur, som de studerende kan orientere sig i.

På et tidspunkt lige inden mit samarbejde med de studerende havde jeg en samtale med en lektor fra Aarhus Universitet, og han giver udarbejdelsen af modellen en tidshorisont på fjorten dage. Det er al den tid, det behøver at tage at udarbejde en sådan model.

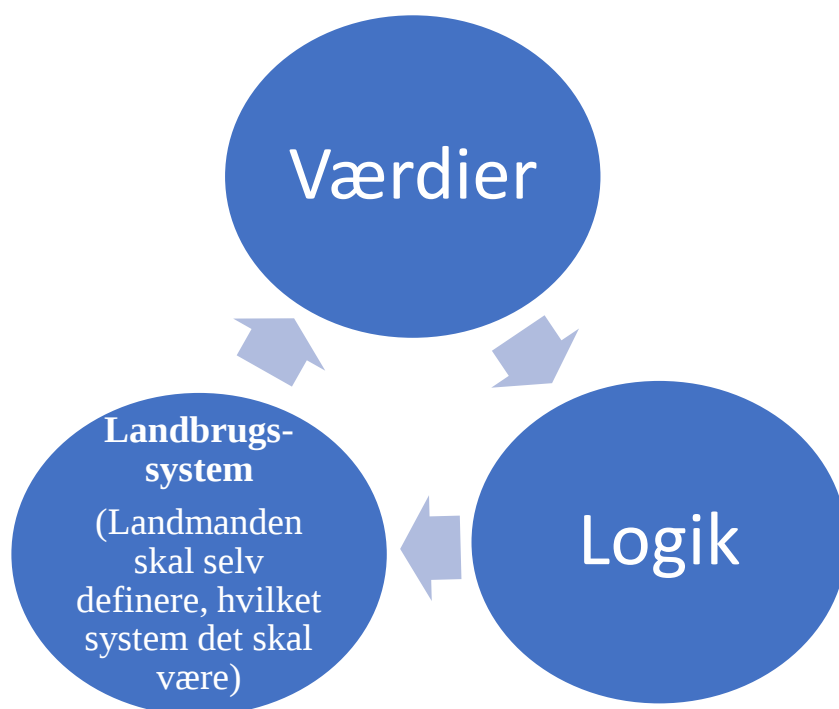
Så en antagelse om, at det ikke behøver at tage lang tid at udarbejde modellen med den indlejrede forståelse: Hvor svært kan det være?, forbinder jeg med min forståelse af, at for at få de studerende til at tage ejerskab i udarbejdelsen af modellen, skal de selv have lov. De skal selv have lov til at komme med ideer, der enten kan forkastes eller arbejdes videre med, og de skal have en fornemmelse af, at de er med i et forskningsprojekt, hvor deres mening tæller og gør en forskel. At de selv er forskere. Vi har ikke mødepligt, og da udarbejdelsen af modellen heller ikke er en del af de studerendes pensum, har jeg en tanke om, at det kan blive fristende for de studerende at fravælge disse lektioner, hvis ikke de kan se sig selv i projektet.

Denne forståelse gør, at jeg ikke har noget særligt konkret overhovedet at vise mine studerende i de første to lektioner. Jeg har ikke planlagt andet end at udstikke de teoretiske rammer for modellen og fortælle dem om de interviews, som jeg har foretaget.

Denne tilgang betyder, at jeg i den første lektion introducerede mit ph.d.-projekt for de studerende, og derefter holder jeg et oplæg vedrørende den narrative tilgang og farming system approach. Jeg giver udtryk for de ideer

om en foreløbig model, jeg på det tidspunkt er styret af, og hvordan jeg mener, at rådgiveren i langt højere grad, end jeg synes er tilfældet, skal rådgive landmanden, så denne anvender en produktionsform i henhold til sine værdier.

For at illustrere, hvad jeg mener, viser jeg dem nedenstående illustration:



Figur 3: Illustration af en foreløbig model

Denne illustration viser mine foreløbige tanker om, hvordan en model kan se ud. Jeg havde en ide, om at landmanden og rådgiveren sammen skal bevæge sig rundt i modellen, startende med, at landmanden definerer, hvordan han/hun identificerer landbrugssystemet. Når landmanden derefter har defineret systemet, skal rådgiveren spørge ind til de værdier, som denne definition synliggør, og hvis ikke dette synliggør værdierne, skal rådgiveren forsøge på anden vis at få landmanden til at opnå en erkendelse af værdierne. Når værdierne er synliggjort, skal disse kædes sammen med landmandens produktionsform. Hvis ikke der er overensstemmelse mellem værdier og produktionsform, vil det her blive gjort synligt, og landmanden vil dernæst nå den erkendelse, at der er en diskrepans mellem det, som han/hun synes

er vigtigt, og den produktionsform, der er på den pågældende landbrugsbe-
drift.

Jeg fortalte om de ni interviews, jeg har foretaget, og jeg fortæller, hvor-
dan landmændene har imponeret mig med deres store engagement og deres
optagethed af at producere fødevarer af en høj kvalitet. Og hvor vigtigt det
er for disse landmænd at være troværdige i det, de gør. Jeg fortæller, at de
fleste af landmændene har et direkte salg til forbrugerne på deres ejendom.
Hvilket betyder, at disse landmænd er åbne i forhold til deres landbrug og
gerne inviterer indenfor. Og ikke mindst så er et andet fællestræk, at de alle
har en fornuftig økonomi.

Efter således at have introduceret modellen og fortalt om mine erfaringer
fra de ni interviews, laver vi en brainstorm på, hvad de studerende under mit
oplæg har gjort sig af tanker, og hvilke ideer de har til videreudvikling af
modellen. Og det er ikke meget. Hverken tanker eller ideer er dukket frem i
de studerendes bevidsthed under min præsentation, og jeg indser snart, at
jeg har begået den didaktiske fejltagelse at tro, at de studerende er der, hvor
jeg er. Og hvis ikke de er det, er de der i hvert fald, efter jeg har præsenteret
mit projekt.

Det, som jeg har brugt halvandet år på at tale og tænke på, forventer jeg,
at mine studerende kan gennemskue efter en halv times oplæg uden nogen
form for forberedelse eller anden advarsel om, hvad der er dem i vente.
Hvordan kan jeg tro, at jeg kan videreformidle noget, hvor jeg ikke selv har
et nogenlunde overblik over den kompleksitet, som jeg forsøger at videre-
formidle? Svaret er desværre lige for og blot en påmindelse om, at jeg på
daværende tidspunkt blot er en praktiker uden nogen form for refleksion
over egen handling.

Men selvfølgelig er mine studerende høflige og forsøger så godt, de nu
kan, at give mig forskellige ord og begreber. Hurtigt bliver det dog en dis-
kussion, der er løsningsorienteret, hvor vi er fokuseret på, hvilke alternativer
der er for landmanden under de vilkår, landmanden nu engang er underlagt.
Da jeg jo som sagt ikke har forberedt mig synderligt til disse timer, har jeg
ikke selv et alternativ til den drejning, det tager, og jeg er ikke i stand til i
bogstavelig forstand at viske tavlen ren og starte forfra.

Brainstormen ledte os frem til, at vi kan fremsætte forskellige overskrifter, såsom økonomi, selvforståelse, værdier og omverden. Begreber, som er vigtige for landmanden og rådgiver at have fokus på, såfremt landmanden har blik for en alternativ fortælling. Vi bliver optaget af, hvem det er, som modellen henvender sig til. Hvilken slags landmand har jeg i tankerne, og for hvem skal modellen præsenteres? Er det en model, som rådgiveren altid skal anvende eller? Spørgsmålene er mange, og da jeg ikke har gjort mig nogle overvejelser overhovedet desangående, er alle svar lige gode. Efterhånden kommer de studerende frem til, at der to slags landmænd: dem som har sat spørgsmål ved deres produktion, og som er begyndt at tænke over alternativer, og de landmænd, der gør det, som de altid har gjort, og ønsker at fortsætte med dette. Og da jeg interesserer mig for det alternative, er det den første type landmand, som min model henvender sig til.

Selvom det er min vurdering, at jeg og de studerende ikke tilnærmelsesvis har nærmet os noget efter de første lektioner, jeg kan bruge i mit projekt, ændrer jeg ikke strategi. I resten af de lektioner, jeg har med de studerende, holder jeg fast i min holdning om, at de studerende kun kan opnå ejerskab over modellen, hvis de har følelsen af fuldstændig kontrol over processen. Hvilket konkret betyder, at de skal være med i hver enkelt beslutning, der bliver taget i forhold til udviklingen af modellen. Hvilket betyder, at jeg fortsætter med ikke at udarbejde noget konkret imellem lektionerne for blot at give de studerende en minimal chance for at vide, i hvilken retning jeg har tænkt mig, vi skal. En handlen, som på det tidspunkt forekommer mig logisk.

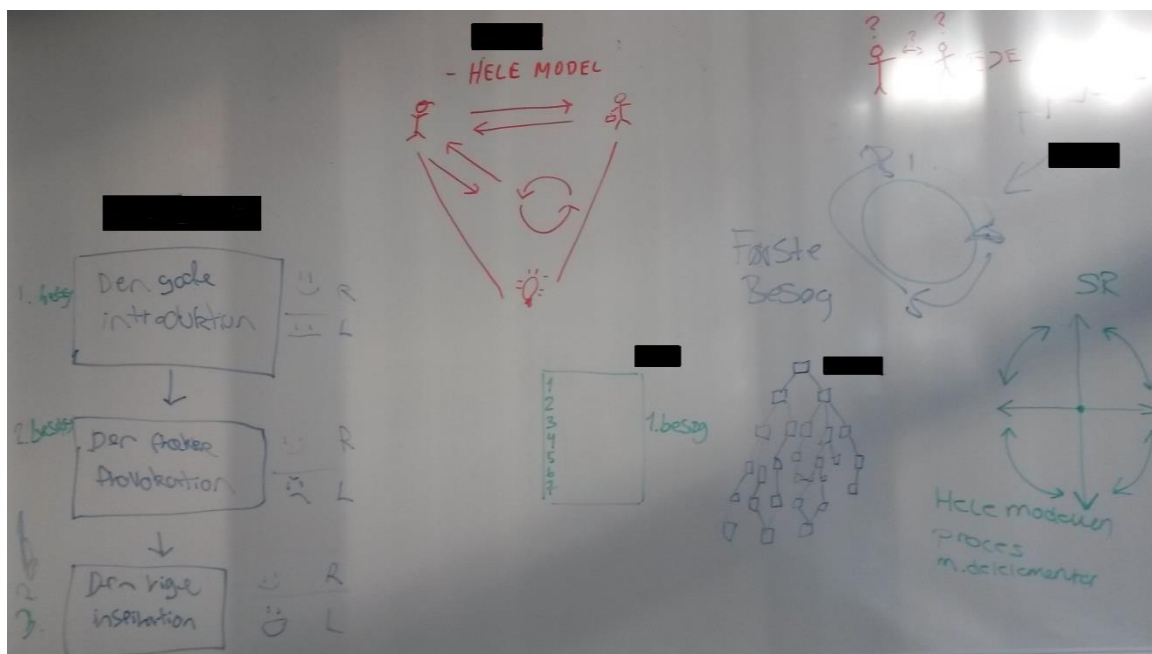
Grundet denne beslutning er der ikke meget fremdrift i arbejdet med modellen. I løbet af semestret deltog jeg i den karrieredag, som bliver arrangeret af jordbrugsteknologernes faglige organisation, JID. Her taler jeg blandt andet med en landbrugsrådgiver. Vedkommende giver udtryk, for at man skal stille landmanden det noget åbne spørgsmål, der lyder: ”Hvad er det, du vil?”, og f.eks. gøre det klart for landmanden, at hvis han/hun udvider sin landbrugsbedrift, vil det automatisk føre mere ledelse med sig, og er man klar til det? Som rådgiver skal man undres og turde stille spørgsmål til talerne i det regnskab, der bliver fremlagt.

Denne viden fremlagde jeg for de studerende, og det afstedkommer blandt andet en diskussion om det at være rådgiver, og om at rådgiveren altid påvirker rummet. Vi taler om den motiverende samtale som et muligt redskab til søgen efter videre inspiration til udarbejdelsen af vores model. I den motiverende samtale, som udspringer af coaching-litteraturen, arbejder man med at få synliggjort en persons værdier og derigennem hjælpe vedkommende med at ændre adfærd eller livsstil.

I mødet med landmanden og rådgiveren handler det om at synliggøre nogle alternative muligheder og derved ændre adfærd. Dette leder os frem til, at vi kan forsøge os med et lille rollespil, hvor to studerende stiller sig til rådighed som henholdsvis landmand og rådgiver. Den ene af de studerende er ejer af et landbrug og overvejer at omlægge til økologi, mens den anden studerende har planer om at blive rådgiver efter endt uddannelse, så rollefordelingen ligger lige for, og vi arrangerer et lille coachingforløb.

De studerende udviser stort engagement, og landmanden svarer ærligt på de spørgsmål, rådgiveren stiller. Selvom det ikke giver noget håndgribeligt i forhold til modellen, så synes jeg, lektionen synliggør, hvor svært det er at styre sådan en samtale uden at lade sine egne værdier og meninger træde i karakter.

Uden rigtig at være bevidst om dette har coaching sat sine spor i min bevidsthed, og ved at fastholde ideen om, at det handler om at udarbejde en model for et coachingforløb, mødte jeg op til den sidste lektion med denne ide. Der er stadig ikke noget konkret, som mine studerende kan forholde sig til. Det er flyvsk, som det hele tiden har været, og jeg beder de studerende om grafisk at formidle de tanker, de på daværende tidspunkt har gjort sig om modellen. Nedenstående grafiske tegning illustrerer, hvor langt jeg har tilladt mine studerende at være med i processen:



Figur 4: Grafisk tegning af de studerendes tanker (de studerendes navne er anonymiseret)

Derefter har jeg ikke flere skemalagte lektioner med de studerende, så indtil næste hold studerende i efteråret 17 er jeg overladt til mig selv og mit eget arbejde med modellen. Jeg får dog mere eller mindre tiltvunget mig to lektioner mere i foråret 17 ved at få en anden undervisers lektioner, da jeg på det tidspunkt erkender, at jeg har brug for de studerendes feedback på noget mere håndgribeligt end det, jeg har fremlagt for dem hidtil.

Inden da kommer jeg til en anden erkendelse, og det er, at jeg har brug for at udvikle mine kompetencer inden for det grafiske område for bedre at være i stand til at illustrere mine tanker om min model. Jeg fastholder ideen om den pædagogiske værdi, der er indlejret i det grafiske materiale. Denne ide udmønter sig konkret i, at jeg i foråret 17 tog et online kursus ved Mette Ullersted (<http://metteullersted.dk/>).

Jeg deltog på Plantekongres 2017, hvor jeg blandt andet er inde at høre et foredrag om at være rådgiver i det postfaktuelle samfund. Det, jeg i særdeleshed hæfter mig ved, er talen og troen på den uvildige rådgivning: "Hovedformålet med uvildig rådgivning har altid været at skabe så god økonomi

for landmanden som muligt” (O. Schou, personlig kommunikation, januar 18. 2017)²⁴.

Jeg begyndte at genlæse litteratur, jeg har læst før, uden at det dog har sat sig fast i min erindring som noget, der er værd at hæfte sig ved. Det gør det dog, da jeg læser det anden gang, og det handler om poly-okular kommunikation. Poly-okular kommunikation bliver beskrevet af Noe et al. (2008); Noe og Langvad (2007) som ”en måde at skærpe multifunktionaliteten i landbrugs- og landdistriktsudvikling” (Noe & Langvad, 2007, s. 73).

Noe og Langvad (2007) har ikke noget konkret bud på, hvorledes dette kan lade sig gøre, og gør det i stedet frit for andre at eksperimentere med og drage erfaringer om begrebet. Det er denne opfordring, jeg denne gang hæfter mig ved, og jeg beslutter mig for at dykke ned i Noe og Langvads teori om polyokular kommunikation.

Som ovennævnte forskere skriver, er begrebet multifunktionelt landbrug jo et politisk kommunikativt redskab, og et komplekst begreb, som er ”nødt til at udgøre en platform for at koordinere hensynet til de forskellige perspektiver i praksis” (Noe & Langvad, 2007, s. 66).

Når de to forskere taler om forskellige perspektiver, gør de det under hensyntagen til den kompleksitet, der omfavner et landbrug og dets relationer til omverden. Denne iboende kompleksitet medfører, at et landbrug ikke lader sig beskrive, så det fremstår som et entydigt objekt. Landbruget vil aldrig være andet end den personlig beskrivelse, man ved hjælp af sine forskellige sanser er i stand til at beskrive, og landbrugets funktionelle betydning vil altid være afhængig af det perspektiv, landbruget betragtes ud fra. For at synliggøre denne pointe, nævner Noe og Langvad to eksempler fra rådgivningens verden:

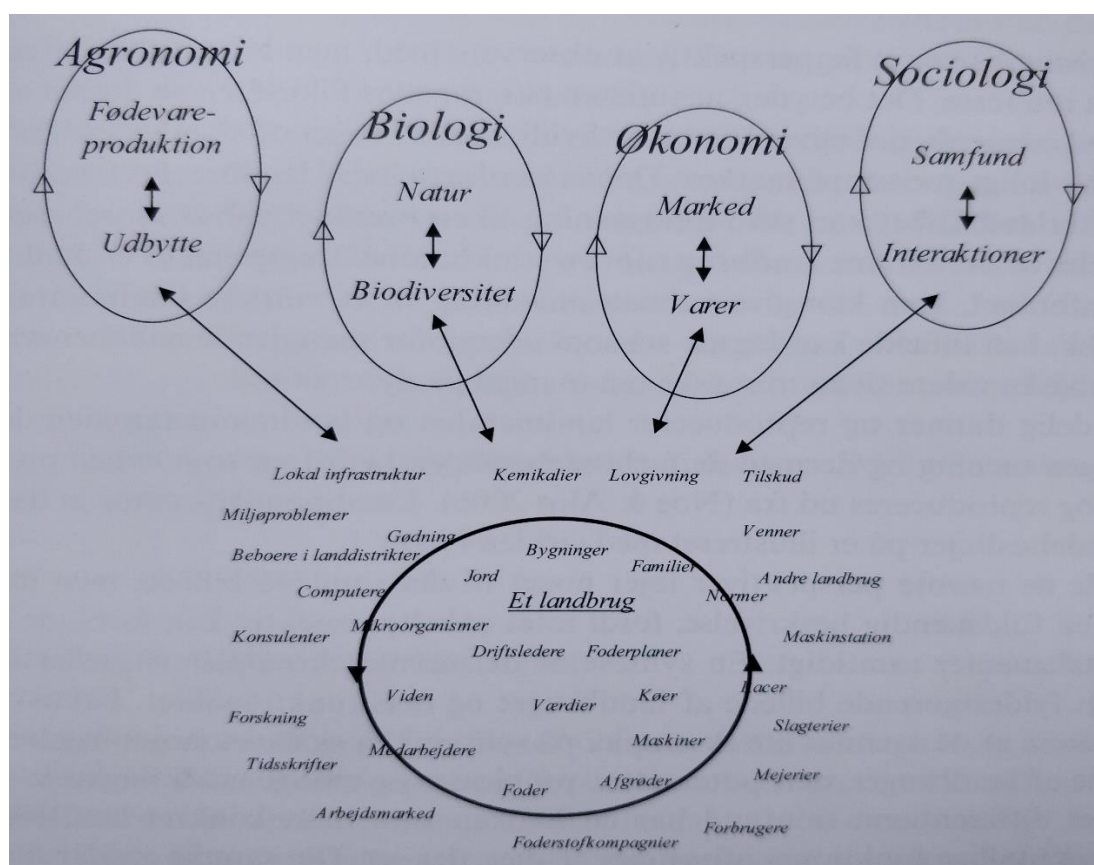
F.eks. vil en planteavlskonsulent anskue landbruget ud fra sit fagperspektiv ved at skabe forbindelseslinjer mellem jordtyper, gødskning, indkøb af kemikalier, bedriftens brug af planteavlsforsøg som kilden til viden,

²⁴ Emnet er en smule mere uddybet under session 65: Rådgiver i det postfaktuelle samfund – de ”nye” tider på hjemmesiden: http://www.landbrugsinfo.dk/Planteavl/Plantekongres/Sider/pl_plk_2017_prog_tema_Krydsogtvaers.aspx#session_65

osv. Tilsammen bidrager disse elementer til landbrugets funktion, som i dette perspektiv er planteavl. Økonomikonsulenten anskuer derimod landbruget som en række aktiver og passiver, dækningsbidrag, kapacitetsomkostninger mv., der tilsammen skaber et nettoudbytte. (Noe & Langvad, 2007, s. 65)

Således vil andre betragtere danne deres billede af landbruget ud fra deres individuelle perspektiv. Og ikke mindst vil landmanden og eventuelt vedkommendes familie anskue landbrugsbedriften på helt andre måder end de ovennævnte. For eksempel er de ni fortællinger alle eksempler på landmænd, der har hver deres måde at betragte deres landbrugsbedrift på, således som det bliver synliggjort i hver af deres fortællinger.

Denne betragtning illustrerer Noe og Langvad (2007) med nedenstående billede, hvor cirklen i midten illustrerer landmanden og dennes relationer til omverden:



Figur 5: "Relationen mellem landbrug, perspektiver og poly-okular kommunikation"

I teorien om polyokular kommunikation henter de inspiration fra japaneren Magoroh Maruyama, der ifølge Noe og Langvad har arbejdet med et princip, han kalder for poly-okularitet. Et komplekst begreb, jeg ikke vil udfolde yderligere, da det som sådan ikke er relevant for at forstå den videre proces. Dog er det relevant at nævne, at Maruyama arbejder med et begreb, han kalder for underforståelse, hvilket Noe og Langvad kæder sammen med landbruget og begrebet multifunktionalitet: ”Multifunktionalitet er til eksempel offer for underforståelse, hvis alle de mange bidrag, som landbruget yder, beskrives i et individuelt, organisatorisk institutionelt perspektiv eller et fagdisciplinært perspektiv. Underforståelse blokerer for andre perspektiver og skaber ureflekteret blindhed” (Noe & Langvad, 2007, s. 68).

Især hæftede jeg mig ved sidste sætning, hvilket er det, jeg arbejder videre med: ”Underforståelse blokerer for andre perspektiver og skaber ureflekteret blindhed”. Sammenholdt med min nyerhvervede viden fra Plante-kongressen – ”Hovedformålet med uvildig rådgivning har altid været at skabe så god økonomi for landmanden som muligt” – starter det en langsom erkendelsesproces. En erkendelsesproces, hvor jeg efterhånden når frem til, at rådgiverens refleksion er af lige så stor betydning som landmandens refleksion. For jeg tror ikke på, at der findes uvildig rådgivning. I mit verdensbillede, og med Jerome Bruner som støtte, opererer jeg slet ikke med et så voldsomt begreb.

Jeg er optaget af, at også rådgiveren skal være reflektorisk. Og jeg er stadig optaget af, at landmanden skal drive sin landbrugsbedrift i henhold til sit værdisæt. Med hensyn til definitionen af begrebet værdi har jeg hele tiden været optaget af, at jeg ikke ønsker en filosofisk udlægning af begrebet. Jeg ønsker et begreb, der er nemt at formidle i en rådgivningssituation, og sådan en måde at tænke værdibegrebet på finder jeg i den narrative kommunikation af Kryger (2013): ”I narrativ kommunikation forstås en værdi som værende noget, som er vigtigt. Når man taler om noget, som er vigtigt, taler man altså om værdier” (s. 29).

Den narrative kommunikation er en kommunikationsform, jeg stødte på under mit arbejde med det narrative felt, og som giver mig inspiration til det

videre arbejde med modellen. I særdeleshed giver det mig ideer til, hvordan en dialog mellem en rådgiver og en landmand kan starte, da Kryger (2013) giver konkrete bud og eksempler på narrativ kommunikation.

I formuleringen af spørgsmålene henter Kryger blandt andet inspiration fra den narrative terapi og den narrative coaching, der har det tilfælles, at teorierne tager udgangspunkt i det narrative. Den narrative kommunikation er, ifølge Kryger:

[...] baseret på en antagelse om, at historiegørelse af problemer og succeser er genvejen til at komme til at tale om noget vigtigt. Dvs. det narrative felt gennem nysgerrighed og spørgsmål i særlige kategorier forsøger at få en person til at folde sine fortællinger ud. Ifølge den narrative ideologi skal personen selv beslutte, hvilke situationer eller hændelser han vil fortælle om. Det betyder, at interviewerens i alle områder af det narrative felt bliver en facilitator af en fortællingsproces og således ikke er i kontrol – det er fortælleren. (Kryger, 2013, s. 17)

Denne viden bringer jeg over i en rådgivningssituation i modellens begyndelse. Landmanden skal fortælle om forskellige hændelser i sit arbejdsliv, der har gjort indtryk på ham eller hende. Jeg har en forestilling om, at teknikken vil gøre det muligt for rådgiver og landmand i fællesskab at nå frem til landmandens værdier for derefter at gøre det muligt for landmanden at arbejde i overensstemmelse med disse. F.eks. kan starten på en samtale se sådan her ud, med inspiration fra Kryger (2013):

- 1) Fortæl om en situation, som fortæller noget om, hvad du arbejder med
- 2) Hvordan kan det være, at du lige vælger den situation?
- 3) Bidrager denne situation til at gøre dit liv tilfredsstillende og meningsfuldt?

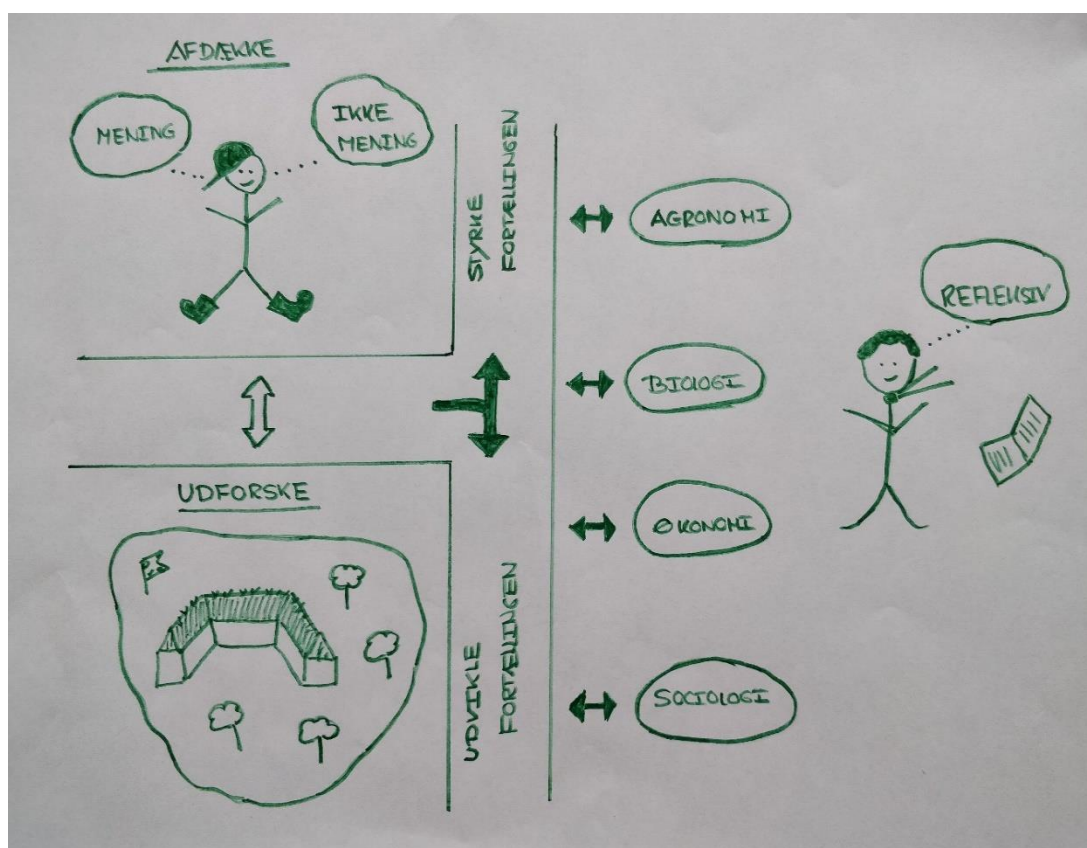
På nuværende tidspunkt har jeg en viden om nødvendigheden af en mere reflektorisk tilgang for rådgiveren. En viden om værdier som værende en italesættelse af noget, som er vigtigt, og så har jeg ideen om, at landmanden via sine egne grafiske illustrationer skal vise, hvad han/hun forstår ved sin landbrugsbedrift. Jeg er i den mellemliggende periode begyndt at tænke mere over, hvad jeg mener med begrebet alternativ, og hvad alternativ betyder i forhold til en vilkårlig landbrugsbedrift. Når jeg skriver og siger

alternativ, mener jeg så, at der kun er to muligheder for dagens landmand? Enten at være landmand i den store fortælling eller være landmand i den alternative fortælling?

Denne refleksion over min egen brug af begrebet alternativ får mig til at indse, at jeg er optaget af, hvordan jeg ved hjælp af min model får flyttet flere landmænd fra den store fortælling over i den alternative fortælling. En optagethed, der har præget hele mit arbejde med min model, og som jeg har videregivet til de studerende på Pba. 16. Jeg har begået den samme fejl, jeg længe har angrebet dansk landbrug for at begå. Når jeg angriber dem for at have et for snævert og entydigt billede af dansk landbrug med dertilhørende normsæt om en rigtig og forkert produktionslogik og værdier, skjuler jeg mig selv bag samme antagelse. Blot med omvendt fortegn. Forstået på den måde, at når jeg har skrevet og fortalt om, *hvad landmanden skal ændre ved sin bedrift for at få lov til at producere i henhold til sine værdier*, har jeg ment: Hvad skal landmanden ændre ved sin bedrift, således at landmanden producerer i henhold til den alternative fortælling og dermed i henhold til sine værdier? Altså en ligeså snæver og entydigt forståelse af dansk landbrug.

Denne nye og knap så flatterende erkendelse får mig til at forlade ideen om en model, der er mere egnet til at håndtere store radikale forandringer i en landbrugsbedrift, for i stedet at have fokus på alle forandringer, store som små. Ved at fastholde fokus på det narrative arbejder jeg videre med ideen om, at man som landmand, eller menneske for den sags skyld, har to valgmuligheder. Man kan vælge at styrke sin nuværende fortælling, eller man kan vælge at udvikle sin fortælling.

Dette fokus gør, at jeg laver en ny tegning. En tegning, som er inspireret af det billede, Noe og Langvad har benyttet til at illustrere deres polykolare kommunikation:



Figur 6: Styrkelse eller udvikling af ens fortælling hjulpet på vej af en re-fleksiv rådgiver

Denne tegning viste jeg de studerende i den lektion, jeg tilegner mig i foråret 17, og jeg redegør kort for mine ideer: Ved hjælp af ens fortælling er det muligt at få afdækket, om man skaber mening i ens liv og blot har brug for at få sin fortælling styrket, eller om man har brug for at udforske, hvad der ikke giver mening, og dermed udvikle fortællingen.

Ideen om at afdække og udforske har jeg fra de trumfkort, jeg tidligere har omtalt, og som er tilgængelige på SEGES' hjemmeside ("Eksempel på gode spørgsmål", 2015). En hjemmeside, som de studerende i øvrigt har henvist til.

Jeg påpegede, at landmanden skal tegne sin landbrugsbedrift og det, som landmanden anser som vigtigt. Niklas, som er en af de studerende, påpeger, at der i forslaget om at skal tegne ligger noget skræmmende, som kan få nogle landmænd til at trække sig. Niklas foreslår i stedet brugen af billeder.

Dvs. landmanden skal inden mødet tage et billede af eller fra landbrugsbedriften som illustration af noget, som er vigtigt for landmanden, og derved kan det skabe grundlaget for den videre dialog.

Dette var mit sidste møde med de studerende fra Pba. 16, og jeg har ca. et halvt år, før jeg igen skal mødes med et nyt hold studerende, Pba. 17. Af bitter erfaring har jeg erkendt, at rammerne omkring min model skal være mere fastlagte, når jeg møder det næste hold studerende, hvilket er min sidste chance for at få studerende inddraget i udarbejdelsen af modellen. Om end der efter mit sidste møde med mine studerende ikke er noget konkret, føler jeg mig alligevel godt rustet til det videre arbejde med modellen.

Jeg fastholder ideen om, at landbruget skal iagttages som et system, og at landmanden ved hjælp af et billede eller en tegning skal skabe en fortælling omkring landbrugssystemet som det, der skaber mening for landmanden. Udover det fastholder jeg ideen om refleksion. Dvs. jeg er optaget af, at landmanden skal reflektere over konsekvenserne af sine valg i forhold til landbrugssystemet. Jeg er optaget af, at rådgiveren skal reflektere over konsekvenserne for landbrugssystemet, og jeg blev ligeså fokuseret på, at rådgiveren skal reflektere over sin rolle i rådgivningssituationen.

Det er så rammen for modellen, men jeg mangler stadig noget håndgribeligt at placere inden for rammen, således at modellen bliver brugbar i en rådgivningssituation. Jeg mangler nogle flere håndgribelige spørgsmål, som rådgiver og landmand kan arbejde ud fra, og især spørgsmål, som tvinger begge parter ud i en refleksion. Som inspiration til disse spørgsmål søger jeg videre i coachinglitteraturen.

Gennem dette arbejde med coachinglitteraturen slår det mig, at der er et ensidigt fokus på refleksion i coaching. Det er kun den coachede, der skal reflektere, og der ses helt bort fra den gensidige påvirkning, som jeg mener, er til stede i enhver social relation. Paradoksalt tilhører disse tilgange den socialkonstruktivistiske lejr, hvor konstruktionen af den sociale virkelighed betones. Men ikke desto mindre er spørgers egen refleksion over sine egne spørgsmål og måden, der spørges på, ikke ekspliciteret i disse tilgange. I realiteten mener jeg, at der er tale om en form for magtmisbrug. I en coachingsamtale sidder man overfor en person, som foregiver at stille helt

neutrale spørgsmål. Ole Fogh Kirkeby (2009) skriver følgende i sin bog *Den frie organisation*:

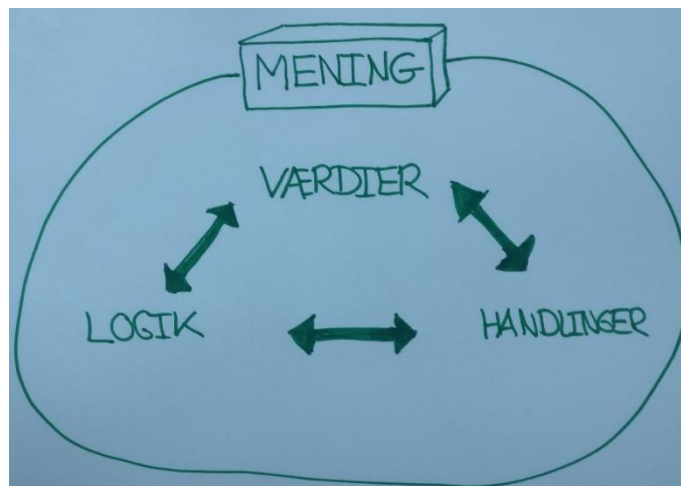
De mange forskellige retninger inden for coaching deler principielt den opfattelse, at coachen skal være en katalysator for den coachedes behov. Han skal hverken foregribe, belære, endsige kritisere, og han skal næsten være et instrument, som den anden kan spille på. Dette er en illusion. Al coaching bunder i en forståelse og en fortolkning af den coachede, ellers ville der ikke være tale om en samtale, og gennem disse to mentale operationer konstrueres den anden. I det øjeblik coachen svarer med andet end stiliserede gentagelser af den, den anden siger i form af hvorfor- eller hvordan- eller hvad mener du -spørgsmål, præger han samtalen gennem sin forudforståelse af den anden. Dette umuliggør symmetri, fordi symmetrien kun opnås, når coachen italesætter sin forforståelse. Da dette er en gigantisk opgave, kan den kun løses i en samtale, ved at coachen fortæller, hvad han selv mener, tænker og føler. Og det skal tilmed være oprigtig ment. Alt andet er forførelse. (s. 179)

Nu er det begrebet coaching, der bliver vendt i ovennævnte citat, men det er min vurdering, at den reflekterende spørger er fraværende i andre sammenhænge, herunder landbrugsrådgivningen. Og hvis der er et fravær af refleksion hos rådgiveren, har jeg som underviser fejlet. Muligvis har alle de uddannelsesinstitutioner, som har haft æren af at uddanne rådgivere til dansk landbrug, fejlet. En påstand, som delvist kan forklare, at den store fortælling i dansk landbrug ser ud til at ende ulykkeligt. Men lad mig holde mig til det, som jeg kan stå inde for. Jeg har ikke lært mine studerende, at der ikke findes værdineutrale spørgsmål, og der findes ikke værdineutrale fortolkninger, som Bruner (1999) skriver: ”Den fortolkning, vi giver, hvad enten den er historisk eller litterær eller juridisk, er, som vi kalkerende har påpeget, altid normativ. Man kan ikke hævde nogen af disse fortolkninger uden at indtage et moralsk standpunkt og en retorisk positur.” (s. 66).

Hvad har jeg lært ”so far”? Vi betragter altid et givet fænomen eller en given genstand ud fra en umiddelbar selvfølgelighed, en selvfølgelighed skabt af de normer og den kulturelle baggrund, som vi alle er en del af. En

selvfølgelighed, som fortæller os, hvordan vi skal iagttage og give det pågældende fænomen mening. Den eneste mulighed for at undslippe denne selvfølgelighed er evnen til refleksion over ens egen selvfølgelighed.

Jeg har endelig erfaret, at værdier, logik og handling er hinandens forudsætninger, således som det bliver udtrykt af Noe (2017) og er illustreret ved nedenstående figur:



Figur 7: Meningsdannelse

Vi giver et fænomen, eller som her, et landbrugssystem, mening ved at iagttage det. Men helt uden at reflektere over, hvordan vi er kommet frem til meningsdannelsen. Der er behov for at spørge: Hvilke værdier og hvilken logik ligger bag min måde at iagttage på? Svarene vil muligvis åbne op for ens underforståelse. Ens ureflekterede blindhed.

Og ikke nok med det. Der er ikke blot et behov for spørgsmål og svar. Der er ligeså meget behov for en synlig refleksion. Overført på en rådgivningssituation betyder det, at rådgiveren skal "tvinges" til at reflektere, og denne refleksion skal være synlig for landmanden, så det ikke er muligt for rådgiveren at *forføre* sin landmand.

Selvom jeg nu bliver interesseret i refleksion og ikke mindst i synliggørelse af denne refleksion, har jeg ikke rigtig en ide til, hvordan dette kan synliggøres i en model. Jeg har hentet inspiration fra Søren S. Hansen (2000) og hans måde at illustrere refleksion på, og dette arbejder jeg på, da jeg møder mine nye studerende for første gang.

Hvilket jeg gjorde torsdag den 14. september 2017. Det er et hold studerende, som består af ni studerende, og som det første hold, kender jeg ikke de studerende, udover at jeg har været vejleder for en af dem, Line, ved hendes tidligere opgaver på uddannelsen som jordbrugsteknolog.

Hen over semesteret er jeg blevet tildelt fire gange to lektioner, hvilket ikke er meget tid, de studerende og jeg har sammen. Jeg er ikke kommet så langt i udarbejdelsen af en ny model til, at det vil give nogen mening at vise til den til et nyt hold studerende, så jeg starter med at præsentere den model, som jeg præsenterer til sidst for de studerende på Pba.16. Derudover præsenterer jeg den bagvedliggende teori, og jeg forsøger at tydeliggøre mit fokus på, at rådgiveren skal være reflektorisk, og at rådgiveren skal være eksplicit om dette i forhold til landmanden.

Under denne gennemgang gav Line, som også er uddannet agrarøkonom²⁵, et eksempel på en rådgiver, hun vurderer til ikke at have været særlig reflekterende i sin rådgivning: Det er et eksempel om en kvægrådgiver, der rådgiver nogle slagtekalveproducenter i fodringen af deres slagtekalve. Et eksempel, der bekræfter min antagelse om manglende refleksion hos rådgiveren:

”Ja, det var fordi, dengang jeg arbejdede med slagtekalve, da jeg startede, da gav vi bare kraftfoder til alle. Alle fik kraftfoder, og alle fik halm, og det var det, der ligesom var det gængse i forhold til, hvad alle andre også gjorde. Vi havde nogle sygdomskonsekvenser, som man på det daværende tidspunkt prøvede at finde ud af, hvordan man kunne løse. Og så kom den her ide lige pludselig med kolbemajs, og det spredte sig bare på meget kort tid, det passede lige med, at det var op til, at de skulle begynde at så majs, og så såede de jo bare alle sammen majs. Og så blev der bare lavet kolbemajs til ... alle systemer blev jo lavet om. Heldigvis var vores bygninger så nye, det kunne lade sig gøre, men andre de lavede jo ligefrem noget om, der kostede mange penge for at kunne fodre kolbemajs i stedet for. Og det resulterede jo i, at der året efter, tror jeg,

²⁵ Agrarøkonom er det højeste trin inden for landmandsuddannelsen (<http://dalumls.dk/agrarøkonom/>).

allerede gav så meget vand, til ... der sidst på sæsonen, så de havde ikke vokset ordentligt, og de kunne ikke få hentet dem hjem, at de havde ikke den mængde kolbemajs, der skulle til, og det var bare et generelt problem for alle de her stakkels kalveproducenter, fordi, der var ikke nogen af dem, der kunne lave det foder, som de skulle, så det var jo ... så skulle de jo til at tænke tilbage igen, og der er rigtig mange af dem, der er gået tilbage til kraftfoder igen, fordi det er i hvert fald noget, de kan skaffe hele tiden. Kolbemajs blev valgt, fordi det var billigt lige der, men udbyttet er jo lidt et problem, når man ikke får hjem.

Og hvor kom det fra, det der med kolbemajs, at det var en god ide?

Jeg er ret sikker på, at det kom fra USA dengang. Det var vores rådgiver, der fik den ide lige pludselig, og det var tydeligt, vi var i en ERFA-gruppe, at alle hans klienter, de startede på kolbemajs i samme periode. Så det var bare så tydeligt, at det er den ide, vi har fået, og så spreder vi den bare."

Anders, en anden studerende, der ved siden af sine studier driver sit eget landbrug, mener, at der er behov for, at landmanden bliver mere reflektorisk i sin tilgang til sin rådgiver. Anders har gennem sit virke som landmand blandt andet siddet i ERFA-gruppe med andre landmænd, og det er ikke hans indtryk, at landmanden altid er særlig reflektorisk. Anders giver udtryk for, at han mener, at de fleste rådgivere mere eller mindre er styret af de holdninger, der bliver italesat fra instanser højere oppe i systemet. Således giver Anders udtryk for, at det i høj grad er Arla og Danish Crown og ikke mindst landbrugets forskellige interesseorganisationer, der er styrende for, hvad rådgiveren skal mene og rådgive omkring. En viden, som nødvendigvis skal afstedkomme en refleksion hos landmanden:

"Ja, fordi hvis ikke landmanden reflekterer over det, så stiller han heller ikke spørgsmål til den strategi eller den plan, eller hvad det nu er, konsulenten kommer med, og hvis ikke de spørgsmål de bliver stillet, jamen så tager man jo til takke med det, som er kommet, og er det egentlig godt nok? Og det behøver det jo på ingen måde at være. Altså, man skal ikke tro, at bare fordi der kommer en som, hvis arbejde det er at rådgive, at det han siger, det nødvendigvis er fornuftigt, det behøver

det jo ikke at være. Det er en vinkel, men den vinkel behøver jo ikke at være brugbar eller konstruktiv.”

Efter denne lektion²⁶ bliver jeg således bekræftet i, at der er brug for en mere reflektorisk tilgang i en rådgivningssituation, men hos begge parter. Jeg erkender, at en rådgivningssituation er et møde mellem to reflekterende praktikere i bedste fald, eller i værste fald blot to praktikere, der af vanens magt eller anden grund gør det, de plejer at gøre. Så begge parter skal reflektere, og de skal synliggøre denne refleksion over for den modsatte part.

Med dette som ny viden, inspirationen fra Søren Hansens ph.d., og med inddragelse af de tre niveauer, jeg med udgangspunkt i Schön har formuleret, fortsætter jeg med udarbejdelsen af en model, som jeg kan vise mine studerende i anden lektion.

De tre niveauer, som jeg har formuleret og tidligere har gennemgået under afsnittet vedrørende refleksiv tænkning, vil jeg forsøge at forklare med udgangspunkt i min model, som den ser ud, da jeg viser modellen til de studerende i anden lektion. Som sagt opererer jeg med tre niveauer, hvor niveau et er viden i handling, niveau to er refleksion i handling eller refleksiv tænkning, og det tredje niveau er refleksion over refleksion i handling. De tre niveauer henviser til forskellen i kompleksiteten af refleksionen og ikke i hvilken rækkefølge, man gør hvad. Det skal forstås således, at de dygtige reflekterende praktikere vil kunne håndtere begge niveauer mere eller mindre samtidigt. Rådgiveren har derved tre muligheder. Når landmanden gør rede for sin forståelse af landbrugssystemet, kan rådgiveren på baggrund af denne redegørelse give et bestemt råd eller en konkret løsning på et problem. Såfremt der ikke er knyttet nogen former for refleksion til dette råd eller løsning, har vi blot at gøre med viden i handling, altså niveau et. Såfremt rådgiveren går videre til niveau to, refleksion i handling, vil rådgiveren nu reflektere over den betydning, det har for selve landbrugssystemet, at rådgiveren rådgiver, som han eller hun gør. Rådgiveren danner sig en

²⁶ Citaterne er fremkommet ved, at jeg skriver referat til de synspunkter, som Anders og Line kommer frem med i timen, og jeg har efterfølgende haft et kort interview med dem begge for at være helt sikker på, at jeg har forstået det korrekt. Begge citater er efterfølgende sendt til godkendelse hos både Anders og Line.

mening om landbrugssystemet. Det, som jeg tidligere har kaldt for meningsdannelse. Rådgiveren har dannet sig en mening om landbrugssystemet, og det er på baggrund af denne mening, at der bliver givet et råd eller foreslået en løsning. Denne meningsdannelse er fremkommet på baggrund af den måde, der er blevet spurgt på. Hvilke spørgsmål, og hvordan rådgiveren spørger, er en handling. Denne handling er bundet op på den logik, rådgiveren har. F.eks. hvilken fagperspektiv rådgiveren har på bedriften. Udover dette er der også værdier indlejret i meningsdannelsen. For eksempel hvilke råd, rådgiveren vurderer, der er rigtige og vigtige for landmanden at vælge. Og som vi husker, er værdier jo aldrig helt ens egne. Vi har dem altid et sted fra:

Værdier hører uløseligt sammen med "livsstile", og livsstile udgør i deres komplekse vekselvirkning en kultur. Vore værdier kommer ikke som et skud fra hoften, valgsituation for valgsituation, og de er heller ikke produkter af isolerede individer med stærke drifter og tvangsneuroser. De er tværtimod fællesskabsorienterede og betingede af vort forhold til et kulturelt fællesskab. Værdierne bag en livsform er, som Charles Taylor påpeger, kun let åbne for "radikal refleksion". De bliver en del af ens identitet, og samtidig placerer de en i en kultur. I den udstrækning at en kultur i Sapirs forstand ikke er forloren, giver dens medlemmers værdiforpligtelser enten grundlag for tilfredsstillende udøvelse af en livsstil eller i det mindste grundlag for forhandling. (Bruner, 1999, s. 41)

Såfremt rådgiveren vælger at gå videre til niveau tre, vil rådgiveren begynde at reflektere over den bagvedliggende logik og de værdier, som udløser måden, der bliver spurgt på, og derved sætte spørgsmål ved den meningsdannelse, som rådgiveren har dannet omkring landbrugssystemet. Denne refleksion over refleksion i handling vil muligvis tydeliggøre rådgiverens iagttagelse og hindre en ureflekteret blindhed, og når rådgiveren således bliver bedt om at italesætte både niveau to og tre, er det tydeligt for landmanden, hvilken logik og hvilke værdier der bliver spurgt med.

Ifølge Schön (2013), er der en tydelig forskel på refleksion-i-handling og en refleksion over vores refleksion-i-handling, og alene det at være i stand til verbalt at formulere en refleksion i handling er svært.

Horsdal (2017) gør os opmærksom på, at det at komme med en god verbal beskrivelse ikke er så ligetil, og det kræver visse narrative kompetencer at skabe en beskrivelse, der gør et refleksivt rum brugbart. Horsdal nævner, at selvom man inden for sociologien er enige om behovet for refleksivitet, er det ikke de narrative kompetencer, der har de førende sociologers interesse. For at eksplicere, hvad hun mener med dette, kommer Horsdal (2017) med følgende eksempel:

Hvordan skulle ekspliciteringen af tavs viden kunne finde sted, hvis man ikke er i stand til at fortælle om, hvad man gør, og hvorfor man vælger at gøre noget bestemt, eller automatisk blot vælger at videreføre den praksis, der ligger i den tavse viden? (s. 87).

På tilsvarende vis som det kræver narrative kompetencer, kræver det en vis portion selvindsigt og ærlighed at gøre rede for sin refleksion. Enten fordi det er for svært at acceptere, at ens handlinger er formet ud fra et værdisæt, som aldrig er ens eget, eller, hvilket er værre, har der ikke været en refleksion at redegøre for. Og hvem vedgår sig, at man ikke reflekterer i handling? Hvis jeg tilstår, at jeg aldrig reflekterer over min undervisning, hverken i undervisningen eller efter undervisningen, har jeg diskvalificeret mig selv som en værdig underviser, der fortjener en dagløn. Hvilket vil være en absolut rimelig diskvalifikation. Og således med landbrugets rådgivere. Hvem tilstår her, at man ikke reflekterer over sin rådgivning? I hvert fald ikke den rådgiver, jeg på et tidspunkt i efteråret 2017 talte med. Til gengæld mener han, at der er nogle af hans kollegaer, der mangler at reflektere over deres rådgivning. Og sådan er det muligvis med refleksion. Det er alle ens kollegaer, der mangler refleksive kompetencer og i stedet for refleksiv tænkning udfører dårlig tænkning.

Men for alle os, som forfalder til dårlig tænkning, det være rådgivere som undervisere, er der håb forud, for som Dewey gør os opmærksom på, kan vi udvikle gode vaner, såfremt vi bevarer og udvikler vores intellektuelle nysgerrighed. En udvikling, vi som uddannelsesinstitution selvfølgelig må tage ansvaret for. Og vi kan jo starte med at have fokus på de narrative kompetencer og sørge for at udvikle de studerendes intellektuelle nysgerrighed, således at de opnår gode vaner for refleksiv tænkning og bliver rådgivere,

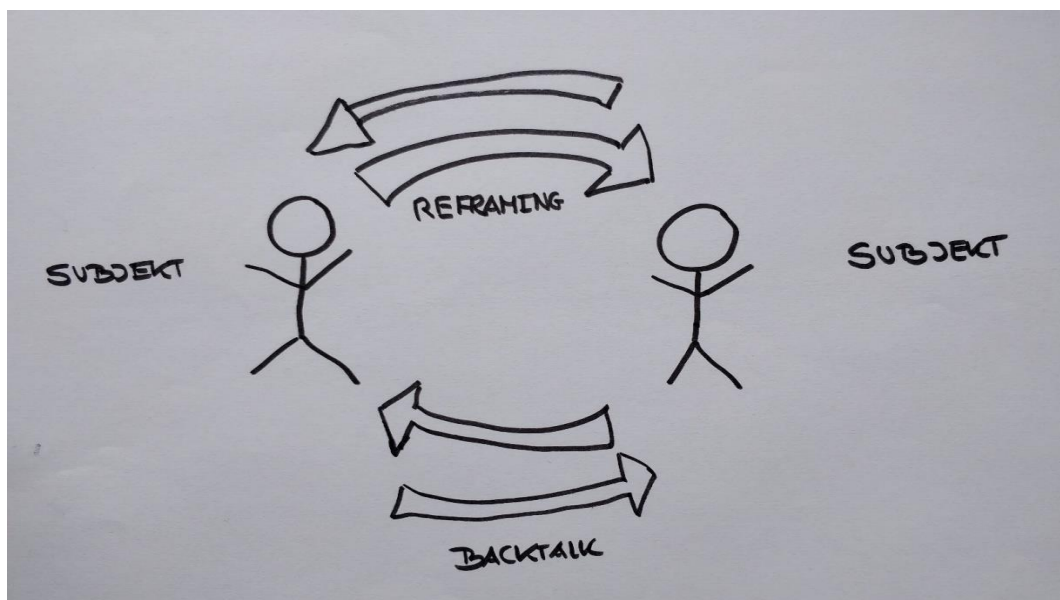
der er i stand til at reflektere i handling og ikke mindst reflektere over refleksion i handling.

Muligvis havde rådgiveren fra Lines eksempel med kolbemajs slet ikke anbefalet kolbemajs som en løsning på en fremtidig fodringsstrategi for slagtekalveproducenterne, såfremt denne person var stoppet op og havde reflekteret i handling, men også reflekteret over refleksionen i handlingen.

Og eksemplerne fra de ni alternative fortællinger viser tydeligt, at der er forskellige tilgange til, om landbrugsproduktionen skal være i henhold til de økologiske principper eller ej. For nogle landmænd er økologiske principper det eneste rigtige, mens andre fravælger det af helt fornuftige årsager set fra deres perspektiv. Selv inden for den økologiske landbrugsproduktion er det forskellige logikker, der driver handlingen. For nogle er det en livsform, mens andre landmænd er drevet over mod økologien ud fra et økonomisk synspunkt. Så inden man som rådgiver begiver sig ud i et sådant spændingsfelt, vil jeg mene, at man bliver nødt til at reflektere over, hvilke værdier der er indlejret i ens egen logik omkring eksempelvis økologisk landbrugsproduktion, og hvorfra disse værdier stammer. Hvilket kulturelt fællesskab er man en del af?

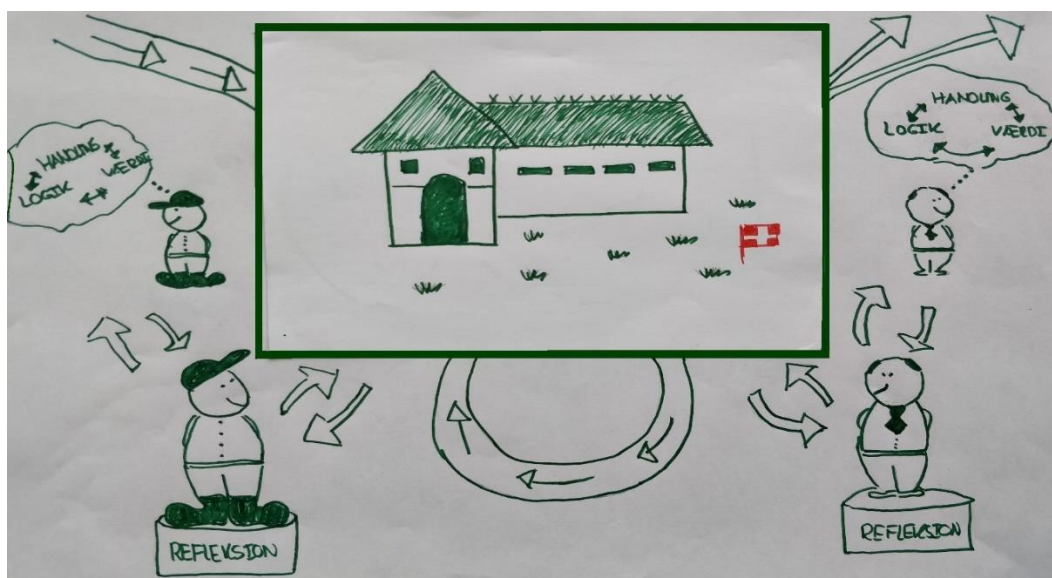
Med begrundelse i ovennævnte og en ny erkendelse af vigtigheden af at udarbejde en model, der indeholder både niveau et og to hos landmand og rådgiver, har jeg udarbejdet nedenstående model.

En model, hvor illustrationen af refleksionen er hentet fra Søren Hansens ph.d., der viser en refleksiv diskussion, hvor man hele tiden modtager og ”reframer” sin opfattelse af problemet, hvorefter man sender sin opfattelse af problemet tilbage igen til den anden – ”backtalk”:



Figur 8: Reframe og backtalk i en reflektiv diskussion

Ovenstående model illustrerer Schöns refleksion i handling, men da jeg er optaget af refleksion over refleksion i handling, har jeg udarbejdet nedenstående model. En model, der skal illustrere, at landmand og rådgiver reflekterer i handling ved at reflektere over betydningen for landbrugssystemet. På tilsvarende vis som de reflekterer over refleksion i handling ved at reflektere over, hvordan de er kommet frem til denne betydning. En model, som jeg viste mine studerende i den anden lektion:



Figur 9: Refleksion i handling og refleksion over refleksion i handling

Det viser sig, at det er svært for mig at forklare denne model, der i ovenstående udformning slet ikke er konkret nok til at være brugbar i en rådgivningssituation. I denne lektion er der flere af de studerende, der giver udtryk for, at det er svært at få landmanden til at være reflekterende. Vi diskuterer, at rådgiveren mange gange er uengageret og delvis trækker på tidligere erfaringer. Altså viden i handling.

De studerende, der har et indgående kendskab til landbruget, giver udtryk for, at det handler om, at begge parter skal stille større krav til hinanden, og at de mere eller mindre gør, som de plejer. Muligvis lytter landmændene heller ikke altid, selvom de siger, at de vil have at rådgiveren skal udfordre dem. Så vi bliver enige om, at vi skal have flere engagerede rådgivere og mere kvalitet ind i arbejdet. Denne samtale på tværs af klassen bevirker, at Line kommer i tanke om et interview, hun har foretaget med en ung landmand i forbindelse med en opgave på JT. Et interview, hvor landmanden giver udtryk for, at han gerne vil have, at rådgiveren engagerer sig i hans bedrift:

”[...]han savnede, at når en rådgiver var ude, at han ligesom følte, at det også var hans ejendom, at når landmanden han stod der, så var det, VI skal lave de her ændringer. At det ikke altid, du skal lige nå det her, du skal lige gøre det her anderledes. At han følte, at det også var rådgiverens ejendom. At de går ind i det med liv og sjæl i stedet for, at man bare er endnu en på listen, og det savnede han fra rådgiveren af.”

Inden næste og tredje lektion tilegner jeg mig den viden, at rådgiveren skal være mere engageret, hvilket en model på en eller anden måde vil afhjælpe. Men hvordan man får mere kvalitet ind i arbejdet og får rådgiveren til at engagere sig i landbrugsbedriften, er et stort spørgsmål, samtidig med at det er omgivet af en selvfølgelighed, fordi hvordan kan man rådgive uden at engagere sig? Er der ikke en indbyrdes afhængighed i dette spørgsmål? Eller er svaret ligetil og blot et udtryk for, at rådgiveren undervejs er blevet indfanget af en rutine, så nysgerrigheden er tabt i processen, og rådgiveren i stedet beskæftiger sig med dårlig tænkning. Dårlig tænkning finder, som

tidligere omtalt, netop sted grundet mental dovenskab, sløvhed eller utålmodighed i forhold til at afkorte undersøgelsesprocessen for ideens holdbarhed (Dewey 2009).

Men kan vi udarbejde spørgsmål, som gør, at rådgiveren i stedet for dårlig tænkning bliver refleksivt tænkende? Stimulere intellektuel nysgerrighed, så vi når et aktivitetsniveau, der automatisk vil indebære et engagement?

Da jeg mødte mine studerende i tredje lektion, er jeg optaget af dette, og hvordan spørgsmålene skal formulere som noget, der kan erkendes som anvendeligt. Vi taler om viden i handling og refleksion i handling, og de studerende giver udtryk for, at det er svært for alle at skabe refleksive handlinger. Asger, som er en af de studerende, foreslår, at rådgivningssituationen skal indeholde to møder, idet han mener, at det er lettere at skabe refleksion efter mødet end under mødet. Asger sammenligner med det at lære. For som han påpeger, er det først efter en lektionstime, når man har tid til at reflektere, at man lærer noget.

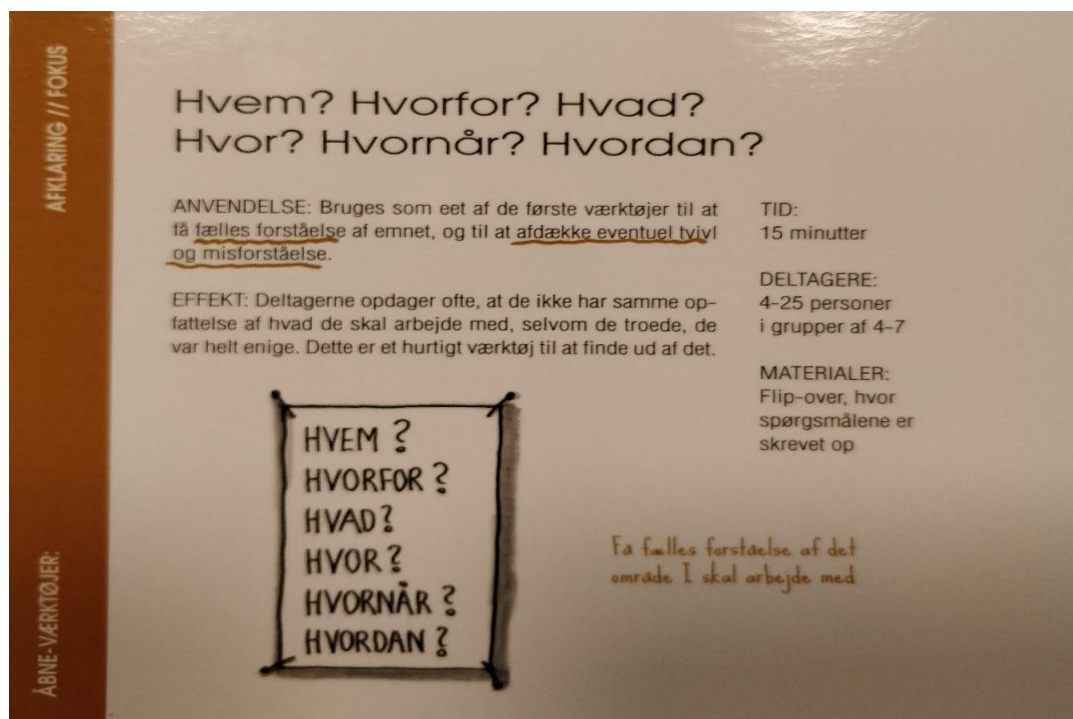
Selvom jeg forstår Asgers pointe med to møder, er jeg ikke sikker på, hvordan jeg skal få det indbygget uden blot at øge kompleksiteten, og to andre studerende giver udtryk for, at der ikke er et økonomisk grundlag for et møde nummer to.

Ovenstående giver ikke rigtig noget konkret i forhold til modellen. Kort tid inden lektion tre er jeg i kontakt med Mette Ullersted og dennes hjemmeside for at hente yderligere inspiration til min model. Her ”falder” jeg over en toolboks²⁷, Mette Ullersted har udarbejdet. Denne viden kan jeg dog ikke nå at tage med til lektion tre, men jeg arbejder videre med det efter lektionen.

Toolboksen er tænkt som et værktøj til dem, der skal planlægge og facilitere workshops, og består af en masse kort, som er sat ind i en bestemt orden efter emne. F.eks. er der en kategori med ”åbne værktøjer”, hvor overskriften er fokus og afklaring, jeg finder interessant, da jeg arbejder med

²⁷ Mere information om denne toolboks kan hentes på: <http://metteullersted.dk/produkt-kategori/toolbox/>)

landbrugssystemet som et fælles afsæt for den videre dialog mellem rådgiveren og landmand. Nedenstående viser et af billederne fra denne kategori²⁸:



Figur 10: Et eksempel på et sådan kort

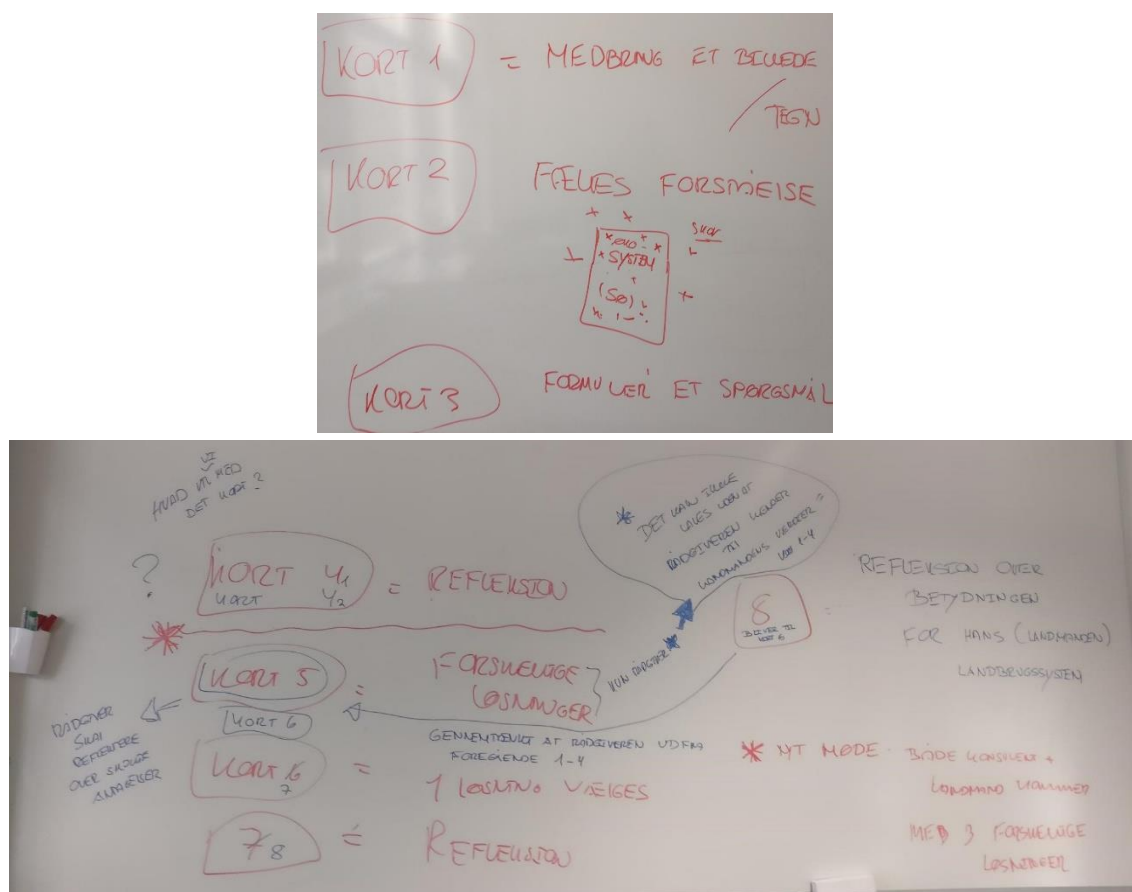
Udover ovenstående har jeg hentet ny viden fra Schön (2001), der behandler den måde, som vi tilgår et problem på, og han arbejder med at formulere et problem ved hjælp af en problemformulering. Problemformuleringen er en måde at tilgå en kompleks situation på og et modsvar til den herskende tekniske rationalitet. Den tekniske rationalitet er udtryk for, hvordan studerende på de forskellige universiteter lærer at være løsningsorienterede og have blik for løsninger, der udelukkende kan retfærdiggøres med henvisning til forskningsbaserede teknikker og teorier. En tilgang, der ifølge Schön (2001) har rod i den positivistiske filosofi, der præger universiteterne, og som ikke lærer de studerende at tilgå en kompleks situation. Arbejdet med problemformuleringen er derimod et arbejde med fokus på selve processen:

Når vi formulerer problemet, så vælger, hvilke "ting" vi vil lade indgå i situationen, så sætter vi grænserne for den opmærksomhed, vi vil vie det,

²⁸ Min brug af Mette Ullerstedts kort er efter skriftlig tilladelse fra Mette Ullersted.

og vi lægger en sammenhæng ned over det, som gør os i stand til at sige, hvad der er i vejen, og i hvilken retning det er nødvendigt at ændre tingenes tilstand. Problemformuleringen er en proces, gennem hvilken vi, interaktivt, sætter navn på de ting, vi vil ofre opmærksomhed, og definerer den kontekst, inden for hvilken vi vil gøre det (Schön, 2001 s. 44).

Med inspiration fra Mette Ullersteds kort og Schöns forståelse af en problemformulering får jeg inden den sidste lektion udarbejdet en model, som indeholder forskellige kort, som landmanden og rådgiveren skal arbejde ud fra. Jeg arbejder på det tidspunkt med i alt otte kort, som nedenstående billeder fra lektionen illustrerer:



Figur 11: Illustration af de otte kort.

I løbet af den sidste lektion drøftede de studerende og jeg de forskellige kort, og i hvilken rækkefølge kortene skal komme. Det viser sig, at otte kort ikke dækker de mange spørgsmål, som er nødvendige at få svar på, såfremt man både skal opnå refleksion i handling og refleksion over refleksion i handling.

En af de studerende foreslår en oversigt over kortene, rådgiverne kan have hængende på kontoret, og som vil understrege vigtigheden af refleksion i en rådgivningssituation. Efter lektionen kommer Christina, der er en af de studerende, og forklarer om en model, hun og hendes kæreste har siddet og udarbejdet hen over weekenden. En model, der lægger op til, at landmanden ikke behøver mere end et møde med rådgiveren. På det tidspunkt er jeg efterhånden blevet rimelig afklaret med, hvordan modellen med tilhørende kort skal fungere, så jeg beslutter mig for ikke at gå nærmere ind i Christinas overvejelser. Men til gengæld bliver jeg beæret og motiveret af, at Christina synes, at arbejdet med modellen er så spændende, at hun vælger at prioritere arbejdet med denne i weekenden. Og ovenikøbet vælger at inddrage sin kæreste i det.

Efterfølgende arbejder jeg videre med modellen og ideen om kortene, som jeg skal have placeret i den korrekte rækkefølge i forhold til at kunne illustrere den proces, som rådgiveren og landmanden skal igennem. Jeg er inspireret af ideen om, at modellen skal fungere som en visuel model, der kan hænges op på rådgivningskontoret.

Til sidst når jeg frem til fjorten kort, som jeg vil gennemgå, men inden da vil jeg lige gøre opmærksom på, at jeg i nedenstående model bytter rundt på refleksion i handling og refleksion over refleksion i handling. Et forhold, som muligvis er modstridigt i forhold til den umiddelbare logik, dvs. at efter refleksion i handling, niveau to, kommer refleksion over refleksion i handling, niveau tre. Det valg træffer jeg med begrundelse i, at det vil spare lidt tid i rådgivningssituationen, at man hurtigt i forløbet bliver klar over, hvorfra man har sine holdninger og meninger. For at tage eksemplet med kolbemajsene: Hvis rådgiveren havde startet med at reflektere over, hvorfra han har sin viden om kolbemajs, havde han muligvis her fået en indsigt, der ville gøre, at det lige pludselig ikke blev interessant at anbefale samtlige landmænd at dyrke kolbemajs. Og så behøver rådgiveren selvfølgelig heller ikke at reflektere over konsekvensen for landbrugssystemet i forhold til, at man påbegynder en produktion af kolbemajs.

Kortene og rækkefølgen på kortene er følgende:

Kort 1: Landmanden medbringer en tegning eller et billede fra sin landbrugsbedrift. Tegningen eller billedet skal illustrere det, der er vigtigt for landmanden.

Kort 2: Ud fra kort 1 skabes en fælles forståelse for landbrugssystemet. Hvad hører med til systemet, og hvad gør ikke?

Kort 3: Landbrugssystemets udfordringer identificeres af både landmand og rådgiver.

Kort 4: Dette kort er sammen med kort 5 landmandens refleksionskort. Rådgiveren spørger ind til landmandens identificering af landbrugssystemets udfordringer og spørger indgående ind til, hvorfra disse meninger og holdninger stammer. Her er der tale om refleksion over refleksion i handling.

Kort 5: Her spørger rådgiveren landmanden, hvilke betydninger ovenstående udfordringer får for landbrugssystemet. Her er der tale om refleksion i handling.

Kort 6: Kort 6 og kort 7 er refleksionskort til rådgiveren. Landmanden spørger ind til rådgiverens identificering af landbrugssystemets udfordringer og spørger indgående ind til, hvorfra disse meninger og holdninger stammer.

Kort 7: Landmanden spørger rådgiveren, hvilke betydninger ovenstående udfordringer får for landbrugssystemet.

Kort 8: Ud fra ovenstående bliver landmanden og rådgiveren enige om at vælge en udfordring, de vil arbejde videre med, og de arbejder dernæst med at udforme en problemformulering. På nuværende tidspunkt skal det gerne være synligt for både rådgiver og landmand, hvorfor de pågældende udfordringer er valgt som vigtige, og på hvilken baggrund de er fremsagt.

Kort 9: På baggrund af ovenstående problemformulering begynder landmanden og rådgiveren at drøfte forskellige ideer eller løsninger, alt efter hvor kompleks en situation de står overfor. En ide eller en eller flere løsninger udvælges.

Kort 10: Her begynder en ny refleksionsrunde. Denne gang er det landmanden, der starter med at spørge rådgiveren, hvorfor rådgiveren har udvalgt denne ide/løsning

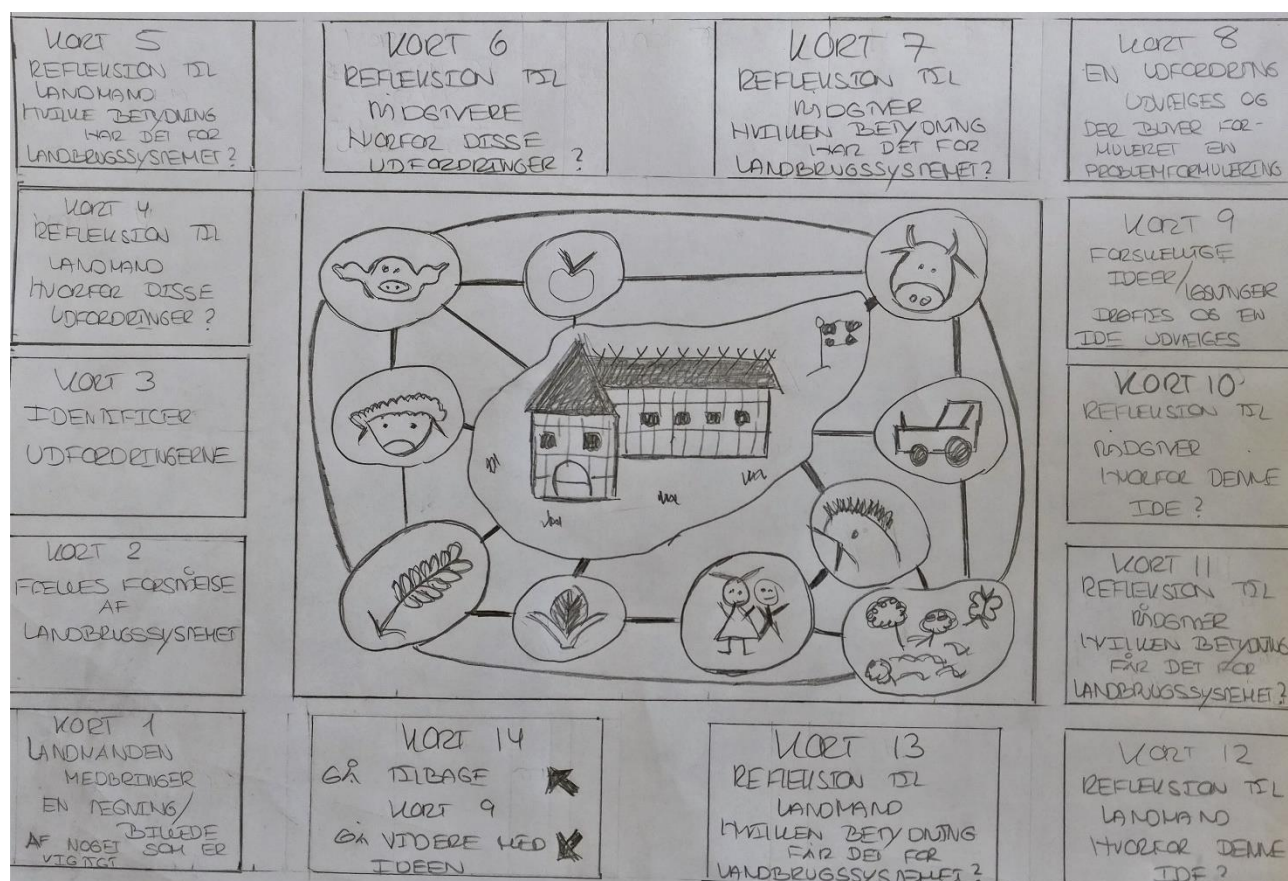
Kort 11: Landmanden spørger her rådgiveren, hvilken betydning denne ide/løsning vil få for landbrugssystemet.

Kort 12: Rollerne byttes om, og rådgiveren spørger nu, hvorfor landmanden har udvalgt denne ide/løsning.

Kort 13: Rådgiveren spørger her, hvilken betydning denne ide/løsning vil få for landbrugssystemet.

Kort 14: Såfremt de forskellige spørgsmål giver tilfredsstillende svar hos både landmand og rådgiver, går man videre med ideen, og forkastes ideen, går man tilbage til kort 9 og starter forfra.

Grafisk ser den færdige model ud som vist med nedenstående billede, hvor kortet i midten illustrerer selve landbrugssystemet og dets indbyrdes relationer:



Figur 12: Den "næsten" færdige model og den model, som Line anvender i sit projekt

En af mine kollegaer, der udover at fungere som underviser på UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole har sin egen landbrugsbedrift, sætter spørgsmålstejn ved den måde, jeg har tegnet gården på i systemet. Jeg har

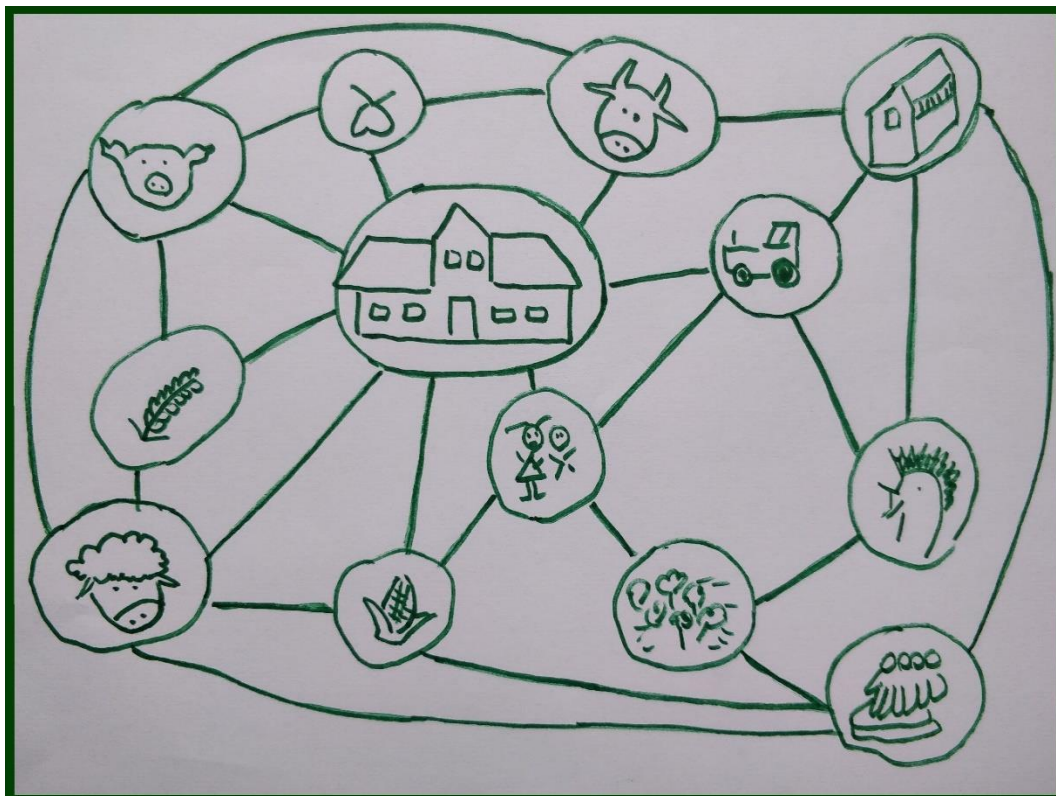
tegnet gården som en stråttækt ejendom, og vedkommende mener, at dette billede giver et unødigt romantiseret syn på landbrugsbedriften. Denne bemærkning åbner op for en refleksion hos mig selv, som jeg må være ærlig at tilstå, at jeg ikke har haft før. Da jeg i sin tid kaster mig over det grafiske design, er jeg ikke særlig god til at tegne noget, som man kan se, hvad forestiller. Men når jeg ser tilbage på, hvorfor jeg ender med at illustrere gården eller ejendommen på denne måde, kan forklaringen på nuværende tidspunkt være den, at det er forholdsvis nemt at tegne gården, og alle kan umiddelbart se, hvad det skal forestille.

Når jeg skriver nuværende tidspunkt, er det jo fordi, at jeg vedkender mig Bruners ord om den menneskelige refleksivitet som en evne til at beskrive fortiden og ændre nutiden i lyset af fortiden eller ændre fortiden i lyset af nutiden:

Hverken fortid eller nutid er faste størrelser for denne refleksivitet. Det "umådelige skatkammer" af alt det, vi har været ude for i fortiden, kan fremdrages på forskellige måder ved refleksiv betragtning eller ændres ved, at vi opfatter det på nye måder (Bruner, 1999 s. 103).

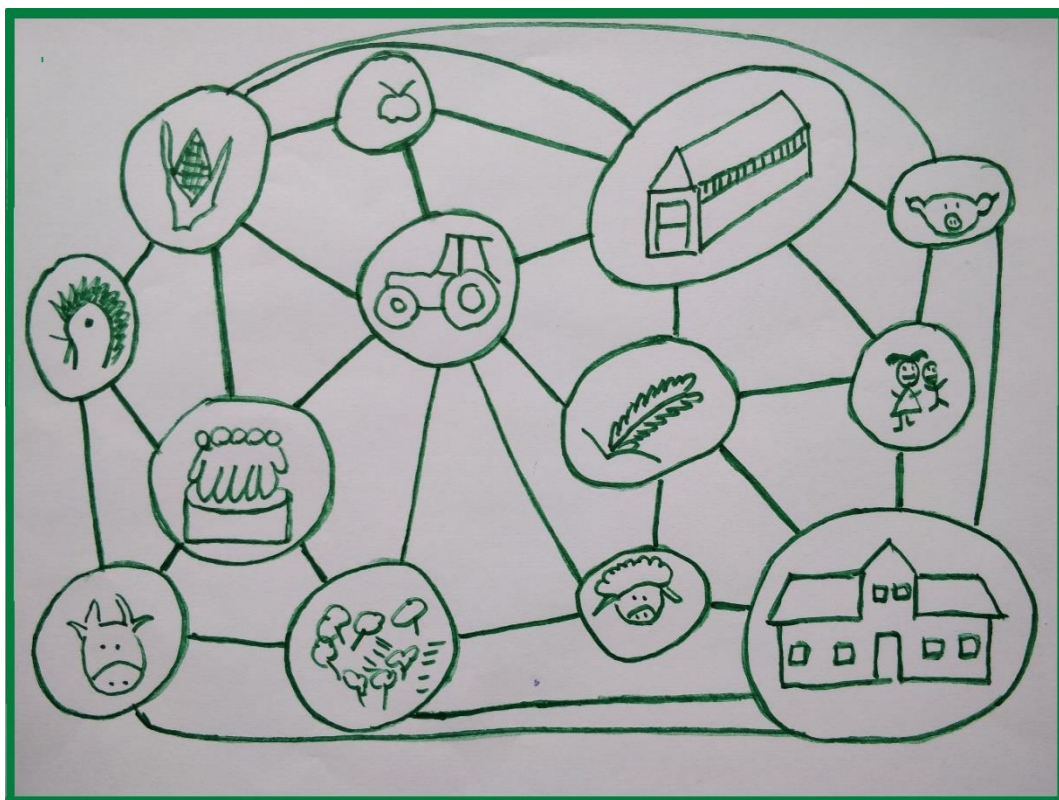
Og med det in mente kan min tegning af den stråttækte landbrugsejendom være udtryk for min egen ureflekterede blindhed, der til stadighed er til stede i den måde, jeg anskuer min model på. Stadig en romantisk forestilling om, at de alternative fortællinger i dansk landbrug er vejen frem, og at vi alle skal den vej. Uagtet at jeg har lært fra de ni fortællinger, at den alternative udviklingsvej ikke blot er sådan at følge og ikke er for alle. Læren fra disse fortællinger er, at hvis man skal have succes med at følge nye udviklingsveje eller udvikle nye markeder, kræver det et stort engagement og en erkendelse af, at det er en konstant udviklingsproces med fokus på hele tiden at indtage ny læring, der kan omsættes til ny praksis.

Da jeg når frem til denne erkendelse, føler jeg et behov for at distancere mig fra at give et romantiserende billede af dansk landbrug, og jeg vælger i stedet at illustrere landbrugsejendommen sådan her:



Figur 13: Landbrugssystem med ejendom i midten

Efter at have tegnet ovenstående begynder jeg at overveje grunden til, at jeg placerer stuehuset i midten. Og jeg når frem til den erkendelse, at jeg muligvis her har været under den antagelse, at der i ethvert landbrugssystem er et stuehus tilknyttet, og at dette anses som det vigtigste. Dette er igen udtryk for ureflekteret blindhed og en ignorering af den viden, jeg konkret har fra de ni fortællinger. Her er der nemlig flere af landmændene, der giver udtryk for, at de ikke har nogen speciel tilknytning til deres ejendom, herunder at deres stuehus og deres landbrugsproduktion ligeså vel kunne have ligget et andet sted med et andet stuehus tilknyttet. Og med denne nye erkendelse laver jeg så den sidste tegning:



Figur 14: Landbrugssystem med ejendom i siden

I den oprindelig metodeplan har det hele tiden været meningen, at modellen efterfølgende skal efterprøves. Enten hos nogle af de studerende eller hos nogle af rådgiverne i landbrugssektoren. Eftersom det jo er et ph.d.-projekt, hvor metoden i høj grad omfatter involvering af de studerende, havde jeg i løbet af semesteret både i efteråret 2016 og i efteråret 2017 forsøgt at få de studerende med på ideen om at inddrage modellen i deres projektarbejde. I efteråret 2016 er der dog ikke nogen af de studerende, der er interesserede i dette, hvilket på ingen måde er overraskende, set i lyset af, at modellen hele tiden har været "en ide om noget" mere end en model, der kan inddrages i et projekt.

Semestrene på Pba. i Jordbrugsvirksomhed på UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole afsluttes med, at de studerende afleverer et projekt, som de efterfølgende skal forsvare. Til hvert projekt får de studerende tildelt en vejleder, som er den person, der har den studerende til eksamen. Projektet skal indeholde relevante fag fra det pågældende semester, og til hvert projekt skal der være tilknyttet det, vi kalder for en problemejer. Eftersom UCL

Erhvervsakademi og Professionshøjskole er en uddannelsesinstitution med tæt kontakt til praksis, er der krav om, at de studerendes projekter skal være så virkelighedsnære som muligt, og dette løses delvist ved, at de studerende skal have en problemejer tilknyttet deres projekt. En problemejer er en person eller en virksomhed, der har et konkret problem eller udfordring, de gerne vil have løst. For eksempel kan det være en landmand, der gerne vil have undersøgt mulighederne for naturpleje, eller det kan være et foderstoffirma, som gerne vil have optimeret salgsarbejdet.

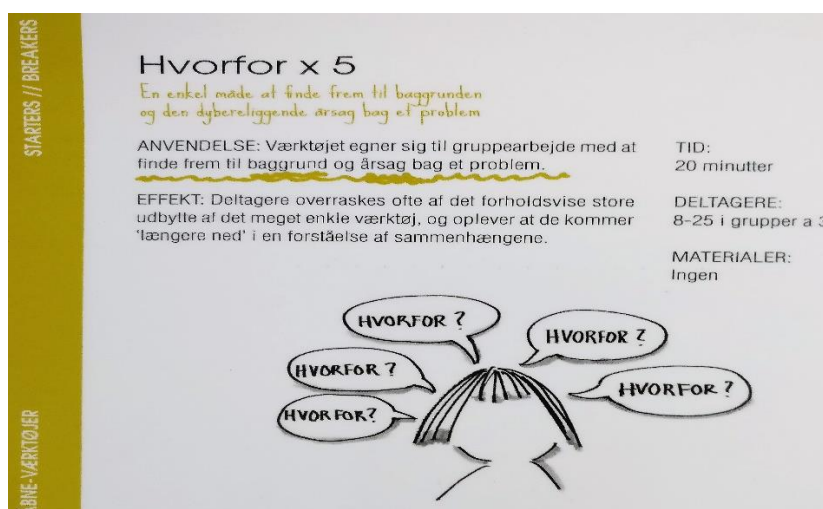
I efteråret 2017 var der heldigvis en af de studerende, Line, som tager udfordringen op og gerne vil efterprøve modellen. Line er, som tidligere fortalt, også uddannet agrarøkonom og har ligeledes planer om at komme ud i rådgivningsbranchen efter endt uddannelse, så det er nærliggende, at interessen for modellen er mere relevant for Line. Inden vi starter op, diskuterer vi min rolle i projektet, og på daværende tidspunkt mener jeg, at jeg kan være problemejer og vejleder til projektet. Jeg vurderer på det tidspunkt, at det vil være nemmest, da jeg har et indgående kendskab til modellen og den bagvedliggende teori. En vurdering, der nok må siges at være udtryk for dårlig tænkning i Deweys forstand, for da jeg drøfter det med min uddannelseschef, påpeger min chef flere mangler i denne vurdering. Mangler, jeg muligvis nok selv vil være kommet frem til, såfremt jeg ikke blev ramt af enten mental dovenskab, sløvhed eller utålmodighed i forhold til at afkorte undersøgelsesprocessen for ideens holdbarhed. Uanset grunden til den dårlige tænkning, pointerer min chef, at den eneste rolle, jeg kan varetage i forhold til projektet, er at være problemejer. Kun på den måde kan jeg sikre at give Line en fair og ordentlig behandling i forhold til vejledningsfunktionen og den senere eksamination, som jo vil ende med en karaktergivning. En karaktergivning, der uagtet udfaldet kan give udfordringer i forhold til de andre studerende, der med rette kan påpege, at jeg er for ”fedtet ind” i Lines projekt.

Resultatet blev, at jeg er projektets problemejer, og Line får en af de andre undervisere som vejleder. Denne arbejdsfordeling gør selvfølgelig, at jeg helt må slippe kontrollen med modellen og i stedet lade Line og vejlederen om at formulere en problemformulering, der passer ind i den

projektbeskrivelse, der er beskrevet til brug for Pba.-studerende på første semester. En problemformulering, som det skal være muligt at besvare med inddragelse af relevante fag fra semesteret, herunder personaleledelse.

For at få det hele til at passe sammen ender Line med at agere rådgiver i projektet og vil derfra forsøge at få svar på, hvordan modellen fungerer i praksis for landmanden. For at leve op til projektbeskrivelsen vælger Line blandt andet at have fokus på forskellige spørgeteknikker. Teori, der med rimelighed kan siges at høre ind under personaleledelse. Line udvælger tre landmænd, hvoraf den ene af landmændene er Anders, der kender modellen fra studiet. De to andre er landmænd, der tilsammen driver et I/S-landbrug med malkekvæg.

For at give Line noget håndgribeligt at arbejde med har jeg endnu engang ladet mig inspirere af Mette Ullersteds (2018) grafiske univers og foreslår, at Line benytter sig af de fem gange ”hvorfør”. Spørgsmål, der kan fungere ved kort 4, 6, 10 og 12:



Figur 15: Et kort fra Ullersted, der illustrerer de fem gange ”hvorfør”

Efter Line har arbejdet intenst med modellen og anvendt den hos tre landmænd, har jeg fået konstruktiv feedback på modellen. I sin nuværende form er der stadig plads til forbedringer, hvilket Line dels gør opmærksom på i sit projekt, og jeg har efterfølgende haft et møde med Line, hvor hun redegør for de udfordringer, hun vurderer, der mangler at blive løst.

Line har inden mødet med de tre udvalgte landmænd klippet landbrugssystemets forskellige illustrationer ud, således at de nu fungerer som brikker, man kan flytte med.



Kort 16: Oversigt over de forskellige brikker, således som Line arbejdede med dem

Kort 1 lægger op til, at landmanden skal medbringe et billede eller en illustration af det fra landbrugssystemet, der bringer værdi, men det har ingen af Lines "forsøgspersoner" gjort, da dette synes at være for "flyvsk" (L. Christensen, 2018, s. 14). I stedet starter Line og landmanden med at tale om landbrugssystemet ud fra de forskellige illustrationer. En fremgangsmåde, der viser sig at være en rigtig god måde til at italesætte en fælles forståelse for landbrugssystemet på. Og da Line når til kort 3 og kort 4, hvor udfordringerne skal identificeres, er det hendes vurdering, at dette giver anledning til refleksion i handling, hvor landmændene overvejer betydningen for landbrugssystemet. Til gengæld når Line aldrig at italesætte refleksion over refleksion i handling, da landmændenes motivation til at arbejde med modellen er dalende. Landmændene giver udtryk for, at modellen er for lang, og at der er alt for mange spørgsmål. En af landmændene mener for

eksempel, at kort 3 og 4 kan lægges sammen, da man vil begynde at reflektere over udfordringerne, når man nævner dem.

Line gør den iagttagelse, at modellen sætter krav til de narrative kompetencer, hvilket kan være for udfordrende for de landmænd, som ikke er vant til at udtrykke sig på den måde, som modellen lægger op til. En iagttagelse, der får Line til at vurdere, at modellen i sin nuværende form ikke er brugbar i alle rådgivningssituationer, og at det afhænger af, hvem landmanden er som type.

Til gengæld er det Lines vurdering, at modellen hjælper med at sætte refleksion på dagsordenen. Line anbefaler ligeledes, at modellen visuelt bliver lavet om til en cirkulær proces. Det er hendes vurdering, at modellen minder om en spilleplade, hvor man starter et sted og slutter, når man har gennemgået alle kortene. Dette gør, at modellen i sin nuværende form er lidt for ufleksibel i forhold til at være fuldt funktionsdygtig (L. Christensen, 2018).

Afrunding

Så langt, så godt. DRS-modellen er en udmærket model, der har vist sin værdi som et redskab til at understøtte reflektorisk rådgivning. Lines metode med at klippe de forskellige illustrationer ud og derefter lade landmanden afgøre, hvad der er inden for systemet, og hvad der ikke er, viser sig at være en rigtig god måde til at iagttage landbrugssystemet og opnå en fælles forståelse af systemet og den videre udvikling af systemet. Men der er for mange kort, hvilket gør, at modellen bliver ufleksibel og dermed ikke særlig brugervenlig. Ligeledes stiller den krav til de narrative kompetencer hos landmanden og selvfølgelig også hos rådgiveren, for de landmænd, der ikke har lyst eller ikke er vant til at udtrykke sig på den måde, som modellen lægger op til, vil blive udfordret, og i de situationer vil det nok være svært at få et samarbejde til at fungere. Det kræver, at rådgiveren har et godt kendskab til den landmand, der skal rådgives. Ligeledes kræver det narrative

kompetencer hos rådgiveren, og de rådgivere, der ikke føler sig helt trygge her, vil blive udfordret og vil muligvis helt fravælge at anvende modellen.

Det betyder, at der er plads til forbedringer i forhold til at få både landmand og rådgiver til at reflektere i handling og reflektere over refleksion i handling. Men der er heldigvis tid til forbedringer, for samarbejdsprocessen med de studerende i udviklingen af DRS-modellen – en proces, der også har været en del af min læringsproces – betyder konkret, at vi som uddannelsesinstitution har udformet et nyt valgfag for professionsbachelorerne i Jordbrug. Et fag, der har fået titlen ”Kvalitet og diversitet i produktionen”, hvor jeg er ansvarlig og er tilknyttet som underviser. Et fag, der er direkte afledt af den læring, jeg har opnået gennem de ni fortællinger og arbejdet med DRS-modellen.

En læring, der stammer fra de ni fortællinger, og helt konkret betyder, at man skal betragte hvert landbrugssystem som værende unikt, og hvor meningen med landbrugssystemet er koblet op på handlinger, produktionslogik og værdisæt. Og for at forstå landbrugssystemet er det vigtigt, at man erkender og er i stand til at reflektere over systemets relationer både internt, men i forhold til omverdenen. Når man er i stand til at erkende og reflektere over denne betydning, forstår man først landbrugssystemet. Og skal vi fremadrettet have flere alternative fortællinger, er dette en vigtig viden at have som landmand, men også som rådgiver. For udvikler vi landbrugsbedriften i håb om at skabe nye landbrugsaktiviteter og finde nye markeder uden at have denne forståelse af landbrugssystemet, risikerer vi at suboptimere hele systemet. Det tager tid at finde sit eget spor, og hvis man som landmand og rådgiver er tiltrukket af denne læresætning, skal man vide, at det er en lang og sej udviklingsproces. En lang og sej udviklingsproces, som landmændene i de ni fortællinger har været og til stadighed er underlagt, og som de ikke lægger skjul på, at de er. En udviklingsproces, der aldrig slutter, og som kræver vilje til hele tiden at lade sig udfordre på sine ideer og holdninger og ikke mindst undlade at lade sig indfange af rutinens tiltrækkende væsen. Og for at undgå, at det sker, er det vigtigt, at man som landmand er oprigtigt engageret i det, man beskæftiger sig med. Et engagement, jeg vil mene, kun opstår, hvis man er bevidst om, hvad der betyder noget for en, og hvad der

er meningen med landbrugsbedriften, ligesom landmændene i de ni fortællinger tydeligt ekspliciterer, hvad der er meningen med deres landbrugsbedrift. Og dette er ikke noget, der opstår automatisk. Hertil har man brug for at kunne reflektere. Ikke blot refleksion i handling, men refleksion over refleksion i handling.

Ovenstående lære har jeg forsøgt at indbygge i mit nye fag, hvilket forhåbentligt afspejler sig i fagets indhold og i den viden og de færdigheder og kompetencer, jeg har udarbejdet for faget i forhold til kvalifikationsrammen, der er fremstillet i figuren nedenfor. En lære, jeg mener, er vigtig at have, hvis man gerne vil rådgive landmænd i fremtidens landbrug. Og som hjælp til denne rådgivning er det nærliggende at anvende DRS-modellen. En model, som de studerende og jeg ligeledes skal arbejde videre med i faget ”Kvalitet og diversitet i produktionen”.

Indhold

Faget ”Kvalitet og diversitet i produktionen” er et fag, hvor der er fokus på, hvorledes kvalitet skabes i et landbrugssystem, når det får følgeskab af refleksion, værdier og engagement. Hvorledes der er masser af ideer, der kan forfølges, når blot man er nysgerrig og tillader sig at lade sig undre, og hvorledes der altid er en alternativ fortælling, som man kan skabe og blive en del af.

Viden

Den studerende har

- udviklingsbaseret viden om nye strømninger inden for landbrugsfaglig forskning, herunder en forståelse af det multifunktionelle landbrug
- forståelse for og kan reflektere over, hvad begreber som kvalitet, engagement og værdier betyder i landbrugsproduktionen.

Færdigheder

Den studerende kan

- reflektere over egen praksis samt være i stand til at reflektere over refleksion i praksis
- formidle sin forståelse af landbruget som et system, hvor optimering af en enkelt del får betydning for hele landbrugssystemet.

Kompetencer

Den studerende kan

- håndtere teoretiske og praktiske problemstillinger i relation til udvikling af landbrugsbedriften med henblik på at skabe nye fortællinger i dansk landbrug
- selvstændigt håndtere komplekse og praktiske problemstillinger samt være i stand til at reflektere over betydningen af disse problemstillinger, og om hvorvidt kvalitetsbegrebet er en del af det.

Figur 17: Oversigt over faget ”Kvalitet og diversitet i produktionen”

Kapitel 9: Konklusion

Og således er vi ved vejs ende i denne fortælling om reflektorisk rådgivning og alternative fortællinger nu og i fremtidens landbrug. En fortælling, der kan berette om nye muligheder i dansk landbrug i form af nye landbrugsrelaterede aktiviteter og nye markeder italesat af forskellige landmænd i ni meningsdannende fortællinger. Nye meningsdannende fortællinger om alternative måder at drive landbrug på. Skabt af landmænd, der har reageret på et af de sammenbrud, der opstår i den store fortælling i dansk landbrug i 80'erne og 90'erne, og som skaber nye strømninger. Strømninger eller tendenser, der opstår, da nogle forbrugere begynder at efterspørge en landbrugsproduktion med andre værdisæt end dem, de umiddelbart kan iagttage i den store fortælling om dansk landbrug.

For nogle forbrugere vil det betyde, at de finder værdi i den økologiske produktion eller i fortællinger, der bliver fortalt af Kristian fra Kragegaarden, Kirsten fra Ny Lundgaard, Nicolaj og Lisbeth fra Gyrup og Karl fra Fårehavegård. Andre forbrugere vil finde værdi i en bæredygtig produktion, som den bliver fortalt af Bodil fra Fru Møllers Mølleri og Mette og Brian fra Hellevgård. Andre forbrugere går op i smag og dyrevelfærd og finder derfor værdi i Birgits landbrugsproduktion og hendes fortælling om dyrevelfærd på Allégården. Anders fra Vibegaard og hans engagement i at producere en saft, han sammenligner med produktionen af en god Amarone-rødvin, er vigtig for nogle forbrugere. Sidst, men ikke mindst, er der nogle forbrugere, der gerne vil fortælle, at de har spist asparges fra Lars og Sandra. Asparges, der er produceret på Knabegaarden, der ligger på Fyn.

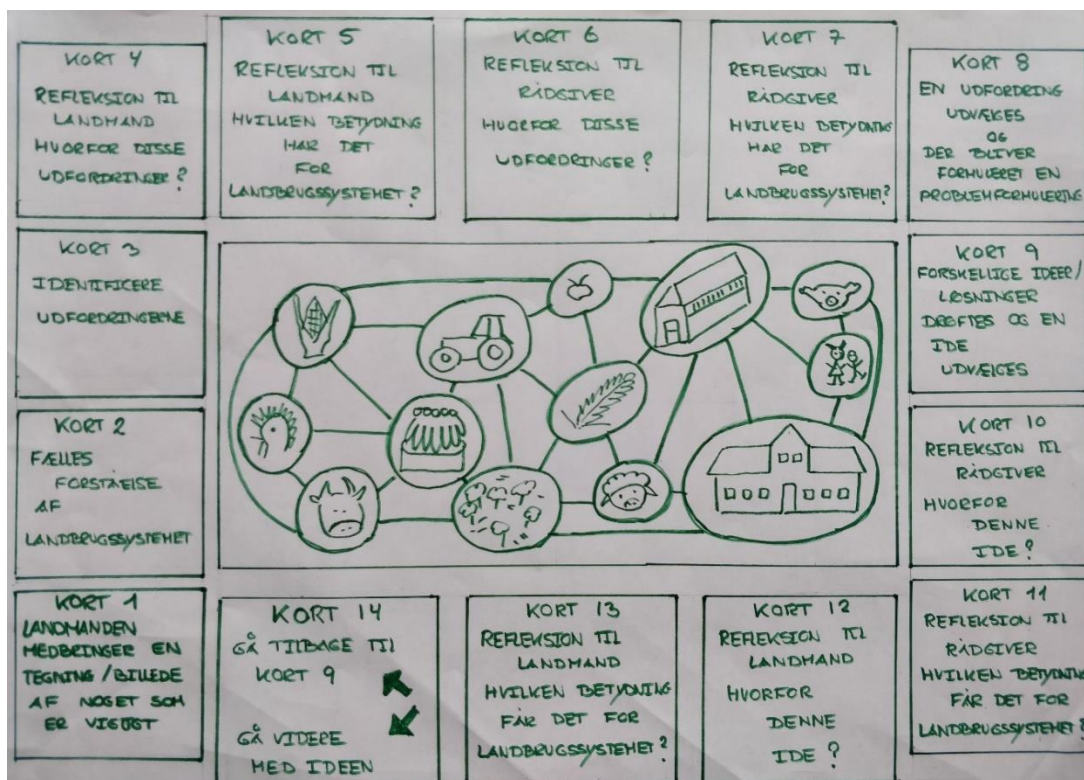
Ovenstående ni fortællinger er fortællinger om landmænd, der med hver deres landbrugsproduktion har fundet deres eget spor i dansk landbrug. Og uanset hvilket spor man finder, har de ni fortællinger lært os, at hvis man fremover skal lykkes med at forfølge nye udviklingsmuligheder, er det vigtigt, at man som landmand forstår sin landbrugsbedrift som værende et landbrugssystem, hvor det er vigtigt at forstå og reflektere over systemets interne

relationer i forhold til sig selv og omverdenen, ligesom det er vigtigt hele tiden at være engageret i at skabe ny læring, der kan omsættes til ny praksis. Og fra de ni fortællinger har vi lært, at dette engagement skabes ved at have en landbrugsproduktion, der er bundet op på ens respektive værdisæt, og som tydeligt er koblet på handlinger og produktionslogik. Herved bliver det muligt for landmændene i de ni fortællinger at skabe meningsdannende troværdige fortællinger om fødevareproduktioner, der producerer kvalitetsfødevarer.

Vi har også lært af de ni fortællinger, at landmændene har fundet deres eget spor uden nævneværdig brug af de rådgivere, vi som uddannelsesinstitution uddanner. Men ønsker vi som uddannelsesinstitution at tage del i fremtidens alternative fortællinger, bliver vi nødt til at erkende vores ansvar for en tænkning, der reelt set har betydet, at vi kun har uddannet rådgivere til den logik og dermed det handlerum, der defineres af den store fortælling.

Og vi bliver nødt til at erkende, at hvis vi skal udvide dette handlerum, er der brug for et nyt reflektorisk grundlag at rådgive ud fra, så vores kommende rådgivere er i stand til at hjælpe landmændene med at finde deres eget spor og åbne op for de værdier, handlinger og logik, der binder den enkelte landmands egen fortælling sammen, og som fremadrettet kan danne grundlag for eventuelt at forfølge alternative udviklingsveje.

Et reflektorisk grundlag, som jeg mener, kan udtrykkes ved hjælp af den model, DRS-modellen, som 18 professionsbachelorere i jordbrugsvirksomhed og jeg selv har udviklet. En model, der er blevet til på baggrund af den viden, der er skabt ud af de ni fortællinger, og som tager afsæt i forståelse af landbrug som værende et system med flydende grænser, der altid er til forhandling i forhold til det pres, som systemet internt såvel som eksternt bliver udsat for. En model, der i skrivende stund er udarbejdet som illustreret ved figuren nedenfor.



Figur 18: DRS-Modellen Det reflekterende samarbejde

En model, der skal hjælpe landmanden og rådgiveren med at åbne op for de værdier og den logik, de hver især har, og derved hjælpe landmanden og rådgiveren med at skabe en fælles forståelse af landbrugssystemet. Modellen er endnu ikke helt klar til brug. Med dens mange kort er den lidt for uflexibel til at anvende i en rådgivningssituation, men da læren fra denne afhandling har resulteret i, at vi som uddannelsesinstitution udbyder et nyt valgfag, "Kvalitet og diversitet i produktionen", får jeg mulighed for at lade et nyt hold studerende arbejde videre på modellen.

Derved bliver det en model, der i stedet for en fasttømret løsning til, hvordan vi fremover åbner op for rådgiverens såvel som landmandens handlerum, mere skal ses som en dynamisk proces, der kan styrke en reflektiv dialog mellem landmænd og rådgivere, så muligheden for nye fortællinger synliggøres i fremtidens landbrug.

Referencer

- Ackoff, R. L. (1999). *Ackoff's best: His classic writings on management*. New York: Wiley.
- Adema, P. (2000). Vicarious Consumption: Food, Television and the Ambiguity of Modernity. *Journal of American & comparative cultures*, 23(3), 113-123. doi:10.1111/j.1537-4726.2000.2303_113.x
- Agnoli, L., Capitello, R., De Salvo, M., Longo, A., & Boeri, M. (2016). Food fraud and consumers' choices in the wake of the horsemeat scandal. *British Food Journal*, 118(8), 1898-1913. doi:10.1108/BFJ-04-2016-0176
- Alrøe, H. F., & Noe, E. (2016). Sustainability assessment and complementarity. *Ecology and Society*, 21(1), 30. doi:10.5751/ES-08220-210130
- Alrøe, H. F., Vaarst, M., & Kristensen, E. S. (2001). Does Organic Farming Face Distinctive Livestock Welfare Issues? – A Conceptual Analysis. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 14(3), 275-299. doi:10.1023/A:1012214317970
- Alternativ. (n.d.). *I Den Danske Ordbog*. Retrieved from <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=alternativ>
- Anderson, R. M., Donnelly, C. A., Ferguson, N. M., Woolhouse, M. E. J., Watt, C. J., Udy, H. J., . . . Wells, G. A. H. (1996). Transmission dynamics and epidemiology of BSE in British cattle. *Nature*, 382(6594), 779-788. doi:10.1038/382779a0
- Asmild, M., Lind, K. M., & Zobbe, H. (2015). *Landbrugsbarometer 2015: En vurdering af dansk landbrugs relative konkurrenceevne udtrykt ved udnyttelse af produktionsmuligheder og driftsledelse* (IFRO Udredning; Nr. 2015/30). Retrieved from Københavns Universitet, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi [http://research.ku.dk/search/?pure=en/publications/landbrugsbarometer-2015\(1dba4719-1c3e-4101-ac48-fd1590c926e2\).html](http://research.ku.dk/search/?pure=en/publications/landbrugsbarometer-2015(1dba4719-1c3e-4101-ac48-fd1590c926e2).html)
- Barnes, J. (2017). *The sense of an ending*. [Når noget slutter]. København: Tiderne Skifter.

- Bawden, R. J. (2007). A paradigm for persistence: a vital challenge for the agricultural academy. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 5(1), 17-24. doi:10.1080/14735903.2007.9684810
- Bech-Jørgensen, B. (1994). *Når hver dag bliver hverdag*. København: Akademisk Forlag.
- Bell, S., Berg, T., & Morse, S. (2016). *Rich pictures: Encouraging resilient communities*. New York: Routledge.
- Bell, S., & Morse, S. (2013). Rich pictures: a means to explore the 'sustainable mind'? *Sustainable Development*, 21(1), 30-47. doi:10.1002/sd.497
- Bjerre, H. J. (2015). *Analysér!* København: Mindspace.
- Bjørn, C. (1982). Dansk mejeribrug 1882-1914. In C. Bjørn (Ed.), *Dansk mejeribrug 1882-2000* (pp. 11-188). Odense: De danske Mejeriers Fællesorganisation.
- Bo, I. G. (2016). Den narrative tilgang - erkendelsesmåder og identitetforståelser. In I. G. Bo, A.-D. Christensen, & T. Lund Thomsen (Eds.), *Narrativ forskning: tilgange og metoder* (pp. 35-55). København: Hans Reitzel.
- Bochner, A. P. (2002). Criteria against ourselves. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The qualitative inquiry reader* (pp. 256-265). Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc. doi:10.4135/9781412986267
- Boesen, U. (2000). *TV køkkenet: De bedste opskrifter og historier i mere end 25 år*. Søborg: DR Multimedie.
- Boyhus, E.-M. (1996). *Grønsager-en køkkenhistorie*. København: Gyldendal.
- Boyhus, E.-M. (2017, 24. august). *I Den store danske*. Retrieved from <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=50283>
- Brinkmann, S. (2006). *John Dewey: En introduktion*. København: Hans Reitzel.
- Brinkmann, S., & Kvale, S. (2015). *Interviews learning the craft of qualitative research interviewing* (3 ed.). Thousand Oaks: SAGE.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Bruner, J. (1991). The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*, 18(1), 1-21. doi:10.1086/448619
- Bruner, J. (1998). *The culture of education* [Uddannelseskulturen]. København: Munksgaard.
- Bruner, J. (1999). *Acts of meaning* [Mening i handling]. Århus: Klim.
- Bruner, J. (2004). *Making stories, law, literature, life* [At fortælle historier i juraen, i litteraturen og i livet]. København: Akademisk Forlag.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5 ed.). New York: Oxford University Press.
- Buhl, B. (2010). *Historien om danskernes mad i 15.000 år-med udvalgte opskrifter fra gamle danske kogebøger*. Gl. Estrup: Dansk Landbrugsmuseum
- Buschmann, A., Gretzschel, A., Biacabe, A. G., Schiebel, K., Corona, C., Hoffmann, C., . . . Groschup, M. H. (2006). Atypical BSE in Germany—Proof of transmissibility and biochemical characterization. *Veterinary Microbiology*, 117(2), 103-116. doi:10.1016/j.vetmic.2006.06.016
- Byrkjeflot, H., Pedersen, J. S., & Svejnova, S. (2013). From Label to Practice: The Process of Creating New Nordic Cuisine. *Journal of Culinary Science & Technology*, 11(1), 36-55. doi:10.1080/15428052.2013.754296
- Christensen, J. (1998). *Alternativer - natur - landbrug*. København: Akademisk Forlag.
- Christensen, L. (2018). *DRS - Modellen Det reflektoriske samarbejde* Odense: Pba. i jordbrugsvirksomhed, UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole, Basisprojekt
- Christiansen, P. O. (1982). *En livsform på tvangsauktion? En bog om landbrug og mennesker i dagens Danmark*. København: Gyldendal.
- Clandinin, D. J., & Rosiek, J. (2007). Mapping a landscape of narrative inquiry: Borderland spaces and Tensions. In D. J. Clandinin (Ed.), *Handbook of narrative inquiry : Mapping a methodology* (pp. 35-75). Thousand Oaks: SAGE.
- Cochrane, W. W. (1993). *Development of american agriculture : A historical analysis*. Retrieved from <http://ebookcentral.proquest.com>.
- Cronbach, L. J. (1975). Beyond the two disciplines of scientific psychology. *American Psychologist*, 30(2), 116-127. doi:10.1037/h0076829

- Czarniawska, B. (1997). A four times told tale: Combining narrative and scientific knowledge in organization studies. *Organization*, 4(1), 7-30. doi:10.1177/135050849741002
- Dalgaard, T. (2014). Fra Fjord til Foulum og Aarhus Universitet. *Tidsskrift for landøkonomi*, 200(1), 21-30.
- Darnhofer, I., Gibbon, D., & Dedieu, B. (2012). Farming systems research: an approach to inquiry. In I. Darnhofer, D. Gibbon, & B. Dedieu (Eds.), *Farming systems research into the 21st century: The new dynamic* (pp. 3-31). Retrieved from <http://link-springer-com.proxy1-bib.sdu.dk/book/10.1007%2F978-94-007-4503-2>.
- Dewey, J. (2009). *How we think: A restatement of the relation of reflexive thinking to the educative process*. [Hvordan vi tænker - en reformulering af forholdet mellem reflektiv tænkning og uddannelsesprocessen]. Århus: Klim.
- DLBR. (n.d.). DLBR – et unikt samarbejde. Retrieved from <http://www.dlbr.dk/>
- Ehn, B., & Löfgren, O. (2010). *Kulturanalyser*. [Kulturanalyser]. Århus: Klim.
- Eksempel på gode spørgsmål. (2015, 27. juni,). Retrieved from http://www.landbrugsinfo.dk/raadgivning/metoder_til_raadgivning/Sider/2015_Eksempel_paa_gode_spoergsmaal.pdf
- Elliott, J. (2005). *Using narrative in social research*. In. Retrieved from <http://methods.sagepub.com/book/using-narrative-in-social-research>
- Faber, S. T. (2008). *På jagt efter klasse*. (ph.d.), Aalborg Universitet, Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation,, Retrieved from http://vbn.aau.dk/files/15044245/Paa_jagt_efter_klasse
- Feola, G., Sattler, C., & Saysel, A. K. (2012). Simulation models in farming systems research: potential and challenges. In I. Darnhofer, D. Gibbon, & B. Dedieu (Eds.), *Farming systems research into the 21st century: The new dynamic* (pp. 281-306). Retrieved from <http://link-springer-com.proxy1-bib.sdu.dk/book/10.1007%2F978-94-007-4503-2>.
- Festen i dansk landbrug er forbi: Ny lavkonjunktur på vej. (2018, 4. januar). Retrieved from <http://www.dr.dk/nyheder/penge/festen-i-dansk-landbrug-er-forbi-ny-lavkonjunktur-paa-vej>

- Festinger, L., & Carlsmith, J. M. (1959). Cognitive consequences of forced compliance. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 58(2), 203-210. doi:10.1037/h0041593
- Fjær, E. G. (2018). Til forsvar for kvalitative intervju. *Dansk Sociologi*, 3(29), 27-43.
- Fletcher, D. (2007). 'Toy Story': The narrative world of entrepreneurship and the creation of interpretive communities. *Journal of Business Venturing*, 22(5), 649-672. doi:10.1016/j.jbusvent.2006.10.001
- Flyvbjerg, B. (2010). Fem misforståelser om casestudiet. In L. Tanggaard & S. Brinkmann (Eds.), *Kvalitative metoder: en grundbog* (pp. 463-487). København: Hans Reitzel.
- Flyvbjerg, B. (2011). Case study. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative research* (4. ed., pp. 301-316). Thousand Oaks: SAGE.
- Fog, J. (2004). *Med samtalen som udgangspunkt: Det kvalitative forskningsinterview* (2 ed.). København: Akademisk Forlag.
- FoodFyn. (n.d.). Retrieved from <http://www.udviklingfyn.dk/foodfyn>
- Frandsen, J. N. (2015). Landbokulturen fra storhed i 1950'erne til velfærdssamfund, kommunalreformer og perifer position. *Landbohistorisk Tidsskrift*, 12, 52-79.
- Fraser, D., Duncan, I. J. H., Edwards, S. A., Grandin, T., Gregory, N. G., Guyonnet, V., . . . Whay, H. R. (2013). General Principles for the welfare of animals in production systems: The underlying science and its application. *The Veterinary Journal*, 198(1), 19-27. doi:10.1016/j.tvjl.2013.06.028
- Fru Møllers Mølleri. (n.d.). Retrieved from <http://frumollersmoller.dk/historie/>
- Fælles Økologiudspil skal holde Danmark i front. (2018, 17. maj). Retrieved from <http://www.lf.dk/aktuelt/nyheder/2018/maj/faelles-oekologiudspil-skal-holde-danmark-i-front>
- Garforth, C., Angell, B., Archer, J., & Green, K. (2003). Fragmentation or creative diversity? Options in the provision of land management advisory services. *Land Use Policy*, 20(4), 323-333. doi:10.1016/S0264-8377(03)00035-8
- Gartner, W. B. (2007). Entrepreneurial narrative and a science of the imagination. *Journal of Business Venturing*, 22(5), 613-627. doi:10.1016/j.jbusvent.2006.10.003

- Gjaldbæk, J. K. (1913). *Om Kød- og Benmelfodringens Indflydelse paa Knoglesystemets kemiske Beskaffenhed*: Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Laboratorium for landøkonomiske Forsøg. Retrieved from DCA - Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug SH Beretninger 1883-1997: http://web.agrsci.dk/pub/sh_beretning_83.pdf
- Gregersen, L. (2001). Landbrugets virksomheder: Landbrugets organisationer - et resultat af strukturudvikling, omverden og magt. *Tidsskrift for landøkonomi*, 188(4), 334-342.
- Gyrup. (n.d.). Retrieved from <http://gyrup.dk/>
- Hahn, H. (1999). Animal Meal: Production and Determination in Feedstuffs and the Origin of Bovine Spongiform Encephalopathy. *Naturwissenschaften*, 86(2), 62-70. doi:10.1007/s001140050573
- Hansen, H. O. (1994). *Landbrugets placering i samfundet*. Frederiksberg: Jordbrugsforlaget.
- Hansen, H. O. (2010). Ejerformer i dansk landbrug-kan selvejet overleve? *Tidsskrift for landøkonomi*, 196(1), 81-87.
- Hansen, H. O. (2014a). Landbrugets strukturudviklingen frem til 2030. *Tidsskrift for landøkonomi*, 200(3), 287-292.
- Hansen, H. O. (2014b). Strukturændringer i dansk landbrug efter 2. verdenskrig. *Tidsskrift for landøkonomi*, 200(2), 205-212.
- Hansen, H. O. (2015). Landbrugets erfaringer fra kriserne. *Tidsskrift for landøkonomi*, 201(3), 213-225.
- Hansen, H. O. (2016). Dansk landbrugs strukturudvikling siden 1950 – i internationalt perspektiv. *Landbohistorisk Tidsskrift*, 13, 1-28.
- Hansen, J., & Zobbe, H. (2012). *Landbrugets gæld* (FOI Udredning, Nr. 2012/3). Retrieved from Københavns Universitet, Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi [http://www.science.ku.dk/kontakt/fakultetssekretariat/alle/?pure=da%2Fpublications%2Flandbrugets-gæld\(d6018381-0315-4b8d-8a2e-e832289513d3\)%2Fexport.html](http://www.science.ku.dk/kontakt/fakultetssekretariat/alle/?pure=da%2Fpublications%2Flandbrugets-gæld(d6018381-0315-4b8d-8a2e-e832289513d3)%2Fexport.html)
- Hansen, S. (2000). *Vejledning og evaluering af den reflektive praktiker i det problemorienterede projektarbejde ved Aalborg Universitet*. (pd.d.), Aalborg Universitet, Aalborg.
- Hansen, T. G. B., Andreasen, M., Jansson, Å. H., & Gjellan, R. E. (2015). Har kommercielt anvendte dyr krav på velfærd? Vores svar hænger sammen med vores formodninger om dyrs psyke. *Psyke & Logos*,

- 35(2), 150-165. Retrieved from <http://tidsskrift.dk/psyke/article/view/22369>.
- Hellevgård. (n.d.). Retrieved from <http://www.hellevgaard.dk/11-skoletjeneste.html>
- Helmer Pedersen, E. (1993). Landbosamfundet og Danmarkshistorien. In E. Helmer Pedersen & M. Ehlers (Eds.), *Landboforeninger i 200 år. Bind 4*. København: De danske Landboforeninger.
- Henriksen, I., & Kærgård, N. (2014). Dansk landbrugs største og mest succesfulde omstilling. *Tidsskrift for landøkonomi*, 200(2), 169-178.
- Holm, C., Vedsmand, T., & Turistbureau, N. (2014). *Nordfynske Fristelser*. Sønderød: Nordfynske Fødevarer.
- Holm, L. (1991). *Kostens forandring*. København: Akademisk Forlag.
- Holm, L. (2003). Blaming the consumer: on the free choice of consumers and the decline in food quality in Denmark. *Critical Public Health*, 13(2), 139-154. doi:10.1080/09581590302770
- Holm, L. (2012a). Det tvetydige kød. In L. Holm & S. Tange Kristensen (Eds.), *Mad, mennesker og måltider* (2. ed., pp. 157-174). København: Munksgaard.
- Holm, L. (2012b). Mad og sundhed i hverdagen. In L. Holm & S. Tange Kristensen (Eds.), *Mad, mennesker og måltider* (2. ed., pp. 301-316). København: Munksgaard.
- Holm, L., & Iversen, T. (1997). Moderne madvaner. *Dansk Sociologi*, 4/8, 37-52.
- Holstein, J. A., & Gubrium, J. F. (2009). *Analyzing narrative reality*. Thousand Oaks: SAGE.
- Horsdal, M. (2016). *Livets fortællinger - en bog om livshistorier og identitet*. København: Borgens Forlag, Gyldendal.
- Horsdal, M. (2017). *Tilværelsens fortællinger: Tilegnelse og anvendelse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hyvärinen, M., Hydén, L.-C., Saarenheimo, M., & Tamboukou, M. (2010). Beyond narrative coherence - An introduction. In Matti Hyvärinen, Lars-Christer Hydén, & a. M. Saarenheimo (Eds.), *Beyond Narrative Coherence* (pp. 1-15). Retrieved from <http://ebookcentral.proquest.com>.
- Ilbery, B., & Kneafsey, M. (1999). Niche Markets and Regional Speciality Food Products in Europe: Towards a Research Agenda. *Environment and Planning A*, 31(12), 2207-2222. doi:10.1068/a312207

- Ingemann, J. H. (1997). *Forestillingen om det effektive landbrug - på sporet af dansk landbrugs strukturudvikling*. Aalborg: Aalborg Universitet, Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning.
- Ingemann, J. H. (1998). *Strukturudviklingen i dansk landbrug: Overvejelser om effekter, årsager og landbrugspolitiske valg* (Forskningsrapport) Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet
- Ison, R. (2010). *Systems practice: How to act in a climate change world*. Retrieved from <http://link-springer-com.proxy1-bib.sdu.dk/book/10.1007%2F978-1-84996-125-7>.
- Ison, R. (2012). Systems practice: making the systems in farming systems research effective. In I. Darnhofer, D. Gibbon, & B. Dedieu (Eds.), *Farming systems research into the 21st century: the new dynamic* (pp. 141-157). Retrieved from <http://link-springer-com.proxy1-bib.sdu.dk/book/10.1007%2F978-94-007-4503-2>.
- Jacobsen, B. (1991). *Du danske mad: En madkultur i skyggen af 100 års eksportsucces*. København: Gyldendal.
- Jakobsen, E. H. (1994). Hvem er vi? In C. Bjørn (Ed.), *Det handler om mennesker: Landbrugsraadet 1919-1994* (pp. 7-12). København: Landbrugsraadet.
- Jakobsen, M. (2013). Landbrugets stordrift uden driftsøkonomisk logik. *Tidsskrift for landøkonomi*, 199(3 & 4), 81-93.
- Jensen, H. J. W. (1993). Landboforeningernes forløbere og bondebruget In E. Helmer Pedersen & M. Ehlers (Eds.), *Landboforeninger i 200 år. Bind 1*. København: De danske Landboforeninger.
- Jepsen, E. (2013). *Den sønderjyske farm*. København: Gyldendal.
- Johnsen, P. F., Johannesson, T., & Sandøe, P. (2001). Assessment of Farm Animal Welfare at Herd Level: Many Goals, Many Methods. *Acta Agriculturae Scandinavica, Section A - Animal Science*, 51(sup30), 26-33. doi:10.1080/090647001316923027
- Josselson, R. (2011). Narrative research: Constructing, deconstructing, and reconstructing story. In F. J. Wertz, K. Charmaz, M. L. McMullen, R. Josselson, R. Anderson, & E. McSpadden (Eds.), *Five ways of doing qualitative analysis* (pp. 224-242). New York: The Guilford Press.
- Jørgensen, A. (2002). Chicagoskolen-farvel til "bibliotekssociologien". In M. Hviid Jacobsen, S. Kristiansen, & A. Prieur (Eds.), *Liv*,

- fortælling, tekst: Strejftog i kvalitativ sociologi* (pp. 23-49). Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Jørgensen, F. (2018). Coop vil hjælpe dansk landbrug. *Samvirke, Februar*, s. 58.
- Jørgensen, P. E. (2008). Aktuel kreditrådgivning til landbrug. *Tidsskrift for landøkonomi*, 194(4), 27-35.
- Kaiser, K. (2012). Voksende spredning i landbrugets indtjening. *Tidsskrift for landøkonomi*, 198(1), 35-47.
- Karkov, G. (2014). En ny tids bonde med et ben i hvert årtusind. *Landbohistorisk Tidsskrift*, 11(1-2), 127-148.
- Kayser Nielsen, N. (2003). *Madkultur - opbrud og tradition*. Århus: Klim.
- Kemp, P. (1999). *Tid og fortælling: Introduktion til Paul Ricœur* (3. ed.). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kirkeby, O. F. (2009). *Den frie organisation: Balance mellem passion og storsind*. København: Gyldendal Business.
- Kjeldsen-Kragh, S. (1988). *Hvilken bedriftsstørrelse skal landbruget satse på*. Frederiksberg: Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab.
- Kjeldsen-Kragh, S. (2010a). Har dansk landbrug valgt et forkert spor? *Tidsskrift for landøkonomi*, 196(2), 113-127.
- Kjeldsen-Kragh, S. (2010b). Hvordan kan man forklare strukturudviklingen i dansk landbrug. *Tidsskrift for landøkonomi*, 196(3), 271-284.
- Kjeldsen-Kragh, S. (2017a). Landbrugets fremtid : det landbrugsindustrielle kompleks : hvad bør der gøres? *Tidsskrift for landøkonomi*, 203(3), 241-266.
- Kjeldsen-Kragh, S. (2017b). Landbrugets fremtid: Hvor står vi? Hvad bliver der gjort? *Tidsskrift for landøkonomi*, 203(1), 29-45.
- Kjærstad, J. (1993). *Forførelsen* [Forførelsen]. København: Gyldendals Bogklubber.
- Klerkx, L., & Jansen, J. (2010). Building knowledge systems for sustainable agriculture: supporting private advisors to adequately address sustainable farm management in regular service contacts. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 8(3), 148-163. doi:10.3763/ijas.2009.0457
- Klerkx, L., & Proctor, A. (2013). Beyond fragmentation and disconnect: Networks for knowledge exchange in the English land management

- advisory system. *Land Use Policy*, 30(1), 13-24.
doi:10.1016/j.landusepol.2012.02.003
- Klerkx, L., Stræte, E. P., Kvam, G.-T., Ystad, E., & Hårstad, R. M. B. (2017). Achieving best-fit configurations through advisory subsystems in AKIS: case studies of advisory service provisioning for diverse types of farmers in Norway. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 23(3), 213-229.
doi:10.1080/1389224X.2017.1320640
- Knabegaarden. (n.d.). Retrieved from <http://www.knabegaarden.dk/>
- Knickel, K. (2001). The marketing of Rhöngold milk: an example of the reconfiguration of natural relations with agricultural production and consumption. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 3(2), 123-136. doi:10.1002/jepp.79
- Knickel, K., Renting, H., & Van der Ploeg, J. D. (2004). Multifunctionality in European agriculture. In F. Brouwer (Ed.), *Sustaining agriculture and the rural environment : governance, policy and multifunctionality* (pp. 81-103). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Korsgaard, O. (2004). *Kampen om folket: Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*. København: Gyldendal.
- Koutsouris, A. (2008). Innovating Towards Sustainable Agriculture: A Greek Case Study. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 14(3), 203-215. doi:10.1080/13892240802207619
- Kryger, A. (2013). *Narrativ kommunikation: En praktisk guide til ejerskab af strategi og forandring*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Kulinarisk Sydfyn. (n.d.). Retrieved from <http://kulinarisksydfyn.dk/pages/>
- Kvale, S. (1995). The social construction of validity. *Qualitative Inquiry*, 1(1), 19-40. doi:10.1177/107780049500100103
- Kærgård, N. (1999). Landbohøjskolens Nationaløkonomer 1897-1997: Fra Westergaard til Kjeldsen - Kragh. *Tidsskrift for landøkonomi*, 186(3), 168-191.
- Kærgård, N. (2000). Dansk landbrug, subsidierne og samfundsøkonomien. *Tidsskrift for landøkonomi*, 187(1), 24-29.
- Larsen, C. S., Lassen, A. B., & Winge, B. (1997). Redaktørens forord. *Dansk Sociologi*, 4/8, 4-6.

- Larsen, R. B. (2016). *Vilkår, virkeligheder & vanskeligheder i dansk landbrug: En etnologisk undersøgelse* (ph.d.), Københavns Universitet, København.
- Lazarsfeld, P. F. (1935). The Art of Asking WHY in Marketing Research: Three Principles Underlying the Formulation of Questionnaires. *National Marketing Review*, 1(1), 26-38. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/4291274>.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills: SAGE.
- Lind, K. M. H., & Zobbe, H. (2012). *Dansk landbrug og fødevarerindustriens konkurrenceevne og rammevilkår -sammendrag og konklusioner* (Rapport nr. 210). Retrieved from Københavns Universitet, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi <http://www.forskningsdatabasen.dk/en/catalog/2398253857>
- Littrup, S. L. (2007). Fra ko til kemi. In B. Hegner & J. Rindom (Eds.), *Industrikultur i Danmark 1850-1914: Antologi* (pp. 34-39). København: Skoletjenesten.
- Lord, A. B. (2017, 24. august). *I Den Store Danske*. Retrieved from <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=118276>
- Loughnan, S., Bastian, B., & Haslam, N. (2014). The Psychology of Eating Animals. *Current Directions in Psychological Science*, 23(2), 104-108. doi:10.1177/0963721414525781
- Læssøe, J. (1992). Den engagerede forsker og videnskabeligheden - aktiv følgeforskning til "Grøn kommune i Ballerup". In C. Clausen, B. Lorentzen, & L. Baungaard Rasmussen (Eds.), *Deltagelse i teknologisk udvikling: Eksempler på forskning og udvikling i samarbejde med arbejdspladser, organisationer og lokalsamfund* (pp. 232-253). København: Fremad.
- Mackintosh, J. (1993). Landmanden og hans rådgivere. In E. Helmer Pedersen & M. Ehlers (Eds.), *Landboforeninger i 200 år. Bind 2*. København: De danske Landboforeninger.
- Madichie, N. O., & Yamoah, F. A. (2017). Revisiting the European Horsemeat Scandal: The Role of Power Asymmetry in the Food Supply Chain Crisis: Power Asymmetry and the European Horsemeat scandal. *Thunderbird International Business Review*, 59(6), 663-675. doi:10.1002/tie.21841

- Marsden, T. (1998). New rural territories: Regulating the differentiated rural spaces. *Journal of Rural Studies*, 14(1), 107-117. doi:10.1016/S0743-0167(97)00041-7
- Marsden, T., Banks, J., & Bristow, G. (2000). Food Supply Chain Approaches: Exploring their Role in Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 40(4), 424-438. doi:10.1111/1467-9523.00158
- Marsden, T., Banks, J., Renting, H., & Van Der Ploeg, J. D. (2001). The road towards sustainable rural development: issues of theory, policy and research practice. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 3(2), 75-85. doi:10.1002/jepp.77
- Mishler, E. G. (1986). *Research interviewing: Context and narrative*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Noe, E. (2006). The Paradox of Diffusion of Organic Farming: a case of Study in Denmark In G. Holt & M. Reed (Eds.), *Sociological Perspectives of Organic Agriculture: from Pioneer to Policy* (pp. 210-226). Oxfordshire: CABI
- Noe, E. (2017). På vej mod nye fortællinger i landdistrikterne. Retrieved from http://www.sdu.dk/da/om_sdu/institutter_centre/c_clf_centerlanddistriksforskning/nyheder_fra_clf/tiltraedelsesforelaesning_egon_noe
- Noe, E., & Alrøe, H. F. (2011). Quality, Coherence and Co-operation: A Framework for Studying the Mediation of Qualities in Food Networks and Collective Marketing Strategies. *International Journal of Sociology of Agriculture & Food*, 18(1), 12-27 Hentet fra 2011-Noe_Alroe-Quality_Coherence_and_cooperation-IJSAF_2018_2011_2012-2027-OFFPRINT.pdf.
- Noe, E., & Alrøe, H. F. (2014). Jordbrug, strukturelle koblinger og bæredygtighed. In G. Harste & M. Knudsen (Eds.), *Systemteoretiske analyser: at anvende Luhmann* (pp. 89-107). København: Nyt fra Samfundsvidenskabernes.
- Noe, E., Alrøe, H. F., & Langvad, A. M. S. (2008). A Polyocular Framework for Research on Multifunctional Farming and Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 48(1), 1-15. doi:10.1111/j.1467-9523.2008.00451.x
- Noe, E., & Langvad, A. M. (2007). Poly-okular kommunikation og multifunktionalitet. In G. Lind Haase Svendsen & H. W. Tanvig

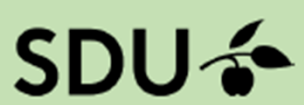
- (Eds.), *Landvindinger: Landdistriktsforskning og -perspektiver* (pp. 59-75). Gylling: Syddansk Universitetsforlag.
- Noe, E., Laursen, K. B., & Kjeldsen, C. (2016). *Mediation of values from production to consumption - a relational analysis of values based organic food chains*. Retrieved from <http://orgprints.org/31222/>
- Noe, E., & Thorsøe, M. (2018). Jorden som grundlag for landdistriktsudvikling. In G. L. H. Svendsen, J. F. L. Sørensen, & E. Noe (Eds.), *Vækst og vilkår på landet. Viden, visioner og virkemidler* (pp. 71-79). Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Ny Lundgård Ismejeri. (n.d.). Retrieved from <http://www.xn--nylundgrd-c3a.dk/>
- Nyvang, C. (2013). I den gode smags tjeneste. *Tidsskrift for kulturforskning*, 12(3-4), 64-81 Retrieved from <http://ojs.novus.no/index.php/TFK/article/view/616>.
- Nyvang, C., & Leer, J. (2016). Spise reprise. Historiebrug i Brd. Prices madprogrammer. *Kulturstudier*, 7(1), 143-158 Retrieved from <http://tidsskrift.dk/fn/article/view/24058>.
- Okri, B. (1997). *A way of being free*. London: Phoenix House.
- Olsen, J. V. (2015). Finansieringsforhold fordrer forpagtning. *Tidsskrift for landøkonomi*, 201(2), 79-86.
- Olsen, J. V., & Pedersen, M. F. (2014). *Finansieringsforhold i dansk landbrug* (IFRO Udredning, Nr. 2014/22). Retrieved from Københavns Universitet, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi [http://curis.ku.dk/portal/da/publications/finansieringsforhold-i-dansk-landbrug\(e2f0f813-af65-4e83-895d-191b3845666a\).html](http://curis.ku.dk/portal/da/publications/finansieringsforhold-i-dansk-landbrug(e2f0f813-af65-4e83-895d-191b3845666a).html)
- Olsen, J. V., & Pedersen, M. F. (2017). Er landbrugets gæld et problem? *Samfundsoekonomen*, 2017(4), 15-19.
- Ordbogen.com. (2019). Retrieved from <http://www.ordbogen.com/opslag.php?word=verisimilitude&dict=auto&wcl=1&wci=0fb3b52e-1fca-4e4c-a816-077c2840d496>
- Pentland, B. T. (1999). Building Process Theory with Narrative: From Description to Explanation. *The Academy of Management Review*, 24(4), 711-724. doi:10.5465/AMR.1999.2553249
- Pirsig, R. M. (2006). *Zen and the art of motorcycle maintenance An inquiry into values*. New York: Harpertorch.

- Pirsig, R. M. (2015). *Zen and the art of motorcycle maintenance An inquiry into values*. [Zen og kunsten at vedligeholde en motorcykel: En undersøgelse af værdier]. København: Gyldendal.
- Ploeg, v. d. J. D., Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, T., . . . Ventura, F. (2000). Rural Development : From Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis*, 40(4), 391-408. doi:10.1111/1467-9523.00156
- Polanyi, M. (2009). *The tacit dimension* (With a new foreword by Amarty Sen ed.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Ramage, M., & Shipp, K. (2009). *Systems thinkers*. London: Springer.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Thousand Oaks: SAGE.
- Salmon, P., & Riessman, C. K. (2008). Looking back on narrative research: An exchange. In M. Andrews, C. Squire, & M. Tamboukou (Eds.), *Doing narrative research* (pp. 79-85). London: SAGE.
- Schön, D. A. (2001). *The reflective practitioner - how professionals think in action*. [Den reflekterende praktiker. Hvordan professionelle tænker, når de arbejder]. Århus: Klim.
- Schön, D. A. (2013). *Educating the reflective practitioner. Toward a new design for teaching and learning in the professions*. [Uddannelse af den reflekterende praktiker - tiltag til en ny udformning af undervisning og læring for professionelle]. Århus: Klim.
- Seuring, S. A., Koplin, J., Behrens, T., & Schneidewind, U. (2003). Sustainability assessment in the German detergent industry: from stakeholder involvement to sustainability indicators. *Sustainable Development*, 11(4), 199-212. doi:10.1002/sd.216
- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research* (4. ed.). Thousand Oaks: SAGE.
- Skolemælk. (n.d.). Retrieved from <http://www.skolemaelk.dk/maelk-og-sundhed/>
- Skovrider, H. J. (Producer). (2017). Klap en ko: Dyrskuet er den ægte vare i en digital tid. *Fyens.dk* Retrieved from <http://www.fyens.dk/Odense-Erhverv/Klap-en-ko-Dyrskuet-er-den-aegte-vare-i-en-digital-tid/artikel/3156734>
- Skytte, F. L. (2018). Prisen falder fortsat på økofrugt og -grønt. *Forbrugerrådet Tænk, Marts*, 26-30.

- Skaarup, B. (1997). *Maden i kulturhistorisk perspektiv* (Rapport om Den danske madkultur). Retrieved from Kulturministeriet <http://kum.dk/servicemenu/publikationer/1997/den-danske-madkultur/?L=0>
- Skaarup, B. (2017, 24. august). *I Den store danske* Retrieved from <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=279534>
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. London: SAGE.
- Stake, R. E. (2005). Qualitative case studies. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative research* (3. ed., pp. 443-466). Thousand Oaks: SAGE.
- Stake, R. E. (2010). *Qualitative research: studying how things work*. New York: The Guilford Press.
- Stalker, L. L. H. (2009). A tale of two narratives: Ontological and epistemological narratives. *Narrative Inquiry*, 19(2), 219-232. doi:10.1075/ni.19.2.02
- Stassart, P., & Whatmore, S. J. (2003). Metabolising Risk: Food Scares and the Un/Re-Making of Belgian Beef. *Environment and Planning A*, 35(3), 449-462. doi:10.1068/a3513
- Steinbeck, J. (1939). *The grapes of wrath*. [Vredens Druer]. København: Gyldendals Forlagstrykkeri
- Storch, V. (1886). *To Osteudstillings-Forsøg med Ost af skummet Mælk fra Is- og Centrifugemælkerier*. Kjøbenhavn: Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Laboratorium for landøkonomiske Forsøg. Retrieved from DCA - Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug SH Beretninger 1883-1997: http://web.agrsci.dk/pub/sh_beretning_83.pdf
- Takaya, K. (2013). *Jerome Bruner developing a sense of the possible*: Retrieved from <http://link-springer-com.proxy1-bib.sdu.dk/book/10.1007%2F978-94-007-6781-2>.
- Tanggaard, L., & Brinkmann, S. (2010). Kvalitet i kvalitative studier. In L. Tanggaard & S. Brinkmann (Eds.), *Kvalitative metoder: en grundbog* (pp. 489-499). København: Hans Reitzel.
- Telfer, E. (1996). *Food for thought: philosophy and food*. Retrieved from <http://ebookcentral.proquest.com>.
- Thomas, G. (2016). *How to do your case study* (2. ed.). Thousand Oaks: SAGE.

- Thomsen, T. L., Bo, I. G., & Christensen, A.-D. (2016). Narrativ forskning: Tilgange og metoder. In I. G. Bo, A.-D. Christensen, & T. Lund Thomsen (Eds.), *Narrativ forskning Tilgange og metoder* (pp. 13-33). København: Hans Reitzel.
- Thorsøe, M. H. (2014). *Credibility of organics-knowledge, values and trust in Danish organic food networks*. (ph.d.), Aarhus University, Tjele.
- Van Zwanenberg, P., & Millstone, E. (2005). *BSE: risk, science, and governance*: Retrieved from <http://www.oxfordscholarship.com.proxy1-bib.sdu.dk:2048/view/10.1093/acprof:oso/9780198525813.001.0001/acprof-9780198525813>
- Vidø, E., & Schou, J. S. (2017). *Landbrugets økonomi 2017* (Bind. 2017). Retrieved from Københavns Universitet, Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi http://ifro.ku.dk/publikationer/ifro_serier/landbrugets_ekonomi/
- Ward, N. (1993). The Agricultural Treadmill and the Rural Environment in the Post-Productivist Era. *Sociologia Ruralis*, 33(3-4), 348-364. doi:10.1111/j.1467-9523.1993.tb00969.x
- Webster, A., Douglas, C. M. W., & Sato, H. (2010). BSE in the United Kingdom. In H. Sato (Ed.), *Management of Health Risks from Environment and Food: Policy and Politics of Health Risk Management in Five Countries - Asbestos and BSE* (pp. 221-265): Retrieved from <http://link-springer-com.proxy1-bib.sdu.dk/book/10.1007%2F978-90-481-3028-3>.
- Wegener, H. C., Hald, T., Danilo Lo Fo, W., Madsen, M., Korsgaard, H., Bager, F., . . . Mølbak, K. (2003). Salmonella control programs in Denmark. *Emerging infectious diseases*, 9(7), 774-780. Retrieved from <http://wwwnc.cdc.gov/eid/article/779/777/703-0024>.
- Zobbe, H. (2014). *Dansk landbrugs produktivitet og konkurrenceevne* (Udredning, Nr. 2014/15). Retrieved from Københavns Universitet, Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi [http://www.science.ku.dk/kontakt/fakultetssekretariat/alle/?pure=da%2Fpublications%2Fdansk-landbrugs-produktivitet-og-konkurrenceevne\(0a507d79-46c0-4590-a3e3-0d59f6fb0c0f\).html](http://www.science.ku.dk/kontakt/fakultetssekretariat/alle/?pure=da%2Fpublications%2Fdansk-landbrugs-produktivitet-og-konkurrenceevne(0a507d79-46c0-4590-a3e3-0d59f6fb0c0f).html)
- Aarestrup, F. M., Jensen, V. F., Emborg, H.-D., Vigre, H., Jacobsen, E., & Wegener, H. C. (2010). 10 år efter ophør med anvendelse af

antibiotiske vækstfremmere. *Dansk Veterinærtidsskrift*, 93(18), 8-13
Retrieved from
<http://infolink2003.elbo.dk/DVT/dokumenter/doc/12984.pdf>.



Syddansk Universitet

Campusvej 55

DK-5230 Odense



Telefon: +45 6550 1000

sdu@sdu.dk

www.sdu.dk